

3.17. Rahvusparki Lääne-Saaremaa osa võrdlus

3.17.1. Sissejuhatus

Iga küla juures väljatoodud üksikandmetest ei piisa rahvusparki kui terviku hindamiseks. Seepärast on parema ülevaate saamiseks Vilsandi rahvusparki Lääne-Saaremaale jäävast hoonestusest, ilmekatest pärandkooslustest ja

elanike küsitlusest esitatud järgnevalt kogu ala võrdlev analüüs. Iga üksikküla puudutavad andmed on eelpool antud vastavas külakirjelduses.

3.17.2. Hoonestuse analüüs

Hoonestuse iseloomustus ja väärtused

Vilsandi rahvusparki Lääne-Saaremaa külade hoonete iseloomustus ja väärtused on esitatud vanuse ja arhitektuurse lahenduse järgi järgmiselt:

1. vanemad palkhooned ja muud ehitised (19. saj II pool – 20. saj algus);
2. lahuselamud (19. saj lõpp – 20. saj I pool);
3. uued hooned (20. saj lõpp – 21. saj algus).

Külade hoonestuse vanuse hindamise aluseks on olnud ajalooliste kaartide lokaliseerimisjoonised ja väline vaatlus (ehituskonstruktsioonid ehk tarindid, arhitektuurne ilme ja väliskujundus, nt palgid, tapinurgad, ukSED, aknad, räätadetailid jms).

1. Vanemad palkhooned ja muud ehitised

(19. saj II pool – 20. saj algus)

Kuigi Atla külas on hooned talukohtades tähistatud juba 19. saj alguse ja 1861. aasta kaardil, ei ole sellest ajast tõenäoliselt säilinud originaalkujul hooneid, mida saab järeldada kaardikihtide lokaliseerimise joonise alusel. Kuna kaardikihtide võrdlemine ei pruugi anda täpseid tulemusi, võib välise vaatluse alusel siiski oletada, et mõned vanemad hooned pärinevad ka 19. sajandi keskpaigast. Sama olukord on teistes vaadeldavates küldes. Kuna vanuselt järgmised hoonete asukoha plaanid

pärinevad alles 20. saj algusest (1930ndad), siis on raske tuvastada vanimate säilinud hoonete täpsemat ehitamise aega. Vanimad säilinud palkehitised pärinevad tõenäoliselt 19. saj keskpaigast ja lõpust ning 20. saj algusest, need võivad olla säilinud ka hilisemate ümberehitiste kehandis.

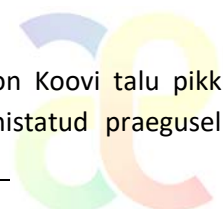
Kuna küldes on taolisi tüüpilisi talurahva arhitektuuri esindavaid palkmaju võrdlemisi vähe säilinud, on neist autentsemad hinnatud väga väärtuslikeks (VV) ja väärtuslikeks (V). Need haruldased hooned vajaksid säilitamist ning võimalusel taastamist.

1.1 Aidad ja muud majandushooned

Rahvusparki Lääne-Saaremaa alale jäävates küldes väärivad esiletoomist mitmed aidad, mille maht, katus, välisilme, tarindid ja kujundusdetailid on valdavalt autentsena säilinud. Tihti on katuse katteks paigaldatud ajutiselt eterniit ning mõnikord muudetud katusekuju või lisatud juurdeehitisi, kuid põhikehand on aitadel siiski säilinud. Traditsioonilise katusekattena on soovitatav edaspidi palkmajade katuse katmiseks kasutada lauda, laastu või roogu.

Atla küla

Üks vanimaid Atla külas on Koovi talu pikk kolme uksega ait (VV, tähistatud praegusel

kohal 1861. a kaardil), mille mitmed ehitusetapid on eristatavad ümar- või tahutud palkide erineva läbimõõdu, tapiühenduste (pikknurk), uste suuruse ja muude konstruktiivsete lahenduste järgi. Kuigi aida katus on halvas seisukorras ja selle kuju osaliselt muudetud, on katuse tarindid valdavalt säilinud ning kaetud ajutiselt tõrvapapiga. Seega vajab see haruldane hoone kindlasti säilitamist ja katus algsel kujul taastamist täiskelpkatusena.

Foto 304. Atla küla Koovi ait. Fotod Mart Hiob 2016.

Vaatamata katusekuju muutmisele ja eterniitkattele on võrdlemisi autentsete tarindite ja detailidega säilinud Atlas ka Kuusiku-Mihkli talu väike tahutud palkidest ja pikknurga tapiga ning kahe madala ukseavaga ait (VV), mis võib samuti pärineda 19. saj keskpaigast.

Foto 305. Atla küla Kuusiku-Mihkli ait. Fotod Mart Hiob 2016.

Samasse perioodi võib jääda ka Atlas Loretsi lamba- ja sealaut, millele viitab kaardikihtide lokaliseerimine (tähistatud praegusel kohal 1861. a kaardil), kuid see hoone on väga halvas tehnilises seisukorras ning tundub olevat samas kohas asendatud uuemaga (saetud palgid).

Atla külas Saksa-Pärdi taluhoovil on üks vanemaid (ehitatud 1892) võrdlemisi autentseid aitu (V), millel on säilinud algne maht, täiskelpkatus, väliskujundus ja tarindid.

Foto 306. Atla küla Saksa-Pärdi ait. Fotod Mart Hiob 2016.

Atla külas on osaliselt autentselt säilinud, ilmselt 19. saj lõpus või 20. saj alguses ehitatud Lause talu ait (V), mille mahtu on hiljem suurendatud.

Foto 307. Atla küla Lause ait. Foto Mart Hiob 2016.

Tõenäoliselt 19. saj lõpus on ehitatud Atla küla Loretsi ait (VV), mis on küll tähistatud umbes samas kohas 1861. a kaardil, kuid võib olla uuendatud (saetud palk, lühinurk). Ait on säilinud nii tarindite kui detailide osas autentselt, hiljem on lisatud suur värav. Ainulaadsed on saelõikelised talad ja sarikad. Hoonel on taastatud rookatus.

Foto 308. Atla küla Loretsi ait. Fotod Mart Hiob 2016.

Uuemat tüüpi on mitmed, ilmselt 20. saj algusaastatel ehitatud tahutud või saetud palkidest ja lühinurk tapiga aidad.

Üks vanimaid on juba 19. saj keskepaigas umbes sellel kohal tähistatud, kuid hiljem tõenäoliselt uuendatud Atla küla Tohvri talu nelja uuemat tüüpi uksega ait, millel on palkide järgi (ümarad ja saetud) eristatavad erinevad ehitusetapid. Aidal on säilinud täiskelpkatus ja selle tarindid; ukseid võivad olla hilisemad. Aida tagumise seina palgid on kahjuks asendatud fibroplokkidega. Ajutise eterniitkatte asendamisel rooga ja fibroplokkide asendamisel palkidega, on aida originaalilähedane ilme taastatav.

Foto 309. Atla küla Tohvri ait. Foto Mart Hiob 2016.

Foto 310. Atla küla Tohvri ait. Foto Mart Hiob 2016.

Tõenäoliselt 20. saj algusest (saetud palgid, lühinurk, tähistatud 1930ndate kaardil) pärineva Atla küla Simmu-Jaagu talu kahe uksega aida (VV) maht, tarindid, detailid ja täiskelpkatuse kuju on hästi säilinud. Kui asendada eterniitkate rooga, saab aida algse ilme taastada. Samast perioodist on ka Atlas Simmu talu ait (V), millele lisatud juurdeehitis vajaks eemaldamist ja katusekuju taastamist ja kate võimalusel rooga asendamist.

Foto 311. Atla küla Simmu-Jaagu ait. Foto Mart Hiob 2016.

Foto 312. Atla küla Simmu ait. Foto Mart Hiob 2016.

Atla külas on säilinud mitmed uuemat tüüpi, ilmselt 20. saj alguses ehitatud hooned, kus peeti loomi ja toimus ka rehepeks, millest

annab tunnistust suure ahjuga kõrgem ruum. Ilmselt võidi seda kasutada ka enne uue lahuselamu valmimist elamiseks. Need on pikad saetud palkidest viilkatusega ja kivist vundamendiga hooned, millel on tavaliselt kaks suuremat väravat, väiksem uks ja väike aken, mis avaneb rehepeksu ruumi ja võis kasutada suitsuavana. Selline majandushoone on Simmu-Jaagu talus (VV).

Foto 313. Atla küla Simmu-Jaagu majandushoone. Fotod Mart Hiob 2016.

Eeriksaare küla

Uuem on Eerikasaare külas Kusti talu kahe uksega ait (V), millel on säilinud algne maht, täiskelpkatus, tarindid ja detailid. Eterniitkatus vajab võimalusel asendamist rookatusega.

Foto 314. Eeriksaare küla Kusti ait. Fotod Lilian Hansar 2016.

Kiirassaare küla

Kiirassaare külas on säilinud väga autentsel kujul täiskelpkatusega ja kahe uksega Ranna talu ait (VV), mille ehitusvõtted (pikknurk, madalad uksed, räästatarindid, ümarpalk jms) annavad alust arvata, et ait pärineb 19. saj lõpust (1892). Omanik on hiljuti asendanud pehkinud palgid, uuendamist vajab veel katusekate roo näol, et see haruldane hoone saaks oma originaalilähedasema väljanägemise.

Foto 315. Kiirassaare küla Ranna ait. Fotod Mart Hiob 2016.

Üks vanimaid hooneid on Kiirassaare külas Ranna talu laut (V), mille viilkatus võib olla ringi ehitatud (vajab pööningul kontrollimist), kuid mille põhimaht, seinad ja tarindid on säilinud.

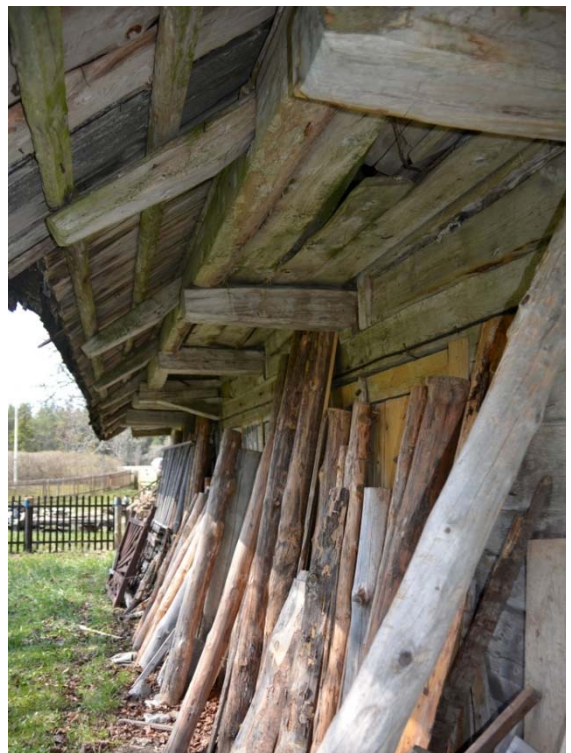

Foto 316. Kiirassaare küla Ranna laut. Foto Mart Hiob 2016.

Foto 317. Kiirassaare küla Ranna laut. Foto Mart Hiob 2016.

Kiirassaare külas on autentses mahus, täiskelpkatuse, tarindite ja detailidega säilinud Vesiko talu ait (V), mis võib pärineda 19. saj lõpust või 20. saj algusest (saetud palk). Algse ilme taastamiseks vajaks hoone rookatust.

Foto 318. Kiirassaare küla Vesiko ait. Fotod Mart Hiob 2016.

Kiirassaare külas Vesiko taluhoovis on säilinud võrdlemisi autentsel kujul täiskelpkatusega ja kõrgema kivist vundamendiga ning suure värvaga majandushoone (V), mis võib pärineda 19. saj lõpust või 20. saj algusest (saetud palgid, lühinurk).

Foto 319. Kiirassaare küla Vesiko majandushoone. Fotod Mart Hiob 2016.

Kurevere küla

Kurevere külas on ajaloolistele abihoonetele iseloomuliku mahuga ja täiskelpkatusega Harila talu ait (VV), mille vanust on raske määrata. Hoone võib koosneda mitmest ehitusetaapist, kuid selle kujundusdetailid ja ehitustarindid on tänu eterniidist katusekattele hästi säilinud. Ajutise eterniitkatte asendamisel rooga, on aida originaalilähedane ilme taastatav.

Foto 320. Kurevere küla Harila ait. Foto Mart Hiob 2016.

Foto 321. Kurevere küla Harila ait. Foto Mart Hiob 2016.

Kuusnõmme küla

Uuem on ka **Kuusnõmme** külas **Vana-Tiigi** talu kolme uksega ait (V), millel on säilinud algne maht, täiskelpkatus, tarindid ja detailid. Tõrvapapist katusekate vajab võimalusel asendamist rookatusega. Palkseinte ega uste värvimine ei ole palkhoonetel traditsiooniline.

Foto 322. Kuusnõmme küla Vana-Tiigi ait. Fotod Mart Hiob 2016.

Loona küla

20. saj algusesse jääb ka Loona küla, Põllu ait (V), mis on autentsel kujul säilinud. Ilmselt oli hoonel rooga kaetud täiskelpkatus, mis vajab enne katuse taastamistööd kontrollimist.

Foto 323. Loona küla Põllu ait. Fotod Mart Hiob 2016.

Lümanda-Kulli küla

20. saj algusest (saetud palk, lühinurk) pärineb Lümanda-Kulli, Kahtemetsa võrdlemisi autentselt säilinud ait (V), mille katusekuju on ilmselt muudetud (vajab kontrollimist enne kelpkatuse planeerimist).

Foto 324. Lümanda-Kulli küla Kahtemetsa ait. Foto Mart Hiob 2016.

Foto 325. Lümada-Kulli küla Kahtemetsa ait. Foto Mart Hiob 2016.

Rootsiküla

Rootsikülas Metsa talus on veel autentse mahuga ja täiskelpkatusega ning väliskujundusega 19. sajandi lõpust pärinev ait (V, aida uksel aasta 1871).

Foto 326. Rootsiküla Metsa talu ait. Foto Mart Hiob 2016.

Foto 327. Rootsiküla Metsa talu ait. Fotod Mart Hiob 2016.

Rootsikülas Sepa talus on autentse mahuga ja ühes otsas täiskelpkatusega ning

väliskujundusega, ilmselt samuti 19. sajandi lõpust pärinev ait (V).

Foto 328. Rootsiküla Sepa ait. Fotod Mart Hiob 2016.

Rootsikülas Viita talu hoovis on säilinud saetud palkidest autentse mahu, täiskelpkatuse ja väliskujundusega ait (V), millel on hilisem väike laudadest juurdeehitis ja palkhoonele mittetraditsiooniline värvilahendus.

Foto 329. Rootsiküla Viita ait. Foto Mart Hiob 2016.

20. saj algusest (saetud palk, lühinurk) pärineb Rootsikülas Kirsi asunikutalu võrdlemisi autentselt säilinud ait (V), mille katusekuju on ilmselt muudetud (vajab kontrollimist enne kelpkatuse planeerimist).

Foto 330. Rootsiküla Kirsi ait. Fotod Mart Hiob 2016.

1.2 Saunad, suveköögid, sepikojad

Kui saunu ja suvekööke ning neid kokku ehitatud hoonetena on Lääne-Saaremaa külades säilinud, siis sepikodasid eraldi hoonetena pole õnnestunud tuvastada, levinud on koos saun-suveköögiga sepatöödeks nurga või vahel ka eraldi ruumi olemasolu. Külades on ka võrdlemisi vähe kiviehitisi. Seda väärtuslikumaks tuleb pidada Atlas Loretsi talu hoovil olevat osaliselt kivist ehitist, saun-sepikoda-suvekööki (V), mille puhul on tähelepanuväärne seinte paekivi ladumise viis. Umbes sarnane kiviseina ladu on ka Atlas Lause saun-sepikoda-suveköögil (kiviosa kuivlaos müürid osaliselt uuesti laotud) ja Saksa-Pärdi kivivaremel ning Eerikasaare külas Tuuliku talu saunal. Sarnast kuivlaos paekivist müüriladumise tehnikat kohtab rahvuspargis veel mitmete hoonete puhul. Paekivist seinu ehitati ka vanemate elamute majandusruumide osale (nt Kiirassaares Ranna, Atlas Tohvri, Eeriksaarel Uustalu, Rootsikülas Sepa ja Viita).

Foto 331. Atla küla Loretsi sauna-sepikoda-suvekööök. Fotod Mart Hiob 2016.

Foto 332. Eeriksaare küla Tuuliku sauna. Foto Mart Hiob 2016.

Foto 333. Atla küla Lause sauna-sepikoda-suvekööök. Foto Mart Hiob 2016.

Originaalsemaid sauna tüüpe on Atlas Kuusiku-Mihkli taluõuel. Omaniku sõnutsi oli algselt tegemist suitsusaun-suveköögiga, kus on vahetatud saunaahju kerise võlv ja kive selle peal.

Foto 334. Atla küla Kuusiku-Mihkli sauna. Fotod Mart Hiob 2016.

Osaliselt on kivist ehitatud Kureveres Poopuu saun, Kureveres Ranna talus on sauna ehitist uuendatud. Üks väheseid vanemaid päekivihooneid on Kiirassaares Vesiku taluõuel (võimalik, et oli sepikoda).

Foto 335. Kurevere küla Poopuu saun. Foto Mart Hiob 2016.

Foto 336. Kurevere küla Ranna saun-suveköök-majandushoone. Foto Mart Hiob 2016.

Foto 337. Kiirassaare küla Vesiku majandushoone (sepikoda?). Foto Mart Hiob 2016.

Autentsemal kujul on säilinud ka mõned uuemad (20. saj I pool) puidust saunad-suveköögid, nt Kuusnõmmel Tamme ja Aida saun, Atlas Pihla saun, Eeriksaarel Kaarli saun, Rootsikülas Laane saun.

Foto 338. Kuusnõmme küla Tamme saun. Foto Mart Hiob 2016.

Foto 339. Kuusnõmme küla Aida saun. Foto Mart Hiob 2016.

Foto 340. Rootsiküla Laane saun. Foto Mart Hiob 2016.

Paljud vanad saunad-suveköögid on tundmatuseni ümberehitatud, kuid nende funktsioon sauna või majandushoonena on säilinud (nt Atlas Upsi saun, Rootsikülas Kaasiku, Laasi ja Ligi saun jt).

1.3 Rehielamud

Lääne-Saaremaa külates on tõenäoliselt vaid osaliselt säilinud mõned üksikud vanimad rehielamud, mis on tähistatud 1861. a kaardil praegustega samal asukohal. Kuigi põhigabariidid on umbes samad, on hoonete välisilmet ja plaani muudetud – seega vana kehand võib olla osaliselt uuendatud hoone sees. Sellisteks näideteks on Atlas Tohvri (ümberehitatud) ja Loretsi pikk elumaja (V).

Foto 341. Atla küla Loretsi elamu. Fotod Mart Hiob 2016.

Atlas Lause taluhoovis on haruldane täiskelpkatusega ja suure väravaga hoone (V), mis suure tõenäolisusega võis olla ehitatud rehielamuks, kus elamise kohta aga kindlaid tõendeid pole õnnestunud leida. Taolise põhiplaaniga rehemajades elati peamiselt maja keskmises osas rehetoas ehk reheruudus, kuhu pääses läbi rehealuse või reheruudu, teises otsas oleva kütteta suvetoa (kutsustud ka küüniks). Rehealuses peeti loomi, hilisemal ajal kasutati ka küüni laudana. Palkide nurgaseotise (pikknurk) ja viimistluse (osaliselt ümar- ja tahutud palk) järgi võib järeldada, et tegemist võib olla võrdlemisi vana hoonega. Praegune kiviaiaga ümbritsetud taluõu oli jagatud kahe

venna vahel, teine rehemaja on hävinud, millest on alles müürnurk ja vundament. Praegune elumaja on ehitatud 20. sajandi algusaastatel.

Foto 342. Atla küla Lause rehielamu. Fotod Mart Hiob 2016.

Foto 343. Atla küla Lause rehielamu. Foto Mart Hiob 2016.

Kiirassaares on säilinud samuti pikk kõrge viilkatusega hoone (V) Ranna talus, mida võib pidada algselt rehielamuks. Selle maja algne maht ja tarindid (ka hoone sees) on osaliselt säilinud, kuid lisatud uued aknad ning ehitatud katusealune ruum. Majas toimus vaatluse ajal remont, jääb loota, et originaalsed ehitusosad siiski säilitatakse ja hoone saab võimalusel peale algse roost kelpkatuse.

Foto 344. Kiirassaare küla Ranna rehielamu. Fotod Mart Hiob 2016.

Foto 345. Kiirassaare küla Ranna rehielamu. Fotod Mart Hiob 2016.

Rootsikülas Laasi taluhoovil on autentse mahu ja siselahendusega ning reheahjuga rehielamu (V). Hoonel on ajutiselt eterniidiga kaetud täiskelpkatus, algne uks, aknad on hilisemad.

Foto 346. Rootsiküla Laasi rehielamu. Foto Mart Hiob 2016.

Foto 347. Rootsiküla Laasi rehielamu. Fotod Mart Hiob 2016.

Kuna vanu palkhooneid (eriti rehielamuid) on külades väga vähe säilinud, vajavad need väga väärtuslikuks ja väärtuslikuks hinnatud majad erilist tähelepanu ja säilitamist.

2. Lahuselamud

(19. saj lõpp – 20. saj I pool)

2.1 Täiskelpkatusega elamud

Lääne-Saaremaal hakkas tõenäoliselt 19. saj lõpus ja 20. saj alguses külades levima uus elamutüüp ehk lahuselamu. See on ühekordne palkidest ehitatud ja rooga kaetud täiskelpkatusega ning kõrgema paekivist sokliga maja, mille sissepääsu ees on tihti veranda-tuulekoda. Horisontaalse profileeritud laudisega kaetud hoone on tavaliselt sümmeetrilise fassaadilahendusega: sissepääs, mille ees on veranda-tuulekoda paikneb üldjuhul fassaadi keskel (mõnikord ka tsentrist nihkes), sellest kahel pool kaks kuuese klaasijaotusega akent, mida ääristavad profileeritud piirdelauad. Räästa üleulatus on

võrdlemisi suur, sarikate otsad on kujundatud saelõiketehnikas. Majal on tavaliselt katuseharjal üks paekivist korsten.

Atla külas on taolised väga hästi säilinud mahu, tarindite ja kujundusega elamud Maie (VV) ja Saksa-Pärdi (VV) talus. Lisaks originaalsele väliskujundusele, tuleks eterniitkatused võimalusel asendada rookatustega.

Foto 348. Atla küla Maie elamu. Fotod Mart Hiob 2016.

Foto 349. Atla küla Saksa-Pärdi elamu. Foto Mart Hiob 2016.

Foto 350. Atla küla Saksa-Pärsti elamu. Foto Mart Hiob 2016.

Atlas on Simmu-Jaagu elamu (V) põhimaht ja katusekuju samuti hästi säilinud, kuid varasemad kuuse klaasijaotusega aknad on asendatud suurematega. Selle hoone eeskojas on palkidel näha erinevaid aastaarve (1889, 1890, 1891), mis tõendavad maja võimalikku rajamise aega. Aastaarvud annavad tõendust ka teiste sarnaste majade ehitusaja kohta.

Foto 351. Atla küla Simmu-Jaagu elamu. Foto Mart Hiob 2016.

Sarnane hoonetüüp on veel Atlas Veedrese taluhoovis, kuid maja seinapalgid on väga

halavas seisukorras, kuigi hoonele on paigaldatud uus rookatus.

Sama tüüpi on ka Eeriksaarel Kusti talu elamu (V), mille välisviimistlus ja kujundusdetailid on küll uuendatud, kuid maja maht, katusekuju ja tarindid on hästi säilinud.

Foto 352. Eeriksaare küla Kusti elamu. Fotod Lilian Hansar 2016.

2.2 Elamu koos majandusruumidega

20. saj algusest pärineb tõenäoliselt ka elamutüüp, mille eluruumidega on liidetud majandusruumid. Selliseks näiteks on Kuunõmmel Marjapuu talu kõrge viilkatusega (ühes otsas täiskelp) elamu (V), mille palkseinad on eluruumide osas kaetud horisontaalse laudvoodriga. Fassaadil on kolm suuremat kuuse klaasijaotusega akent ja üks väiksem originaalse tahvelukse kõrval valgustamaks esikut. Kõrgel paekivisoklil majandusruumide osas on vaid väike aken ja üks suur värav. Samasugune majatüüp on Lümanda-Kulli külas Kahtemetsa taluõuel, kus

see vana elamu on äärmiselt halavas tehnilises seisukorras.

Foto 353. Kuusnõmme küla Marjapuu elamu. Foto Mart Hiob 2016.

Umbes samasugust elamutüüpi esindavad Eeriksaare külas Kaasiku talu vana eluhoone, mis on eelkirjeldatust pikem, kuid, mille eluruumidega on samuti liidetud majandusruumid. Need hooned on halvas tehnilises seisukorras ja nende kordategemine vajab suuri rahalisi vahendeid.

Foto 354. Eeriksaare küla Kaasiku elamu. Fotod Mart Hiob 2016.

2.3 Viilkatusega elamud

20. saj alguse elamutüüpi, mille eluruumidega on liidetud majandusruumid esindab hea näitena Eeriksaare külas Tuuliku talu elamu (V), mis moodustab ansambli muinsuskaitse all oleva tuulikuga. Elamu on säilinud peaaegu terveni autentselt: maht, tarindid, välisilme, detailid (aknad koos piirdeliistudega, vertikaalne voodrilaudis, dolomiidist korstnapits). Algne katusekate vajab täpsustamist, samuti vajab täpsemat uurimist, kas maja uks on originaalne või asendatud.

Foto 355. Eeriksaare küla Tuuliku elamu. Fotod Mart Hiob 2016.

Foto 356. Eeriksaare küla Tuuliku elamu. Fotod Mart Hiob 2016.

Tuuliku elamuga on võrdlemisi sarnane Eeriksaare külas Pihla elamu. See on säilinud peaaegu tervenisti autentselt: maht, tarindid, välisilme, detailid (aknad koos piirdeliistudega, horisontaalne voodrilaadis, otstel vertikaalne, dolomiidist korstnapits). Maja peasissepääsu ees on tõenäoliselt algupärane veranda. Algne katusekate vajab täpsustamist (nt pööningul).

Foto 357. Eeriksaare küla Pihla elamu. Fotod Mart Hiob 2016.

Atla külas on esindatud ka veidi teistsugune laudisega kaetud uuem hoonetüüp. Selle hästisäilinud näiteks on Koovi talu elamu (V), mis võib pärineda 19. saj lõpust või 20. saj algusest. See on piklik viilkatusega hoone, millel on saelõikega sarikaotsad, profileeritud piirdelaudadega ja algselt kuuese klaasijaotusega aknad ning lai kahe poolega klaasitud tahveluks. Ilmselt on tegemist jõukama pere majaga. Koovi elamul on kahjuks osa aknaid asendatud sobimatutega (puudub klaasijaotus).

Foto 358. Atla küla Koovi elamu. Foto Mart Hiob 2016.

Foto 359. Atla küla Koovi elamu. Fotod Mart Hiob 2016.

Sajandivahetusel ehitati ka väiksemaid ja suuremaid viilkatuse ja vahel ka verandaga elamuid, mille väliskujunduses kasutati all vertikaalset ja ülevalpool horisontaalset laudist. Aknad olid algselt profileeritud

raamlaudadega ja kuuese klaasijaotusega, katus kaetud plekktahvlitega. Selliseks hästisäilinud näiteks on Kiirassaare külas, Ranna elamu (V) ja Rootsikülas Kirsi elamu (V), millega liitub ka majandusruum.

Foto 360. Kiirassaare küla Ranna elamu. Fotod Mart Hiob 2016.

Foto 361. Rootsiküla Kirsi elamu. Fotod Mart Hiob 2016.

20. saj algkümnendite elamute arhitektuuri esindab Atla külas Lause talu väike autentselt säilinud elamu (V), mille maht, katusekuju, vertikaalne laudvooderdus, kuuese klaasijaotusega aknad ning lai kahe poolega tahveluks on originaalkujul säilinud.

Foto 362. Atla küla Lause elamu. Fotod Mart Hiob 2016.

Uhkema lahendusega on Loona külas, Mäe krundil olev elumaja (V). Põhimahus ühekorruselise viilkatusega palkhoonega on liidetud kahekorruselised verandamahud. Algselt on hoone olnud kaetud vertikaalse ja horisontaalse laudisega, mis osaliselt on ka säilinud. Originaalis on aknad olnud profileeritud raamistusega ja all neljase, üleval

kolmeses klaasijaotusega (osa aknaid säilinud), verandadel aga kuurordi arhitektuurile tüüpilised väikese klaasijaotusega aknad. Tõenäoliselt olid ka esimesel korrusel verandad või rõdud (praegu kinni ehitatud). Maja väliskujundust on osaliselt hakatud muutma, ümberehituse jätkamisel tuleks säilitada algupärased detailid või valmistada uued nende järgi. Maja paikneb Loona mõisa peahoonest vahetult põhja pool, seda on peetud ka mõisa aedniku majaks.

Foto 363. Loona küla Mäe elamu. Fotod Mart Hiob 2016.

3. Muud ehitised

3.1 Tuulikud

Käsitletavate külade kõik säilinud 4 tuulikut (Tuuliku, Saksa-Pärsti, Kuusnõmme, Ranna) on heas või rahuldavas seisukorras, need on ehitismälestistena kaitse all.

3.2 Keldrid

Atla külas on säilinud kelder Koovi, Kuusnõmmel Põllu, Mõisa, Loonas Laiu ja Ojul Nina taluõuel. Uuendatud või uued keldrid on Rootsikülas Ligi ja Sõbra taluõuel ning Eeriksaare külas Uustalus.

Vähesed säilinud keldrid on kasutusel ja heas korras ning vajavad säilitamist.

Foto 364. Atla küla Koovi kelder. Foto Mart Hiob 2016.

Foto 365. Loona küla Laiu kelder. Foto Mart Hiob 2016.

Foto 366. Kuusnõmme küla Põllu kelder. Foto Mart Hiob 2016.

Foto 367. Kuusnõmme küla Kuusnõmme mõisa kelder. Foto Mart Hiob 2016.

Foto 368. Oju küla Nina talu keldri vare. Foto Mart Hiob 2016.

3.3 Kaevud

Atla külas on säilinud mitmed vanad kividega vooderdatud šahtkaevud, nt Saksa-Pärdi, Lause, ja Loretsi (kasutusel pumbakaevuna) ja Simmu-Jaagu, Kuusiku-Mihkli, kus on säilinud vanad puidust kaevukoogud. Maie taluõel olev kaev on prahti täis aetud. Kiirassaare külas on kaevud säilinud Ranna ja Abaja taluõuel, Kuusnõmmel Mäepea taluõuel. Kuusnõmmel Vana-Niidi talus on lisaks kaevukook. Loona

külas on vanad kaevud olnud Saama ja Laiu talus, kuid need on jäetud hooletusse. Eeriksaare külas on kividega vooderdatud kaevud Tuuliku, Kaasiku ja Pärdi-Peetri talus. Rootsikülas on Kaasiku talu kaevule ehitatud uus arhailise moega ehitist, Metsa, Viita ja Sõbra talus on puidust kooguga kaev.

Kõik ajaloolised šahtkaevud vajavad säilitamist ja kui neid ei kasutata, siis ajutiselt kinni katmist.

Foto 369. Atla küla Lause kaev. Foto Mart Hiob 2016.

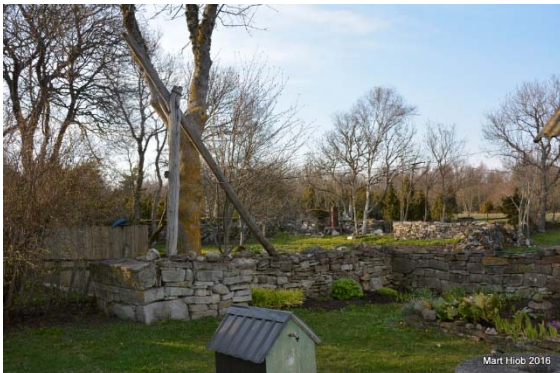

Foto 370. Atla küla Simmu-Jaagu puidust kaevukook. Foto Mart Hiob 2016.

Foto 371. Kiirassaare küla Abaja kaev. Foto Mart Hiob 2016.

Foto 372. Kuusnõmme küla Mäepea kaev. Foto Mart Hiob 2016.

Foto 373. Kuusnõmme küla Vana-Niidi kaevukook. Foto Mart Hiob 2016.

Foto 374. Atla küla Kuusiku-Mihkli kaevukook. Foto Mart Hiob 2016.

Foto 375. Eeriksaare küla Tuuliku kaevurakis. Foto Mart Hiob 2016.

Foto 376. Atla küla Saksa-Pärsti šahtkaev ja kaevukook. Foto Mart Hiob 2016.

Foto 377. Rootsiküla Metsa kaevukook. Foto Mart Hiob 2016.

Foto 378. Rootsiküla Kaasiku kaevuehitis. Foto Mart Hiob 2016.

3.4 Piirdeaiaid

Lääne-Saaremaa rahvuspargi kultuurimaastiku ühe vanima kihistusena on hästi säilinud vanad kiviaiad, mis rajati põldude, heina-, karja-, aiamaade ja hoovide ümber. tihti kattusid kiviaiad maavalduste piiridega. Kiviaiad liigitatakse kolme suuremasse rühma: paekiviaiad, raudkiviaiad (ehk maakivi, graniitkivi, põllukivi) ja segatüüpi aiad. Paekivist ja lõhestatud kivist on võimalik laduda püstisemaid aedu ning ümaramast kivist pealt ahenevaid aedu. Raudkivi- ja segatüüpi aiad on tavaliselt madalamad kui paekiviaiad. Paekiviaiad püsivad kõrgematena tihti just tänu oma looklemisele.

Aia kõrgus on tavapäraselt 0,8 m kuni 1,2 m, kuid kui soovida kasutada aeda kaitseks metsloomade eest või koduloomade piiramiseks, peaks kõrgus olema vähemalt 1,5 m või enam. Ajaloolistelt fotodelt on näha, et aiad ongi nii kõrged olnud. Soovitav on piirduda 1,5 m kõrguste kiviaedadega. Kiviaia laius on tavapäraselt 0,6 m kuni 1 m. Kiviaia peale võib asetada ka puitaia, kuid see on pigem soovitatav vaid piirdefunktsiooni täitmise vajadusel.

Rahvuspargi maastikus on ajaloolisi kiviaedu võrdlemisi palju säilinud, kuid üldjuhul on need hooldamata ja halvas seisukorras. Kuid hooldatud taluhoonete või uute majade juures on paljud vanad kiviaiad korras hoitud või ajaloolisi traditsioone järgides korrastatud (nt Atlas Loretsi, Tohvri, Saksa-Pärsti, Maie,

Kuusnõmmel Tamme jt) või rajatud uued (nt Atlas Ninavärava, Sõbra jt).

Ajaloolisi puitaedu ja väravaid ei ole säilinud, mistõttu nende ehitamiseks puuduvad eeskujud. Küll aga on võimalik vanemaid lahendusi näha ajaloolistel fotodel ja erialakirjanduses. Tänapäeval on ehitatud üksikuid traditsioonilisi roigasaedu (nt Kuusnõmmel Katku, Loonal Kõngu) või sobivaid ajaloolise ilmega väravaid (nt Atlas Haudma, Hülgeranna, Ninavärava). Vältida tuleks roigasaia imitatsiooni, kus kaldasendis roikad on löödud naelttega rõhtlattidele.

Uute talukohtade rajamisel paistabki probleemiks olevat krundi piirdeaia materjali ja tüübi valik. Külade vanale hoonestusele mitteisloomulike puitlippaedade või lihtsustatud lahendusega roigasaedade asemel on soovitatav ehitada traditsioonilisi roigasaedu või taastada ja rajada kiviaedu, mida paljudes taludes on ka tehtud.

Foto 379. Atla küla Lauri korrastamata raudkiviaed. Foto Mart Hiob 2016.

Foto 380. Atla küla Tamme originaalne raudkiviaed. Foto Mart Hiob 2016.

Foto 381. Atla küla Veedrese külavahetee äärne vana korrastamata kiviaed. Foto Mart Hiob 2016.

Foto 382. Kurevere küla Naale külavahetee äärne vana korrastamata kiviaed. Foto Mart Hiob 2016.

Foto 383. Atla küla Loretsi külavahetee äärne raudkiviaed. Foto Mart Hiob 2016.

Foto 384. Atla küla Tohvri külavahetee äärne vana ja uus aed. Foto Mart Hiob 2016.

Foto 385. Atla küla Kuusiku-Mihkli raud- ja paekivist aed. Foto Mart Hiob 2016.

Foto 386. Atla küla Simmu-Jaagu paekivist aed. Foto Mart Hiob 2016.

Foto 387. Atla küla Saksa-Pärdi raud- ja paekivist korrastamata aed. Fotod Mart Hiob 2016.

Foto 388. Atla küla Saksa-Pärdi heas korras raud- ja paekiviaed. Foto Mart Hiob 2016.

Foto 389. Atla küla Maie heas korras paekiviaed. Foto Mart Hiob 2016.

Foto 390. Kuusnõmme küla Tamme korrastatud raudkiviaed. Fotod Mart Hiob 2016.

Foto 391. Atla küla Ninavärava uus paekiviaed. Foto Mart Hiob 2016.

Foto 394. Kuusnõmme küla Katku raud- ja peakivist uuendatud aed. Foto Mart Hiob 2016.

Foto 392. Atla küla Loretsi korrastatud paekiviaed. Fotod Mart Hiob 2016.

Foto 395. Kuusnõmme küla Katku raud- ja peakivist uuendatud aed. Foto Mart Hiob 2016.

Foto 393. Atla küla Nin Sõbra talu uus paekiviaed. Foto Mart Hiob 2016.

Foto 396. Kuusnõmme küla Katku roigasaed. Foto Mart Hiob 2016.

Foto 397. Atla küla Katku Haudma värav. Foto Mart Hiob 2016.

Foto 398. Atla küla Hülgeranna värav. Foto Mart Hiob 2016.

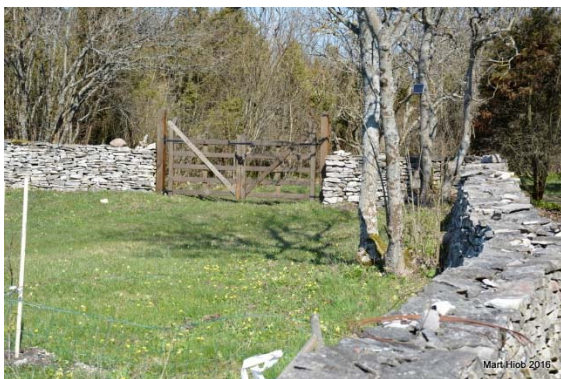

Foto 399. Atla küla Hülgeranna värav. Foto Mart Hiob 2016.

Foto 400. Atla küla Ninavärava värav. Fotod Mart Hiob 2016.

Järgnevad näited on vanadel fotodel jäädvustatud piirdeaedade ja väravatest.

Foto 401. Aleksander Lahe talu värav Saaremaal Atla külas. Värava ees Eesti Riikliku Meremuuseumi direktor Ants Pärna.

Foto 402. Välja Peetri talu värav Saaremaal Kurevere külas. Allikas <https://ajapaik.ee/photo/85146/volja-peetri-talu-varav-saaremaal-kurevere/>.

Soovitused kiviaedade taastamiseks

1. Esimese tööna tuleb selgitada taastatava kiviaia algupärane läbilõige ja ladumismuster. Tähtis on järgida ajaloolise aia ladumisstiili, et taastatud aialõigud ei eristuks aia algupärasest osast kas siis hoolikama ladumisstiili või teistsuguste mõõtmetega kivimaterjali poolest.
2. Vanad kiviaiad ei kulge looduses noolsirgelt, need looklevad veidi ja nende kõrgusjoon matkib maapinna reljeefi.
3. Taastamiseks vajalik kivimaterjal tuleb varuda lähipiirkonnast, et vana ja taastatud aia materjalierinevused oleksid minimaalsed.
4. Valdav enamus vanu kiviaedu on rajatud otse pinnasele ja selleks eraldi aluspinna koorimist või vundamendi ehitust reeglina

ette ei võetud, kuid siiski leidub ka erandeid. Aedade läbilõige ja ladumisviis oli sedavõrd kindel ja vastupidav, et külmakerked neid ei lagundanud.

5. Jälgida tuleb, et kõik aeda paigutatavad kivid asetseks maapinna suhtes võimalikult lapiti ja et kivi raskuskese oleks suunatud aia sisse. Iga järgnev kivistada tuleb nihutada veidi aia keskteljele lähemale, et aia „selg“ järk-järgult aheneks.
6. Lääne-Saaremaal ehitati ka „lainelisi“ kiviaedu, kus paekivid paigutati kalde all, ehitati korraga haardeulatuses, moodustus kaarjas, laineline muster.
7. Tähtis on jälgida, et vuugikohad ei kattuks ja et iga kivi kindlalt fikseeruks. Igale kivile tuleb leida müüris kolm toetuspunkti. Logisevate ja fikseerimata kivide raskuskese muutub ja nad võivad seeläbi põhjustada varinguid.
8. Paekiviaedadele annavad stabiilsuse siduvad kivid, mis ulatuvad läbi aia. Ka raudkivi-aias pannakse risti aiaga suuremad/pikemad siduskivid vahele.
9. Vanade kiviaedade meisterlik ladumine ei väljendunud aedade siledas välisilmes, vaid vastupidavas ja stabiilses ladumisoskuses.

Loodusesse sobitunud ja sulandunud vanad kiviaiad väärtustavad kultuurimaastikku. Taastatud kiviaiad ei tohiks domineerida ja loodusele vastanduva müürina maastikku lõhkuda.

Vt täpsemalt:

http://www.muinas.ee/files/Kiviaiad_%202_trykki.pdf ja

http://www.muinas.ee/files/Kiviaiad_1_trykki.pdf

3.5 Varemed

Mahajäetud talukohtadel säilinud varemed või seal paiknenud hoonete vundamendid vajaksid

võimalusel (osaliselt) säilitamist. Need võiksid olla aluseks uute hoonete asukoha ja suuruse valikul. Ka olemasolevatel taluõuedel tasuks varemetes hooned või nende vundamente osaliselt säilitada nt suviste väliterrassidena. Neil on ka tähtsus ajaloolise taluõue hoonestuse paiknemise tähistajana.

Järgnevalt on esile toodud suurema kultuuriväärtusliku tähendusega hoonete varemed, mis vajaksid korrastamist ja säilitamist – Kuusnõmme mõis, Atla sadamahoone ja koolimaja. Atla sadamahoone varemed võiks olla aluseks uue sadamale vajaliku hoone ehitamisel või küla seltsimaja rajamisel.

Foto 403. Kuusnõmme küla Kuusnõmme mõisa varemed, peahoone. Fotod Mart Hiob 2016.

Foto 404. Kuusnõmme küla Kuusnõmme mõisa varemed, karjakastell. Fotod Mart Hiob 2016.

Foto 405. Atla küla Atla sadamahoone (keldri) varemed. Foto Mart Hiob 2016.

Foto 406. Atla küla Atla koolimaja varemed. Foto Mart Hiob 2016.

Foto 407. Atla küla, sümbolise nurgakivi panek Hävitatud Eesti Kodu mälestusmärgi lääneseina rajamisele Atla koolimaja varemetele (foto Maret Emajõe).

3.6 Sõjaväehitised

Rootsikülas Papisaare sadamas on aastatel 1912–14 ehitatud kaks vesilennukite angaari. Ühele neist on lisatud juurdeehitised ja selle ilmet on ka osaliselt muudetud. Teisest on järel vaid efektselt mõjuv raudbetoonkarkass. Vesilennukite angaarid on üle elanud kaks pommitamist ja põlengut (1917 ja 1941), kuid siiski osaliselt säilinud. Tegemist on omas ajas ainulaadse konstruktsiooniga ehitistega.

Foto 408. Rootsiküla Papisaare ühe vesilennukite angaari karkass. Foto Mart Hiob 2016.

Papisaare baasi koosseisu kuulusid varustuse- ja laskemoonalaod, bensiinihoidla, elektrijaam, kasarmud, söökla, leivatehas, saun-pesumaja. 1917. aastal vallutasid Saaremaa sakslased, kes nii angaarid kui ka muud ehitised purustasid. Papisaare sadama angaarid ja ehitised on täpsemalt kirjeldatud 20. saj arhitektuuri

programmi ülevaates Muinsuskaitseameti kodulehel³³¹.

Foto 409. Rootsiküla Papisaare teine vesilennukite angaar. Foto Mart Hiob 2016.

Rootsikülas Papisaare sadama lähedal metsas on telliskiviehitis, mille funktsiooni ei ole õnnestunud täpselt tuvastada. Arvatakse, et algselt oli see mereväe ohvitseride klubi, hiljem, nõukogude okupatsiooni ajal kasutatud ka sõjaväelaste saunana. Hoone on tunnistatud 20. saj arhitektuuri projektis väärtuslikuks.³³²

Foto 410. Rootsiküla, sõjaväelaste hoone Sauna maaüksusel. Fotod Mart Hiob 2016.

331

<http://register.muinas.ee/public.php?menuID=architecture&action=view&id=1693>

4. Uued hooned

(20. saj lõpp – 21. saj algus)

Nõukogudeaegseid elamuid on Lääne-Saaremaa külates rahvuspargi alal võrdlemisi vähe, need ei domineeri. Eesti taasiseseisvumise ajast alates on Lääne-Saaremaa külates (eriti Atlas) uusehitiste rajamine hoogustunud ja seda eelkõige suvemajade ehitamisega. Hoonete arhitektuuris võib välja tuua erinevad tendentsid:

- uuendatud välisilmega olemasolevad majad,
- uued palkmajad,
- traditsioonilisi mahte järgivad uued majad,
- traditsioone mittejärgivad uued hooned.

4.1 Uuendatud välisilmega olemasolevad majad

Olemasolevate elumajade ja abihoonete välisilme uuendamine on toimunud ilmselt omanike endi arusaamade järgi ilma ajaloolisi traditsioone suurt arvestamata, mistõttu on lahendused arhitektuurselt keskpärased. Üldjuhul ei ole hoonete mahtu suurendatud ega katusekallet muudetud, kuid väliskujundust küll, millega on ajaloolist ilmet moonutatud (Kurevere külas Harila; Atla külas Kolga, Poopuu, Tohvri, Upsi jt).

Esitatud näited ei ole arhitektuurselt üldiselt halvad, kuid nende näitel saab juhtida tähelepanu ajalooliste väliskujunduse traditsioonide eiramisele: suurendatud on uksi, aknaid ja muudetud nende klaasijaotust,

332

<http://register.muinas.ee/public.php?menuID=architecture&action=view&id=1692>

avatäited on paigutatud seinapinnast sissepoole, neil on profiilita, mõnikord liiga kitsad ja nurkades üleulatusega piirdelauad, lisatud on taluhoonetele mittesobivad terrassid jms.

Väärtuslike vanade majade väliskujunduse renoveerimisel on lisaks mahule ja katusekaldele soovitatav võtta aluseks väliskujunduse algupäraseid elemendid: akende ja uste suurus ja paigutus nii fassaadidel kui seinapinnas; akende, uste ja maja nurgalaudade piirdelaudade laius, profiil ja paigutus; välisevoodrilaudade laius, paigutus (vertikaalne, horisontaalne või all vertikaalne üleval horisontaalne); räästaalune lahendus (üldjuhul avatud), sarikaotste kujundus; tüüpilised värvitoonid (võimalik välja selgitada sondaaziga). Kõigele sellele on tähelepanu juhitud varasemates peatükkides, kus on iseloomustatud erineva ajastu väärtuslikke hooned.

Foto 411. Atla küla Kolga elamu. Foto Mart Hiob 2016.

Foto 412. Atla küla Poopuu elamu. Foto Mart Hiob 2016.

Foto 413. Atla küla Tohvri elamu. Foto Mart Hiob 2016.

Foto 414. Atla küla Upsi elamu. Foto Mart Hiob 2016.

4.2 Uued palkmajad

Lääne-Saaremaa küladesse on ehitatud mitmeid uusi palkidest või prussidest elu- ja kõrvalhooneid. Mõned neist mõjuvad liiga massiivsena, kuna on ehitatud tänapäevaste tüüpsete palkhoonete detailidest, millel on mõnikord palkidega piiratud rõdud ja terrassid ning ei järgi seetõttu traditsiooniliste palkhoonete ilmet (nt Kuusnõmmel Päikese, Kõrusel Künka, Atlas Allika, Atla-Ranna, Pihla, Saare, Sõbra, Tuuliku jt). Positiivsena võib nende puhul esile tõsta puidu kasutust ehitusmaterjalina, kuid majade arhitektuurne üldilme (hoonete proportsioonid ja mahud, palgiseotisega rõdud, vahel ka katusekaldeid jms) ei ole eestimaisele arhitektuurile iseloomulik, mõjudes sellisena võõralt.

Mõnikord paiknevad hooned (eriti uutel kruntidel) ka ebaloogiliselt, arvestamata traditsioonilist hoonete paigutust ümber taluõue. Probleemiks on ka katuse kattematerjal – häirivalt mõjuvad erinevat värvi katusekivi imiteerivad plekk-katused, kasutatud on ka kivikatuseid, mis ei ole

iseloomulikud traditsioonilisele külaarhitektuurile. Paremini mõjuvad laud-, laastu- või rookatused.

Heade näidetena võib uutest palkhoohoonetest esile tõsta mitmeid väiksemamahulisi ja traditsioonilisi mahte järgivaid elumaju (nt Kõrusel Päikse ja Koprajõe, Atlas Taavi, Kuusnõmmel Laiakivi) ja kõrvalhooneid (nt Atlas Allika).

Foto 415. Kõruse küla Päikese elamu. Foto Mart Hiob 2016.

Foto 416. Kuusnõmme küla Laiakivi elamu. Foto Mart Hiob 2016.

Foto 417. Atla küla Taavi elamu. Foto Mart Hiob 2016.

Foto 418. Atla küla Allika kõrvalhoone. Foto Mart Hiob 2016.

4.3 Traditsioonilisi mahte järgivad uued majad

Lääne-Saaremaa külades on varasemaid arhitektuurseid traditsioone aluseks võetud mitmete puhkekeskuste, elumajade ja kõrvalhoonete ehitamisel. Esiletoomist väärivad nende hoonete sobivad mahud, kõrged viilkatused, ehitusmaterjal (puit, paekivi) ja välisviimistlus. Sellised kaasaegsema lahendusega võrdlemisi neutraalselt mõjuvad majad sobituvad külamiljösse hästi.

Heaks näiteks võib tuua Atlas Haudma, Mereranna, Ninavärava ja Lehtla viilkatusega pea- ja kõrvalhooned, mille välisviimistluses on kasutatud kombineeritult puitu ja kivi (tihti paekivi) ning katusekatteks roogu, tumedat siledat plekki või katusekivi. Sümpaatselt mõjuvad nende hoonete traditsioonilise kujundusega paekivist korstnapitsid. Vaatamata traditsioonilisele mahule, on kujunduselemendid (aknad, uksed, laudise paigutus jms) kaasaegsed, andes tunnistust nende hoonete ehitusajast.

Foto 419. Atla küla Haudma elamu ja kõrvalhoone. Fotod Mart Hiob 2016.

Foto 420. Atla küla Ninavärava elamu. Foto Mart Hiob 2016.

Foto 421. Atla küla Mereranna elamu. Foto Mart Hiob 2016.

Foto 422. Atla küla Lehtla elamu ja kõrvalhoone. Fotod Mart Hiob 2016.

Kuusnõmmel võib esile tuua Õrneoru ja Neeme külas Urva puidust viilkatusega elamu, mis sobituvad oma traditsioonilise mahu tõttu ajaloolisse keskkonda.

Foto 423. Neeme küla Urva elamu. Foto Mart Hiob 2016.

Foto 424. Kuusnõmme küla Õneoru elamu. Foto Mart Hiob 2016.

Eelkirjeldatutest mõneti kaasaegsema arhitektuuriga hooneid eriti palju Atla külasse ehitatud ei ole. Üheks selliseks sobivaks näiteks on Härma elumaja, mis paiknedes küla vanematest hoonetest veidi eemal, oma liigendatusega siiski silma ei riiva. Kindlasti vähendavad silmatorkavust tulevikus suureks kasvavad puud.

Foto 425. Atla küla Härma elamu. Foto Mart Hiob 2016.

Kaasaegsed neutraalsena mõjuvad väikesemahulised sadamahooneid on ehitatud Atla ja Kiirassaare sadamasse.

Foto 426. Kiirassaare sadamahoone. Foto Mart Hiob 2016.

Foto 427. Atla sadamahoone. Foto Mart Hiob 2016.

Järgnevalt on esitatud näide Kiirassaare sadamas asunud vanadest võrgukuuridest, mille mahud ja proportsioonid võiksid olla aluseks tänapäeval rajatavatele võrgukuuridele.

Foto 428. Kiirassaare sadama võrgukuurid (ehitatud 19. saj keskpaigas). Allikas <https://ajapaik.ee/photos/?album=352&photo=85161&order1=time&order2=added&page=1>.

4.4 Traditsioone mittejärgivad uued hooned

Rahvusparki küladesse on ehitatud mõned väga kaasaegsed ja arhitektuuriselt heal tasemel elamud, mis piirkonna ehitustraditsioonidega ei haaku. Juhul kui need asuvad külade vanadest hoonetest kaugemal ja eraldiseisvana (nt Oju küla Laanvere), on selline lähenemine vastuvõetav, kuid hästisäilinud ajaloolise hoonestusega taluõuede lähedale ei ole soovitatav selliseid ehitada.

Foto 429. Oju küla Laanvere elamu. Foto Mart Hiob 2016.

Küladesse on ehitatud ka mitmeid ajaloolise miljööga sobimatuid hooneid, mille maht võib

olla küll vastuvõetav, kuid väliskujunduses on kasutatud traditsioonilistele taluehitistele mitteiselooslikke võtteid nagu nikerdustega rõdud, liiga suured klaasipinnad, liiga kõrge või madal viilkatus, rookatuses vintskapid jms (nt Atlas Maunuse, Atla-Ranna, Allika, Tuuliku; Kõrusel Künka jt). Traditsioonilisi ehitisi on iseloomustanud varasemates peatükkides, kus on kirjeldatud erineva ajastu väärtuslikke hooned. Töös on esitatud eraldi peatükina soovitused uusehitiste rajamiseks.

Terviklikumad taluõued

Väline vaatlus ja kaardikihtide lokaliseerimine võimaldavad Lääne-Saaremaa külates esile tuua mõned terviklikuma taluõue planeeringu ja autentsemalt säilinud ajaloolise arhitektuuriga talud, nt Atla külas Loretsi, Simmu, Simmu-Jaagu, Lause; Kiirassaare külas Vesiko ja Ranna; Eeriksaare külas Kusti ja Tuuliku.

Külade üldilmet ja arhitektuuri iseloomustavad mitmete kunstnike tööd.

Lepi Mikko. Atla, 1958. Allikas <http://muisee/museaalview/464472>.

Voldemar Väli. Motiiv Atla külast, 1959. Allikas <http://www.e-kunstisalong.ee/?e=oksjonid&o=14&num=629>

Richard Uutmaa. Atla küla Saaremaal, 1960. Allikas

<http://www.haus.ee/teose.popup.php?c=teos&l=et&s=pilt&z=12853&kon=1>.

3.17.3. Vanade hoonete hoolduse ja uute hoonete rajamise soovitused

Soovitused hoonete hoolduseks ja esmaseks remondiks

Järgnevalt on esitatud üldised soovitused olemasolevate hoonete vundamendi ja sokli, seina, katuse ja kujundusdetailide hoolduseks

ja esmaseks remondiks, millega peaks majaomanikud suures osas ise hakkama saama. Maja eluiga sõltub eelkõige korralikust ja järjepidevast hooldusest.

1. Vundament ja sokkel

Vundamendi ja sokli seisukord sõltub mitmest tegurist: aluspinnasest, ehituse ja materjalide kvaliteedist, algsete ja parandusmaterjalide omavahelisest sobivusest, hoone konstruktsioonist ja massist, ümbruse pinnase kaldest ning välisteguritest nagu külmakerked, muutused pinnasevee tasemes jms.

Vundamendi ja sokli olukorda hinnates tuleb esmalt välja selgitada kahjustuse tekkepõhjus. Suuremat tähelepanu tuleb pöörata sokli ja vundamendi nurkade seisundile, kuna need on tavaliselt kõige enam ilmastiku meelevaldas. Vanade hoonete puhul vajab eelkõige hindamist vundamenti ümbritsev maapind (kõrgus ja kaldenurk hoone suhtes).

Rõhtpalkidest taluhoonetel süvistati pinnast vundamendi tarbeks väga vähe või üldse mitte. Iga nurga ja seinte liitumiskoha alla pandi nurgakivi ehk plint. Vahepealne osa võidi jätta tühjaks või täita kividega, mille vahed tihendati kas savi või lubjaseguga, mõnikord laoti kivid ka ilma sideaineta. Selline tihendatud vundament, mis pakkus kaitset külma ja tuule eest, ehitati tavaliselt elumajadele ja tallidele. Ait, kuur ja laut toetusid sageli vaid nurgakividele. Kui ilmneb, et seintealused täitekivid on ära vajunud, ei ole kahju suur kuni nurgakivid püsivad omal kohal.

Vanemate kivimajade vundamendid rajati enamasti erisugustest kividest, mis asetati lihtsasse kraavi. Selline vundament püsib kindlana vaid stabiilses pinnases. Kui maapinnas leiavad aset mingisugused muudatused, hakkab vundament vajuma. Sellisel juhul vajab see lahtikaevamist ja tugevdamist.

Probleemseteks on osutunud paljude **19. saj lõpus ja 20. saj alguses** rajatud puithoonete vundament, mis on sageli liiga madal ning rajatud nõrgale ja ebaühtlasele aluspinnasele. Sellised vundamendid vajavad tugevdamist.

Esmased soovitused:

- Eemalda aja jooksul kerkinud pinnas nii, et sokli kõrgus oleks vähemalt

30 cm ja pinnase niiskus ei ulatuks kahjustama alumist palgirida.

- Ära raja hoone äärde haljastust, mis takistab sokli ja seina kuivamist. Puude juured kahjustavad samuti vundamenti.
- Võimalusel paigalda remondi käigus sokli ja alumise palgirea vahele puuduv hüdroisolatsioon (nt kasetoht või SPS rullmaterjal).
- Vihmaveetorud peaksid ulatuma maapinna lähedale ja vesi tuleb juhtida hoonest eemale. Planeeri hoone ümbrus kaldega majast eemale.
- Eenduva sokli ülaserv peab olema sademete eest kaitstud veelaua või -plekiga, vastasel korral lagundavad niiskus ja külm käsikäes vundamenti ja soklit.

2. Sein

Seinte kahjustused tulenevad peamiselt niiskusest ning materjali ja ehituse kehvast kvaliteedist. Niiskuskahjustusi võivad veelgi suurendada valed viimistlus- ja soojustusmaterjalid (nt mittehingav puidule sobimatu värv, valed või vales järjekorras paigaldatud soojustusmaterjalid jm).

Vanade puithoonete, eriti palkmajade seisukorda mõjutab aeg ehk paratamatu vananemine, mida võib küll aeglustada, aga mitte peatada. Seinu kahjustab mädanik, seened ja putukad. Vana puitmaja võib püsida veel mitukümmend aastat, kui katus on korras.

Esmased soovitused:

- Ära muuda hoone konstruktsiooni ilma spetsialistiga konsulteerimata.
- Välti seinte pidevat märgumist. Kõrvalda niiskuskolded (sh kevadeti seinte äärde kogunenud lumehanged), maja vahetus läheduses kasvavad põõsad ja puud. Paranda katkine vihmaveetoru.

- Aknaaluste palkide hea käekäigu tagamiseks jälgi aknalaudade, veeninade jms korrasolekut. Kaitseks aknalt alla voolava sadevee nõrgumise eest aknaalusele palgile võib paigaldada ajutiselt niiskustõkkematerjali (nt ruberoid), pikemas perspektiivis korralik aknalaud või plekk.
- Seente leidmisel hoonest on oluline leida ja likvideerida põhjus (niiskuse allikas, tuulutuse puudumine jm). Seene ja selle hoonele ohtlikkuse määramiseks tuleks pöörduda vastava spetsialisti poole (nt SA Eesti Mükoloogia Uuringukeskus).
- Putukakahjustuste puhul on samuti mõistlik pöörduda vastava spetsialisti poole. (vt ka K. Konsa, K. Pilt. Hoone biokahjustused. http://projects.centralbaltic.eu/images/files/result_pdf/FABBI_result5_Hoone_biokahjustused.pdf).
- Palkehitiste hooldamiseks ja nende eluea pikendamiseks tuleks seinu mõne aasta järel immutada spetsiaalsete antiseptikutega vältimaks ehitise mädanemist ja sitikate siginemist, kuid selleks tuleb spetsialistilt nõu küsida.
- Vali hoolikalt laudise värvi, soovivad on nt loodulik linaõli baasil värv ja muldvärvid.
- Päikesevalgusest tingitud kahjustused on kõige suuremad puit- või palkhoone lõunapoolsel küljel, mis võib vajada kaitsvat värvimist või vanemate hoonete puhul laudisega katmist.
- Välisseintele tekkinud praod, mis on kaldu ülespoole, koguvad külgevihma ja tuisuga vett. Vee väljapääsemiseks võib puurida allapoole kaldu augud või

sulgeda praod tõrvatud taku ja puukiiludega.

3. Katus

Iga-aastane katuse ülevaatus aitab vältida tõsiste ja kulukate probleemide tekkimist. Väikest leket on kerge likvideerida (paigaldada puuduv laast, nihutada üles eterniiditahvel jm). Ajutisi katuse lappimis- või kattetõid võib teha kõige käepärasemate materjalidega (kile, ruberoid jm). Hoidu katusepinna vigastamisest (eriti tundlikud on loodulikud materjalid nagu roog, laast).

Esmased soovitused:

- Katus tuleb hoida puhtana – eemalda sinna kogunenud praht ja katuse kuivamist takistav samblik.
- Roogkatusel ei ole mõtet eemaldada samblikku ega sammalt (suuremad taimed tuleks aga ära lõigata), vaid tuleks püüda kõrvaldada nende tekkepõhjused – lähedal olevad suured puud, vähene õhu liikumine.
- Kontrolli, et puude oksad ei ulatuks katusele, kuna need hoiavad katusel niiskust või lõhuvad tormiga katusekatet.
- Igal kevadel ja sügisel puhasta vihmaveetorud ja neelukohad prahist.
- Purunenud vihmaveetorud paranda kiiresti. Vihmaveetorude puudumisel juhi vesi ajutiselt hoonest eemale ajutiste torude, räästarennile toetatud roika või renni külge riputatud keti abil.
- Paranda olemasolev või paigalda uus harjalaud.
- Puitkatust on traditsiooniliselt kaitstud puutõrvaga. Soovitav oleks katust soojendatud tõrvaga tõrvata 4-5 aasta tagant.
- Kontrolli kaevu katte tugevust ohutuse tagamiseks ja veekindlust veekvaliteedi parandamiseks.

Täpsemaid juhiseid hoonete hooldamise ja remondi kohta saab:

- J. Metslang. Vana maamaja. Käsiraamat. 2012.
- Muinsuskaitseameti koduleht. <http://www.muinas.ee/muinsuskaitsetegevus/trykised>
- Antiigiveeb. <http://www.antiigiveeb.ee/antiigiveeb/ope/>

Soovitused uute hoonete rajamiseks

Uute hoonete ehitustingimuste eesmärgiks on traditsioonilise külastruktuuri ja külale omase miljöö säilitamine Vilsandi Rahvusparkis. Külastruktuuri all mõeldakse plaanstruktuuri (teed, krundid, hoonete paiknemine), mahulist struktuuri (hoonete vorm, gabariidid, proportsioonid) ja arhitektuurilist lahendust (hoonete väliskujundus).

Uute hoonete ehitamine on soovitatav eelkõige kooskõlas ajaloolise külastruktuuri taastamise ja täiendamise põhimõtetega. Uute hoonete rajamiseks esitatakse soovitused kõrguse, pikkuse ja laiuse suhte, katusekalde ning materjali kohta, mis lähtuvad piirkonnale iseloomulike väärtuslikeks tunnistatud hoonete vastavatest näitajatest.

Olemasolevad taluõued

Tähtis on järgida hoonete paigutuse traditsioone taluõuel. Üldjuhul paiknesid majad ümber õue, moodustades puhtama eesõue elumaja ümber või ühel pool ning elumajast veidi eemal asus majandushoovi osa. Mõnikord, kui vana elamu säilitati, ehitati uus sellest eemale. Kuid vaatamata sellele säilis taluõuel ehitiste paiknemises loogika, mis lähtus eelkõige hoonete funktsioonist. Seega võiks uued ehitised rajada eelkõige vanade hävinenud majade kohale või uusehitisi lisades järgida olemasolevate paiknemise loogikat.

Joonis 160. Ajaloolised taluõued (ülal Männiku ja all Kusti Vilsandi külas). Uued hooned on rajatud vanadest majadest eemale. Mõlemal taluõuel on säilinud pikem elumaja ja ait ning lisatud pikk abihoone.

Kuna rahvusparki, sh Vilsandi küla hoonestus on võrdlemisi suures ulatuses uuenenud, siis vaid ühest ajastust pärinevaid hoonete ansambleid peaaegu ei ole. Seega vajab uue maja ehitamine olemasolevale taluõuele olevate hoonete ilmega arvestamist. Tüüpiline on olukord, kus vanima pika rehemajataolise maja asemele või lähedale on ehitatud uuemat tüüpi elamu. Ka abihooneid on ajapikku vastavalt vajadusele juurde ehitatud, säilinud on vaid mõned vanimad palkidest abihooned, domineerivad väiksemad majandushooned. Traditsiooniliselt oli taluõues üks pikem elumaja ja lisaks väikestele kuuridele ka vähemalt üks pikem abihoone. Oluline on, et uued hooned sobiksid küla või taluõue miljöösse.

Uued taluõued

Kuna uued krundid on soovitatud valdavalt küla väljakujunenud hoonestusalale, peaks ka uute

majade paigutus järgima väljakujunenud majade asetust ümber õueala. Kui tegemist on hävinenud vana talukohaga, peaksid rajatavad hooned paiknema eelkõige varasemate hoonete asukohas.

Kuna rahvuspargis on hoonestus märkimisväärses osas uuenenud ja seal on näha erinevast ajast ja arhitektuuriga ehitisi, siis uutele kruntidele rajatavate majade osas väga rangeid soovitusi ei esitata. Küll aga oleks uute hoonete ehitamisel soovitatav lähtuda väärtuslikuks tunnistatud ja külale iseloomulike hoonete mahust ja ehitusmaterjalidest.

Soovitused uute hoonete rajamiseks

Uute majade projekteerimisel on soovitatav võtta aluseks igale külale iseloomulikud kaks valdavalt levinud väärtuslikku hoonetüüpi:

(1) Vanimad palk- ja kiviehitised (19. saj – 20. saj algus)

- 1-korruseline,
- soovitatav laius elamutel u 7-9 m, abihoonetel u 4-7 m,
- laiuse ja pikkuse suhe elamutel 1:2 kuni 1:3, abihoonetel 1:1,5-1:3,
- katusekalle u 43-45 kraadi,
- räästa kõrgus elamutel kuni u 2,3-2,5 m, abihoonetel u 2,0-2,3 m,
- katus viil- või poolkelpkatus, kattematerjal roog, puit (laud, laast, kimm, sindel),
- viimistlusmaterjal tahumata ümarpalk või tahutud palk, laudis, värvimata,
- ehitusmaterjalina võib kasutada lisaks puidule looduskivi kuni 1/2 osas (saunadel on kiviosa olnud kuni pool).

Foto 430. Vanemat tüüpi järgivad uushooned: Kooli elamu ja Männiku abihoone Vilsandi külas. Foto Mart Hiob 2015.

(2) Laudisega kaetud puithooned (19. saj lõpp – 20. saj I pool)

- 1-korruseline,
- soovitatav laius elamutel u 7-9 m, abihoonetel u 4-7 m,
- laiuse ja pikkuse suhe elamutel 1:2 kuni 1:2,5 ja abihoonetel 1:1,5 kuni 1:2,
- katusekalle u 30-35 kraadi (juhul kui vanemad taluõue hooned sellise kaldega, nt Vilsandil) või 43-45 kraadi,
- räästa kõrgus elamutel kuni u 2,3-2,5 m, abihoonetel u 2,0-2,3 m,
- katus viil- või täiskelpkatus (juhul kui vanemad taluõue hooned sellise katuse kujuga nt Vilsandil) kattematerjal sile tsingitud plekk (Vilsandil), roog, puit (laud, laast, kimm, sindel),

- viimistlusmaterjal värvitud rõhtlaudis, alumises seinas osas võimalik kitsam püstlaudis, värv traditsiooniline või värvimata,
- ehitusmaterjalina võib kasutada lisaks puidule looduskivi kuni 1/2 osas (saunadel on kiviosa olnud kuni pool).

Foto 431. Uuemat tüüpi järgivad uushooned: Murdlaine elamu ja Kooli suveköök Vilsandi külas. Foto Mart Hiob 2015.

Kuna rahvusparki arhitektuur on olnud pidevas muutumises, võib uuenemine jätkuda ka tänapäeval. Uusehitiste puhul ei tohi olla eesmärgiks väärtuslike hoonete, nende kujundusvõtete ja detailide kopeerimine, vaid mahulise ülesehituse, proportsioonide ja ehitusmaterjali järgimine ning arhitektuursete kujundusvõtete kaasaegne tõlgendamine. Seetõttu ei ole käesoleva uuringu autorite hinnangul õige esitada uusehitiste arhitektuursele lahendusele lisaks eelnimetatutele täpsemaid piiravaid tingimusi. Soovitavad on arhitektuursetelt neutraalsed lahendused.

Uute hoonete ehitamisel on soovitatav kasutada traditsioonilisi **naturaalseid materjale** (puit, paekivi ja maakivi). Vältida tuleks tööstuslikku ümarpalki, katusekattena keraamilist kivi või s-kivi imitatsiooni ja profileeritud plekki ning kõiki plastikmaterjale.

Soovitatav on järgida ajaloolisele hoonestusele iseloomulikke traditsioonilisi **värvitoone** (murtud toonid). Palkehiti ei värvita, neid võib katta läbipaistava või kergelt toonitud puukaitsevahendiga. Teine võimalus on kasutada segatud tõrvaõli, mis sisaldab linaõli, tõrva ja männitärpentini. Tõrvaõli imendub puu sisse aeglustades niiskuse, mädaniku, hallituse ja siniseente mõju. Tõrvaõli annab puule kauni läbipaistva ja vett tõrjuva pinna, kuid õlitamist peab korrapäraselt uuendama.

Laudvooderdusega majade puhul tuleks kasutada neutraalseid traditsioonilisi värvitoone (nt Vilsandi külas ookerkollane; viimastel aastatel levima hakanud „rootsi punane“ ja musta värvi immutusvahend ei ole Vilsandi küla hoonetele iseloomulikud). Uurimaks rahvusparkis traditsiooniliselt levinud värvitoone võiks tellida vanemate ehitiste sondaaž-analüüsi.

Kontaktvööndi analüüs

Kuna iga taluõu ja hoone on erandlik ja ainulaadne, siis käesolevas töös esitatavad uute hoonete ehitustingimused ei saa olla universaalsed. Seega on vajalik, et igal konkreetsel juhul lähtutakse taluõues ja selle ümbruses väljakujunenud olukorrast, seal domineerivatest arhitektuursetest võtetest. Uusehitiste projekte peaksid koostama kogemustega arhitektid, kes tunnevad küla arhitektuuritraditsioone.

Lisaks töös esitatud uusehitistingimustele peab iga konkreetse uue hoone projekteerimisele eelnema taluõue ja selle ümbruse – kontaktvööndi – analüüs.

3.17.4. Pärandkoosluste analüüs

Maastikukihistused ja nende ilmingud

Lääne-Saaremaa maastikud peidavad eneses pea kogu Eesti asustusajaloo loo alustades jälgedega pronksiajast lõpetades Nõukogude okupatsiooniarmeest jäänud märkidega. Seejuures paigutuvad (lisaks Eesti iseseisvuse taastamise järgsel perioodil toimunule) suures plaanis tänast maastikupilti kujundavad olulisemad nähtused ja objektid nelja suuremasse perioodi:

- Põhjasõja eelne aeg;
- Põhjasõjajärgne aeg kuni I maailmasõjani;
- Eesti vabariigi periood kahe maailmasõja vahel;
- II maailmasõda ja sellele järgnenud nõukogude okupatsiooniaeg.

Arusaadavalt on vähim säilinud Põhjasõja eelsest perioodist. Sellest vanimad märkimisväärsed jäljed maastikus – matmiskohad, asulakohad, põlispõllud jne rahvuspargi territooriumil ja sellega vahetult piirnevatel aladel (nt Kuralase, Kehila, Kurevere, Pajumõisa, Kulli, Mõisaküla jt külas³³³) tähistavad muinasaegset asustust (9.-8. saj eKr³³⁴) endisaegsel rannikul. Maapinna kerkimisega on asulakohad jäänud tänaseks sisemaale. Muinasaegse kohaliku asustuse keskuseks oli ilmselt Kihelkonna, mille sadam Abaja lahes oli kasutusel juba enne 13. sajandit. 12. sajandil oli sadam tähtsaimaks sadamaks Saaremaal³³⁵. Ilmselt on sarnaselt Abaja lahe sadamaga olnud paljud kohaliku tähtsusega sadamad kasutusel juba aastasadu kuniks

maapinna kerkimine on teinud omad korrektuurid.

Lisaks sadamakohtadele peegeldab Põhjasõjaeelseid märke maastikus ennekõike vanemate mõisate ning asulatega seotud maakasutus. Olulisemaks punktiks seega tuleb lugeda Kihelkonnat koos juba 13. saj keskel rajatud kirikuga³³⁶ ja peatselt selle juurde asutatud kirikumõisaga. Samuti on maastikupildi varasemat kujunemist mõjutanud Loona ja Lümada mõis, mille kohta on teateid juba 13.-14. sajandist³³⁷. Mainitud mõisad, kuid 16.-17. sajandist ka rea teiste Kihelkonna kihelkonna piirkonna mõisate (Tagamõisa, Pajumõisa, Kuusnõmme, Atla, Karala³³⁸), arenguga on välja kujunenud osaliselt tänini säilinud teedevõrk. Kõlvikutestruktuur on Põhjasõjajärgselt seoses laevaehituse ja põllunduse arenguga ning hiljem, 20. saj ajaloosündmusi arvestades, eeskätt rannikualadel ümber kujunenud.

Tänase maastikupildi tekkimise aluseks on valdavalt Põhjasõjajärgne aeg (18.19. saj), kui piirkonnas asunud mõisate areng mõjutas oluliselt piirkonna maakasutust, teedevõrku ning külakeskusi. Vilsandi rahvuspargi territooriumile on jäänud Atla, Kuusnõmme, Loona, osaliselt Rootsiküla mõisa ja Oju karjamõisa (Pajumõisa karjamõis) süda. Üks terviklikumaid tolleaegseid maastikustruktuure on omaaegseid mõisasüdameid ühendanud maantee, mida saab jälgida Atla mõisasüdamest Kuusnõmme suunas. Edasi kulgeb tee Kiirassaare poole ja hargneb Loona mõisasse. Rannikut pidi kulgev haru on viinud Rootsiküla mõisasse. Samuti on säilinud teekoridor edasi mööda rannikut

³³³ Kultuurimälestiste registri andmetel (register.muinas.ee) 30.11.2016.

³³⁴ Pesti, O., Rikas, K. 1983. Kaitstavad mälestised. Kingissepa rajooni ajaloo- ja kultuurimälestised. Eesti Raamat, Tallinn.

³³⁵ Truuväärt, R. Kihelkonna aleviku kujunemine. Saaremaa Muuseumi Kaheaastaraamat 1995 – 1996;

http://www.saaremaa.ee/index.php?option=com_content&view=article&id=194&Itemid=69 30.11.2016.

³³⁶ Raam, V. 1996. Eesti arhitektuur 2. Läänemaa, Saaremaa, Hiiumaa, Pärnumaa, Viljandimaa. Valgus, Tallinn.

³³⁷ Sakk, I. 2002. Eesti mõisad. Sakk&Sakk. Tallinn.

³³⁸ Praust, V. 2006. Saaremaa mõisad. Tänapäev, Tallinn.

Kihelkonnalt Oju suunas, kust maantee viis edasi juba Tagamõisa poole.

Mõisasüdametena suhteliselt terviklikult on tajutav tänases maastikus Loona mõis, mis domineerib ja mõtestab ümbruskonna maastikku umbes paari kilomeetri ulatuses. Teised mõisasüdamed on säilinud vähem. Peamiselt avalduvad need vanade puudena (alleefragmentidena), kiviaiavarede (näiteks Oju karjamõisa ja Rootsiküla mõisa piirile laotud kiviaed) ja hoonevaredena (nt Kuusnõmme). Kõik mõisasüdamed on jätnud jälje lokaalsesse teedevõrku.

Mõisapärandina on huvipakkuvad kindlasti mõisametsad (nt Varuli männik, Kiirassaare männik, Kahte mets, Kuusnõmme mõisa metsapark jt), mis kõlvikutena on mõisaegsetelt plaanidelt loetavad, samuti mõisaegsete põldude-heinamaade-karjamaade asukoht, mis on mõisasüdamete ümber avatuna säilinud küllaltki hästi Loonas ja Atla, aimatavalt Kuusnõmme ja Rootsiküla mõisasüdame ümber, mujal on pilt segasem. Kuusnõmme ja Atla mõisasüdame vahel olev mets on osaliselt olnud jaotatud juba 19. saj. I poolel kvartaliteks. Siinkohal on paslik tsiteerida Reet Truuvärki:

"Silmapiiri ei risustanud kadastikud ega puudetukad. Vaid kaugel taamal mustendasid Papissaare kuusikud. Lagedal Kellamäel oli kerge tuult püüda. Samas asuski korralik tuulik ja Tuuliku talu. Kellamäelt paistsid kirikumõisa rentniku haritud maad, kus nüüd asub Kihelkonna vallavalitsus, väike valge kivistusega magasiait ning kaugemal puudetuka sees võis märgata Rootsiküla mõisa palkidest ühekordset häärberit abihoonetega. Kuskil Papissaare metsade taga olid aimatavad kaks saart – Suur- ja Väike-Vilsandi. Selge

ilmaga võis noor silm märgata Vilsandi tule torni."³³⁹

Kui arvestada Eesti mõisamaastike avatust üldiselt³⁴⁰, mida 20. sajandi algul iseloomustab fakt, et Eesti metsasus oli u 20%, siis eelolev tsitaat illustreerib seda väga kujukalt. Samas on olnud Lääne-Saaremaa siiski üldpildist metsasem. Kui võrrelda 1839. a situatsiooni³⁴¹ praegusega, ilmneb et mets on kasvanud fragmentaarse massiivina piki rannikut. Toetudes Eesti Maaülikooli väljatöötatud Matsalu ja Vilsandi rahvuspargi maakatte andmebaasi koostamise ning ajaloolise maakasutuse analüüsile³⁴² nähtub, et Kihelkonnast põhja poole ning Kihelkonna ja Atla mõisamaade piiri vahel on kasvanud ulatuslikud metsaalad, mis metsadena on säilinud tänini. Tänapäev võrreldes on õuealade ning põldude-heinamaade-karjamaade võrra olnud enam liigendatud Kurevere küla ümbrus ja Kihelkonna ümbrus. Samuti on Atla ümbruskond ja poolsaarte (eriti Eeriksaare poolsaare) rannaalad olnud praegusest oluliselt avatumad. Täiesti avatud on olnud ka tänaseks metsa kasvanud Harilaid ning sellega seotud rannikuala ida pool. Samas näiteks Kuusnõmme ning Oju metsad ja ka Loona mõisast loodesse jääv metsala Rootsiküla ja Loona vahel on tänase seisuga võrreldavad. Atla ümbruses joonistub kohati välja ka vastupidine tendents – osa tollaseid metsamaid on muudetud 20. sajandil avatud aladeks.

18.-19. saj mõisakihistust markeerivad hästi ka talukohad, tõrvaahjude (nt Rootsiküla mõisa tõrvaahju vare Kiirassaares), paemurdude jm mõisaaegse kõrvaltootmisega seotud rajatiste kohad/vared, aga ka kõrtsikohad, veskikohad (Loonas ka nt vesiveski) ja spetsiifiliselt samuti

³³⁹ Truuväart, R. Kihelkonna aleviku kujunemine. Saaremaa Muuseumi Kaheaastaraamat 1995 – 1996; http://www.saaremaa.ee/index.php?option=com_content&view=article&id=194&Itemid=69 30.11.2016.

³⁴⁰ Tarkin. E. 2011. Eesti regulaarne mõisaansambel maastikus. Uuring maastiku avatuse, mõisasüdame ulatuse ning teekoridoride muutustest. Tallinna Tehnikaülikool, Tartu Kolledž.

³⁴¹ Schmidt Eestimaa/Rücker Liivimaa aluskaardid XIX sajandist. Maa-ameti kaardiserveri ajalooliste kaartide rakendus.

³⁴² <https://www.kik.ee/sites/default/files/Uuringud/2>

sadamakohad ning meremärkide kohad/varemed (nt Varuli sadam). Vanu talukohti (silmas on peetud siis 18.-19. saj) markerivad eeskätt taludeni viivad teekohad, kiviaiafragmendid, vared, avatud õuealad põlispuudega. Mõisapärandi spetsiifiliste märkidena võib välja tuua nt Villa Marienheimi asukoha³⁴³ ja Rootsiküla mõisniku Friedrich von Buxhövedeni 1824. a Abaja lahe äärde rajatud Eesti esimese mudaravila³⁴⁴ asukoha (praegu markerib seda graniidist mälestuskivi).

Tsaariaegseid militaarrajatisi ja I maailmasõja aegset kihistust ei leidu maastikes palju (nt tsaariaegse kordonite vared Kõrusel, Kiirassaare ja ka Papissaare poolsaarel), kuid see-eest on Papissaare poolsaarele rajatud vesilennukite angaaride ja vettelaskmiskoha näol tegu märkimisväärse näitega 20. saj alguse militaarsest betoonarhitektuurist³⁴⁵. Tsaariaegsetest militaarrajatistest on fragmentaarselt jälgitav kohati piki rannikut kulgev kaitsekraavide liin. Vesilennukite angaaridega seoses rajati Kihelkonnat sadamaga ühendama munakivitee, mis on säilinud praktiliselt terveni ning on üks vähestest hästi säilinud munakiviteedest Saaremaal³⁴⁶.

Üldiselt iseseisvuse saavutamise järel maakasutus, mõisaperioodiga võrreldes, ning sellest tulenev üldine maastikupilt muutus piirkonniti erinevalt. Maareformi järgselt lisandusid uued talukohad ja nendega seotud hooned, rajatised. Muudatused olid suuremad pigem Kihelkonnast põhja pool – näiteks muutus Kõruse iseseisvusajal üheks Saaremaa

suuremaks külaks. Uustaludega kujuneb seetõttu 20 saj esikümnenditel välja omaette maastikustruktuuri kiht, mis eristubki pisut teravamalt Tagamõisa poolsaare läänekaldal (varem oli asustus hõredam). Kui varasemat maakasutust iseloomustab pigem sajandite kaupa välja kujunenud massiivsem kõlvikutestruktuur, siis uustaludega seostub pigem mosaiiksem maakasutus. Atla ja Kihelkonna vahelisel alal toimuvad 1920-30ndatel küll mõisamaade tükeldamisest tulenevad maastikumuutused, kuid suures plaanis ei eristu need maastikus nii selgelt, kui uued talud Kihelkonnast põhja poole jäävas piirkonnas, kus varem asustus oli hõredam.

II maailmasõja järgselt repressioonide ja Nõukogude armee tegevusega seoses jäi enamus taludest Tagamõisa poolsaarel tühjaks. Pragu on hävinud talukohad tuntavad varede ja õuepuude järgi. Avatud alad on nõukogude perioodil valdavalt võsastunud/metsastunud. Perioodi iseloomustavad lautrikohad, väikesed kalasadamad (sadamate kohad, sadamad, võrkealuste asemel/vared) ning kohaliku tootmisega seotud rajatised (näiteks pütinguvared Kõrusel³⁴⁷, ümber ehitatud Kiirassaare sadam, Pikanina lautrid, Atla sadam jne). Ka praeguse maamärgina tuntud Kiipsaare tuletorn rajati 1930ndatel. Tollasest perioodist üheks põnevamaks rajatiseks on kitsarööpmeline raudtee Urverahu saarele, millel veeti laevadele ekspordiks minevat paekivi jm kaupu³⁴⁸. Kuusnõmme poolsaare idaosas on säilinud osaliselt 1925. a rajatud puukoolist võõrliikidega metsatukk³⁴⁹

³⁴³ Schmidt Eestimaa/Rücker Liivimaa aluskaardid XIX sajandist. Maa-ameti kaardiserveri ajalooliste kaartide rakendus.

³⁴⁴ Truuväärt, R. Kihelkonna aleviku kujunemine. Saaremaa Muuseumi Kaheaastaraamat 1995 – 1996; http://www.saaremaa.ee/index.php?option=com_content&view=article&id=194&Itemid=69 30.11.2016.

³⁴⁵ Hansar, L. 2012. Papissaare sadama vesilennukite angaaride dokumenteerimine. EKA muinsuskaitse ja restaureerimise osakond. Tallinn.

³⁴⁶

<http://register.muinas.ee/public.php?menuID=monument&action=view&id=27285>

³⁴⁷

EELIS.
http://loodus.keskkonnainfo.ee/eelis/default.aspx?comp=objresult=parandobj&obj_id=551994696

³⁴⁸

EELIS.
http://loodus.keskkonnainfo.ee/eelis/default.aspx?comp=objresult=parandobj&obj_id=-17031931

³⁴⁹

EELIS.
http://loodus.keskkonnainfo.ee/eelis/default.aspx?comp=objresult=parandobj&obj_id=1462131931

(kahjustatud küll taasiseseisvumisperioodil raietöödega naabruskonnas). Perioodile on iseloomulikud ka metsavahikohad. Viimastest on näiteks väga hästi säilinud Kuusnõmme metsavahimaja. Omaette nähtuseks on sõdadevahelise Eesti vabariigi aegsed kivist geodeetilised märgid (kupitsad), mis enamasti on hästi säilinud, kuid maastikus vähe märgatavad.

Nõukogude okupatsiooniaegseid militaarrajatisi (tänapäevaks suuresti juba varemed) jääb rahvusparki alale mitmeid. Neist tihedamalt paikneb objekte Kõrusel ja Papissaare poolsaarel, Harilaiul, samuti Kiirasaares. Mõnevõrra märgiline on Kõruse kahuripatarei vare, mis rajati vahetult enne II maailmasõda baaside lepingu järgselt ning mille tõttu naabruskonna talude inimesed asustati ümber³⁵⁰. Põhimõtteliselt kogu rannik oli armee kontrolli all, kus traditsiooniline majandustegevus oli raskendatud. Militaarehituse käigus lõhuti usinasti kiviaedu ja sageli ka taludest jäänud hooneid, materjali kasutati militaarobjektide ehituseks Kureveres ja Undvas³⁵¹. Tänapäevaks on päris suur osa II maailmasõja järgsest militaarehitistest lagunenud või lammutatud, militaarstruktuure meenutab enam rannaaladele ja metsadesse sõjaväe poolt sisse sõidetud teedevõrk (markeerib sageli ka hävinud talukohti).

Lisaks nõukogudeaegsele militaar- ning kolhoosiehitusele, mis rahvusparki piires kujundas maastikupildi ümber kõige enam Kõrusel (tegelikult kogu Tagamõisa poolsaarel), Papissaare poolsaarel ja Kuusnõmmel, muutis oluliselt väljakujunenud liikumisteid, kõlvikute ligendatust ning lokaalset hoonestust 1951-56 toimunud militaarraudtee ehitus. Raudteerajatised (tammid, hooned) on säilinud

enamuses tänini, raudteetammidest on saanud kohaliku teedevõrgu osa. Maastikupildi muutumist põhjustas ka kolhoosimajandusega kaasnenud massiivistamine, mille tõttu liideti põllumaid ning metsamassiive ning oluliselt kujunes ümber lokaalne vaadete süsteem. Riigimetsa aladel metsastati põllumajanduseks väheperspektiivseid avatud kõlvikuid, tüüpiliseks näiteks seejuures on Harilaid. Tänapäevaks on hakatud seda metsa likvideerima, eeskätt kõretele elamistingimuste tekitamiseks ja vaadete avamiseks³⁵². Massiivistamise ja metsastamise tulemusel vähenes avatus merele ja rannikule ning suurenes kohati avatus sisemaa suunas. Eelpoolkirjeldatud teguritest olid mõjutatud enam maastikud Kihelkonna, kui piirkondliku keskuse ümber ning sellest põhja poole jäänud enam militariseeritud aladel, kuid ka Atla ümbruses.

Avatud rannikuniitude ja karjamaade võsastumise juures tuleb teadvustada, et kuigi nõukogude armee hõivas suured alad rannikul, jätkus piirkonniti siiski kolhoosimajanduse võtmes loomakasvatus ka seal. Veel 1960ndatel karjatati rannas kuni rahvusparki sisemaa poolse piirini lambaid ja veiseid. Elanikkonna vähenemine ja inimeste äravool, mis sai alguse juba 1960ndatel³⁵³, hakkas muutuma ka maakasutus. Loomade arvu drastilise vähenemise ja külade ühiskarjatamise kombe kadumise tulemusena kasvasid ka need rannad, mis ei olnud sõjaväe poolt suletud, ajapikku kinni. Kuna viimastel kümnenditel ei ole enam toimunud ka endises mahus põllupidamist ja adru väetamiseks äravedamist, kogunevad veepiirile adruvallid, mis on heaks kasvukohaks rohttaimede ja pilliroole. Veest kaugemal hakkab laiutama

³⁵⁰ EELIS. http://loodus.keskkonnainfo.ee/eelis/default.aspx?comp=objresult=parandobj&obj_id=-840231949

³⁵¹ Mäe, E. 2016. Intervjuu 05.12.2016.

³⁵² Lember, A. 2014. Harilaid hakkab võtma ajaloolist ilmet. Saarte Hääli 28.06.2014.

³⁵³ Jakovlev, T. 1998. Nõukogude armee Lääne-Saaremaal ja selle suhted kohalike elanikega. Saaremaa Muuseumi Kaheaastaraamat 1997 – 1998; http://www.saaremaa.ee/index.php?option=com_content&view=article&id=136

kadakas, moodustades läbipääsmatuid tihnikuid. Just ulatuslike kadastike teke on viimase poole sajandi arenguid maastikus kujukamalt iseloomustav nähtus.

Viimasel aastakümnel on randadesse asustatud lihaseid (Kuusnõmme, Kõruse) ja lambaid (Atla, Karala, Vilsandi). Kohati toob see kaasa ülekarjatamise, kuna selliste rannakarjamaade tootlikkus, eriti suve teisel poolel, on madal. Lisasöötmise kohad, mida tegelikult ei tohiks üldse olla, on ära tallatud³⁵⁴. Karjaaiad takistavad metsloomade liikumist. Metssead, keda roostikes ja kadastikes on palju, tuhnivad üles põlde ja hävitavad käpaliste kasvukohti³⁵⁵. Maastikupilti mõjutab endiselt jätkuv külade tühjenemine inimestest. Kuigi rannikukülades asuvad majad pikalt tühjaks ei jää, ostavad need ära välismaalased ja linnainimesed, kes ei tegele traditsioonilise põllunduse või karjapidamisega ning sageli on huvitatud pigem maastiku sulgemisest oma kinnistu ümber.

Lääne-Saaremaale on omane ka maakerkest toimuv rannaala muutumine, ning rannikut pidi kulgeva hoovuse mõju, mille tõttu ajapikku rida endisi merelahti Kuusnõmmes, Ojul, Kureveres ja Tagamõisas on muutunud järvedeks, millel puudub ühendus merega üldse või on see ainult kõrge veeseisu ja lume sulamise järel. Mere tegevuse ilmekaks näiteks on Kiipsaare majakas, mis algselt ehitati poolsaare rannikust mitmesaja meetri kaugusele ja mis veel 1990ndate lõpul seisis maismaal poolsaare tipus, kuid nüüd jääb pinnase ärakande tulemusena juba ligi 100 m kaugusele merre.

Lääne-Saaremaa maastike väärtused ja nende hoidmine

Lääne-Saaremaa maastike ajaloolistest kihistustest tulenev maastikupärand on väga mitmepalgeline ning sageli erinevate väärtuste defineerimisel ka väärtuskandjate osas

vastuoluline sisaldades eneses nii ajaloo-, arheoloogilise-, koduloo-, maastikuarhitektuuri- ja arhitektuuri-, tööstuse, põllumajandus- ja militaarpärandit. Arvestades merelist kliimat, asendit rannikul, sopistunud kaldajoont poolsaarte, laidude, merest eraldunud lahtede (järvede) ning omavahel liitunud suurte metsamassiive vahel on kujunenud kohalik unikaalne elustik, mis on tervikuna ainulaadne ja väga väärtuslik Saaremaa ja Eesti kontekstis. Praeguste väärtuslike looduslike ning poollooduslike koosluste puhul tuleb arvestada seda, et nende kujunemislugu baseerub ühelt poolt traditsioonilisel põllumajanduslikul maakasutusel, kuid teisalt kohtades, kus okupatsiooniarmee inimeste liikumise piiras, on elustik saanud areneda minimaalse inimesepoolse sekkumisega. Positiivse aspektina muudab see tendents loodusliku geneesiga maastikud tervikuna mitmekesisemaks.

Erinev pärand Lääne-Saaremaa maastike samades ruumiosades on omavahel läbi põimunud nii, et ühte väärtusekandjate kihti ei ole sageli võimalik eraldi esile tuua või "konserveerida" teist kihti oluliselt kahjustamata või hävitamata. Seepärast ei ole võimalik kogu rahvuspargi maastike kohta tervikuna anda ühtseid definitsioone või väärtuste määratlusi, vaid iga kohta tuleks vaadata eraldiseisva maastikuosana. Seejuures iga konkreetse maastikuosa puhul tuleb lähtuda käsitletavat maastikku iseloomustavatest aspektidest – tekkest, geneesist (tekke mõjuritest), miljööst, ruumi piiritlejatest, üleminekutest, ruumiosade iseloomust, kooslustest jne. Kõigi nende tahkude analüüsimisel on seejuures võtmetähtsusega mitte objekti või nähtuse olemasolu või definitsioon, vaid selle tähenduslikkus. Väärtuslikeks osutuvad objektid ja nähtused või nende kompleksid

³⁵⁴ Mäe, E. 2016. Intervjuu 05.12.2016.

³⁵⁵ Samas.

maastikes, mis evivad maastikus osaleja jaoks mingeid tähendusi, mis suhestavad osaleja osaletava maastikuga. Osaleja jaoks tähenduslikud objektid ning nähtused kokku määravad maastiku tähenduslikkuse tervikuna. Lihtsustatult öeldes positiivses võtmes tähenduslikud ilmingud maastikus ongi maastiku väärtused. Maastikuosad võivad olla tähenduslikud universaalselt (kalmistu, viljapõld, kaev jne) või spetsiifiliselt (mingi liigi levikuala, kasvukohatüüp, kultusekivi, ohvritamm, vaatekoridor jne). Mida spetsiifilisem tähendus mingil objektil või nähtusel on, seda enam on see ohustatud naabruskonnas toimuvast inimtegevusest/tegevusetusest ja seda enam peab tegelema selle kaitse, taastamise ning hoidmisega.

Väärtuse "olemuse" atribuudid ei ole universaalsed, vaid väärtuspõhised, kuigi paljude väärtuste puhul on võimalik neid klassifitseerida unikaalseks või tüüpiliseks. Nii näiteks arhitektuuripärandi väärtus on üldjuhul defineeritav läbi autentsuse ja vanuse ühelt poolt või läbi unikaalsuse või tüüpilisuse teiselt poolt, mingi koosluse väärtus läbi liigirikkuse või esinevate liikide harulduse ühelt poolt, kuid ka läbi tüüpilisuse või unikaalsuse teiselt poolt jne. Väärtuste määratlemisel on oluline ka kontekst, milles objektile või nähtusele väärtusi omistatakse. Arvestades arhitektuuri- ja maastikuarhitektuuripärandit on näiteks Loona mõisa kompleks rahvuspargi teiste mõisatega võrreldes väärtuslikeim. Loona on üsna esinduslik ka kogu Saaremaa mõisapärandi hulgas, ent Eesti- ja Liivimaa kontekstis tervikuna on tegemist tüüpilise varaklassitsistliku mõisakompleksiga.

Alljärgnevalt on lähtuvalt eelpoolsest arutelust välja toodud üldistatult rohkem või vähem tähenduslikud ja seega väärtuslikumad maastikud, maastikukomponendid või maastikuelemendid, mis täna on rahvuspargis hoomatavad. Arutlusel on seejuures lähtutud eelnevas peatükis toodud orienteeruvatest

ajastutest, s.o Põhjasõja eelne ajastu, mõisaajastu kuldaeg (ehk siis 18.-19.saj), Eesti esimene iseseisvusperiood ja nõukogude okupatsiooniperiood. Omaette on käsitletud nii öelda ajastuid läbivaid struktuure.

Lääne-Saaremaa (kui ka mistahes muu piirkonna) kõige väärtuslikumateks nähtusteks on erinevaid piirkondi ühendavad, konteksti loovad või defineerivad objektid, nähtused või nende kompleksid, mille tähenduslikkus on pigem universaalne ning mis loovad raamistiku teistele ajas või ruumis rohkem isoleeritud või kitsamalt tähenduslikele ilmingutele maastikus. Et enamuse rahvuspargist jääb endise Kihelkonna kihelkonna maile ning, arvestades Saaremaa ajalugu laiemalt, on tähenduslikeimaks kohaks Kihelkonna, õigemini Kihelkonna kirik ühes Kellamäega, aga ka pastoraat, kalmistu ning Rootsiküla mõisasüdame fragmendid. Lääne-Saaremaal on ajastuid läbivatest maastikustruktuuridest põliseim ja ilmekaim piki rannikut kulgev teedevõrk, mis arvatavasti osaliselt baseerub muistsetel liikumisteedel, kuid mis põhiosas kujunes välja mõisasüdamete ja külakeskuste kujunemisega alates keskajast. Teede struktuur mõisakeskuste ümber markeerib mõisasüdamete arhitektuurset ja maastikuarhitektuurset mahtu, olles sellele praktiliselt ainsaks piiritlejaks-määratlejaks maastikus hääbuvates mõisasüdametes (Atla, Kuusnõmme, Rootsiküla), pärinedes valdavalt 18. sajandist. Vanemates külates markeerib teedevõrk sageli juba Põhjasõjaeelset väljakujunenud taludevahelisi liikumisteid isegi juhul, kui talukohad maastikust on kadunud.

Teiseks kohaliku maastiku olemuslikuks komponendiks läbi sajandite on olnud rannikuäärne mets, mis suuremate-väiksemate muutustega on massiivina jälgitav eelmises peatükis kirjeldatud piirkondades vähemalt 19. saj I poolest ning mis on füüsiliseks piiritlejaks kohalike üldiste maastikuruumide kujunemisel. Väga hästi on jälgitav metsapiiri roll näiteks Atla külamaastike või Loona mõisasüdame

avatud maastike iseloomu kujunemisel. Avatud põllu-, heina- ja karjamaade struktuur on (kaardil) tajutav, kuid kahjuks aja jooksul metsaga võrreldes rohkem hägustunud. Lokaalselt markeerivad külates ja mõisate ümber vanemaid kõlvikupiire kiviaiad (näiteks kiviaia jäänused Oju karjamõisa ja Kurevere küla piiril). Spetsiifilisteks maastikuosadeks on kalmistud ning sadamakohad. Viimaste ajaloolistest osistest ei ole sageli palju säilinud, kuid mis lokaalsete sadamatena on püsinud läbi erinevate ajastute (näiteks Kiirassaare).

Läbi ajastute püsinud maastikustruktuurid oma mastaapsuses on võtmetähtsusega kohaliku maastikupildi hoidmisel. Üldjuhul on need ka vähem ohustatud, kuid maanteede remont, teede sirgendamine, ristmike ümberehitamine, metsaraie, hoonete massiline ümberehitamine, uute hoonete ehitamine kohtadesse, kus ajalooliselt hoonestust ei ole olnud ja avatud alade võsastumine on peamised ohud, mille vältimine on võimalik väga paljuski läbi asjakohase hoolduse ning planeerimise/administreerimise. Omaette teemaks on maastikufookusteks olev arhitektuuripärand, ajalooline taristu (kiviaiad, tuulikukohad lautrikohad jne), mis aasta-aastalt enam kaob, mille funktsioone ja tähendusi teab ning oskab väärtustada/kasutada üha vähem inimesi. Nende taastamiseks puuduvad ressursid ning sageli ka reaalne huvi või vajadus.

Teiseks sarnaseks probleemiks on aastasade vanused loomapidamise ja põllundusega seotud avatud alad, mis tänaseks on minetanud oma funktsioonid ning mille ulatuslikum (endisaegsega võrreldav) sihtotstarbeline kasutamine ei tule praeguseid põllumajandusmahte ja suundumusi arvestades kõne alla. Praegune võsastuv kadakane rannamaastike (aga ka endiste kadastikega kattunud niitude-karjamaade) maastikupilt on taasiseseisvunud Eestis kasvanud põlvkonnale harjumuspärane ning "oma" – metsastunud-kadastikega kattunud

endiste avatud alade taasavamine ei ole neile kindlasti maastikuhoolduse juures esimeseks prioriteediks. Heaks näiteks seejuures oli Harilaiult elupaikade taastamiseks tehtud istutatud männiku raie – kohalikega rääkides olid arvamused sageli üsna ebalevad või pigem negatiivsed. Veel 1960ndate märksa avatumat rannamaastikku, mis ajalooliselt on olnud piirkonnale omasem, mäletavad ja oskaksid väärtustada taastamisel aga vaid vanemad inimesed. Teisalt, nagu selle peatüki algul juba mainitud, on paljud avatud alad muutunud looduslikuks metsaks-põõsastikuks, kus on välja kujunenud uued kooslused, uus elustik. Üldjuhul võsastumisega niitude liigiline mitmekesisus vaesustub, kuid samas on käivitunud neil aladel looduslikud protsessid, kooslused on muutunud selliseks, mis oma elujõulisuse ja liigilise mitmekesisuse säilitamiseks ei vaja niitmist. Pealegi ei ole tekkinud kadastik, pajustik, kaasik või männik noil aladel looduse lõpp-produkt, vaid kooslused on muutumises nii nagu see toimub looduslikel aladel. Seepärast kõigi avatud alade musealiseerimine ei ole ilmselt majanduslikult otstarbekas ning on ilma toetava asustusega tähenduseta. On samas ka selge et traditsioonilise põllundusliku maastikupärandi ja ka spetsiifiliste niidukoosluste hoidmiseks on vajalik endiste heinamaade-karjamaade avatuna hoidmine, kuid selle eelduseks võiks olla ideaaljuhul reaalne karjakasvatuse mahtudes, mis kaasaegses kontekstis on mõeldav vältides samas ka ülekarjatamist (miks see on "tehniliselt" otstarbekas, on kirjeldatud Vilsandi saart puudutavas pärandkoosluste peatükis, vt ptk 3.1.8, lk 93). Seepärast võiks endiste karjamaade-heinamaade avatuna hoidmine olla prioriteetsem seal, kus on säilinud avatud maastikumustrit (avatud alade maakasutust) toetav asustus.

Põhjasõjaeelsetest maastikukihistustest tähtsaimaks on ajalooliselt ning arheoloogiliselt väärtuslikud (kui Kihelkonna kirik välja arvata) pronksiajast pärinevad

kalmed ja kultuskivid, mille asukohad paiknevad pea kogu rahvuspargi piires, kuid kontsentreeruvad (on senini leitud) Kõruse ja Loona küla lähistel. Muinasaegsed jäljed markeerivad asustuse piiri piki paarituhande aasta tagust rannikut omades seega olulist tähtsust mitte ainult Saaremaa vaid kogu Eesti asustusalaloos. Objektid on muinsuskaitse all, tähistatud ja seetõttu esmaselt kaitstud. Probleemiks on asulakohtade ja matmispaikade juhusliku hävimise oht puhul, kui märgistus hävib või kohtades, mis on jäänud arheoloogidel senini avastamata.

Põhjasõjajärgsetest maastikukihistustest on olulisimad vanad külad ja mõisasüdamed ning mõisasüdametega seotud tootmis-põllumajanduslik taristu. Kandvaks on siin taas kohalik teedevõrk, mis luukerena seob talusid, kiviaedu, kraave, tuulikukohti, põlde, heinamaid jm. Mõisakeskustes markeerivad ansambleid lisaks teesihtidele ka säilinud hooned, pargifragmendid, piirdemüüride ja hoonete vared. Külamaastikes hoonemahud, vanemate hoonete asend, kiviaiad, õuealad jne. Suurimaks ohuks on vahendite puudusel hoonestuse ja varede lagunemine, taristu lagunemine ja juhuslik lammutamine (nt kiviaedade kohad, pinnasesse mattunud vundamendid, kaevukohad jne), kuid ka suvaline ehitustegevus, mis võib põhjustada vana ruumstruktuuri hägustumise. Probleemiks seejuures on just külamaastikupärandi abstraktsus kohalike elanike jaoks, kellele (eriti hooned suvilateks ostnud välismaalased) ei ole säilinud varasemat kihistust markeerivad ilmingud maastikus tähenduslikud, mistõttu nad ei näe sellel ka väärtust (nt hoonete meelevaldne laiendamine, vaheleehitamine, teekoridoride muutmine jne). Mõisapärandi puhul on suurimaks ohuks ehitiste puhul vahendite nappusest tulenev võimaluste puudumine lagunevate tarindite konserveerimiseks, parkide puhul hooldamatusest ning vanade puude hääbumisega kaduv pargiruumide-

pargimaastike kadumine. Mõisaallee väljavahetamise vajaduse ilmnemisel võib seda teha sujuvalt säilitades algselt ka vanu puid ning istutades uued puud vanade kõrvale, et tagada allee visuaalne järjepidevus.

I maailmasõjaajast militaarpärandist on kahtlemata olulisim Papissaare vesilennukite kompleks, mille ajalooline betoonhoonestus oleks vajalik vähemalt konserveerida. Suhteliselt unikaalse betoonkonstruktsioonina oleks mõistlik kompleks võtta ka muinsuskaitse alla. Suurimaks ohuks on siingi vahendite puudusest tulenev rajatiste edasine lagunemine (nt muuli ots vajaks kiiret sekkumist juba praeguses situatsioonis). Militaararhitektuuri objektina ja turismiobjektina on vesilennukite angaariid ning nendega seotud kompleks ülevabariigilise tähtsusega.

Sõdadevahelise iseseisvusaja maastikupärandina on olulisem kindlasti asunikutalud külates kui hävinud kohad. Ühelt poolt on pajudel hoonetel säilinud suuremal-vähemal määral 1920-30ndate ehituslikke elemente, säilinud on õuealad, teedevõrk, taristuosad. Hävinud talukohtadest on alles sageli maakivikeldrid, laudavared (kivist seinuosade fragmendid), vanad õuepuud, viljapuuadade fragmendid, juurdepääsuteede kohad. Kihistuse säilitamiseks säilinud kohtadel on oluline, et elanikkond/kasutajaskond püsiks ning oleks teavitatud väärtustest ja ohtudest, võimalustest ning piirangutest. Hävinud kohad on need, kuhu võib lubada ehitada uusi hooneid. Niiviisi saaks markeerida vanad asunikutalude (aga ka ajalooliselt vanemate talude) kohad ning soodustada loomuliku majandustegevuse produktina naabruskonna endiste avatud alade taastamist/avatuna hoidmist. Sõdadevahelisest iseseisvusajast pärit muudest objektidest on kindlasti just turismiobjektina huvipakkuvad Urverahu raudtee-sadam ning Kiipsaare majakas – viimane juba ka oma asendi ning kaasaegse looga.

Nõukogude aja maastikupärandist on kindlasti jõulisem ning, ajas tagasi vaadates, jaburam 1950ndate algul ehitatud raudtee ning sellega seotud taristu. Kuna raudtee on rahvusparki piiril kasutusel maanteena, siis on see maastikus ka üsna jõuliselt markeeritud. Pigem absurdse nõukogude militaarsüsteemi näitena on sellel teatav turismi- ja ajalooväärtus. Varasemate kihistustega raudtee ei arvesta ning on seetõttu maastikuline võõrkeha. Muud militaarrajatised ei oma turismiväärtust peale kitsa huvirühma.

Kolhoosi- jm nõukogudeaegne ehitatud maastik ei arvesta valdavalt traditsionaalse maastikupildiga Saaremaal ega mujal. Hooned, mis on leidnud funktsiooni kaasajal, on reeglina renoveeritud ning külamiljööös sellevõrra vähem eristuvad. Probleemsed on suured eristuvad hoonemahud (nt Atla laudakompleks), mis domineerivad vaadetes. Samas teeb aeg ka nende osas (nagu kõige muugi osas) oma töö ja lõppeks jääb järgi maastikku vaid need objektid ning nähtused, mis inimestele on tähenduslikud.

3.17.5. Elanike küsitluse metoodika ja analüüs

Sissejuhatus

Enne intervjuu- ja andmeanalüüsi metoodikate täpsemat kirjeldamist selgitame käesoleva töö eesmärkide mõningaid erinevusi algsetest sihtidest. Riigihanke ülesandes olid uurimisküsimused sõnastatud järgnevalt:

2.1. Käsitleda kohalike elanike arusaamu kultuuriväärtustest ning kaitse kavandamisest, andes vastused järgmistele küsimustele:

2.1.1. mis on elanike jaoks kultuuriväärtuslik;

2.1.2. milliseid pärandkultuuriobjekte elanikud hindavad (maastikuelemendid, väikevormid, ehitised, ühiskasutuslik ruum);

2.1.3. millised on olnud probleemid kultuuriväärtuste kaitsega senini;

2.1.4. kui laiaulatuslike piirangute kehtestamist (sh. ehitustegevusele ja ehitiste välisilmele, maakasutusele jne.) soovitakse kultuuriväärtuste kaitse tagamiseks

Vilsandi saareosa puudutavas uuringu esimeses etapis kasutati intervjuude läbiviimisel järgnevaid küsimusi (vt 2.4, lk 31):

„1. Millises külas/alevikus elate või omate kinnisvara?

2. Rahvuspargis elamise (alalise või hooajalise) pikkus ja põhjus?

3. Milliseid pärandkultuuriobjekte väärtustate (maastikuelemendid, väikevormid, ehitised, ühiskasutuslik ruum)? Kui mõne objekti kohta

on lugu, siis on ka selle küsitlusele rääkimise võimalus.

4. Millised on olnud probleemid kultuuriväärtuste kaitsega senini?

5. Kui laiaulatuslike piirangute kehtestamist (sh. ehitustegevusele ja ehitiste välisilmele, maakasutusele jne) soovitakse kultuuriväärtuste kaitse ja hoolduse tagamiseks?

6. Millest tuntakse külas (või naaberkülades) puudust ja mida on ülearu?

7. Kas kontakt rahvusparki töötajatega on olemas ning kas seda kontakti peetakse vajalikuks?

8. Kas ollakse kursis rahvusparki kaitse eesmärkidega ning kas nendega nõustutakse?

9. Lõpetuseks palutakse omalt poolt teha ettepanekuid, mida soovitakse täiendavalt teada seoses rahvuspargis elamisega ning kuidas on kõige sobivam viis teavet levitada.“

Riigihankes esitatud üldisi küsimusi oli töö esimeses osas mõnevõrra täpsustatud, täiendatud sissejuhatavate küsimustega ning järelepärimistega vastaja tausta kohta, kuid üldjoontes järgiti otseselt lähteülesannet. Kuigi Vilsandi saart hõlmavas pilootuuringus kasutatud küsitluskava oleks võinud väiksemate muudatuste ja parandustega leida taaskasutust ka töö teises osas, pidasime vajalikuks probleemiasetust ning küsitluskava mõningal määral muuta. Tuginedes varasematele kogemustele analoogse uuringu läbiviimisel³⁵⁶, tuvastati mõningaid kitsaskohti olemasolevas metoodikas ning võimalusi põhjalikumaks teemakäsitluseks.

Hanke lähteülesandes sõnastatud esimene küsimus „mis on elanike jaoks

³⁵⁶ Kask, R. (2015) Eesti Vabaõhumuuseumi välitööd Kihnu saarel 2012. aastal: Ülevaade. *Eesti Vabaõhumuuseumi Toimetised*, nr 4, lk 27-45.

kultuuriväärtuslik?“ eeldab vaikivalt, et nii hoonete kui ka maastike juures on kohalike elanike jaoks üheks peamiseks väärtuseks nende objektide või piirkondade ajalooline, etnograafiline ja/või kultuuriline aspekt. Kahtlemata oskavad kohalikud elanikud nimetada rahvuspargi kuulsamaid vaatamisväärsusi (sh. muinsuskaitse aluseid objekte, looduskauneid kohti, mälestusmärke, ajalooliste sündmuste toimumispaiku jne.) ning hindavad oma kinnisvara ja ümbruskonna ajaloolist väärtust. Samas ei ammenda sel moel esitatud küsimus kõiki hinnanguid, väärtusi ja tähendusi, mida inimesed oma ehitatud ja looduslikule keskkonnale omistavad. Eelkõige on taluarhitektuuri näol tegemist majapidamisüksuste, elamute või suvituskohtadega, mille omanike jaoks on oluliseks hoonete igapäevane kasutus, nende heakord ning seonduvad olmeprobleemid. Kihnus läbi viidud miljööalade väärtuste uuringus ilmnis selgelt, et elanike jaoks oli kultuuriväärtustest olulisem hoonete kasutusväärtus. Pooliku pildi pealt tehtavad järeldused inimeste vajaduste ja ootuste kohta ei kajasta olukorda adekvaatselt. Praktiliste kaitsekorraldusealaste soovitude andmisel on oluline mõista omaniku perspektiivi ehitusprotsessile ning väärtushinnangutele terviklikult.

Varasemad kultuuriväärtuste uuringud³⁵⁷ on enamasti määratlenud taluarhitektuuri väärtused ekspertarvamusega ning eeldanud, et kohalikud elanikud mõistavad samu kultuuriväärtusi sarnastel alustel. Samas on erialaterminoloogia (sh. „pärandkultuuriobjekt“; „kultuuriväärtus(lik)“) kasutamine intervjuuküsimustes mõneti problemaatiline, raamistades vestluse

tavainimese jaoks võõra maailmapildiga ning hädusate mõistetega. Tulemuseks on temaatiliselt ja sisuliselt kallutatud ülevaade piirkonna kultuuriväärtustest nii nagu seda valdkonda käsitlevad muinsuskaitssjad või kunstiajaloolased, läbi kohalike elanike tõlgendusliku kõverpeegli antud terminitest. Seetõttu seati antud töö sihiks koguda vastajate isiklike lugusid enda hoonetest ja ümbruskonnast, keskendudes vähem ümberkaudsete pärandobjektide nimetamisele ning enam vastaja enda väärtusterminoloogia avamisele. Eesmärgiks on jõuda võimalikult laia teemaderingini, mis kataks suuremat osa omanike jaoks olulisi ehituspärandit puudutavaid küsimusi ega keskenduks ainult kitsalt kultuuriväärtustele. Seetõttu pole antud uuringus palutud vastajatel loetleda piirkonna väärtuslikke objekte, vaid rõhk on pandud üksikute objektide – enamasti taluõues olevate hoonete ning eeskätt elamute – kasutuse, ehitusajaloo ja väärtuste põhjalikumale kirjeldamisele ning analüüsile. Riigihanke lähteülesandes esitatud kaks esimest küsimust kultuuriväärtuste kohta on antud uuringus kokku sulanud üheks üldiseks küsimuseks: **„mida ja kuidas inimesed ehitiste ja keskkonna juures väärtustavad?“**.

Ka järgmised küsimused kultuuriväärtuste kaitsekorralduse kohta on riigihanke algses eesmärgipüstituses sõnastatud mõnevõrra kallutatult. Esiteks ei ole väga heaks lähenemiseks eeldus, et kultuuriväärtuste kaitse rahvuspargi regulatsioonide näol põhjustab ainult probleeme. Kahtlemata on tegevuse analüüsi seisukohast oluline õppida varasematest vigadest, kuid taoline küsimuseasetus loob intervjuusituatsioonis ülejäänud vestluse kohale negatiivse

³⁵⁷ Varasemad rahvusparkides teostatud arhitektuurialased tööd on lähtunud etnograafilistest, ajaloolistest ja/või muinsuskaitsealastest põhimõtetest ehituspärandi määratlemisel: nt. Eller, K. (1999). Karula Rahvuspargi piires asuva arhitektuuri, ajaloo- ja

kultuuripärandi inventeerimise aruanne ja Hiob, M. jt. (2010). Lahemaa rahvuspargi kaitsekorralduskava alusuuring: Lahemaa rahvuspargi külade, arhitektuuri ja asustusstruktuuri analüüs.

atmosfääri ning praktikas on kasu ka headest näidetest. Seetõttu on intervjuudes valitud neutraalsemaid lähenemisnurki ja sõnastusi nt. „milliseid ehituspiiranguid rahvusparki kaitsealal üldse teate?“; „kas on olnud rahvusparkiga mingeid kontakte või kokkupuuteid?“ ning tulemuseks mitmeid positiivses toonis vastuseid lisaks probleemide kirjeldustele. Teiseks keskenduvad hankes püstitatud küsimused liiga kitsalt ainult spetsiifilistele ehituspiirangutele ja maakasutusele samas kui rahvusparki territooriumil puutuvad inimesed sageli kokku väga erinevate regulatsioonidega, mis kõik lõikuvad nende praktilise elukorralduse ja väärtusarusaamadega. Seega on antud töös seatud eesmärgiks selgitada välja elanike laiemad suhtumised regulatsioonidesse, et paremini mõista erinevate piirangute ja väärtuste pinnalt välja kasvavate konfliktide tekkepõhjuseid ja iseloomu. Teine uurimisküsimus on sõnastanud järgnevalt: **„millised on omanike kokkupuuted rahvusparki kaitsekorraldusega ja suhtumised erinevatesse ehitus- ja looduskaitselistesse regulatsioonidesse?“**.

Metoodika

Lähteandmete kogumiseks on valitud poolstruktureeritud intervjuu metoodika. Peamisteks eelisteks ankeetküsitluste ja tavaliste intervjuude ees on parem paindlikkus spontaanselt esile kerkivate alateemade süvitsi uurimiseks ning suurem võimalus vastajal endal suunata intervjuu teemavalikuid ning arutelukäike³⁵⁸. Enne välitööd koostati orienteeruva küsitluskava (Lisa 1.). Kava on struktureeritud teemablokkidesse: 1) üldine talukoha ajalugu, 2) väärtused (sh. eraldi hoonete ja maastiku alamteemad) ning 3) piirangud (sh. eraldi info/kontaktide ja toetuste

alamteema). Iga blokk koosnes ühest põhilisest sissejuhatavast küsimusest ning hulgast avatud jätkuküsimustest. Sissejuhatava küsimuse eesmärgiks oli vastaja häälestamine üldisemale teemale. Näiteks maastike küsimuste blokki juhatas kõigis intervjuudes küsimus: „Milliseid muutuseid olete tähele pannud ümbruskonna maastikus viimase 10-15 aasta / siin elatud aja jooksul?“. Sedavõrd üldsõnalise formuleeringu eesmärgiks oli lasta vastajal endal määratleda vastuse detailsuse määr ning temaatiline rõhuasetus – kas keskenduda pigem põllualade võsastumisele, muutustele külamaastikus ja hoonestuses, lahtede roogu kasvamisele või mõnele muule tema jaoks olulisele probleemile. Edasine küsimuste valik sõltus esile kerkinud teemadest ja lugudest. Jätkuküsimuste kaudu püüti avada intervjuueeritava hinnangute ja arvamuste põhjuseid ning tagamaid. Küsitluskava katab ainult väikest osa intervjuudes rakendust leidnud küsimustest ja aruteludest, mis tekkisid spontaanselt vestluste käigus. Jätkuküsimused leidsid kasutust pigem abimaterjalina juhuks kui üks teema ammendub või vastaja ei oma mõnes kavajärgse küsimuse osas isiklikku seisukohta (st. teema ei ole vastajale huvipakkuv) ning on kiiresti vaja leida uut vestlussuunda. Seetõttu ei kajastu igas intervjuus kogu küsitluskavas esitatud üksikküsimuste hulk ega ka alamteemad.

Välitööd teostati kahes etapis: 29.04 – 03.05. ja 11.06 – 15.06. Kahe etapi vahel toimus väiksemaid sõnastuse muudatusi küsitluskavas, kuid töö kulg jäi üldjoontes samaks. Vastajate valik toimus juhuslikult kättesaadavuse alusel – rahvusparki asualad sõideti süstemaatiliselt läbi ning piisav hulk vastajaid leiti ükselt uksele liikudes. Kuna analüüsimetoodikast tulenevalt pole tegemist esindusvalimi loomisega rahvusparki elanikkonna suhtes, siis ei ole vajalik siinkohal

³⁵⁸ Bernard, H. R. ja Gravlee, C. C. (toim.) (2015) Handbook of Methods in Cultural Anthropology.

vastajate vanuse, soo ega võimalike sotsiaal-majanduslike andmete esitamine. Kokku viidi läbi 21 intervjuud kestusega 30 kuni 80 minutit. Intervjuude hulk on piisavaks, kuna erinevad teemad ja vastuste mustrid hakkasid viimastes intervjuudes väikeste variatsioonidega korduma ning sisu poolest ammenduma. Andmete töötlemisel audiofailidest tekstiks sai välja toodud ainult analüüsi seisukohast relevantset või potentsiaalselt relevantset vastused ja lood esitati võimalikult sõnasõnaliselt, lisades intervjuueerija küsimused sulgudesse ning teksti töötlustest tulenevad sisulised täpsustused kantsulgudesse (vt lisa lk 381). Transkriptsioonifailide näol on seega tegemist osaliste protokollidega, kuid kogu järgnevas analüüsis kasutatud materjal on osa transkribeeritud tekstidest ning üksikuid töös välja toodud löike on võimalik vaadelda hiljem laiemas vestluse kontekstis.

Diskursuseanalüüs

Kuigi diskursuseanalüüsi erinevaid vorme on humanitaarteadustes rakendatud laialdaselt juba pea pool sajandit³⁵⁹, leidub selle praktilist kasutust väljaspool akadeemilisi arutelusid kahetsusväärselt vähe. Tegemist on tekstianalüüsi metoodikaga, mis keskendub ühe temaatiliselt piiritletud tekstihulga ehk diskursuse tähendusloomelise struktuuri analüüsile. Erinevalt sarnaste tekstiliste andmete analüüsimiseks kasutatavatest statistilistest lähenemistest³⁶⁰, mis keskenduvad saadud vastuste esinemissagedusele ning rõhutavad tüüpilist või keskmist vastust/vastajat, on diskursuseanalüüsi eesmärgiks tuua välja kõik ühte ja sama objekti/nähtust puudutavad erinevad tähendusvarjundid ja aruteluliinid

piiritletud tekstikogumis ning selgitada keelekasutuse struktuuri. Selleks vaadeldakse diskursuse sisest mõisteloomet (kuidas on mingid mõisted määratletud; kui palju erinevaid ehk võistlevaid määratlusi ühele objektile/nähtusele omistatakse jne), perspektiive (kellel on õigus midagi öelda/määratleda), konteksti (millal ja kus ütlemine aset leiab ning moel on see öeldu suhtes relevantne) ja diskursuse struktuuri (kuidas mõisted omavahel on suhtesse asetatud; millised on peamised sisemised pinged/vastandused; kui ühtne on diskursus oma mõistetelt ja perspektiividelt). Kõik eelloetletud analüütilised kategooriad ei leia kasutust igas analüüsis, vaid sõltuvalt uurimisküsimuse püstitusest ja fookusest. Lihtsustatult võiks öelda, et diskursuseanalüüsi eesmärgiks pole mitte leida vastust üksikule konkreetsele uurimisküsimusele (nt „millised on piirkonna pärandkultuuri objektid?“), vaid vaadelda laiemalt millises keeles mingi teema puhul antud tekstikogumi raames arutletakse (nt „kuidas mõistavad inimesed pärandkultuuri?“).

Diskursuseanalüüs pakub laiahaardelist ning mitmekülgset ülevaadet ühe konkreetse valdkonna mõistelisest ülesehitusest, esitades kirjelduse tekstikogumi tähendusloomelisest struktuurist. Eraldi tuleb märkida, et kuna intervjuude näol on tegemist inimeste jutustustega, siis ei ole analüüsi seisukohast olulised esitatud väidete tõelevastavus ega tegelikkus (st. kas nii või naa „tõesti juhtus“), vaid lugude keelekasutus. Nii mitmeigi intervjuude käigus esitatud lugude puhul on ilmne, et vastaja eksib faktidega. Näiteks ehituspiiranguid puudutavate seaduste sisu osas või minevikusündmuste kronoloogilisse järjestusse seadmisel. Sel juhul ei ole analüüsi

³⁵⁹ Foucault, M. (2005) Teadmiste arheoloogia, Wodak, R. ja Chilton, P. (2005) A New Agenda in (Critical) Discourse Analysis: Theory, Methodology and Interdisciplinarity, Bloor, M. ja Bloor, T. (2007). The Practice of Critical Discourse Analysis: an

Introduction, van Dijk, T. (2008). Discourse and Context. A Sociocognitive Approach jpt.

³⁶⁰ Nt. kontentanalüüsi erinevad vormid

eesmärgiks selgitada välja tõde paragrahvi tegeliku sisu kohta ja/või jätta konkreetne arvam avaldus käsitlemata kui väärarusaam, vaid esitada väärteadmine samaväärse informatsioonikilluna tõeste arvamustega. Diskursuseanalüüsi seisukohast on iganal väljaütlemisel oma kontekstuaalne tõeväärtus ja koht keelelises reaalsuses ning uurija eesmärgiks on vaadelda konkreetse lausungi ehk ütluse asetust diskursuse väljal, mitte hinnata selle faktitapsust.

Esimene osa intervjuude analüüsist käsitleb intervjuudes esinevaid põhilisi mõisteid ehk antud töö terminoloogias **diskursiivseid elemente** nagu taluarhitektuuri väärtused ja regulatsioonid. Kuna intervjuude sihtteema oli eelnevalt ettemääratud, siis on ka analüüs suunatud just kahe peamise elemendi lahkamisele. Töö teine osa käsitleb diskursiivsete elementide omavahelisi seoseid ehk **diskursiivseid formatsioone**. Käsitlemisele tulevad ehitusotsus ja õiglus. Lisaks vaatlen eraldi sisulisi alateemasid nagu kontaktid võimudega ja toetused.

Andmete analüüs

Esimeseks analüüsitavaks diskursiivsete elementide rühmaks on taluarhitektuuri väärtused. Väärtuste all on antud töös silmas peetud diskursuses esinevaid hinnangukriteeriumeid taluarhitektuuri objektidele. Analüüsi eesmärgiks ei ole luua skaalasid ega selgitada välja väärtuste omavahelisi hierarhiaid, vaid kaardistada intervjuudes esile kerkinud mõisteid ning liigendada neid jälgitavuse huvides. Väärtusi ei ole käsitletud universaalsete ja muutumatute suurustena nagu see on tavaks näiteks kultuuriväärtuste eksperthinnangutes, vaid indiviidide subjektiivsete ja muutuvate arvam avaldustena, mis sõltuvad vastaja dispositsioonidest, eelnevatest kogemustest, teadmistest ja hetkeolukorrast. Analüüsi sihiks ei ole välja selgitada ühe konkreetse taluhoone

tegelikku (kultuuri)väärtust, vaid esile tuua võimalikult palju erinevaid potentsiaalseid väärtusi, mida taluarhitektuurile antud diskursuse raames omanike poolt omistatakse. Tõenäoliselt ei ole järgnevalt esitatud loetelu arhitektuuriväärtuste laiema diskursuse suhtes täielik, kuna intervjuud on läbi viidud ainult taluhoonete kontekstis ega hõlma avalikke hooneid ega tööstusarhitektuuri, mille hinnangukriteeriumid on arvatavasti mõnevõrra teistsugused. Kuigi intervjuude käigus hakkasid diskursiivsed elemendid välitööde teise etapi käigus korduma ning seetõttu pean valimit piisavaks, võib olla, et just järgmine intervjuu oleks võinud heita valgust veel mõnele väärtusele või väärtuse varjundile, mis antud analüüsis käsitlust ei leia. Järgnev loetelu on siiski piisav selgitamaks taluarhitektuuri hindamiskriteeriumite mitmekesisust ning iganal hinnangu seotust eeskätt olukorra ja hindaja isikuga. Intervjuudest pärinevad näited eelnevad analüüsile ja selgitustele.

Esimese rühma intervjuudes esinenud väärtusi nimetaksin **kasutusväärtusteks**, mis omakorda jaotuvad **vajadusvastavusteks** ja **funktsionaalsuseks**. Tegemist on hoonetele, materjalidele, konstruktsioonidele ja arhitektuursetele vormidele omistatavate hinnangukriteeriumitega, mis puudutavad nende argist toimimist. Mõned näited intervjuudest definitsiooni selgitamiseks:

„Vintskapid ma tegin sellised, et võrdlemisi väikesed oleks ja ei hakkaks domineerima. Kolm tuba on üleval, igale lapsele tegin oma toa ja see trepi koridor on kõigepealt, siis on esimene, teine, kolmas tuba, kõigil ühesuurused, et ei oleks naaklemist.“ /.../ See saunake, ma tegin siia ise haavapalgist siia otsa. Aga sealt, kus see nurk, sealt enne oli nii väike. Mul pere läheb suureks, mehed tahtsid kõik saunas käia. Ma mõtlesin, et peaks tegema natuke suuremaks.“ (Talu A, lisatud rõhutus)

„[Ametnikud] küsivad, miks te selle datša tegite [väike prefabrikaat puitpaviljon]? /.../ No, ja oligi, et jälle katuse kalle on vale ja kõik on.. No ja ma ütlesin, et mis ma siis nüüd teen, ja nad siis nii palju ikkagi ütlesid, et me ikka ei nõua, et te peate ära lammutama. Ma ütlesin, et no lammutama mina seda ei hakka, et üle minu laiba, onju. /.../ Ja siis ikka [küsid], et miks te selle tegite? Ma ütlesin, et sellepärast, kus me siis ise oleme, kui meil maja ei ole [ehitamise pooleli]? Kus mu ehitusmehed peavad olema? Kus nad riideid vahetavad?“ (Talu F, lisatud rõhutus)

Vajadusvastavused (esimene ülal toodud näide) väljendavad arhitektuurile seatud ideaalide ja praktiliste ootuste kokkulangevust praeguse või planeeritava ehituse tulemuslikkusega. Kohmaka sõnamoodustise eesmärgiks on eristada väärtust „vajadusvastavus“ mõistest „vajadus“, mis tähistab antud töö kontekstis omanike soove ja ootusi mistahes eluvaldkonnas, mis omavad kaudset mõju ehitustegevusele. Teisiti öeldes ei ole taluhoone väärtuseks mitte vajadus ise, vaid hinnang olemasoleva arhitektuurilahenduse ühtimisele hetkel väljendatud vajadustega. Esimeses näited esitatud kasutusväärtust võib nimetada **ruumi vajadusvastavuseks**, mis seisneb lihtsustatult vajaminevate ja hoone poolt pakutavate kuupmeetrite hulga vahekorras. Oluline ei ole mitte ainult kasulik põrandapind, vaid ka lagede kõrgus, mis kipub taluhoonetel sageli madalaks jääma ning ei pruugi olla kooskõlas ootustega kaasaegsele elamispinnale. Mõnes intervjuus on ilmnenu ruumivajadus mitte puuduse vaid üleküllusena, ning sellega on põhjendatud hoonete või hooneosade kasutusest jätmist ning lammutamist.

Kasutuse vajadusvastavus (teine ülal toodud näide) on suhe omanike funktsionaalsete vajaduste ning arhitektuuri võimaluste vahel, mil rõhuasetus kandub abstraktselt volüümlt praktilisele kasutatavusele. Näideteks on rehealuste rakendusest jäämine peale

loomapidamise lõpetamist, otsus lammutada, taastada või ümber ehitada kõrvalhooneid (töõruumid, kuurid, garaažid, aidad jne.) vastavalt majapidamise seisukohast olulise funktsiooni tekkimisele/kadumisele jne. Peamine osa muutustest taluõue hoonete arvus, väljanägemises ning kasutuses leidsid intervjuudes selgitust just kahe eelneva kasutusväärtuse mõiste najal.

„Eterniit ei sobi siia, selle vastu olen (Aga endal on eterniit katusel?) Aga selline oli olukord noh, see on ka juba üks kümme aastat olnud. Ja siis oli lihtsalt olukord, et tuli uus katus kiirelt peale teha ja siis oli eterniitkäepärast, aga üldiselt olen ma eterniidi vastu.“ (Talu C, lisatud rõhutus)

„1970 Valdur hakkas seda ehitama ringi. Oli ju paljas palk sein, nii et olid varavahed tühjad, tuul puhkus läbi kohe. Tema hakkas seda ehitama, mina tõin talle silikaadi kohale. /.../ Nii, ladna, transport oli, kivi saada oli, aitasin ehitada ka kui aega oli. (aknad) Jah, tema sealt jälle – energia remonditöökoda oli, praegu seal see suur kultuurikatla, ja sealt tema, kui jälle miski lammutus oli – need olid suuremad, aga sealt tema sai need raamid ja klaasid laskis lõigata.“ (Talu D, lisatud rõhutus)

Eelnevad kaks näidet esindavad **paratamatust** kui vajadusvastavuse väärtuse negatiivset poolt. Tegemist ei ole mitte vajaduse puudumisega ega mõne kasutusvajaduse eitusega, vaid omaniku otsustusest sõltumatu ehitusmuudatusega. Vajadused esindavad kaalutletud otsuseid, paratamatus situatsiooni diktatuuri valiku üle ning juhuslikkust. Kui vajaduse väärtuskriteeriumiks oli vajadusvastavus, siis paratamatuse puhul on seda raske otseselt nimetada. Võimalik, et selleks on võimatus määratleda ja jõuda vajadusvastavuseni. Esimeses näites avaldub **hädavajadus**, mille puhul toimub ehitusotsus omaniku vajaduste ja soovide vastaselt ning on tingitud olukorrast. Tavaliselt on tegemist avariitöödega, mille materjalide ega konstruktsioonide valik ei pea silmas pikemaid

perspektiive ega muid taluarhitektuuri väärtusi ning ei ole sageli ka omanikule endale meelepärane. Teiseks paratamatuse näiteks on **opportunistlik võimalus**, kus tasuta saada olevad materjalid tingivad konstruktsioonilised lahendused ning hoone väljanägemise. Kuigi omanikud esitavad opportunismi sageli positiivselt ja isegi võidukalt, siis on tulemus pigem juhuslik kui kaalutletud ega ole muude väärtustega selges kooskõlas. Samas on sülle langenud võimalus selgelt eelistatavam paratamatusele, sest võimaluses säilib teatav otsustusmoment – sellest saab alati loobuda –, samas kui hädavajadusest pole pääsu. Kokkuvõtvalt on paratamatus – nii oma negatiivses kui mõnevõrra positiivses varjundis – vähem väärtustatud: välise keskkonna sund, milles omanikul endal on väiksem võimalus rääkida kaasa arhitektuurse lõpptulemuse kujunemisele.

Teise rühma kasutusväärtustest moodustavad hoone, ruumi, üksiku konstruktsiooni või valitud materjali **funktsionaalsused**. Tegemist on hinnangutega materjali või arhitektuurse lahenduse ootuspärasele toimimisele. Teisisõnu võiks öelda, et funktsionaalsused on kasutatavuse määra erinevad väärtuskriteeriumid. Järgnevalt toon intervjuudes esinenud näidete varal välja kolm põhilist funktsionaalsust.

„Ma olen hirmsasti nende kivikatuste poolt, sest siin [naabrite rookatus] nad mõksitasid seda ka millegagi, aga kui ma põletan siin seda prahti natuke, siis ema kui oli siin kodus, siis oli kohe kisa lahti, et vaata kust poolt see tuul puhub, et ei lähe rookatus peale. Aga teine asi, kivikatus. Neil on see ots seal [maja katuse otsaviil], vaata juba kiskus tuul katuse ära. Siis kõik need ülemised puud vahetati juba ära, kõik mädanesid juba ära, sest siin on niiskus nii suur.“ (Talu C, lisatud rõhutus)

„Aga noh, mul on muidugi pakettaknad. Ka siin mehed ütlesid, et oi siin puumajal ei sobi, aga tol ajal ei olnud nagu häid puitaknaid saada, mis tuult ka peaksid ja.. (plastaknad on olnud

halb kogemus?) Ei. Mitte midagi. Ega mul ei ole see maja nüüd nii tihedaks ka ehitatud, normaalselt ma kütan ju ahti ja aknad on ka tuulutusega ka ju.“ (Talu J)

Tõhusus on materjali või konstruktsiooni vastavus vajadusega ehk kellegi hinnang kasutusväärtuse hulgale. Mida selgemalt ja ühesemalt mingi kasutusväärtus konkreetsetes kontekstis esile tuleb sattumata konfliktide teiste vajadustega, seda efektiivsemaks ehituslahendust peetakse. Tõhususe kriteeriumiteks võivad olla materjali mehhaaniline tugevus, ilmastikukindlus, soojaapidavus jne. Samas esineb ka kriteeriumeid, mille peale on raskem tulla, näiteks katusekatte võime koguda või eemale juhtida lund.

„See kaev... oli tehtud pilt, kõik oli lauge ja lage mereni, selle [kaevu] rakise ma tegin pildi järgi. Ta oli muidu puidust, aga ma valasin siis betoonist, et mis see puit – kõduneb ja mädaneb ja putukad ja sodi lähevad kaevu sisse. /.../ (vanad põranda lauad?) Jah, tahtsime siia uue panna. Papp oli peale pandud ja võtsime papi ära, siis vaatasime, et nii tugev laud, et seda ei tasu [ära lammutada] ... puhastasime natuke ära ja lihvisime üle, natuke pahtlit vahele ja väga kena põrand on.“ (Talu B, lisatud rõhutus)

„Ütleme niimoodi, et kui ma täna ehitaks ja teaks seda, mida ma täna tean, siis ma ei paneks elu sees endale seda rookatust. (miks siis?) sest temaga on probleeme. Me oleme teda juba, ma ei tea, mitu korda paiganud. /.../ Üle-eelmine aasta tegime seda kelpa, kelba otsi. Nüüd vaatan, et mul on juba see tuulekoja katus selline..“ (Talu Q)

Teiseks funktsionaalsuseks on **vastupidavus** ehk materjali või arhitektuurse lahenduse suutlikkus täita mingit ülesannet ajalisel perspektiivis. Erinevalt tõhususest, mis võib sõltuvalt olukorrast ning hindajast kriteeriumite osas suuresti varieeruda, on vastupidavusel ainult üks oluline mõõde – aeg.

Kõrgelt hinnatakse nii juba ajaproovile vastu pidanud lahendusi kui väärtustatakse materjalide ja lahenduste tulevikku suunatud potentsiaali.

M „Rookatus, see ongi selline rikka inimese lõbu, et seda harja peab iga 5 aasta tagant uuesti tegema. Et ma olen selline mugav inimene, ma teen endale sellise hooldusvaba katuse [rullmaterjalist], mis võib-olla tõesti kümne aasta tagant käin survepesuriga üle kui hakkab sammalt koguma.“ (Talu F, lisatud rõhutus)

„(kas plekk on vastupidavam?) ega see kimm ka viletsam ei ole kui ta immutatud on. Kindlasti plekk on.. kiire teha, ruutu saab valmis. Kimmi võtab aega, peksa naelu.. ei ole teinud küll, aga poiss rääkis, et annab teha. Pleki paned.. võtad selle paani pikkuse ja laks ja laks, siin pole midagi teha. Eeltöö on tehtud kõik, katuse peale panemine, pleki panemine, see pole ju midagi teha. Panevad nelja mehega. Kaks üleval, kaks all. Annab otsa kätte ja.. valmis juba.“ (Talu L, lisatud rõhutus)

Viimaseks kasutusväärtuse alaliigiks on **mugavus**, mis väljendab isiklikku käepärasust, materjali töödeldavust, harjumust või eelistust. Esimeses näites esitatud valiku puhul ei ole otsustavaks saanud mitte vastupidavuse argument, sest omanik hindab roogu ja rullmaterjali enam-vähem sama vastupidavaks, vaid just väiksem töökulu tulevikus. Sageli langevad lugudes esitatud funktsionaalsused omavahel kokku – mida tõhusam on materjal, seda vastupidavam ta on ning mida vastupidavam, seda mugavam hooldusvabaduse mõttes. Kokkulangevust ei tohiks pidada märgiks materjali või konstruktsiooni universaalsest headusest, vaid omanike püüdlusest leida enda jaoks käesolevas situatsioonis parim lahendus, mis võtab arvesse võimalikult suurt hulka väärtusaspekte. Siinkohal tuleb üle rõhutada, et diskursuseanalüüsi seisukohast puudub universaalne tõhususe väärtuskriteerium, mille järgi saaks üheselt hinnata kõiki materjale ja

konstruktsioone. Esiteks, omanikud hindavad samu materjale (nt. plastaknad) erinevalt – mõned peavad plasti puidust tugevamaks, teised hapramaks. Teiseks, erinevad omanikud vaatlevad erinevaid tõhususe kriteeriume – mõne jaoks on oluline akna tuulepidavus või „hingav lahendus“, teise jaoks võimalus ise parandusi teha, kolmanda jaoks hooldusvabadus jne. Viimaks, isegi samade kriteeriumite sarnasel hindamisel, seavad omanikud neid ehitusotsuseid tehes erinevasse tähtsusjärjekorda.

Kokkuvõtvalt on kasutusväärtus konkreetse omaniku hinnang hoone võimekusele teenida selle elanikke igapäevases kasutuses. Iga taluhoone tervikuna ja osadena peab vastama hulgale praktilistele ootustele, mis on pidevas muutuses seoses ümbritsevate olude vahetumisega: muutused perekonna suurusel, uute tehniliste lahenduste turule tulek, kriitilise vea ilmumine konstruktsioonis, üldine majanduslangus jne. Eelpool esitatud nimekiri erinevatest intervjuudes ilmnenu vajadustest ei ole kindlasti ammendav, vaid pigem näitab nende suurt varieeruvust nüanssides ning potentsiaalselt lõputut hulka. Kõige üldisemalt on omanike silmis hoonete väärtuseks täita elamise funktsiooni, sõltuvalt sellest, kuidas keegi parasjagu oma „elamist“ ja vajadusi mõtestab ning neile optimaalseid lahendusi otsib.

„(ümberehitused?) Meie tulime aastal 74. Siis isa tegi siia mitu aastat [remonti] /.../ Hakkas ehitama peale seda ja.. enne oli rehala. /.../ Eks ikka, alumised [palgid] on ära vahetatud. Ma ei tea ka täpselt kust, aga alt on ikka vahetatud. Selle maja palgid, mis on siia juurde ehitatud, on kuskil 81-82, on Sepalt, üks vana ait, lõhkusin ära. /.../ Eks uusi palke ka, aga jah, [osa] saime sealt vanast aidast.“ (Talu K)

„Tema ema vennad kaks tükki Ameerikast saatsid talle raha, et nende sünnikoht taastada. Aga Jüri ostis rohkem autosid kui ta töömeestele palka maksis ja sellepärast see Varest Raekoda jäigi [betoonist poolelioleva

maja vare küla keskel, kadakavõsas]. Kes see aitähk eest tööd teevad. /.../ Siis jäigi see maja tühjaks. M. surm oli 60ndate alguspool. Ma käisin autokoolis 61 ja sellega segamini see matus siin oli. /.../ Siis seisis tühjalt /.../ Ta oli oma kümme aastat nii, siis N. ostis selle ära. N. elas siin oma surmani. /.../ M. päriski selle maja, aga tema ei olnud huvitatud, tegi oma pojale T.-le. Aga T. käest ostis ära minule minu naise vanema õe mees V. See oli kuskil 1970.“ (Talu D)

„Saun ehitati siis kui ma sõjaväes olin, see oli 80ndal. Saun oli siin ka enne seda, aga see lagus ära. Siis ema tuli siia ja hakkas seda kõpitsema. /.../ Siin oli ka rookatused, kõik olid rookatused. Roogu oli nii palju. Siia laudale tegime veel uue rookatus (mis ajal?) Oi jumal, ma olin elus juba, aga ütleme nii 40 aastat tagasi. (Talu C)

Järgmine intervjuudes ilmnenu taluarhitektuuri väärtus, on hoonete **mälestusväärtus**. Olin sunnitud ühe vestluse andmetest välja jätma (Talu G), kuna intervjueritav vastas igale küsimusele hoonetest mõne looga lähedastest, kes neis ruumides on elanud või toimetanud, ega jõudnud kuidagi tagasi algsele küsimuse sisulisele vastamisele. Kuigi antud uuringu probleemiasetuse seisukohast ei ole isiklike lugudega kaugetest sugulastest ja ammulaugunenud majades elanud naabritest otseselt midagi peale hakata, siis on kõigil hoonetel kellegi jaoks sügavam isiklik väärtus. Lood majadest on üldjuhul lood inimestest, kes neis ja nende kallal on toimetanud, ning seetõttu jutustajatele endile hindamatu väärtusega. Hooned toimivad mälestuste füüsilise ankruna, meeldetuletusena olnud aegadest ning personaalse ajakulu markeritena („X juhtus aastal, mil koolimaja ära lagunes“; „X juhtus siis kui me viimati remonti tegime“). See on üks raskemaid väärtuseid, mida väljastpoolt tulijana hinnata, kuid elanike jaoks kasutusväärtuse kõrval kahtlemata üks tähtsamaid.

„Vana rehala hoone lõhkusime ise ära. (oli katki?) Peremees oli ise juba küttepuudeks põletanud ja ma lõpetasin selle viimase otsa ära. Seal oli, jah, suur reheahi sees. Eks nad tegid sellega leiba ka, aga sellega köeti viljad üles ja rabati. See aeg see enam ahi ei töötanud kui ma siia tulin. Ma vedasin ta laiali. Osa tegin kiviatiks ja tohutu savi, mis seda sai käruga ära veetud, sai tee peale rööbastesse; karjamaa peal olid rööpad. Praegu kus seal pisike põllulapp on, seal oli lambalauda sõnnik, sinna siis tegime peenrad peale. Rohkem meil pole aiamaad ka tarvis.“ (Talu B)

„Vaikselt oleme seda teinud juba 4-5 aastat, nii et seest remonti ja väljast soojustused, aga elama hakkasime eelmine aasta. Siis töömehe vee sisse ja me järjest teeme. Näed, üks ootab edasi tegemist, talv tuli peale. A no, see on igivana, mingi 100 aastane üks. No värvikihid maha, aga me seda alumist ei saanudki. Ma ei teagi, kas see on mingi õlibaasil krunt või, sest lindiga seda maha ei tõmba. Ta on nii sisse imunud, et kitib lindi kinni kohe.“ (Talu N)

Otseselt isikliku mälestusega seostub isetegemise väärtus ehk **peremeheuhkus**. Tegemist on teise raskesti määratletava hinnangukriteeriumiga, mis on siiski lugedes hoonete ehitusajaloost äratuntav. Peremeheuhkus seisneb teatavas isiklikus positiivses saavutuses, mida kordaläinud ehitusala ettevõtmine endaga kaasa toob ning mis inimesi emotsionaalselt arhitektuuriga seob. Erinevus lihtsast mälestusest, mis meenutab hoonega seotud möödunud aegu ja inimesi, seisneb isiklikus vahetus kogemuslikus kokkupuutes – planeerimises ja tegutsemises – ja sellega seotud emotsionaalses tähenduses. Ühe intervjuu juures tundus, et omanik häbeneb töömeeste palkamist ning selgitas kahetsusega, et pole ise osanud omal jõul hoonet korras hoida ja renoveerida. Peremeheuhkuse tähtsus ilmneb sageli vastasseisus erinevate regulatsioonidega, mis

oma suunistes oponeerivad ehitaja enda vajadustele, arusaamadele ja võimalustele.

„Korstnad tuleb pikemad ehitada [rookatuse pärast] (roo valik?) no, eks ta on ajalooliselt nii olnud. Naabrid natuke kobisesid, et kallis on (hooldamine?) noh, mina ei tea. Aga ta on hea ka, ajalooliselt on olnud. No.. selliste asjade eest tuleb maksta, pole midagi parata.“ (Talu M, lisatud rõhutused)

„See sama koht on Aadu Hindi tuulise ranna sündmuste toimumise koht. /.../ Ma lugesin uuesti läbi Tuulise Ranna esimese osa ja kui sa ühe neljandiku läbi loed, siis sa saad aru, mis seal toimus. Ma võtsin selle uuesti ette ja hakkasin kõndima mööda seda teed, seal oli Pime-Kaarli, kes oli pime ja ei näinud ja tegi korve kaluritele ja teda juhatas üks lombakas noor poiss Joosep, kes käis siis temaga käekõrval ja läks siis temaga mööda teed ja siis ta kirjeldab, kuidas läks üle väikese oja, mis on enne seda poolsaart, läks kõndis ja istusid kiviaiale ja nad istusid sellele neljakandilisele kiviaiale, mida ma näitasin, mis on minu õues, ja ootasid, kui paadid tulevad merelt.“ (Talu I)

„Praegu on saunas veel alles sihuke mini-mantelkorsten ja seda ma tahaksin säilitada, kuigi seda on ka vist ringi tehtud – seal on osaliselt on tellised, osa on paekivi. /.../ Ta on suht kehvasti seisnud, aga ehitusmees arvas, et sellest saab asja, et võib alles jätta.“ (Talu J)

Kultuuriväärtuste all hinnatakse hoonete kultuuriloolist väärtust ning sobivust erinevate pärandikaitsega seotud mõistete alla nagu „traditsiooniline“, „arhailine“, „ajalooline“, „etnograafiline“ jne. Kultuuriväärtused on mõnikord lisaks vajadustele ja funktsionaalsustele – rohkem või vähem teadlik – arvestuslik osa ehitusotsuse langetamisest. Pigem osatakse hinnata vana asja tema ajale vastupidavuse, mälestuseseme staatuse ja ilu, kui kultuuriväärtuse pärast. Pärandikaitse erialased mõisted on siiski kasutuses ning neil on inimeste jaoks pigem positiivne konnotatsioon. Samas on nende sisu

ja piirid oluliselt ujuvamad kui ametlikumas akadeemilises ja/või planeerimistehnilises kasutuses – mõne jaoks pole 100 aastat vana rehema ja veel piisavalt vana, et olla väärtuslik, teised püüavad leida ajaloolisi väärtuseid kolhoosiaja lõpul silikaatidest ehitatud garaazist. Väga raske on intervjuude pinnalt esitada täpsemaid määratlusi või välja tuua konkreetsemaid mõistekasutusi, nagu seda oli võimalik teha kasutusväärtuste puhul. Erinevate pärandikaitse mõistete levik ja kasutus majaomanike seas oleks eraldi uurimisteema, mis jääks väljapoole praeguse töö raame.

„Ikka ehitavad sellised palkmaju, ma ei saa aru, sest sellised vene palkmajad nagu praegu tehakse – röödnud ülesse viilu alla välja, see on ju absurd.“ (Talu A)

„Aga mis mind veel siin natuke häirib, on, et siin on viimasel ajal tekkinud.. selline küsimus nagu ümarpalk. Et kas see on ikka päris õige? (kaitsekorralduskava järgi seda ei soosita) et see on päris õudne, täiesti aut ju. Et noh, nagu seegi siin on endale pannud freesitud laudise peale. Mul see nii kuidagi kriibib hinge.“ (Talu M)

„Et kuna ma ise olen selline vana austaja, et otseloomulikult ei hakka siin mingit kiviehitist, et ta oleks sel juhul puit, frees või ümarpalk või mis iganes. (miks freespalk?) Minu meelest see on ka seal [vana elamu peale näidates] üks vana freespalgi tüüpi tegelikult ju [osutab tahatud palgile] /.../ ümarpalk mingil moel ka toetab, aga et teha ta nüüd päris elamiseks, siis sa katad sisuliselt selle palgi ju – noh, seal oleneb see asi palgi paksusest ja sellest kuidas sa selle palgivahe ära soojustad. Aga ikkagi, kui sa tahad, et ta oleks seest ka kergesti hooldatav, siis ainult välja see ilu jääb, seest ta kaob tihti ära. Freesprussil oleks natukene nagu teist moodi. Et frees on külmakindlam ja.. aga ta on puit

Oluline on see looduslik materjal.“ (Talu P)

„Tegelikult ei ole siin ka kena mul, et siin eterniit peal on. Siin peaks ka olema mingi kimmikatus või.. ennem oli laast küll, aga kes see hakkab mingeid laastusid tegema. Kimmikatus oleks muidugi etem, stiilsem. (aga kulukus?) Käib rahakoti peale ja võtab aega ka ju. Ilusad on nad ka muidugi“ (Talu L)

Viimaseks taluhoonete hinnangukriteeriumiks on **esteetiline väärtus**, millega märgitakse ehituslahenduse ilu või tervikpildi harmoonilisust. Ilu peetakse sageli iseenesest mõistetavaks ja universaalseks suuruseks, mis ei vaja täiendavat selgitamist ega põhjendamist. Samas saab „ilusa väljanägemisega“ põhjendada ehitusotsuseid täiendava faktorina teiste väärtushinnangute kõrval. Näiteks on praktiline lahendus ka ilus. Ja ka vastupidi – ilu seisneb sageli praktilisuses. Esteetilise väärtusspektri teises otsas on koledad lahendused, millega iseloomustatakse eranditult „teiste“ (naabrite, teise küla elanike, suvitajate jne.) ehitisi, sest ise teevad ju kõik ikka ilusaid lahendusi. Mida peetakse „ilusaks“ või „koledaks“ pole intervjuude põhjal üheselt määratletav, vaid see varieerub vastajate vahel suures ulatuses ka ühe ja sama materjali või lahenduse puhul. Seda ilmestavad esimesed kolm freespalki puudutavat näidet. Esimene hinnang on negatiivne arhitektuurse lahenduse sobimatuse tõttu, teine materjali pinnaviimistluse tõttu ning kolmas hindab freespalki tehniliselt paremaks ja peab seda ilusaks puidu enda loodusläheduse tõttu.

Teise diskursuse elementide rühma moodustavad **regulatsioonid**, mis jaotuvad **piiranguteks** ja **tavadeks**. Üldjuhul sulanduvad kõik kitsendused ja avalikust huvist tulenevad regulatsioonid sõltumata neid väljastavast ja kehtestavast institutsioonist inimeste keelekasutuses kas seadusteks või lihtsamalt, **piiranguteks**. Omanike seisukohast on tegemist väljastpoolt kehtestatud bürokraatiaraamistikega, mis piiritlevad ehitus- ja elutegevust. Harva teatakse täpsemalt, millised institutsioonid (KOV, rahvuspark,

maakonnaavalitsus vm) milliste konkreetsete piirangute sätestamise eest seisavad ja kehtestamist kontrollivad. Ühelt poolt tunnustasid kõik elanikud kindlate „mängureeglite“ vajalikkust ehitustegevuse korraldamisel avaliku huvi kaitstuse tagamiseks ning eklektiliste ja vöörapäraste rajatiste vältimiseks. Teiselt poolt ei peetud hetkel kehtivaid kitsendusi õigustatuks ega piisavalt põhjendatuks, mis kajastus ka suures segaduses seaduste täpsema sisu ja toimimise üle.

(millised piirangud rahvuspargis kehtivad?) „Ühe sõnaga seal oli kõik niimoodi pandud, et sa mitte midagi ei tohi teha. Ühe sõnaga, kraavi ei tohi kaevata, teed ei tohi teha, elektriliinisid ei tohi teha, puid ei tohi võtta, kalal oli ka näidatud kus sa võid käia loa alusel. Ainuke asi, mis võis teha, on see, mis nad [rahvuspark] võivad teha. Kui nad avastavad siit ühe mardika või ühe lille, siis nad võivad hommiku päiksetõusust päikseloojanguni selle juures käia kummardamas ja kui see on nii suur ala, siis nad teevad siia parkimise platsi, et bussidega ja autodega tuua siia vaatama need ekskursioonid ja asjad.“ (Talu A)

„Ei saa ju kõike asju ette piirata, et sa lähed nüüd teisele ette kirjutama. Sa paned aknad ära, tahan raha, su aknad ei sobi nüüd. Või su katuse kalle on vale ja. /.../ Kui inimene ikka tahab omale, kurat, põhupakkidest maja, no las ta teeb. /.../ Sääl võiks olla sihuke piirang, et kui inimene ostab endale maa ja teeb elamismaaks, siis võiks olla selline piirang, et käi ringi ja vaata, missuguse sa omale teed. Kui sul on vana maja platsi peal ja mõni maja veel, siis sa ei tee ju omale uut tüüpi mingit klaasmaja omale sinna. Et noh, mingisugused soovitusel võiksid olla, et kui ta veel täitsa uue teeb, sõitku kõigepealt külavahel ringi ja vaadaku, missugused majad on, et siis teha.“ (Talu A)

„(kas piirangud on vajalikud?) Kui teda pole, siis tuleks seda nidi-nadi, igaüks teeks oma moodu, tuleks seda.. nagu jäi veneajal, need, linna

ümber need venelaste suvilad.. nihuke olukord võib tekkida. Aga vaevalt meil külas sellist hakkab tulema. Mõni puukuur võibolla tuleb, aga .. las ta olla kontrolli all. /.../ Pisike kontroll võib olla. Teen, siis ikka ametlikult“ (Talu B)

M „No katusematerjal ka ei tohi teatud asi olla. Ei, no, see võib olla [ruberoidplaadid], aga plekk ei tohi olla /.../ ei tea, mis neil selle pleki vastu on, jah.“ /.../ N „Aga samas kõrvalmajal on [plekk-katus], eks ju. Siis tekibki nagu küsimus, et mille järgi neid asju otsustatakse ja tehakse“ M „See on umbes see, et see kes siin paigas on, see las olla, aga uusi tulijaid meil pole vaja“ (Talu F)

„(rahvuspargis on 1,5 korrust maksimum) No see on ka nonsens juba, inimesed elavad natukene teistmoodi, ei saa nüüd ikkagi, et ok, ma tahan teist korrust ka ehitada, siis ongi, et kas sa selle mansard korruse teed nii madala või hakkab jälle sihuke šlikerdamine, et no vat, näed vundament on nii palju tõstetud, et perspektiivis näeb ta välja nii.“ (Talu N)

„(teiseks hoonete väljanägemine kultuuriväärtuste säilitamise nimel. Kas sellised piirangud on põhjendatud ja/või vajalikud?) Tähendab, olenebki nüüd, et mis pool, mis mahus, kuidas. Seal on nii palju tänavpäeval igasugu materjale, ka looduslikul viisil, noh, mida tol ajal üldse ei tuntud. Ma pigem jääks siin pigem paindlikkusele lootma, et see vajaks ikkagist läbi arutamist selle inimesega, kes soovib nüüd uuendada seda. Selge on see, et need vanad ei pea ka ju vastu, et on ju vaja mingil moel, et ta oleks ikkagist.. noh, et oleks võimalik edasi elada. Mis siis need muutused on, mida ehitaja, omanik tahab läbi viia, ja mille pärast siis need piirangud on, miks teda piiratakse. Et see on nii ja naa olukord, et ma olen kuulnud väga erinevaid versioone.“ (Talu P)

„(liigne piiramine?) Jah, no. Minu meelest see peaks olema soovituslik. Minu nägemuse järgi. Et rookatus on tõesti kallis. /.../ See võiks olla soovituslik või tugevalt soovituslik. Või siis teha

mingeid diile, et näed, hea küll, selle asemele võiksid seda teha. Et veidi paindlikum võiks see asi olla. /.../ Et see jah, on ametlikule natuke raske [olla paindlik], et igasugu meelehead võivad seal tekkida. See on, ütleme, allikas igasugu korrumpatsiooniks. Aga eks see peaks ikka olema südametunnistuse asi natuke.“ (Talu O)

Seadusi kirjeldatakse kui abstraktseid ja pidevalt muutuvaid väliseid nõudeid, millega on raske end kursis hoida (sh. ei teata, kust nende kohta teavet otsida, ning tavaliselt jõutakse nendeni alles konfliktsituatsiooni sattudes) ja mida on isegi hea tahte korral nende absurdsuse tõttu raske täita. Esimeses näites peegeldub tugevalt negatiivne suhtumine regulatsioonidesse, mis asetavad omaniku ebasoodsasse jõuvahekorda seadusi täitvate institutsioonidega. Piirangute kategoorilises ei võimalda läbirääkimisvõimalusi ega arvesta inimeste vajadustega. Tihti soovitakse paindlikumaid piire ja olukorda arvestavamaid lahendusi. Kolmandas näites on probleemiks seaduste mitte-koherentne rakendamine, mis loob ühe ja sama küla elanike (aga ka rahvuspargi piires elavata inimeste ja sellest vahetult väljapoole jäävate) vahel ebaõiglusetunnet stiilis „miks tema võib, aga mina ei või“. Taoline järjepidevuse puudumise tajumine seab kahtluse alla seaduste endi legitiimsuse ja vajalikkuse. Kui universaalsed ehitustegevust piiravad mängureeglid ei kehti kõigile samaväärselt, siis mis kasu neist üldse on? Siinkohal tuleks rõhutada, et antud kontekstis ei tähista seadused juriidilist reaalsust ega rakendamise probleeme tegelikkust, vaid viise, kuidas omanikud piiranguid oma vestlustes kajastasid. Näiteks pole niivõrd oluline neljanda loo tegelik aset leidmine (kas tõesti on rahvuspargis absoluutne piirang ehitada uusi hooned ainult vanale vundamendile; kas seda järgitakse meetritäpsuse rangusega), vaid kafkalikul absurdil, mida seadused antud jutus omaniku

jaoks kehastavad. Probleemid ja konfliktid ei tulene ainult seaduse arusaamatusest ja/või bürokraatlikust jäikusest, vaid otsesest vastuolust olmeliste vajadustega. Need küsimused tulevad hiljem põhjalikuma vaatluse alla õigluse alapeatükis. Oluline on siiski välja tuua, et kõik vastajad olid ühel või teisel moel regulatsioonide vajalikkusega nõus. Kui aga küsida, millised need täpsemalt olla võiksid näiteks korruselisuse või ehitustiheduse puhul, siis konkreetsete piirangunumbrite asemel eelistati iga üksiku ehitusolukorra juhtumipõhist lahendamist: vaadata, mis omanik soovib, kaaluda kas antud kohapeal see oleks mõeldav, pakkuda välja alternatiive jne. Jäigad eristused lubatud ja lubamatu vahel ei võimalda läbirääkimisi ega suuda arvestada muutlike olukordadega.

„Võib-olla see tulebki, et kui siia /.../ tehakse klaasist maja, millel on päikesepaneelid peal, see saab kohe tavaks ja kõik hakkavad omale tegema. Ja siis ta võib-olla sobib ja need [vanad majad] kästakse hoopistükki ära lammutada. Ajapikku võib-olla on. Ega see [vana taluhoone] ei ole ju see kõige õigem maja, see on traditsioon. Igal ajal on oma maja. See traditsioon, et vanasti inimesed ehitasid pisike jupp haaval, raha oli vähe /.../ Aga ma ei leia selle puisniidu tegemisel mingit mõtet. Sellepärast, et kui sa elad siin ja sa teed vikatiga heina, davai, lase käia. See oli kõik siin puisniit vanasti. Igal majal oli puisniit, sest igalt poolt niideti ära. Isegi mätaste alt ja mätaste otsas, sest heina oli vaja. Aga praegust pole heinu mitte kellegi vaja. Me teeme kõik tühja tööd. Iga nädal niidan siin pool hektarit ära, sel aastal ma teen vähem, sead tegid ära, ma ei saa traktoriga ligi. Aga see on kõik tühi töö, see on kuiva nühkimine. Vanasti pole seda olnud.“ (Talu A)

„Aga samas, seal kus on olnud talukohad ja elukoht, seal peaks inimene ikkagi saama mereäärde ja mingi elamise tegemise võimalus peaks olema. Need on kaks asja, mis võivad teineteisele vastu rääkida, aga see on tegelt –

see oleks tegelikult palju parem kui see suured lehma karju viiakse sinna peale, 200pealised karjad on ju, pannakse rannakarjamaadele, arvatakse, et see teeb korda. See ei pruugi üldse hea olla orhideedele ega taimedele“ (Talu I)

„Aga kuidas vanasti lubati, seda? Minu oma sünnikodu on merest 25 meetri kaugusel. Ja vanasti oli ju kõik see ranna äär täis ehitatud. Ja meil on terve küla, mis tuli [mööda randa]. (vanasti ei küsitud ühtegi luba) Mina ei tea küll, mis ajast meie maad seal olid, aga täpselt ranna ääres.“ (Talu K)

Tavade all peeti silmas nõ. kirjutamata külaelu reegleid, mis normeerivad kaudselt ka ehitustegevust. Erinevalt pidevalt muutlikust reeglist on tava pika aja jooksul välja kujunenud ning ennast omanike silmis tõestanud, kuigi ka tavade puhul on raske rääkida selgelt piiritletavast sisust ning nende puhul esineb erinevaid tõlgendusi. Peamiseks piirangute ja tavade vastanduse aluseks on viimaste põhjendatus, mille kasuks räägib pikaajaline enesetõestus isegi kui tänapäeval enam täpselt ei teata, miks ühel või teisel moel tegutsemist õigemaks pidada. Mõnel juhul on tava mõistetud taluarhitektuur juures ka negatiivselt, anakronismina, mis vajab küll arvestamist, aga ka kaasajastamist.

„Vintskapid ma tegin sellised, et **võrdlemisi väikesed oleks ja ei hakkaks domineerima**. Kolm tuba on üleval, *igale lapsele tegin oma toa* ja see trepi koridor on esimene, siis on esimene, teine, kolmas tuba, **kõigil ühesuurused** /.../ A mis sellel viga on, selle maja katus on *valesti ehitatud*, sarikad on valesti pandud. See on välja vajunud ja see on sellepärast juba välja vajunud, et tal on nii harvad sarikad – kolm meetrit. Seepärast on, et igal toal [teisel korrusel] on täpselt kolm meetrit laiust – täpselt sarika all. (Iisa sarikad?) Siis ma oleks pidanud katuse täitsa maha võtma, see poleks ka midagi aidanud. Siis oleks pidanud uued aampalgid panema. Sellepärast, et need aampalgid on välja vajunud. Ma panin

nüüd siit need vaheseinad, ta jäi nende peale nüüd kandma. /.../ Alguses ma panin tõmbid. Kobadega lõin kinni ka, aga ega need ei hoia ka midagi kinni, talvel tuleb lumi ja ajab siia kagupoole külge ja vajub ikka. Aga praegu pole edasi vajunud, siit tegime värviga üle ja sealt pole pragusid tulnud.” (Talu A)

„Reheahi? See on väljas ja. Ta oli sihuke suht väike ja ma ju elan siin, ma ei hakka reht peksma. Ei no, korsten oli ka olemas. Aga kui mina tulin, siis korsten oli pööningul kuni katuseni, aga peal ei olnud. Ots oli nagu ära lõhutud. Aga need ma tegin kõik uued, aga kui ma elan, siis tuleohutus peab ka nagu olema. /.../ Ja siis on ka tehtud nii, et kuidas odavamalt ja soojapidavamaks saada, et seda pärast **kasutada ka oleks soodsam**. Et ega ta eriti sooja ei pidanud midagi. Toad olid suht kõrged, mingi 2,7 või. Hästi kõrged. Kõrgemad kui korteris. Algul ka mõtlesime, et noh, veneajal olid sektsioonid igal pool, et kas see ära mahub talumajja. /.../ (palju palke väljas läks?) Mitte ühtegi ei ole vahetatud. Noh, panin tugevdused lihtsalt peale, vooder peale. Lõin prussid lihtsalt väljapoole, et ta ilusti koos püsiks ja vill ja tuuletõkkeplaadid on peal /.../ Aga ei noh, praegu ma ei kurda üldse – siin talvel üle päeva panen ahju kütte. /.../ Aga noh, mul on muidugi pakettaknad. Ka siin mehed ütlesid, et **oi, siin puumajal ei sobi**, aga tol ajal ei olnud nagu häid puitaknaid saada, mis **tuult ka peaksid** ja.. (halb kogemus?) Ei. Mitte midagi. Ega mul ei ole see maja nüüd nii tihedaks ka ehitatud, normaalselt ma kütan ju ahti ja **aknad on ka tuulutusega ka ju**.” (Talu J)

Esimeseks analüüsitavaks diskursiivseks formatsiooniks on **ehitusotsus**. Tegemist on teoreetilise mudeliga, mis selgitab väärtuste funktsiooni ehitustegevuse osas, milleks on olemasolevate ressursside (sh. teadmised, oskused, finantsid, aeg jne.) ja eesmärgi subjektiivne hindamine lähtuvalt hetkeolukorrast. Lihtsamini öeldes tähendab see, et iga üksiku ehitusotsuse puhul viib omanik enda parima äranägemise järgi kokku

käesolevad vajadused, väärtused ja vahendid ning vormib need oma ideaalilähedaseks arhitektuurseks lahenduseks. Järgnevates näidetes oleme selguse mõttes asetanud vajadused kaldkirja, väärtused paksu kirja ning alla jooninud ressursid.

Kirjutame lühidalt iga eelneva ehitusotsuse lahti koos sinna juurde kuuluvate komponentidega:

- 1) kuna sarikate laius oli fikseeritud sammuga, siis igale lapsele vajaminev tuba sai ehitatud täpselt ühesuurune ning valgust andvad vintskapid tehti võimalikult väiksed, et need väljast vaadates ei hakkaks domineerima;
- 2) kuigi katusekonstruktsioonid on valesti ehitatud ning vajaksid vahetamist, puuduvad ressursid nende täiemahuliseks väljavahetamiseks ning selle asemel on proovitud ja kombineeritud teisi kättesaadavaid lahendusi olukorra edasise halvenemise ärahoidmiseks;
- 3) kuna reheahi oli oma funktsionaalsuse minetanud ning oli tekkinud vajadus kaasaegsema ja efektiivsema kütelahenduse järgi, siis lõhuti reheahi välja ja tuleohutuse tagamiseks ehitati parandamise asemel täiesti uus korsten;
- 4) isegi kui plastikaknad vanale majale mõnede arvates ei sobi, olid need tol ajal kättesaadavaid variante silmas pidades kõige soojapidavam lahendus ning on praeguseks ennast omaniku silmis hästi tõestanud.

Ehitusotsused, mis on intervjuude põhjal välja toodud, on tegeliku ehitusprotsessi pinnavirvendused. Esiteks on tegelik ehitustegevus pigem kompleksotsus, täis übermõtlemisi, kõhklusi ja vigade parandusi, mitte ainult jutus esitatud lihtne ja lineaarne

kausaalsuste jada. Kujutan ette, et kui ma oleksin teise näiteloo jätkuks küsinud, kuidas ja kust kohast leiti sarikate kokku tõmbamiseks sobilik tross, siis võib-olla oleksin saanud järjekordse pajatuse uuest ehitusotsusest. Teiseks sisaldavad kõik lood tohutud potentsiaali variatsioonideks – iga väiksema muudatus lähtepositsioonis või ressurssides oleks võinud tulemust drastiliselt muuta. Võttes abiks esimese näite: kui sarikate laius oleks olnud üle 3m, tuleks kindlasti rajada kas toolvärk või paigaldada lisasarikad; kui sarikate laius oleks olnud u. 1,8 m, siis oleksid lapsed saanud vist kitsamad või hoopis laiemad toad. Iga ressurss ning väärtushinnang võivad muuta arhitektuurset lõpplahendust drastiliselt. Tahtsin selle mõtteharjutusega näidata, et mistahes mudel – olgu see nii kompleksne ja põhjalik kui tahes – ei suuda hõlmata ja lõplikult ennustada ette individuaalseid vajadusi ja olukordi ning pakkuda välja universaalseid tehnilisi lahendusi. Vaja on paindlikku lähenemist, mis suudaks vähemalt teoreetilisel tasandil selgitada kõigi võimalike ehitusotsuste struktuuri ning pakkuda avatud mudeli põhjal soovitusi kaitsekorralduse reguleerimiseks.

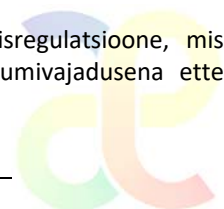
Iga eelnevalt esitatud ehitusotsust saab alguse vähem või rohkem teadvustatud **vajadusest** või paratamatusest, olgu selleks ruumivajadus uutele pereliikmetele, hoone amortisatsioon, soov olla naabrist parem, kodumajutuse pakkumine või tarve koheselt ära kasutada juhuslikult tasuta saadaolevaid ehitusmaterjale. Nagu varem määratlesin, on vajadus antud töö kontekstis inimese mistahes eluvaldkonnas avalduv soov või ootus, mis omab kaudset mõju tema ehitustegevusele. Ehitusotsuse lähtekohana tuleb arvestada ka **paratamatusega**, mis ei sõltu inimesest endast (nt. auto, mis sõidab läbi seina elutuppa).

Tegemist on algse tõukega, lähteidee või sunniga, mis vastavalt indiviidi väärtushinnangutele ning ressurssidele vormitakse läbi pragmaatilise loogika arhitektuurseks lahenduseks.

Vajadustel pole selgeid ja lõplikke piire. Kuigi neid võiks püüda süstemaatiliselt kirjeldada, eristades näiteks sotsiaalseid, majanduslikke ja kultuurilisi vajadusi, ning liikudes sealt edasi ammendava nimekirja suunas, on lähemal vaatlusel nende hulk lõpmatu. Näiteks vajadus ruumi järgi pere suurenedes, mis ilmnes ülemises näites. Igal üksikul juhul sõltub see omaniku hinnangust isiklike vajaduste osas (kas igal lapsel võiks/peaks olema oma tuba), ressurssidest (väljaehitatava ruumi olemasolu) kuni teistsuguste lahendusteni välja, mis ei pruugi olla arhitektuurset (toa jagamine kaheks ruumiks kapi või sirmiga). Inimlike arhitektuursete vajaduste kaardistamist on psühholoogias, sotsioloogias, arhitektuuris kui kultuuriteoorias küll põhjalikult uuritud³⁶¹, kuid universalistlikud käsitlused ei ole kunagi suutnud ammendavalt üldistada indiviidi vajadusi nende argises dünaamilisuses. Kuigi üldiseid nimetajaid võib vajadustele süsteemsuse huvides anda, on nad igal üksikul juhul kordumatud. Antud töös on vajadust mõistetud kui pidevalt muutuvat nähtust, millel on küll oma kindel koht ehitusotsuses, kuid mis ei ole ühelgi üksikjuhul etteennustatav ega seotud ettemääratletud viisil väärtuste või ressurssidega. Vajadused on impulssiks, mis käivitavad ehitusotsuse, andes ühtlasi sellele suuna ja vormides igat järgnevat otsustus- ja tegutsemisetappi kuni lõpplahenduseni välja. Näiteks võib vana talumaja renoveerimisele läheneda erinevaid vajadusi silmas pidades – vajadust taastada esivanemate kodu algsesse hiilgusesse *versus* vajadust tõsta kinnisvara väärtust edasimüügiks. Sama maja puhul

³⁶¹ Tasub ainult meelde tuletada Le Corbusier uuringuid inimõõtmelise arhitektuuri tarbeks, Kevin Lynch'i püüdlusi kujundada inimpsühholoogiale sobilikku linnaruumi või

nõukogudeaegseid planeerimisregulatsioone, mis nägid indiviidi optimaalse ruumivajadusena ette kindla hulga elamispiinda.

tähendaks need tõenäoliselt vägagi erinevaid ehitusprotsesse.

Kuna taluarhitektuuri **väärtused** kirjeldasin eelmises analüüsis, siis pikemalt neil siinkohal enam ei peatu. Ehitusotsuste osana moodustavad väärtused kas vajaduste, ressursside või lahenduste hindamiskriteeriumeid, mille najal otsuseid langetatakse ja ellu viiakse. Võiks isegi öelda, et kuivõrd inimesed väga sageli ei oska otseselt oma väärtushinnangutest rääkida, siis nad ilmnevad just ehituslugudes otsustuste põhjenduste ja õigustustena. Nagu varem märgitud, on hindamiskriteeriumitel (nt. tõhusus) väga suur sisuline kõikumine sõltuvalt hindajast. Ühtlasi paiknevad väärtused erinevate inimeste jaoks teineteise suhtes erinevalt – mõni hindab vastupidavust kõrgemalt kui hinda, teine peab ruumivajadust tõhususest ja vastupidavusest olulisemaks. Sarnaselt vajadustele pole ka väärtused üheselt määratletavad, vaid muutuvad sõltuvalt hindaja subjektiivsele perspektiivile ja olukorrale.

Kõige selgemalt võib ehk piiritleda ehitustegevusega kaasnevaid **ressursse**, milleks on teadmised (sh. eristuvad info, kogemused ja oskused), aeg, tööjõud, materiaalsed ressursid (sh. finantsid, ehitusmaterjalid, tööriistad) ja logistilised vahendid (sh. kaugused võtmetähtsusega kohtadest, transpordivõimalused). Iga ehitusotsustuse juures tuleb kaalutleda vähemalt mingit hulka konkreetsele situatsioonile omastest eelloetletud asjaoludest. Näiteks on katuse puhastamisel lehtedest vaja ainult teadmisi, redelit ja aega, kui maakohas hoonet püstitades tuleb kõik eelmainitud ressursid põhjalikult üle vaadata ja tegevusplaani lülitada – alates kohalikus poes saadaolevatest ehituskaupadest kuni töömeeste transpordi ja majutuseni välja.

Vahest kõige kompleksemaks ressursiks on teadmised, mis hõlmavad nii teavet ehitamistegevuse enda ja selle korraldamise kohta (sh. seadusandlust, tööohutust, vestlusi naabrimehega jne.), ehitusalaseid oskusi kui varasemaid isiklikke kogemusi. Tänapäevases infokülluses (raamatud, veebilehed, foorumid, hinnakirjad, materjalide ehitustehnilised passid jne.) orienteerumist võib pidada omaette oskuseks, mis ka parima tahtmise juures koondab sageli vastakaid arvamusi ning muudab seeläbi otsustusprotsessi keeruliseks faktirägastikus seiklemiseks. Teadmiste puhul pole siinkohal oluline nende faktiline täpsust, vaid indiviidi veendumus, et tegemist on õige teadmise. Näiteks on millegipärast levinud arusaamine, et vanade puitakende vahetamine uute plastik- või puitpakettide vastu teeb hoone oluliselt soojapidavamaks, kuigi teoreetilised uuringud on näidanud, et vanade raamide korrastamise ja uute paigaldamise arvutuslik soojusefektiivsuse vahe on ainult 2%³⁶². Kuidas ehitusressursse näha ja hinnatakse võiks olla omaette uurimusteemaks, millel siinkohal pikemalt peatuda ei jõua. Ühelt poolt on võimalike ressursside hulk ehitusotsuse mudeli seisukohast lõputu, kuid teiselt poolt on nad igas konkreetses olukorras vägagi piiratud ning mõjutavad otseselt ehituslahenduste kujunemist.

Ehitusotsuse erinevaid komponente ühendab nõ. „talupojatarkus“ ehk **pragmaatiline loogika**, mille sõnastaks järgnevalt: iga optimaalne lahendus taluarhitektuuri vallas vastab omaniku hetkelistele vajadustele, arvestab ja kasutab maksimaalselt ära käesolevaid ressursse ning põhineb subjektiivsetel väärtushinnangutel. Teisiti sõnastades on iga ehitusotsuse eesmärgiks jõuda parima lahenduseni, mille juures „parima“ määratleb alati iga üks ise vastavalt

³⁶² Arumägi, E. ja Kalamees, T. (2014) Analysis of energy economic renovation for historic wooden

apartment buildings in cold climates, *Applied Energy*, Vol. 115, lk 540-548.

situatsioonile ja võimalustele. Näiteks, võiks ju arvata, et kui puhtmehhaaniliselt on kivi vastupidavam ehitusmaterjal kui puit, siis peaks alati esimest viimasele ehitustegevuses eelistama. Kuid pragmaatiline loogika ei toimi ainult materjali vastupidavust arvestades, vaid ka kättesaadavust, traditsiooni, funktsionaalsust, mugavust, esteetiliselt väljanägemist, toimimist konstruktsioonis, hinda, tööjõukulu jne. Iga teostust leidnud ehitusotsus on ehitaja enda silmis parim võimalik lahendus antud olukorras. Sõltuvalt oma vajadustest, ressurssidest ja väärtustest hindab iga otsustaja eelnevaid faktoreid erinevalt, püüdes kõiki talle teadaolevaid asjaolusid arvestades jõuda optimaalse lahenduseni. Ühtlasi, kui tulemus ei vasta ideaalile (ressursid saavad enne objekti valmimist otsa, teostus ei vasta ootustele, materjali kvaliteet osutus kehvemaks jne.) või väheneb mõnel muul juhul ehitusotsuse erinevate komponentide koherentsus, toob see kaasa negatiivse kogemuse.

Üks intervjuueeritav ütles naljatlevalt, et kui tal oleks piisavalt raha ja aega, oleks ta oma rehemaja ammu mõisahäärberiks ümber ehitanud. Sageli jääb parim lahendus ressursipuuduse tõttu kaugele maha fantaasiatest ja ideaalidest, kuid kui olemasolevaid vahendeid on kasutatud maksimaalselt, siis vastab ehitustegevus pragmaatilisele loogikale ning on omaniku jaoks vastuvõetav ja tähendusrikas. Inimeste ehitusalaste utoopiate ja tegelikkuse vahel on sageli mingi lõhe; tunnetatav (ressursi)puudus ning teadmine haardeulatuses väljaspool olevatest parematest võimalustest. See erinevus võib olla omaniku jaoks väike mure („natuke vajab ehk siit-sealt parandamist, aga muidu on ju kõik hästi“) või tõsine taak („katus kukub kohe sisse ja uut pole võimalik panna“). Siinkohal on probleemiks ressursipuuduses, mida võib pidada valdavaks takistuseks mistahes vajaduste rahuldamisel, kuid mitte vastuoluks pragmaatilises loogikas.

Ehitusotsuse koherentsus sõltub mitte omanike materiaaletest võimalustest oma vajadusi ellu viia, vaid võimaluses ise määratleda oma vajadusi ning neid võimaluste kohaselt (st olemasolevate ressursside piires) realiseerida. Ise otsustada tähendab olla peremees/naine, mis omakorda muudab taluarhitektuuri omanike silmis tähendusrikkaks. Koherentsuse määr kahaneb, kui kohalikul või riiklikul tasandil seatavad ehituspiirangud hakkavad suunama vajaduspõhiseid ehitusotsuseid või satuvad nendega otsesesse vastuollu.

Õiglus väljendab antud töös regulatsioonide funktsiooni diskursuses. Lühidalt on omanike jaoks õiglus seotud moraalse peremeheõigusega viia ellu enda kinnisvara puudutavaid ehitusotsuseid, mis lähtuvad pragmaatilisest loogikast, ning erinevate väliste regulatsioonide poolt loodava õigusruumi toimimisega enda tegutsemise suhtes. Nagu eelnevalt analüüsis välja toodud sai, on seadused intervjuueeritavate jaoks abstraktsed regulatsioonid, mis asetsevad väljaspool nende vajadusi, väärtusi ja võimalusi ning sekkuvad otseselt või kaudselt püüdlusse viia ellu koherentseid ehitusotsuseid. Toonitan taaskord, et vaatluse all ei ole niivõrd faktiline tõde või juriidiline õigus ega selle rakendamine, vaid diskursuses ilmnevad dispositsioonid. Jaotaksin õiglusega seotud küsimused kolmeks omavahel seotud probleemiks: piirangute konfliktid vajadustega, piirangute konfliktid teadmistega ja piirangute konfliktid ehitusotsuse elluviimisega.

„(millistest ehituspiirangutest olete kuulnud?) No ma usun, et see ehituspiirang on selline, et kui ma hakkan siia maja tegema. No, ma pörkasin siin kokku selle asjaga, kui ma tahtsin, et oleks teinud elamumaaks neid maid siin mäe peal, kus oli ka maja vundament ja kaevud ja asjad. (ei lubatud otstarvet muuta?) Ei, lihtsalt võis seda muuta, aga nii palju takistusi tuli ette, et see ei tasu ennast üldse ära. (mis takistusi?) Noh, esimene nõue oli, et ma käisin keskkonna

teenistuses isegi, sest vallas ütlesid, et ... ahsoo, kõigepealt tuli keskkonnateenistusest niisugune kiri, et kuna 100 aastat pole siin keegi elanud, siis muuta seda ei saa. Aga seal elasid 1965ndal aastal inimesed. No, ma läksin valda, ma tegin jämedat häält, ma ütlesin, et aitab naljast, kurat, et keda te lollitate, ma võin praegust siia tuua inimesed, kes seal elanud on - 56ndal aastal ma olin korteris seal nende kahe vanainimese juures. Jah, ja, ma ütlesin, et ma enne ei lähe ära siit vallast, otsite mulle selle põhikaardi, et see maja ja see asi. Ja siis ütles sellele naisele, et no jah, hea küll, otsi need lambanahad üles ja toodi see kaart, laotati põrandale maha ja siis oligi seal. Aga siis hakkasid teised jutud. Nad ütlesid, et nemad ei saa seda anda [luba], keskkonnateenistus annab, jah ja siis keskkonnateenistus siis nõudis, et ma võtan ta siis kaasa [keskkonnaametniku] ja näitan talle ära, kas on vundament ja kas on kaev. Ma läksin sinna ja ütlesin, näed, õuepuud on, siin on maja need kivisalus, vundamendid on paekivist, siis on kaev siin, kõik on siin. Ütles, noh, selge, on küll, aga teil pole teed. Kust vanasti tee läks? Ma ütlesin, et vanasti käis siit tee, see tuli siit mäepealt tuli alla, aga tänapäeval on palju lihtsam ju seda teed teha, see maa on ju meie. Et kui me täpselt piiripidi teeme sirge tee seal teise tee peale, kus teised sõidavad. See ütles mulle, et siis te seda luba ei saa. Ma küsisin miks, see ütles, et põllumajandus maa peale teed teha ei tohi. Ma ütlesin, et aga see on ju minu oma põllumajandusmaa ju, ma jätan selle sööti. Mul on see söötis ja ma jätan selle sööti, ma kasvatan siia kadakad peale kui ma tahan. Ma ei saa ju siis [kui teed pole] ka sinna peale kui ma tahan kündma tulla. Et see on valla apsakas, see ei ole ju minu apsakas. Et kui need maad anti tagasi, siis oleks pidanud näitama, kust need teed on. Noh ja siis jäi ja jäi ja. (Talu A)

„(piirangutest – teine asi, mida piiratakse on renoveerimisvalikud ja hoonete välimus) Ma arvan, et otsapidi, et .. see on aja

konserveerimine. Ta on mul kena arhailine küll, aga samas elu läheb edasi. No, plastik aken ei ole hea küll, aga samas teatud tingimustes on plastik aken vastupidavam kui puit aken. Eriti veel, kus on vihm ja tuul, kus hakkab niiskus vahele tulema. Nagunii ma pean selle puidu plastiku või mingi keemiaga ära katma. /.../ Aga noh, jätta nüüd niiviisi, et kui on 21 sajand, et jätta see 19 sajandi peale, siis ongi nii, et ma võin ainult suvel siin olla. Siis ma talvel ei tahakski olla, kui mul on ainult väiksed aknad, siis ma pean arvestama ühe, teise, kolmanda ja neljanda asjaga. Siis on pime ja kole ja nutune. Siis polegi mõtet ju. Ei, ma arvan küll, et see ei [õigusta]“ (Talu N)

Esimene probleemide ring on seotud omanike **isiklike vajaduste konfliktis** regulatsioonidega. Olukorras, kus avalik huvi (planeeringud, kultuuripärandi kaitse jne.) asub end kehtestama, jääb eraisik enda meelest kaotaja rolli. Probleem ei seisne siinkohal selles, et inimesed ei mõistaks avaliku huvi olulisust või vajalikkust, vaid abstraktsete ja omanike jaoks põhjendamata nõudmiste vastuolus indiviidi spetsiifiliste vajaduste ja pragmaatilise loogikaga. Teises ülalolevas näites näeb majaomanik hoone välimuse ettekirjutustes konflikti tema õigusega oma kinnisvara soovikohaselt kasutada ning määrata elamistingimusi ja neid võimaldavaid ehituslahendusi. Avalik huvi küll ei määratle otseselt inimeste vajadusi, kuid ei suuda kõigi üksikute vajadustega arvestada ning seetõttu vastanduvad ehituspiirangud ebaõiglase kitsendusega õigusele käia oma varaga ümber vastavalt enda äranägemisele ehk õigusele olla peremees/naine. Kahtlemata on avalik huvi juba oma olemuses erahuvidega konfliktis ning iga eraisik peab sellega igapäevaselt arvestama. Probleemiks ei ole niivõrd avaliku huvi ise, mille kaitsmise vajalikkust inimesed üldjuhul mõistavad, vaid selle raames loodavad abstraktsed regulatsioonid, mis ei ole oma sisus ja tulemuslikkuses pragmaatilise loogika konteksti arvestavad. Reeglid, mis piiravad

hoonete välisilmet, on majaomanikele sageli arusaamatud ning nende põhjendatus kultuuriväärtuste kaitsega äärmiselt nõrga veenmisjõuga. Tulemuseks on võõrandumine piirangute sisust ja vajalikkusest ning nende legitiimsuse küsitavuse alla seadmine – miks peaks tobedaid piiranguid üldse arvestama, mil pole mingit pistmist otseste vajadustega? Mõnel juhul on see omanikud viinud tõdemuseni, et lihtsam on teha nii nagu ise heaks arvab ja tagantjäreli trahvid ära maksta selle asemel kui püüda segaseid reegleid täita.

„Las ta siis olla nii, kui on vaja, aga et mitte midagi ei sobi – no.. täitsa uskumatu, kuidas ei sobi? Maja me tahtsime teha tegelikult ühe korruselise, madalat, noh, kahekesi me oleme, lapsi pole siin enam /.../ aga siis tuldi ja me pidime kogu projekti ringi tegema, et ei ole majal see [katuse] kalle nagu õige. No miks, ma ei või?“ M „No katusematerjal ka ei tohi teatud asi olla. Ei, no, see võib olla [ruberoidplaadid], aga plekk ei tohi olla /.../ ei tea, mis neil selle pleki vastu on, jah.“ /.../ N „Aga samas kõrvalmajal on, eks ju. Siis tekibki nagu küsimus, et mille järgi neid asju otsustatakse ja tehakse.“ (Talu F)

„Me oleme ausad inimesed, maksame maksusid, ma käin iga päev tööl ja see on ju tegelikult.../.../ Ja siis ma saan nagu selle eest, et ma tahan oma vanavanemate kodukohta üles ehitada. Pange mulle reeglid ette, et ma ei tohi, ja andke mulle tähtaeg. Aga... ma ei tea. Me käisime ju vallad ja kõik kohad läbi, uurisime, mida siia teha tohime, kui suured majad teha tohime ja nii edasi ja nii edasi. Järelikult on vallas ka see teavitust nõrk, on ju“ (Talu F)

„Aga noh, siin ma ei tea, see on jõe naljakas. Mul siin naabrimees /.../ tahtis siinsamas põllu peale ka omale ehitada. Ei lubata. Ta olla küsinud, et miks ei lubata. Et siin pidi olema miskised [kaitsealused] taimed või.. aga kui 150 looma on peal, sie ei tee mitte midagi liiga. Ma küll sellest aru ei saa, miks need võivad peal olla ja inimene paneb omale, noh, nagu mulgi on,

kõik septikud on maas, ja ta teeb omale ja – ei või ehitada. Ta oli käinud seal keskkonnaametis ka küsimas ja ei saanud midagi. Ainult, palun, oma koduõuel võid ehitada, aga siia kõrvale ei tohi. Ja ei lubatud. Aga 150 lehma peal, lubatakse. See on kõige hullem asi. Need tambivad taimed ära ja mees ehitab ju oma maa peale. No, ei mina, neid säädusi, ma ei tea...“ (Talu H)

Teadmiste konflikt avaldub kahel moel – seaduste mittetundmises, mil probleemid tekivad ehitusplaanide õiguspärasel elluviimisel, ja arusaamatuses, mida teadaolevad seadused oma läbipaistmatuses ja põhjendamatuses inimestes tekitavad. Erinevate ehitustegevust piiravate nõuete hulk on sedavõrd suur, et isegi neil majaomanikel, kes püüavad ennast seadusandlusega kurssi viia, on probleeme teabe kogumise ja haldamisega. Paaril juhul on omanikud väitnud, et ka kohaliku omavalitsuse ametnikud ei tea täpselt, millised on Keskkonnaameti poolt rahvuspargi territooriumil kehtestatud nõuded uusehitustele. Teiseks, isegi kui ehitusreeglid on teada, on nad omanike jaoks raskesti mõistetavad ning pragmaatilise loogikaga ühildatavad. Üks asi on teada seadust, teine aga mõista selle vajalikkust. Kui piirang on omaniku jaoks arusaadav, on seda palju lihtsam integreerida ehitusotsusesse ning on vähem tõenäoline, et nõudes nähakse vastuolu isiklike vajadustega.

„Ma sain Lümändast omale paberi ja siis sain ehitada omale siin. See oli viis aastat tagasi, mul siin veel asjad käsil. (paberite ajamine keeruline?) Ei ole, see Lümändas siit said paberi kätte, siis lubati ehitada, nüüd enam ei lubata – peab projekt olema. Vaata, kus on jama. Viis aastat tagasi lubati, noh, see kuni 60 ruutu lubati ehitada, ainult maksid riigi lõivu ära ja kõik oli. Aga siis oli see aeg, mis lubati. Näed praegu mul on onu või tädi tahab omale ka ehitada, nüüd peab projekt olema. Aga palun, ehitage 20 ruutu, võite terve õue täis teha. Ma käisin vallas küsimas. Pane oma 5x4 maju palju

tahad. /.../ Suvalise koha peale ei saa, vana koha peale saab. /.../ Tädi poeg ka, et kuidas sina said ja mina ei saa. See jurist ütles, et kui sa saad kohe kätte, siis on paber näidata, et iga aasta muudavad seadust. Ja, noh, tuligi uus seadus. Ta tahab ka vana koha peale ehitada, aga peab olema projekt.“ (Talu H)

„Aga siin on selline imelik.. Et vanadel majadel võivad olla [kuivkäimlad] uutel enam ei tohi. Kõik kes uued teevad, neil peavad septikud olema juba.“ (Talu A)

Viimaseks õiglusega seotud probleemideks on **seaduste rakendamise ebavõrdsusest** tulenevad küsimused. Esiteks võivad olla regulatsioonid ise soosida ebavõrdsed kohtlemist, teiseks ebaõigluse allikaks on nende järjepidetu rakendamine. Inimeste jaoks on raske mõista, miks piirangud pidevalt muutuvad – kui üks kriteerium on mõnda aega kehtinud, siis miks on seda olnud vaja muuta? Seda võiks nimetada ajaliseks ebaõigluseks. Teiseks näiteks on rahvuspargi territooriumi tõmbamine kaardile. Mitmed omanikud avaldasid pahameelt, et miks see piir just sedasi on kaardile märgitud ning ühel pool teed kehtivad karmimad reeglid kui teisel pool, kuigi on üks ja sama küla. Probleem ei ole seaduste muutumises endas, vaid arusaamatuses, mida selgituseta jäetud nõudmised põhjustavad ning tekitavad küsimusi a la „miks tema võis/võib, aga mina ei või?“. Taoline põhjendamatus omakorda loob tunde, et seadused ei kuulu igapäevase elukorralduse juurde, vaid tekivad kusagil soojade büroorumide hämaruses ning ei ole loodud kohaliku elu-olu parandamiseks. Kahtlemata on igal piirangul mingi õigustus, kuid isegi neid täide viivatel ametnikel ei ole tihtipeale anda ammendavaid selgitusi reeglite päritolu kohta. Viimaseks, eriti pahased on inimesed juhul kui seadused ei kehti kõigile võrdselt – näiteks kui plekk-katused on materjalina rahvuspargis keelatud, siis miks mõni ikkagist võib neid oma kõrvalhoonetele panna ja teised ei tohi? Isegi kui situatsioon

oleks lihtsalt põhjendatav, jääb sellest kohalikele mulje kui ebaõiglusest.

Kommunikatsioon: „(kokkupuuteid rahvuspargiga?) „Ei ole. Ei ole keegi seganud. /.../ Pigem on jah, see, et kui mõne asja puhul on Viidumäele helistatud, kui on mingi probleem või kui midagi näed, mis ei ole kõige õigem olnud (ja siis on abi saadud?) no jah, et kui miskit näed, et kui siin jõe peal olid paisud, et hakkas ära kuivama, vesiku jõgi, et mis viga on. Siis käidi jõgi üle ja olid siis puud ees või koprad või mis iganes. (positiivne kontakt?) Jah, ma ei oska rahvuspargi kohta küll midagi halba öelda.“ (Talu N)

„Kullaperest on rahval võib-olla halvemad mälestused. Ei noh, ta oli suur rahvamees, ütleb tere, patsutab õlale, oh kui tore olete. Aga.. Siis oli Kullapere ja oli Vilsandi rahvuspark. Praegu on mingi biosfääri kaitseala, mida keegi kurat ei tea, mis asi ta on. Ta on nii ebamäärane asi, vaadates isegi neid piiranguid, millest keegi millestki aru ei saa /.../ Kusagil kabineti vaikuses on keegi nüüd otsustanud, me kaotame ära selle asja ja me rajame nüüd hoopis selle asja, selle piiri tõmbame nüüd siit maalt siia maani. See hägusus rikub asja ära. Kui juba võtta, siis oleks mõttekas võtta kaitse alla terve see lääne-saaremaa rannaala, mis on tõesti ääretult unikaalne oma alvarite ja kõige muuga. Aga mitte niimoodi, et sellest kivist selle kivini on kaitseala, edasi tehke mis tahate.“ (Talu N)

(kas ja kuidas peaks parandama infovahetust rahvuspargiga?) „No tegelikult seda peaks olema, et inimene kurssi viia, mis siin toimub ja mis on keelualad. Või näiteks kasvõi lihtne asi, et on leitud mingi uus taimeliik, et inimene teaks ka. Ja ma ei tahaks öelda, et täpset asukohta, aga kuskilt midagi. Sest võib juhtuda sedasi, et – ma toon näite – et need metsamehed lähevad sisse, aga võib-olla on seal kena pisikene punkt käpalisi. Aga nemad on talvel sees, nad ei tea mitte millestki. (aga kuidas seda teha?) see on kahepoolne. Sa ütled, et nüüd on see ilus käpaline seal, aga ta

läheb, labidas käes, toob selle koduaeda omale. Võta nüüd see kuldne kesktee. Ma lugesin just sellest karulaugust, et ma tõin neid [omale metsast] aga tegelikult on looduskaitse all. Ma lugesin seda internetist, et see on looduskaitse all ja sa ei tohi seda võtta ega midagist. /.../ Ja näiteks luuderohigi. (infot riputatakse ju internetti, kas sellest piisab?) Ma ütlen seda, et see kellel on internet ja ma ütlen, et parem on ikkagi kui on mingi.. see on ka igavene pahn, aga teadete tahvlisse saab panna ka. Tegelikult on olemas ju sihukesed asjad nagu vallalehed. Vat vald on, vallakeskus. Sest põhilise informatsiooni saad sa ikka sealt kui sa midagi tahad. On ta ehitusalal, on ta sots alal, lähed sa ikkagist valda. Ja muidugi kohalik ajakirjandus – meie maa, saarte hää. (kas nad ei kasuta siis seda kanalit praegu piisavalt?) no nad ühesõnaga kasutavad, aga on ikkagi vähe“ (Talu O)

„Aga eks siin on.. No kui me siia tulime, siis oli siin üks jumalast normaalne ehitusnõunik. Siis see läks ära ja tulid mingid uued. Oo jumal, oo jumal. Nad käisid nagu seljad kummis ringi, ei siia küll midagi ei saa, ärge üldse mõtelgegi. Me teeme mingit arengukava, kõik olid väga uhked. Läks paar aastat mööda, ei tulnud muhvigi välja, lasti kõik lahti sealt. Siis tuli uus ehitusnõunik, kes oli jälle normaalne, kellega sai rääkida ja arutada. Ole inimlik, noh, ela ise ja lase teistel elada. Saage kokkuleppele, noh. See kui sa käid ringi rind kummis ja käid oma põhiseadusega ringi, noh.. (see on siis ametnikust kinni?) Absoluutselt. Sellepärast, et kui ta tuleb siia näeb, et sul on midagi valesti, siis ta annab sulle nõu, tee nii, kutsu see mees, ta isegi annab kontakti, noh. Ma tulen siia Tallinnast iga nädalavahetus, kust ma võtan neid inimesi? Ole inimlik, kõik asjad saavad ju korda ja ...“ (Talu Q)

„Keskonnaametil võiks selline teenus olla, et soetan krundi, saadavad kohe maili mulle, et mis mind kõik ootab. Tegelikult võiks see ju olla. Ma ei tea, kas see on siis niiväga keeruline või? Tegelt ei ole ju. /.../ Minu jaoks oleks hästi

kokkuvõtlik meil, kasvõi lühike, kui teid huvitab, vajuta siia, kui ei huvita, ei vajuta. Kui te hakkate ehitama, vajuta siia /.../ Kui ma soetan näiteks krundi või ma olen täna krundi omanik või noh (maililist siis põhimõtteliselt?) jah, võib-olla. Et kas te teate, et te elate sellises kohas, kus on need ja need asjad. Ma arvan, et noh, kinnistusraamatust ei ole see väga keeruline välja võtta ju. Olen ostnud selle maatüki, notarilepingus on mu mailiaadress kirjas, noh. Ma isiklikult arvan, aga ma ei tea.“ (Talu Q)

Vesteldes **suhtlemisest institutsioonide ja ametnikega** ilmnesid peamiselt kaks probleemi – info kättesaadavus ja institutsioonide ebamäärasus. Esimesel teemaderingil on mitmeid variatsioone: seaduste kohta on liiga vähe informatsiooni või nõuab nende leidmine tõsist tuhnimist internetis, ametnikud ise ka ei tea osasid reegleid, teabe saamiseks ei oska kellegi poole pöörduda, ligipääs vajalikele infokanalitele puudub jne. Konkreetset probleemi sõltuvad inimestest ning nende vajadustest – kes ehitab, sooviks teavet ehituspiirangute kohta, kel on metsa- või põllumaid, sooviks teavet nende haldamise kohta, kel vajab katus vahetamist, sooviks koolitusi ja toetusi jne. Peamiselt jääb mulje, et kes piisavalt otsib, see võib midagi leida, aga konkreetset ja süstemaatilist teavet ehitus- ja keskkonnakaitsealaste piirangute kohta (millised just tema valdustes kehtivad; mida peaks silmas pidama oma argipäevases tegevuses/ehitusplaanides; põhjendustest, miks neid piiranguid üldse vaja on) napib ning oleks inimeste meelest hädasti vaja. Teatakse, et rahvuspargil on koduleht, et kohalikes ja maakondlikes ajalehtes ilmub aeg-ajalt infot, aga kogu teave on oma sisult hajus ning pole süstemaatiliselt suunatud omanikele.

Teine probleem on otseselt esimesega seotud – infonappuse olukorras on kohalikel elanikel raske pidada järke institutsionaalsete reformidega, mis kaitsealas on aset leidnud, ning hoida sagedaste muutuste tingimustes

isiklikke kontakte ametnikega. Näiteks ei suuda majaomanikud sageli eristada ehituspiiranguid, mis tulenevad lihtsalt ehitusseaduse üldnõuetest, neist kitsendustest, mis lähtuvad rahvusparki territooriumil paiknemisest. Väga mitmete elanike jaoks oli tänase päevani rahvuspark sünonüümne Arvo Kullapere isikuga ning imestati, et kas ta ei olegi enam direktor. Nüüdsete reformide tulemusena ei ole aga kohalikud üldse kindlad, kes kaitseala korraldamise eest vastutab või kelle poole oma muredega pöörduda. Sama kehtib kohalike omavalituste ehitusspetsialistide kohta, kes pidevalt vahetuvad. Suhted institutsioonide ja majaomanike vahel kirjeldatakse anonüümsete ning kaugetena.

Toetused: „(kas toetusi oleks vaja ja milliseid?) Oli jutuks, et kui tahad katust teha, võiks toetus olla. Kui seda toetust ei saa, kõigil ei ole ju seda raha, et sa pead tegema rookatusse või laastukatusse, noh, mis sellele majale sobilik on. No võiks toetada muidugi. Ega mul ei olegi võimalik. Ma tahaks siia ka, aga.. (toetuse maht – erinevus tavalise pleki ja traditsioonilise katuse vahel. Piisav?) Ikka, muidugi. Ta annab mulle ju selle.. ma vaatan ise ära, et ma ei tule rohkem välja – mul on tööjõud ja värgid-särgid, mis sinna juurde läheb. Aga kui ma saan selle .. ükskõik kui palju sealt juurde tuleb, mul on ikka võimalik, siis võtame selle teise variandi. Kui ikka peab tegema selle rookatusse, siis tähendab kui ma raha juurde saan, siis tuleb teha lihtsalt. /.../ kui ma plekk-katuse oleks niikuinii teinud, aga seda ei lubata, aga kui tuleb toetust, siis teen teise katuse. Otse loogiline. Nii on teiste asjadega ka. Aga katus on maja süda ja kui seda pole, siis pole maja ka.“ (Talu L)

(koolitused? Katuseehitus, palgivahetus?) „No, kindlasti oleks. Ma enda kohta ei tea, ma aastates juba. Palgivahetuse, selle teeksin praegu ka veel ära. Aga noored, kes absoluutselt ei tea, see oleks teretulnud jälle. Mul näiteks see väimeespoiss, teeb maja, vana maja, ja ta on siiani kõik raamatute järgi teinud.

Kel on tahtmist, vaatab raamatusse ja teeb. No ma olen ka ikka oma väikse sõna ütelnud, ikka 30 aastat ehitusel olnud. Teeb ikka raamatu järgi, kõik küsib ise ja teeb.“ (Talu L)

„Minu meelest ei peaks üldse mingit toetust olema, et igaüks las teeb mis tahab. Mulle see ei meeldi. (miks?) mulle ei meeldi elada kellegi rahakoti peal. See on põhimõtteline seisukoht. Mulle ei meeldi igasugused toetused nagu eurotoetused, igast konkurentsi ja ettevõtluse koha pealt on see jama. /.../ tuleb hulk ametnikke, kust läheb seal kõrvale raha ja inimese edukus sõltub sellest, kui hästi sa oskad raha välja moosida. Ei ole midagi parata. Kes oskab projekti kirjutada, PRIA-d, asjad värgid. Minu meelest langetage makse kui selle rahaga midagi teha pole. Või pangu see raha, ma ei tea, lastesse.“ (Talu M)

(kas peaks toetama ka hoonete korrastamist?) „No, mina ütlen seda, et kindlalt [peaks]. Et kui sa tahad seda vanat arhitektuuri säilitada, see on tegelikult – need on looduslikud materjalid, puit-puit-puit, ja mis Saaremaal on, on paekivi, /.../ kui ta, riik, paneb ikka toe all, et kui inimene ostab ühe lagununud talukoha ja hakkab seda üles tegema, siis oleks soovitatav, et ta saaks seda.. et noh, kergem on. Sest see on ikkagist tohutu raha, mis sinna sisse läheb. Kui sa ikkagist puidust teed. /.../ Osta see roog, võta see meister, kõik värgid.. ühesõnaga, lihtsurelikul selle peale rahakott ei hakka.“ (Talu L)

„(oleme ise mõelnud, et nad peaksid olema erinevad, vastavalt vajadustele. Alles tulevatele inimestele ja neile, kes tahavad on maju kordat teha. Kuidas neid toetada siis? Võtame järjekorras, kõigepealt vanade majade omanikud) no vot, meil oli just juttu, et pensionärid kes on jäänud ja neil ei ole seda võimalust.. et neil, kes tulevad ja ostavad selle krundi, no mis toetust sa enam küsid? Tuled linnast, sul on teine palk, sul on sissetulekud. Teed oma arvutused, ja .. no ma arvan, et kui on mingi suvilakoht, siis nad ei peaksid toetusi saama. Inimesed nagu meie, noh. Ma näen, mis

siin ümberringi toimub – no toetage neid, kes siia on jäänud, noh, kasvõi.. neil on mingisugune ajalooline mälu, nad teavad ka minu majast kõike. See on ju nii tore, onju. Toetage kasvõi nende maju, et nad saaksid majad korda, või no .. elusees nad ei vaheta oma katust. Panevad sinna macguyveri teibi peale, midaiganes, sest neil ei ole võimalik. Arvan mina. Need mingid suvilakohad või, need võiks kohe siit välja lülitada. Ma ei tule selle pealegi, et ma lähen midagi küsima, see ei ole minu teema, noh. Käsi ei tõuse selleks“ (Talu Q)

Kui jätta välja üks negatiivne arvamus toetuste kohta (Talu M), siis olid ülejäänud intervjueeritavad ühel nõul – igasugune toetus hoonete korrastamiseks, olgu siis otsene rahaline toetus, erinevad koolitused või muul moel informatsiooni jagamine – on vajalik ning seda peamiselt kahel põhjusel. Esiteks, et katta kinni nõuetest tulenevate ehituslahenduste hinnaerinevused. Omanike vajadustest erinevate ehituslahenduste nõute puhul, mis tekitavad probleeme õigluse vallas, oodatakse tuge materjalide soetamisel ja tööde teostamisel. Sel juhul väheneks ka pahameel kallimate ja vähem-otstarbekate lahenduste üle. Teiseks tuleks aidata neid majaomanikke, kel puuduvad ressursid oma vanade hoonete heakorra säilitamiseks. Kõige enam oli juttu eluhoonete katusevahetuse toetusest ning üldiselt sooviti otsetoetust u. 25-50% ulatuses ehituse kogumaksumusest või hinnaerinevusest võrreldes mõne kaasaegse lahendusega (nt. plekk-katusega). Kuigi toetustesse suhtuti suuremalt jaolt positiivselt, toodi tihtipeale välja ka nende kaasnevaid probleeme: toetusi saavad need, kes oskavad projekte kirjutada ja ametnikega suhelda; toetuste jagamine on potentsiaalne allikas korruptsiooniks; toetused loovad ebavõrdsust rahade saajate ja mitte-saajate vahel. Seega peaksid olema iga toetusmeetme põhimõtted väga selgelt ja arusaadavalt esitatud, kogukond peab olema kaasatud toetuse väljatöötamisse, otsustusprotsess peab olema läbipaistev jne.

hilisemate segaduste ja pretensioonide vältimiseks.

Ühtlasi peaksid toetused olema paindlikud ning suunatud vastavalt erinevate gruppide vajadustele. Uut maja ehitav omanik vajab teistsugust nõu, toetust ja lähenemist kui katust korrastada sooviv pensionär. Teine sagedasti arutelus esile kerkiv toetuste rühm on erinevad projektitoetused ja koolitused, mis oleks pigem suunatud uutele tuljatele, kes on kas ostnud tühja krundi või asunud korrastama vana taluhoonet. Näiteks võiks rahvusparkil olla välja pakkuda 4-5 erinevat piirkonnale omase hoonetüüpi projekti (popsikoht, rehielamu, lahuselamu jne.), mida uusehitaja võiks teatud raamides modifitseerida ja rakendada. Ühelt poolt hoiab see omaniku jaoks projekteerimise pealt raha kokku ning hõlbustab paberimajandust, teiselt poolt võimaldab rahvusparkil suunata uusehitiste väljanägemist ning säilitada seeläbi külamiljööd. Kuigi Lahemaa rahvusparkis korraldati sarnane ehitusprojekti konkurss, siis selle tulemuseks olid mõnevõrra keerukad ja moodsad lahendused, mis oma väljanägemise poolest küll sulanduvad maastikku, kuid ei vasta erinevate gruppide vajadustele ning on üpris kallid ehitada. Projektid peaksid esitama valikuid ja tehnilisi lahendusi, mida inimestel on võimalik mugandada, mitte idealistlikke tulevikuvisionööre.

Kokkuvõttes on põhiliste kaitsekorraldusega seonduvate probleemide allikaks piirangute ja pragmaatilise loogika vahelised lahknevused, mis tulenevad peamiselt normatiivsete seaduste ja relativistlike praktiliste vajaduste kokkupõrkest. Seadused ei arvesta majaomanike isiklike vajadusi ja omanikud ei suuda alati oma vajaduste ellu viimisel arvestada üha laieneva regulatsioonide hulgaga. Tulemuseks tehakse oma parima äranägemise järgi, mis ei pruugi alati toota külamiljöösse sobivaid ja tehniliselt häid lahendusi. Juba valminud ehituslahendustele negatiivse tagasiside andmine pigem ärritab

majaomanikke, kui annab võimalusi positiivsete tulemusteni jõudmiseks. Pole olemas universaalseid reegleid, mis suudaks katta lõputut hulka ootusi, väärtusi ja võimalusi, mida üksikud ehitusotsused endast kujutavad. Seadused nõuavad täitmist (nii ametnikelt kui omanikelt), aga ei ole piisavalt paindlikud, et üksikute olukordade spetsiifikale vastata. Mida suurem on lõhe vajaduste ja seaduste vahel, seda suuremaks muutub omanike ebaõiglustunne kokkupuutel kaitsekorraldusega.

Esiteks on vajadused ja väärtused sedavõrd muutlikud ning eriilmelised, et nendega ei saa kaitsekorralduse kujundamisel otseselt arvestada. Samas tuleks mõista nende olulisust omanike jaoks, mis muudab hooned palkidest ja vundamendist tähendusküllasteks kodudeks ja suvilateks, ning püüda vältida võõrandumist pragmaatilisest loogikast. Teiseks, ehitusotsustuse kujundamisel soovipärasel suunas on võimaluste piiramise asemel tulemuslikumaks vahendiks ressursside muutmine, sh. panustamine omanike teadmistesse ja materiaaletesse vahenditesse. Omaniku eest ära otsustamine läbi ehituspiirangute tekitab asjatut vastasseisu ja arusaamatust. Pigem tuleks liikuda parema koostöö suunas, kus ideaalis omanik oskab ise hinnata kultuuriväärtusi oma taluhoonete juures ning tuleb – selja taga kirumise asemel – kohalikku omavalitsuse ja rahvuspargi juurde head ehitusalast nõu otsima.

Soovitused rahvuspargi ehituspärandi kaitsekorralduseks

Esiteks peaks ehitustegevuse planeerimine muutuma praegusest oluliselt paindlikumaks. Intervjuudes selgus, et inimestel on sageli

tunne nagu määratletaks jäigad kaitsealad ja -piirangud kusagil hämarates tagatubades pastakaga kaartidele suvalisi jooni tõmmates, mõtlemata, millist mõju need avaldavad igapäevasele elukorraldusele ja kuivõrd realistlik on nende elluviimine erinevate ootuste ning võimalustega omanike jaoks. Kahtlemata töötavad keskkonnakaitse- ja planeerimisspetsialistid palehigis, et jõuda parimate võimalike lahendusteni, kuid kuniks nende tegevus on kohalike elanike jaoks läbipaistmatu ning töömeetodiks järjekordsed keelud, liigutakse üha uute konfliktide suunas. Passiivse keelamise ja retroaktiivse karistamise asemel tuleks ehituspärandi olukorra parandamiseks tihendada koostööd omanikega enne ehitustöö algust, tegeleda positiivsete näidete esile toomisega, panustada teadmiste ja oskuste vahendamisse ning püüda arvestada omanike vaatega taluarhitektuurile kaitsekorralduse praktikas.

Parema koostöö saavutamiseks planeerimise vallas on mitmeid praktilisi võimalusi: kogukonna otsene kaasamine ehituspiirangute kavandamisprotsessi, rangetest piirangutest loobumine paindlikuma juhtumipõhise planeerimissüsteemi kasuks³⁶³, kultuuriväärtuste põhiste piirangute avaram ja selgem määratlus, sihitud teavitustöö uutele maaomanikele jne. Kui inimestel endil on aktiivne roll kaitsepiirangute kujundamisel, siis on nende reeglite sisu ja vajalikkus omanike jaoks selgem kohe ehitustegevuse algusest peale ning on lootust, et seadused saavad osaks ehitusotsustest. Vahenditeks on siinkohal nii küsitlused kui avalikud arutelud näiteks teemadel, et kas plekk-katused on ka omanike meelest sobimatud. Isegi kui 100% konsensust ei teki, on omaniku jaoks kaasatus arutellu oluline. Probleemideks kohaliku omavalituse ja rahvuspargi jaoks on kindlasti

³⁶³ Kahtlemata mingisugused üldised reeglid peaksid paika jääma – näiteks ehituskeelu ala rannavööndis ja hoonete maksimaalne kõrgus. Muus osas – materjalid, gabariidid, põhiplaanid,

hoonete paigutus õues – peaks olema läbirääkimiste küsimus.

osalusaktiivsus ja arutelu sisukus, kuid need on pigem korralduslikud probleemid, mis on hea tahte korral ületatavad.

Rangetest piirangutest loobumine ei tähenda siinkohal mitte anarhiat, vaid põhjendamatute nõ. „juuksekarva lõhkijamiste“ vältimist, mis võõrandavad seadusekuulekaid majaomanikke ametiasutustest ning seavad kohati kahtluse alla kogu kaitsekorralduse legitiimsuse. Üheks näiteks on katuse kaldenurga nõue, mis on mõnel pool fikseeritud kraadi täpsuse vahemikuna. Raske – et mitte öelda võimatu – on selgitada majaomanikule arusaadavalt, miks just täpselt selline nurk sobib, aga ühe pügala võrra rohkem või vähem enam mitte. Piisaks ju üldisemast viilkatuse nõudest. Omanikel tekib tunne, et nende endi otsustusvõimet ei usaldata enam üldse ning ehitustegevust koormatakse tarbetu bürokraatiaga. Kahtlemata on selgelt piiritletud ehitusnõudeid paberil lihtsam järgida ning hinnata projektide regulatsioonidele vastavust piiripeal olevate juhtumite puhul, kuid sel juhul tulekski olukorda lahendada juhtumipõhiselt koostöös omanikuga. Oluline on pigem jätta valikutele ruumi ning tegeleda üksikute terviklahendustega parema tulemuse nimel.

Teiseks tuleks parandada suhtlust omanike ja riigiasutuste vahel. Kindlasti infovahetus mingil määral toimib ning vajalik informatsioon on vähemalt teoorias huvitatud osapooltele kättesaadav, kuid intervjuudes ilmnes mitmeid puuduseid asutuste teavitustöös. Esiteks võiks rahvuspark koostöös kohalike omavalitsustega anda välja lihtsa brošüüri, mis loetleks ehitusalaseid piiranguid, põhjendaks nende vajalikkust ning sisaldaks etapp-haaval lahti seletatud planeerimisprotsessi koos vastavate ametnike kontaktidega. Taoline ülevaade võiks aidata uusehitajal ära hoida suure hulga hilisemaid arusaamatusi regulatsioonide rikkumiste osas. Sama kehtib ka keskkonnanõuete kohta, mis sageli tulevad inimeste jaoks üllatusena ja võivad päädida ebameeldivustega mõlemate osapoolte jaoks.

Ükski omanik ei riku meelega oma vara, ümbruskonda ega seadusi ning hästi informeeritud omanik on kaitsekorralduse toimimise parimaks garantiiks. Kahtlemata tehakse ka praegu rahvusparkis hulgaliselt teavitustööd, kuid omanikel on siiani tunne, et huvi korral võivad nad ise üht-teist otsida ja lugeda, kuid otseselt nendeni suunatud olulist informatsiooni jõuab riigiasutustelt võrdlemisi vähe. Sama kehtib ka taluarhitektuuri kultuuriväärtuste kohta – oluliselt lihtsam on restaureerimistöödel arvestada väärtuslike detailidega, kui omanikku on neist eelnevalt teavitatud, kui hakata neid pärast tagantjäreli nõuetekohaselt ümber ehitama või taastama. Tuleks rohkem loota omanike heaperemehelikkusele oma varaga ümberkäimisel ning anda talle vahendid (sh. teadmised) oma hoonete kultuuriväärtuste paremaks mõistmiseks. Üldiselt soovitame rahvusparkil kommunikatsioonistrateegia koostamist, mis aitaks läbi mõelda kellele millist infot ja läbi millise kanali oleks vaja edastada.

Viimaseks soovitusena oleks erinevate toetusprogrammide kaalumine rahvusparkide ehituspärandi säilitamiseks ja kujundamiseks. Kas koos või eraldi võiks kaaluda ühte kahest siinkohal käsitletavast meetmest: uusehitaja projektitoetus ja miljööväärtuslik remonditoetus. Arusaadavalt on riigi rahaliste meetmete eraldamine eravalduses oleva kinnisvara edendamiseks problemaatiline ning vajaks põhjalikumat juriidilist, poliitilist, majanduslikku ja/või sotsiaalset analüüsi kui antud põgus uuring seda võimaldab. Siinkohal on lähtutud soovitude andmisel ainult intervjuudes kirjeldatud vajadustest, jättes esialgu kõrvale igasugused praktilised küsimused toetusmeetmete teostatavuse kohta.

Vanade talukohtade peale uute hoonete rajamisel on peamiseks probleemiks kaasaegse arhitektuurse lahenduse sobitamine rahvusparki miljöösse. Intervjuude põhjal võib

öelda, et omanike perspektiivist on tegemist ehitus- ja administratiivalase kadalipu läbimisega, mille õnnestumine on puhas juhus ja sõltub suuresti ametnike heast tahtest. Sobiva lahendusena pakuti välja 4-5 piirkonnale omase hoonetüübi ehitusprojekti soosimist rahvuspargi ja kohaliku omavalitsuse poolt, mis on eelnevalt (nt. arhitektuurikonkurssi) käigus välja töötatud ning võimaldavad mugandusi siseruumide liigendamises, ehitusmaterjalide valikutes ja välisviimistluses. Lahemaa rahvuspargis küll taoline projekt korraldati, kuid esitatud lahendused olid oma arhitektuurikeelelt ning tehnilistelt lahendustelt liiga kaasaegsed, et laiemat kasutust leida. Lisaks ei vaja kõik uusehitajad võidutööks saanud rehielamutüüpi hoone üüratut pinda. Valikuteks võiks olla 2-3-toaline popsitalu, väiksem rehielamu (u. 6x15m), eeskoja ja kahe ahjuga lahuselamu ning suurem rehielamu (u. 8x25m). Avatud konkursi korras oleks ehk lootus leida igale tüübile parim lahendus, mis sobituks oma mõõtmetelt ja välisviimistlusvalikute poolest külamiljöösse. Kindlasti peaksid projektid võimaldama ulatuslikku mugandamist põhigabariitide piires, jättes omanikele võimaluse oma hoonet isiklikele vajadustele ja soovidele kohandada ning vältimaks ehituskeskkonna liigset üheülbastumist. Ühtlasi ei tohiks eelmainitud projektid olla ainukesed võimalused uushoonestuse rajamiseks piirkonnas, vaid üheks võimaluseks kuidas hõlbustada uusasunikele ehitusprotsessi. Head ja innovaatilised arhitektuursed lahendused, mis sobituvad keskkonnaga, võiksid endiselt tulla kaalumisele.

Remonditoetuste väljatöötamiseks on väga palju erinevaid võimalusi – konkreetse materjali kasutamise toetus, kogu hoone algupärase renoveerimise toetus (X% ehitusmahust; fikseeritud summa ulatuses) või ühe konstruktsiooni taastamise toetus. Võttes arvesse taluhoonete pikka iga ning hetkeseisu,

on kõige kriitilisemaks konstruktsiooniks katused, millele järgnevad vundamendid ja seinatarindid. Vanad veneaegsed eterniitkatused hakkavad valdavalt läbi minema ning suurte katusepindadega hoonete (sh. rehielamud) katusekatte vahetamiseks napib kohalikel elanikel – eriti vanemal generatsioonil – vahendeid uuendustööde ettevõtmiseks. Tulemusena lasevad katused läbi, niiskus mädandab kandekonstruktsioone ning väärtuslikus hooned muutuvad 5-10 aasta jooksul varemeteks. Kaks sagedasemat toetuse viisi, mis intervjuudest välja on tulnud, on osaline toetus katusevahetuse kogusummast (25-50%) või hinnaerinevus traditsioonilise materjali ja odavama alternatiivi vahel. Näiteks, kui omanik sooviks rehielamul vahetada oma läbi läinud katuse plekk-katuse vastu, sest rookatuse jaoks tal puudub ressurss, siis toetusrahadest tasutakse kinni erinevus plekk- ja rookatuse maksumuses. Kahtlemata on igal eelneval toetuse väljatöötamisel ning rakendamisel omad probleemid, kuid vajadust toetusmeetme järgi on suur. Rahastuse leidumisel tuleks meetme väljatöötamisel teha põhjalikum vajaduste ja tulemuslikkuse analüüs ning kaasata majaomanikke kogu protsessi algusest peale.

Lisa 1. Vilsandi intervjuude küsitluskava

Sissejuhatus: Mis Teie nimi on? Kas olete kohalik? Kui ei, siis millal siia tulite?

Talukoha lugu: Millal talukoht/suvila rajati? Kes rajas? Kas praeguse eluhoone puhul tegemist on algse taluelamuga? Millised olid varasemad elamud? Kus paiknesid? Millal praegune elamu on ehitatud? Kes ehitas? Kust materjalid saadi? Millist tööjõudu kasutati? Kust kohast ehitusalased teadmised võeti? Kui palju tollaegsest hoonestustest on säilinud? Millal (milliste sündmustega seoses) on varasemad hooned hävinud? Kus need paiknesid? Kas talul olid ka oma paadikuurid ja/või lautrikohad? Mis neist on saanud?

Muutused: Millised on elamu hilisemad ehitusetapid/ümberehitused/remonttööd? (Kes teostas? Miks? Kust materjalid saadi? Kust kohast pärinesid ehitusalased teadmised?) Millal toodi hoonesse veevärk/ elekter/ kanalisatsioon? (Kas ja millised komplikatsioonid nende uuenduste lisamisega kaasnesid?) Millised on praeguse hoone suuremad/väiksemad ehituslikud head ja vead, mis aastate jooksul ilmnunud on? Millal on praegused kõrvalhooned ehitatud? Milline oli kõrvalhoonete algne otstarve? Kuidas ja miks on hoone otstarve muutunud? Kas algupärase funktsiooni iseärasused segavad kaasaegset kasutust? Millised on tulevikuplaanid eluhoone/kõrvalhoonete osas? Millised parendustööd on lähitulevikus plaanis?

Väärtused: Millised suuremad muutused on toimunud külamaastikus (sh. arhitektuuri osas) viimase 10/25/50 aasta jooksul? Mis on nendes muutustes head/halba? Kuidas oleks võinud olla parem? Millised on teie hirmud/lootused lähiaastate arengute suhtes maastikul? Kui palju on külatänaval liiklust? Kas siinkandis on ka avalikke platse (külaplatsid)? Millal neid kasutatakse? Milliseid muid kohti peate enda jaoks olulisteks? Milles nende olulisus seisneb? Mida peate piirkonna arhitektuuri ja/või külamaastiku osas iseloomulikuks? Kui öelda „kultuuriväärtused“, millised objektid piirkonnas esmajoones meelde tulevad?

Kaitsekorraldus: Kas olete teadlik praegu kehtivatest piirangutest maakasutustele ning ehitustegevusele rahvuspargi piires? Oskate nimetada mõnd planeerimisdokumenti, mis mõjutavad siinset ehitustegevust? Millised on nende dokumentide eesmärgid? Kas nende mõju on Teie meelest olnud ootuspärane? On neist teile kasu/kahju tekkinud? Olete kuulnud ehk mõnest ehitusalasest konfliktist naabruses?

Kas need piirangud on vajalikud/mõistlikud/liiga leebed/õiglased? Kas

on nende vajalikkust on piisavalt selgitatud? Kas külas/rahvuspargis ehitatakse liiga palju uusi hooneid? Kuidas hindate nende sobivust külamaastikus? Kas hoonete välimuse/mõõtude/muude näitajate osas tuleks üldse kehtestada piiranguid? On teil olnud konflikte maakasutuse, ehitamise või planeerimisega seoses? Kas ja milliseid toetusi oleks vaja ehituspärandi säilitamiseks ja/või taastamiseks traditsioonilisel kujul?

4. Kokkuvõtlikud arvandmed

Vilsandi rahvusparki ulatub kokku 15 küla ja Kihelkonna aleviku territooriumi osa. Rahvusparki piirid on määratud selliselt, et vaid neli küla – Vilsandi, Eeriksaare, Kiirassaare ja Loona – jäävad tervikuna rahvusparki piiridesse. Nimetatud küladest ei ole ükski arhailist sumbküla laadi, millisena oleme harjunud vanimat Eesti külavormi ette kujutama. Ainukesena Vilsandi rahvusparkis sarnaneb sumbkülale Atla, millest asub rahvusparkis kogu säilinud hoonestus ning kõik

traditsioonilised külamaad. Seetõttu võib Atlat lugeda kõige silmapaistvamaks rahvusparki külaks asustusalaloolisest vaatenurgast.

Rahvusparki administratiivüksuste erinevuste näitlikustamiseks on esitatud järgnevad andmed kõigi külade/aleviku lõikes tuginedes käesoleva uurimuse tulemustele. Võrdluseks on toodud andmed Eesti põhikaardilt, mis puudutab õuealade ja hoonete arvu.

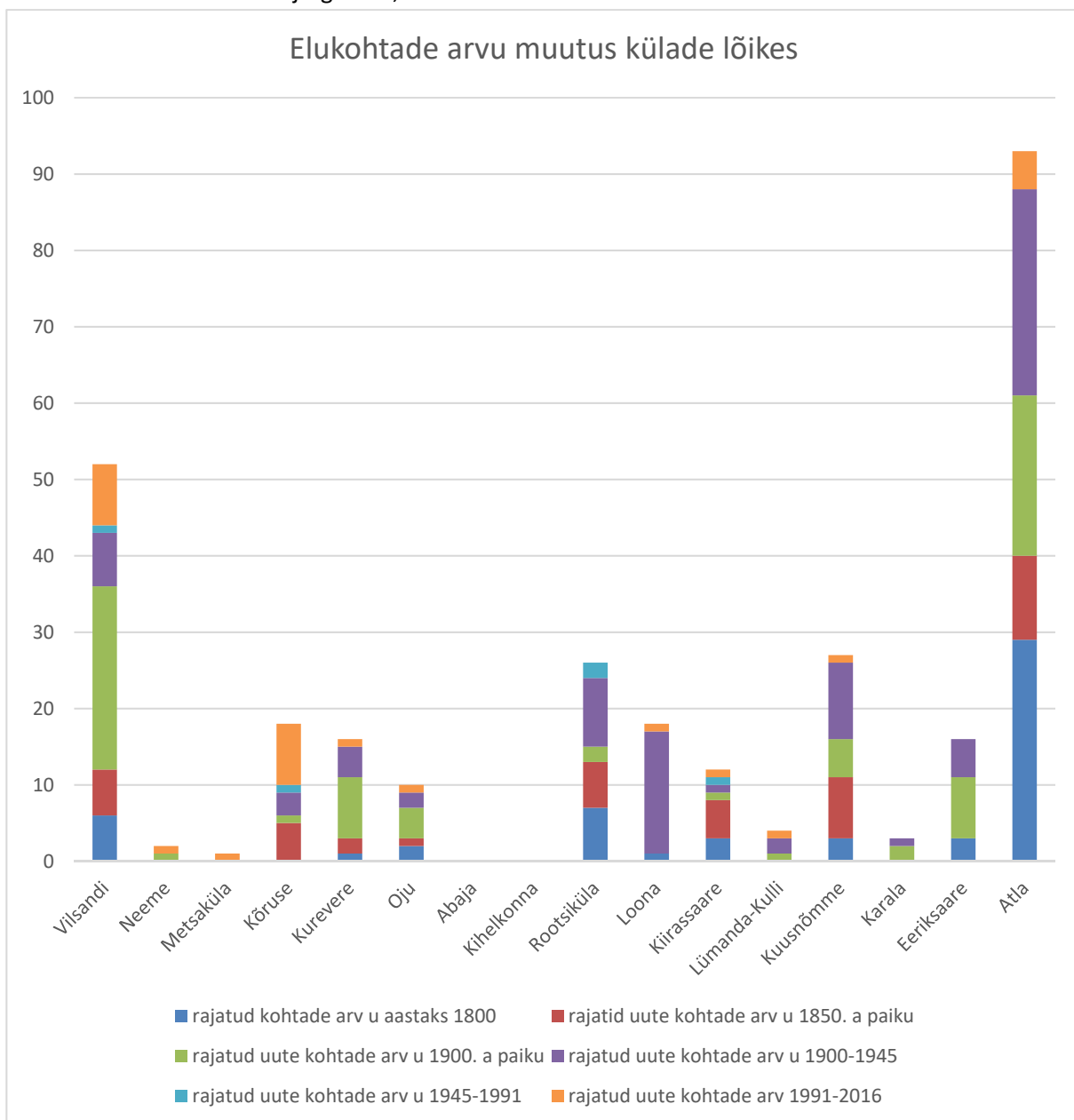
Tabel 21. Elukohtade arvu muutus külade/aleviku lõikes Vilsandi rahvusparki alal.

	Vilsandi	Neeme	Metsaküla	Kõruse	Kurevere	Oju	Abaja	Kihelkonna	Rootsiküla	Loona	Kiirassaare	Lümanda-Kulli	Kuusnõmme	Karala	Eeriksaare	Atla	Kokku
rajatud kohtade arv u aastaks 1800	6	0	0	0	1	2	0	0	7	1	3	0	3	0	3	29	55
neist hävinud	3	0	0	0	1	1	0	0	3	0	1	0	2	0	2	14	27
rajatud uute kohtade arv 1850. a paiku	6	0	0	5	2	1	0	0	6	0	5	0	8	0	0	11	44
neist hävinud	4	0	0	4	1	1	0	0	2	0	5	0	5	0	0	8	30
rajatud uute kohtade arv u 1900. a paiku	24	1	0	1	8	4	0	0	2	0	1	1	5	2	8	21	78
neist hävinud	9	1	0	1	6	4	0	0	1	0	1	1	4	1	5	20	54
rajatud uute kohtade arv u 1900-1945	7	0	0	3	4	2	0	0	9	16	1	2	10	1	5	27	87
neist hävinud	3	0	0	3	4	2	0	0	4	9	1	1	2	1	2	20	52
rajatud uute kohtade arv u 1945-1991	1	0	0	1	0	0	0	0	2	0	1	0	0	0	0	0	5
neist hävinud	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
rajatud uute kohtade arv 1991-2016	8	1	1	8	1	1	0	0	0	1	1	1	1	0	0	5	29
rajatud kohtade arv kokku	52	2	1	18	16	10	0	0	26	18	12	4	27	3	16	93	298
neist hävinud	19	1	0	8	12	8	0	0	10	9	8	2	13	2	9	62	163
säilinud kohtade arv	33	1	1	10	4	2	0	0	16	9	4	2	14	1	7	31	135

	Vilsandi	Neeme	Metsaküla	Kõruse	Kurevere	Oju	Abaja	Kihelkonna	Rootsiküla	Loona	Kiirassaare	Lümanda-Kulli	Kuusnõmme	Karala	Eeriksaare	Atla	Kokku
muud																	
äramärgitud ehitised	3	0	0	0	0	1	0	0	2	0	4	0	0	0	0	3	13
õuede arv põhikaardilt	32	1	0	5	4	3	0	0	15	6	4	2	13	1	7	27	120

Uute rajatud elukohtade arvu muutuste graafilisel võrdlusel on näha, et Atla külas on läbi aegade olnud peaaegu kaks korda rohkem elukohti kui arvukuselt järgmises, Vilsandi

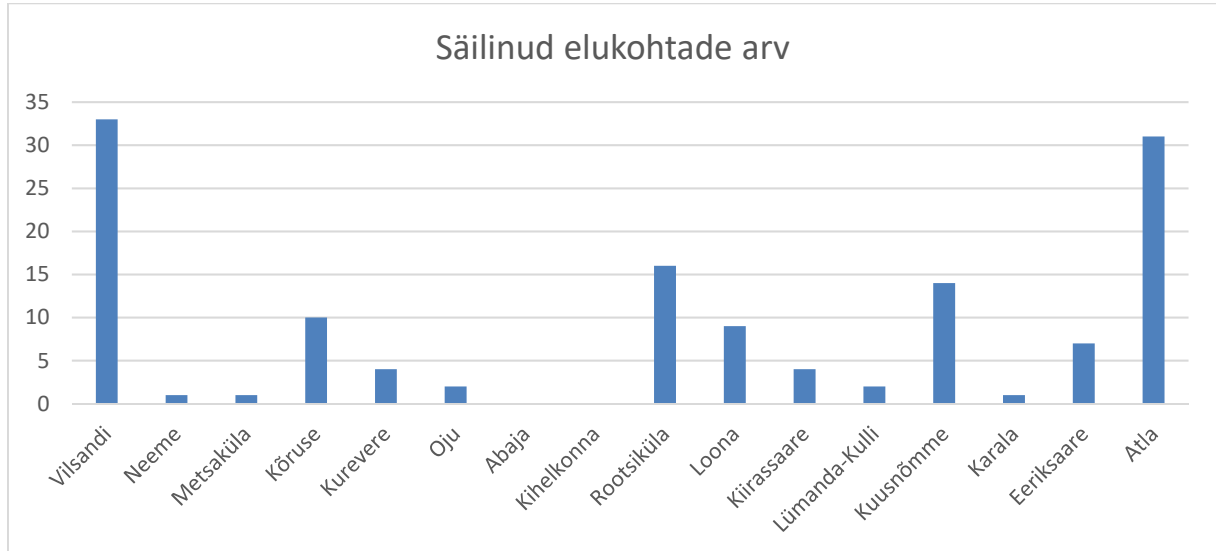
külas. Lümanda koduloolane Manivald Jõgi on esitanud andmed 102 elukoha kohta Atla külas, kuid käesolev uuring ei tuvastanud neid kõiki.

Joonis 161. Rajatud elukohtade arv külade lõikes Vilsandi rahvuspargi alal.

Kui vaadata tänast päeva ehk olemasolevate elukohtade arvu, siis on Vilsandi külas isegi rohkem kasutusel olevaid elamuid. Vilsandile ja Atlale järgnevad Rootsiküla, Kuusnõmme, Kõruse (tänu uutele suvilatele Killatu jõe

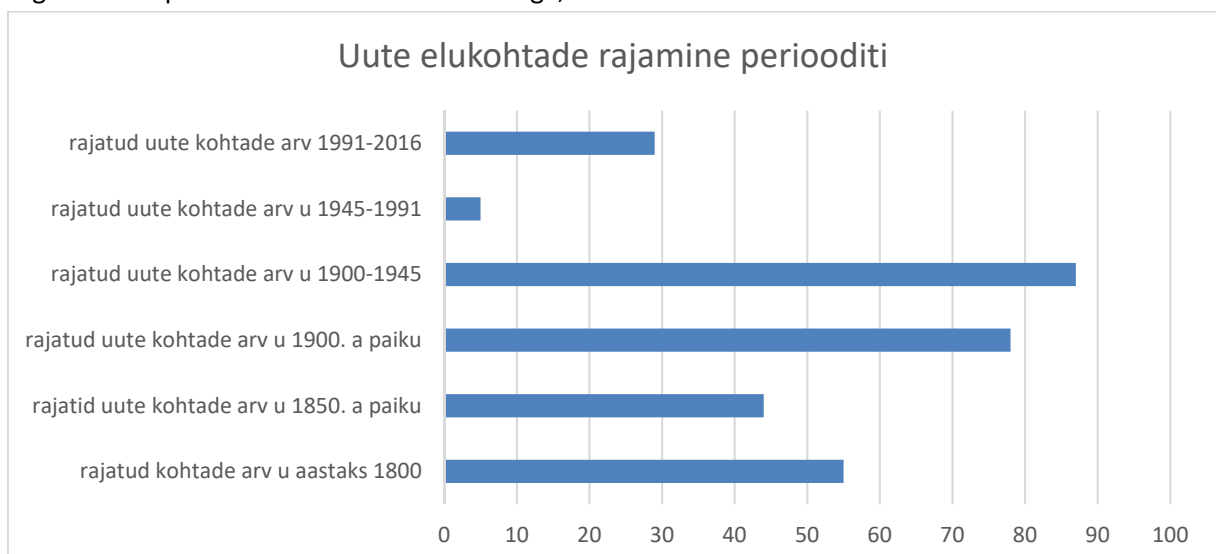
piirkonnas) ja Loona. Ülejäänud külates on rahvusparki piires juba alla viie säilinud elukohta, neist kahes mitte ühtegi ja ühes (Metsaküla) on vaid hoone vundament. Silmatorkav on suur erinevus külade lõikes.

Joonis 162. Säilinud elukohtade arv külade lõikes Vilsandi rahvusparki alal.

Järgnevalt on antud võrdlus, milline ajaperiood on Vilsandi rahvusparkis toonud kaasa suurima elukohtade arvu tõusu. Siin eristuvad selgelt sõdadevahelise vabariigi aegne uute asunikotalude loomise periood ja sellele eelnenud ümberkruntimise periood. Ootuspäraselt joonistub nõukogude okupatsiooni aeg välja kui külaelu paigalseisu aeg. Pärast iseseisvuse taastamist rajatud uute elukohtade arv on üllatavalt suur, kuid tegemist on peaaegu eranditult suvituskohtadega,

milleks kaunis mereäärne piirkond sobib suurepäraselt. Samas tuleb mees pidada, et suurel talude loomise ajal rajatud elukohtadest on paljud ka uuesti kadunud – vastavalt 60% asunikotaludest ja 69% sellele eelnevast perioodist. 19. saj keskpaiku rajatud elukohtadest on aga hävinud vaid mõnevõrra vähem – 68%. Seejuures on põlistaludest ehk enam kui 200 aasta vanustest kohtadest tänaseks hävinud veidi alla poole (49%).

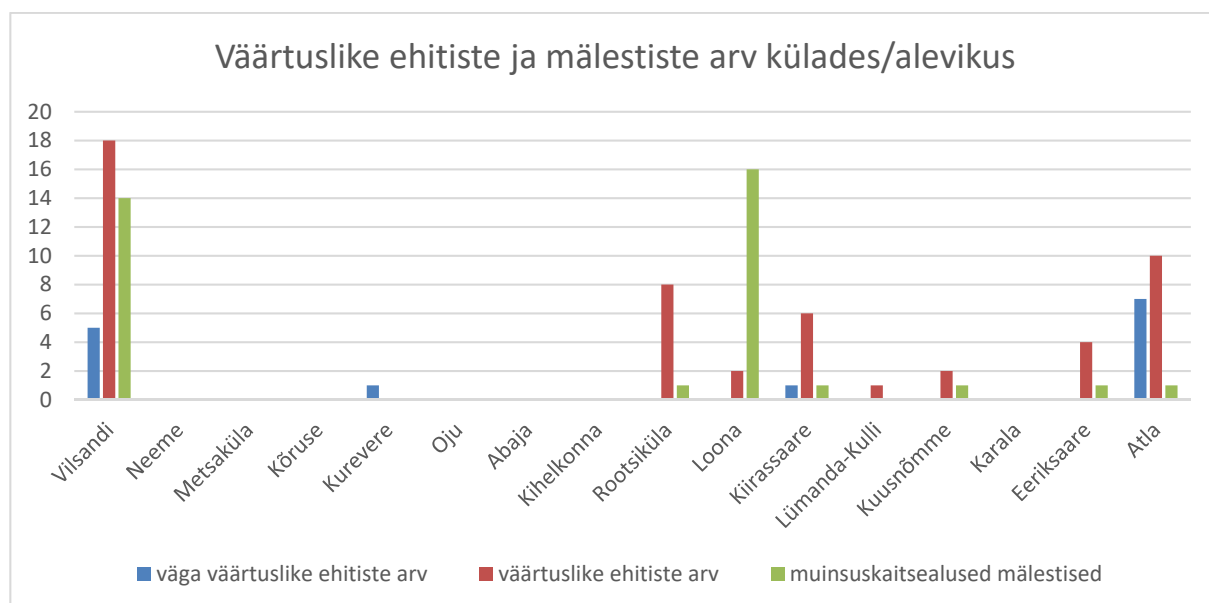
Joonis 163. Rajatud elukohtade arv perioodide lõikes Vilsandi rahvusparki alal.

Väga väärtuslikuks ja väärtuslikuks hinnatud ehitised nagu ka muinsuskaitsealused kultuurimälestised jagunevad külade vahel ebaühtlaselt. Seejuures ei ole seost ehitiste arvuga – enam kui pooled ehitised on kõrgelt hinnatud Loona külas, kus mõisa kooslus oma

16 üksikmälestisega avaldab olulist mõju. Kuues külas ja Kihelkonna alevikus ei hinnatud rahvuspargi piires ühtegi ehitist piisavalt väärtuslikuks, et seda eraldi välja tuua ega olnud neis ka ühtegi mälestist.

Tabel 22. Väga väärtuslike ja väärtuslike ehitiste ning kultuurimälestiste arv külates/alevikus.

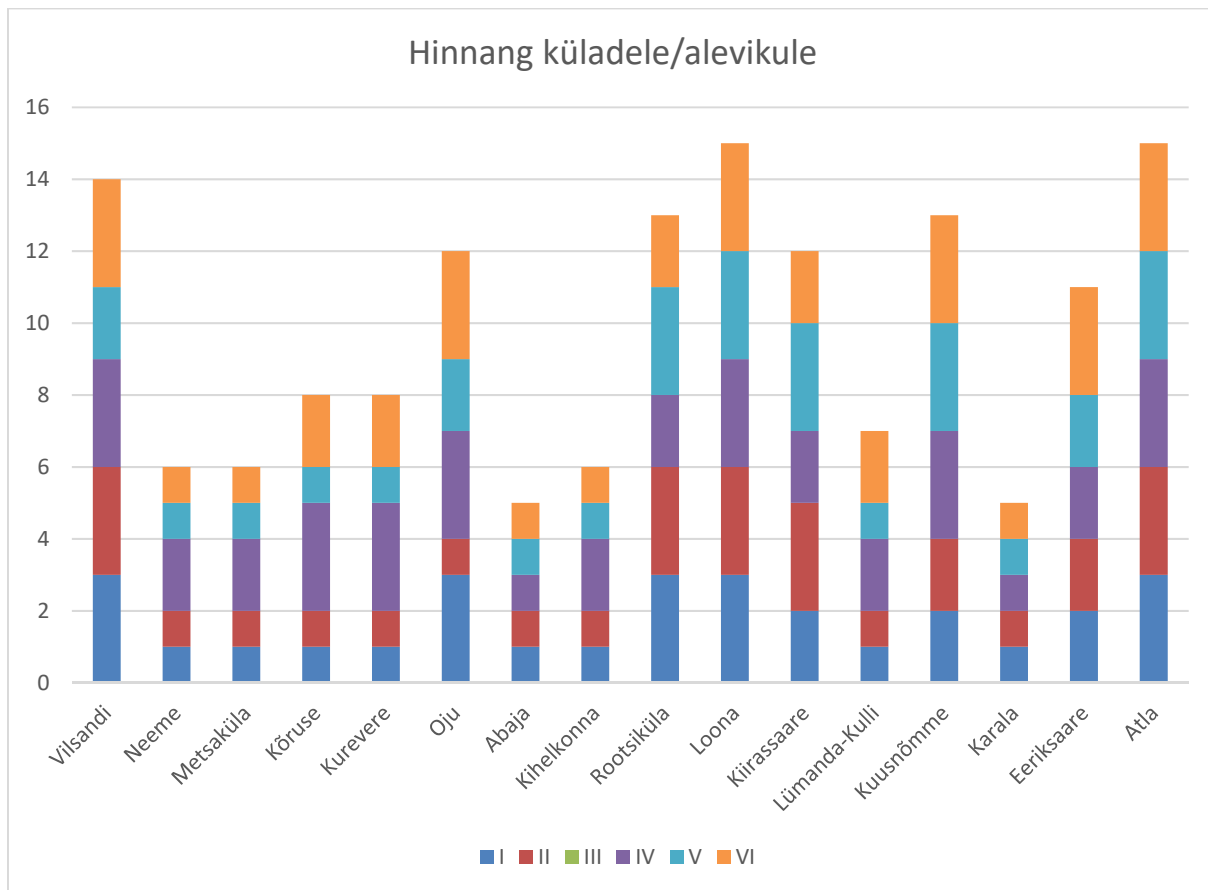
	Vilsandi	Neeme	Metsaküla	Kõruse	Kurevere	Oju	Abaja	Kihelkonna	Rootsiküla	Loona	Kiirassaare	Lümanda-Kulli	Kuusnõmme	Karala	Eeriksaare	Atla	Kokku
väga väärtuslike ehitiste arv	5	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	7	14
väärtuslike ehitiste arv	18	0	0	0	0	0	0	0	8	2	6	1	2	0	4	10	51
muinsuskaitse alused mälestised	14	0	0	0	0	0	0	0	1	16	1	0	1	0	1	1	35
kokku	37	0	0	0	1	0	0	0	9	18	8	1	3	0	5	18	100
hoonete ja vundamentide arv																	
põhikaardilt	133	1	2	14	23	8	0	0	88	32	28	9	51	5	31	146	571
väärtuslike ehitiste ja mälestiste osakaal	28%	0%	0%	0%	4%	0%	0%	0%	10%	56%	29%	11%	6%	0%	16%	12%	18%

Joonis 164. Väga väärtuslike ja väärtuslike ehitiste ning kultuurimälestiste arv külates/alevikus.

Kui lõpetuseks võrrelda külasid käesolevas töös läbiviidud asustusstruktuuri hindamise osas, on siin erisused ootuspäraselt suured. Põhjus peitub taas rahvuspargis asuvate külaalade suures erinevuses – külad, mille külatuumik jääb rahvuspargist välja, on saanud läbivalt

madalama hinnangu. Järgnevas graafikus on kõrgeim tase võrdsustatud arvandmega 3, keskmine 2 ja madalaim 1. Elanike hinnangut oma külale (kriteerium III) käesoleva uuringu raames üheselt välja selgitada ei õnnestunud, mistõttu see graafikus ei kajastu.

Joonis 165. Käesolevas uuringus antud hinnang Vilsandi rahvuspargi alal asuvatele küladele ja alevikule. Kriteeriumid I kuni VI on järgnevad: I - Unikaalsus, erakordsus, II - Ehitiste väärtuslikkus, III - Elanike ja omanike hinnang oma küla(osa)le, IV - Kultuurimaastike iseloomustus, V - Asustusjälgede säilivus, VI - Visuaalne ühtsus, rikkumatus.

Käesoleva uuringu andmete täiendav töötlemine on edasise töö ülesanne.

5. Lisad

5.1. Hankelepingu eseme tehniline kirjeldus

Septembris 2015 sõlmitud hankelepingu tehniline kirjeldus.

Hankelepingu eseme tehniline kirjeldus

Vilsandi rahvusparki ehituspärandi, asustusstruktuuri ja maastike kultuuriväärtuste alusuuring

1. Töö eesmärk on:

Töö eesmärk on uurida ning hinnata Vilsandi rahvusparki külade ehituspärandi, asustusstruktuuri ja maastike kultuuriväärtusi, teha ettepanekud nende säilimise tagamiseks. Uuringu tulemusi saab kasutada alusmaterjalina kaitseala valitseja igapäevaste kaalutlusotsuste tegemisel lähtuvalt kultuuripärandi kaitsest ja vajadusel rahvusparki kaitsekorralduskava täiendamiseks kultuuripärandi kaitsega seotud tegevuste planeerimiseks. Uuringu tulemus on üheks aluseks kaitseala valitseja kaalutlusotsuse kujundamisele planeeringute, projekteerimistingimuste, ehituslubade (ehitusprojektide) ja kavandatavate ehitiste asukohtade kooskõlastamisel. Tulenevalt kultuuripärandiobjektide iseärasustest ning väärtushinnangute ja hindamismetoodikate mitmekesisusest, ei anta käesolevas lähteülesandes täpset alusuuringute teostamise metoodikat. Töö peab katma võimalikult suurt hulka erinevaid kultuuripärandi objekte ning võimalikult laia kultuuriväärtuste spektrit ning võimaldama kultuuripärandist (sh asustusstruktuurist, ehituspärandist) lähtuvalt määratleda rohkem ja vähemväärtuslikud piirkonnad ning muud pärandikultuuri väärtused vastavalt käesoleva hanke tehnilise kirjelduse punktis 2 toodud Töö sisule. Alusuuringu oluliseks osaks on kohalike elanike väärtushinnangute küsitlus, mis käsitleks piirkondlikku kultuuripärandit ja selle kaitse planeerimist ning tagaks avaliku huvi esindatuse ja erinevate osapoolte kaasatuse.

Töö teostamisel tuleb lähtuda:

- Eesti Vabariigi õigusaktidest;
- Looduskaitseseaduse § 26 lõikest 1 tulenevalt on rahvuspark kaitseala looduse, maastike, kultuuripärandi ning tasakaalustatud keskkonnakasutuse säilitamiseks, kaitsmiseks, taastamiseks, uurimiseks ja tutvustamiseks. Sama § lg 2 punkti 1 alusel on Vilsandi rahvuspark loodud Lääne-Eesti saarestiku rannikumaastike looduse ja kultuuripärandi kaitseks. Vilsandi rahvusparki kaitse-eeskirja järgi on Vilsandi rahvusparki põhieesmärk Lääne-Eesti rannikumaastiku ja -mere ning linnurikaste väikesaarte kaitse. **Alusuuring (edaspidi ka Töö) hõlmab Kihelkonna vallas rahvusparki jäävad Neeme, Metsaküla, Kõruse, Kurevere, Oju, Abaja, Rootsiküla, Loona, Kiirassaare, Vilsandi külad ja Kihelkonna aleviku ning Lääne-Saare vallas rahvusparki jäävad Lümanda-Kulli, Kuusnõmme, Karala, Eeriksaare ja Atla külad.**
- ekspertide parimatest teadmistest ja kogemustest (praktikast). Oma pädevuse puudumisel on töövõtja kohustatud kaasama töögruppi limnoloogia erialateadmistega spetsialiste;

2. Töö sisu:

2.1. Hinnata rahvusparki kõikide külade kultuuripärandi väärtust ja selle säilitamise vajadust vastavalt hanke pakkumuse juures olevas tööde kavas pakutavatele põhjendatud väärtuskriteeriumitele, kuid kindlasti käsitledes järgmisi kultuuripärandi aspekte:

- 2.1.1. asustuse kujunemislugu, külade iseloomustus (sh. kirjeldada küla struktuur) ning ajaloolis-kultuuriline väärtus;
- 2.1.2. ehituspärandi arhitektuurne iseloomustus (sh. vormid, mahud, materjalid, konstruktsioonid, üldplaan, tihedus jne.), ehitus-tehniline seisukord ning ehitiste väärtused;
- 2.1.3. kultuurimaastike iseloomustus (sh. pärandkultuuriobjektid, ajaloolised maastikud) ja väärtused. Kindlasti käsitleda Töös järgmisi pärandkultuuriobjekte: kiviaiad, ajalooline teedevõrk, militaar- ja merepärandi objektid, ajaloolised lautrikohad;
- 2.1.4. ülevaade muinsuskaitse all olevatest objektidest (sh. arheoloogilistest piirkondadest).

2.2. Käsitleda kohalike elanike arusaamu kultuuriväärtustest ning kaitse kavandamisest, andes vastused järgmistele küsimustele:

- 2.2.1. mis on elanike jaoks kultuuriväärtuslik;
- 2.2.2. milliseid pärandkultuuriobjekte elanikud hindavad (maastikuelemendid, väikevormid, ehitised, ühiskasutuslik ruum);
- 2.2.3. millised on olnud probleemid kultuuriväärtuste kaitsega senini;
- 2.2.4. kui laiaulatuslike piirangute kehtestamist (sh. ehitustegevusele ja ehitiste välisilmele, maakasutusele jne.) soovitakse kultuuriväärtuste kaitse tagamiseks, Küsitlema peab vähemalt 30 rahvuspargi püsi- ja ajutist elanikku, hõlmates võimalikult erinevaid sihtgrupe ja võimalusel kõiki külasid. Küsitlus tuleb kirjalikult protokollida ja esitada Tellijale Töö aruande eraldi lisana

2.3. Analüüsida külade olulisemate üksikobjektide või maastikuelementide kaitsevajadusi, anda ehituspärandi ja väärtusliku maastiku soodsa seisundi säilitamiseks kaitsekorralduslikud soovitused järgmiste teemade kaupa:

- 2.3.1. **ehitustegevuse planeerimise üldised põhimõtted rahvuspargi piiranguvööndis** (määratleda mh suurema ja väiksema ajaloolise asustusstruktuuri väärtusega alad, sh alad, kus võib ajaloolist asustusstruktuuri tihendada), lähtudes kirjeldatud väärtustest, arvestades kohalike elanike väljendatud huvisid ja rahvuspargi kultuuripärandi kaitse eesmärgi;
- 2.3.2. **soovitused kultuuriväärtuste säilitamiseks** – sh. hoonete hooldamiseks ja rekonstrueerimiseks, uute hoonete rajamiseks (nt. asukoht, mahud, välisilme), pärandmaastike hooldamiseks, teadlikkuse tõstmiseks elanike seas jne;
- 2.3.3. **soovitused avaliku, ühiskondliku kasutusega ruumi planeerimiseks ja väikevormide rajamiseks** – merele ja vooluveekogudele ligipääsupiirkondade ning külade ühistegevuse ja traditsioonide säilitamiseks sobivate alade määratlemine; külastustaristu (puhkekohad, matkarajad, infotahvlid) asukohavalik ja paigutus; soovitused piirete ja haljastuse rajamiseks, puhkerajatiste (puhkekohad, teabetahvlid, viidad, ootepaviljonid jne.) paigutamiseks ja välisilme kujundamiseks.

3. Tulemused esitada kirjaliku aruandena ning andmekoguna järgnevalt:

- 3.1. **uuringutulemused** esitada pikema teadusliku aruandena iga küla kohta iga käesoleva lähteülesande punktides 2.1.- 2.2. nimetatud aspekti ja küsimuse alusel ja Lisana punktis 2.2. kirjeldatud küsitluse protokollina;
- 3.2. **soovitused** lähteülesande punktide 2.3.1. - 2.3.3. alusel esitada eraldi põhjaliku seletuskirjana külade või sarnase kaitsevajadusega alade kaupa;
- 3.3. esitada **kokkuvõtlik pärandkultuuriväärtuste andmekogu Exceli tabelina** nii

uuringutulemuste 2.1.1. – 2.1.4. kui soovitude 2.3.1. – 2.3.3. kohta külade kaupa ja väärtuste lõikes. Andmekogu siduda MapInfo kaardikihtidega, kuhu on kantud piiranguvööndi võimalikud **uued hoonestusalad** ning erinevate **kaitsekorralduslike soovitud objektid ja alad**. Andmed esitada vähemalt järgmiste GIS andmekihtidena MapInfo formaadis L-EST 97 (EUREF89) projektsioonis:

- 3.3.1. olulise kultuuriväärtusega üksikobjektid
- 3.3.2. olulise kultuuriväärtusega alad
- 3.3.3. uued ja tihendatavad hoonestusalad
- 3.3.4. avaliku huviga ühiskasutusega alad külates

Ajakava:

- Töö esmaseks ülevaatamiseks esitatakse tellijale Vilsandi küla põhjal tehtud uuringu tervikaruanne (punkt 3; sisaldab aruannet, seletuskirja, vähemalt viie küsitletu vastustega protokoll, Exceli tabelit ja MapInfo kaardikihte) 120 päeva jooksul alates lepingu sõlmimisest;
- Lõplikult valminud töö esitatakse tellijale 360 päeva jooksul alates lepingu sõlmimisest.

Soovitude andmisel tuleb lähtuda:

- Eesti Vabariigi õigusaktidest, sh Looduskaitseseadusest;
- Vabariigi Valitsuse 22. mai 1996. a määrusest nr 144 „*Vilsandi rahvusparki kaitse-eeskirja ja välispiiri kirjelduse kinnitamine*“ (<https://www.riigiteataja.ee/akt/13127256>) ja menetluses olevast uuest Vilsandi rahvusparki kaitse-eeskirja eelnõust;
- ekspertide parimatest teadmistest ja kogemustest (praktikast) väärtuste kaitse korraldamisel. Oma pädevuse puudumisel on töövõtja kohustatud kaasama töögruppi erialateadmistega spetsialiste;
- ala kohta käivate inventuuride, uuringute, vaatluste, ajalooliste kaartide jm andmetest;
- kultuurimälestiste riikliku registri andmebaasis olevatest andmetest;
- alal esinevate poollooduslike koosluste levikust ja hoolduskavadest;
- maakonna ja valdade planeeringutest.

4. Töövõtjale esitatakse:

1. Vilsandi rahvusparki (RP) hoonete fotode andmekogu;
2. Vilsandi rahvusparki kaitsekorralduskava 2012-2016;
3. Vilsandi RP kaitse-eeskirja eelnõu tekst, seletuskiri ning kultuurimaastike piiranguvööndi piiriandmed ja poollooduslike koosluste inventuuriandmed (MapInfo kihtidena);
4. Vajadusel Eesti põhikaart;
5. Järgmised Vilsandi rahvusparki kultuuripärandi kohta koostatud ülevaated, sh. :
 - Eesti Maaülikooli koostatud Vilsandi rahvusparki maakatte analüüsi materjalid 2014,
 - poollooduslike koosluste hoolduskavade link,
 - Riigimetsa Majandamise Keskuse Vilsandi RP külastuskorralduskava.

5.2. Tellija selgitused hankelepingu juurde

Pärast hanke väljakuulutamist Tellija antud kirjalikud selgitused lepingu juurde.

Selgitus uuringu vajadustest projekti komisjonile:

Kaasaegse pärandikäsitluse järgi ei peeta väärtusteks vaid mingi kindla ajajärgu pärandit. Nagu väärtustatakse isegi

muinsuskaitstes eri ajajärgude kihististe säilivust ning ka kaasaegseid kultuurinähtusi. Vilsandi rahvuspark moodustatud vaid paarkümmend aastat tagasi, milleni keskenduti peamiselt loodusväärtuste kaitsele. Maastikupildis on võimalik lugeda ajalugu ja muutusi elulaadis, aga ka leida algupärasel kujul säilinut. Arvestades materiaalse kultuuripärandi paratamatut ajalisust kus pole võimalik kõike lõpmatult säilitada, ning vanema pärandi vanust, tuleb leppida juba toimunud ja ka eesolevate kaotustega.

Rahvuspargis on praeguseks säilinud väga erinevate ajajärgude kultuuripärandi (inimtegevuse) märgid maastikul- muinasajast kuni kaasaegsete rajatisteni Selleks, et säiliks teave pärandmaastike ilme, traditsioonide, elulaadi jm kohta, mille jäljed kipuvad hävima, ootamegi antud uurimuselt võimalikult põhjalikku kirjeldust rahvuspargi maastikuobjektide kohta.

Ehituspärandi ja maastike väärtusi ei saa kaitsta üksikobjektide või –nähtuste kaupa, sidumata seda elanike väärtushinnangute, teadmiste, oskuste või huviga. Maastikuväärtuste säilitamine on aja- ja töömahukas ning ka kulukas ning erinevalt muuseumist või muinsuskaitse mälestistest rahvuspargis täielikult sõltuv omanikuhoolest, saamata riigilt selleks mingit materiaalist abi. Sestap ei saa me nõuda omanikelt äärmiselt kulukaid konserveerimistöid, või mõnede osade originaalilähedast säilitamist, nagu nt. uue katusekatte puhul taas ainult roo kasutamist. Võime vaid soovitada konserveerimist ja traditsioonilist materjalikasutust, anda teadmisi, kuidas pikendada objektide kasutusiga ja –väärtust, nõustada, kuidas sobitada muutunud vajadusi maastikku nii, et ei häviks olulised väärtused.

Selleks, et omada teavet maastike kultuuriväärtuste kohta ja ressursse optimaalselt jagada, vajab Keskkonnaamet ülevaadet kõikidest säilinud väärtuste osadest, hinnates nende ajaloolist, vanuselist, stiililist, etnograafilist, kultuuriloolist, maastikulist jm. väärtust. Intervjuudes elanikega peaks selguma nende vajadused, huvid ja eelistused, aga ka teabe tarvidus mõnede väärtuste tutvustamiseks või säilitamiseks ning probleemid, millele kaitseala valitseja peab tähelepanu pöörama. Ootame eelkõige ehituspärandi ja maastikustruktuuri kirjeldust, kus on säilinud, mis ajajärgust ja mis seisukorras erinevad asustusjäljed- hoonestus, militaar- ja merepärandiobjektid, teedevõrk, sadamakohad, kiviaiad, sillad, aga ka eriti ilmekad pärandkooslused niidud või põllud; kuidas need väärtused on hinnatud elanike silmis, millised on ohud väärtuste säilimisele ja milliseid meetmeid peaks rakendama ohtude vältimiseks. Seejuures ei peeta silmas ainuüksi keelde ja käske vaid eelkõige teadvustamist, nõustamist, alternatiivsete lahenduste leidmist jms.

Nii uute rajatiste kui hoonestuse puhul tuleks väärtustada mitte ainuüksi objekte vaid üldiseid põhimõtteid ja protsessi – kuidas/mis põhimõtetel valiti uued hoonestuskohad maastikus, kuidas paigutusid hooned, mida peaks silmas pidama kui kaob ehitiste esmane kasutusfunktsioon; kuidas neid kohandada muutunud vajadustele, säilitades seejuures väärtusi; millised on piirkonna iseloomulikud ehitusvõtted, materjalikasutus, arhitektuuriline lahendus.

Lisa Artes Terraele

Antud töö on tellitud Vilsandi rahvuspargi kaitsekorralduskava maastikupärandi alusuuringuna. Kaitsekorralduskava on dokument, kus määratakse ala väärtused, nende säilimist soodustavad tegurid, väärtustele rakenduvad võimalikud ohud ning vajalikud tegevused ohtude vältimiseks. Me ei telli teilt kaitsekorralduskava, küll aga professionaalset pilku maastikuväärtuste leidmiseks, nende kirjeldamiseks ja ka võimalike ohtude vältimiseks.

Võrreldes Teie varasemate töödega, on Maaülikool juba teinud Vilsandi rahvuspargi maastikukatte analüüsi, kus õuealade vanuse määramisega on saadud ülevaade hoonestuse kujunemisest ja peaks oluliselt vähenema sellekohase kaardianalüüsi tegemiseks kuluva töö maht. Nii saate enam pühenduda välitöödel objektide leidmisele ja nende seisundi kirjeldamisele- hindamisele.

Praegusel kiirel ajastul, kus muutused on osaliselt paratamatud- ääremaade püsielanikkonna vähenemisega seotud maastikumuutused- loomapidamise vähenemine, maastike kasutusest väljajäämine, maastikukasutuse sõltuvus toetusrahadest, ehitiste amortiseerumine; elanike muutuvad vajadused oma mugavusest tulenevalt (suurem valguse- ja soojapidavuse vajadus) kui ehitistele

esitatavad nõuded (kõrgemate korstnate nõue roog- ja puitkatustel jms), on ääretult oluline kirjeldada olemasolevaid väärtusi, näha võimalikke ohte neile ja anda nõu, kuidas võimalikult väheste väärtuste ohverdamise hinnaga edasi kesta.

Rahvuspargi esinduslike loodusväärtuste kõrval teiseks oluliseks väärtuseks ongi siin toimetav inimene, kes aitab pool-looduslikke kooslusi ja kogu elamise kultuuri elus hoida kindlamalt kui vaid eurorahade eest tegutsejad, olgu ta siis püsielanik või kaugelt oma valdusi haldav. Seega ongi vaja määrata Vilsandi rahvuspargi kultuuriväärtused maastikul, kirjeldada neid ja tutvustada maaomanikele, et üheskoos kaitsta. Teinekord ei osata kohapeal hinnata, et mõne uusehitisega võib kaasneda oluline ja pöördumatu mõju terve küla miljöole ning ka elukorraldusele (uue elamukoha tekkega suletakse tee või ligipääs traditsioonilisele ühiskasutusega rannaalele, varjatakse rahvuspargi maastiku iseloomulikke vaadet, uus omanik hävitab endised haljastuselemendid- looduslikud puud – põõsad, rändrahnud, kiviaiad, ja rajab uue trendika maastikukujunduse. Siinkohal polegi ehk mõtet seaduse karmusega kogu elanike elu reguleerima hakata, pigem mõnes osas lihtsalt juhtida tähelepanu olemasolevatele VÄÄRTUSTELE ja SOOVITADA neid võimalikult säilitada.

Samuti määrata maastikuilmele olulisemad pool-looduslikud kooslused - loopealsed, rannaniidud või muud alad kus tervikliku mitmekesise traditsioonilise külamaastikule iseloomuliku miljöo säilitamiseks kindlasti maastikuhooldusega peaks jätkama.

Asustusstruktuur kannab endas selle kujunemise põhimõtteid – Vilsandi rahvuspargi külade elukorralduse jälgi. Kuidas näiteks paepealsel alal polnud kuigi kerge ehitada traditsioonilist maakivikeldrit – lisaks raskendatud pinnasetöödele nappis kivikeldri müüri soojustamiseks vajaminevat mulda, nii jäid paljud vanad rehemaad kasutusse keldri funktsioonis ja kutsuti kartulimajadeks. Mõnes talus ehitati aga kartulitele lausa eraldi, köetav maja. Mõlemat hoonetüüpi on võimalik rahvuspargi lähiümbrusest võimalik leida, kas aga ka rahvuspargis on säilinud....? Milliseid piirkonda iseloomustavaid ehitisi ja rajatisi veel esineb? Militaar- ja merepärandiga seotud rajatised, ehitised ja varemed. Jälle pole eesmärgiks KÕIGE seadusejõu abil säilitamine, vaid väärtustele tähelepanu juhtimine. (Nõue säilitada ja konserveerida või taastada on sageli sisutühi kuna puudub toetusmehhanism ja need tegevused on kõik väga kallid. Eriti väärtuslike puhul võiks teha siis vastava ettepaneku pigem mälestiseks tunnistamiseks)

Kus kulgesid ja on säilinud endised teed, lautrikohad- võrgurannad. Kas kus ja millised olid muud ühiskasutusega alad või ühiskondlikud hooned koolid, palvemajad, meiereid, postimajad, kõrtsid vms? Talude jagamisel pärijate vahel oli mingi vähima pindala mõiste, mis tingis asustustiheduse. Kuidas paigutusid hooned külas ja taluõuel. Selle kõige mõistmiseks saab elanikke. (Nagu ka teada saamiseks, palju ja kus on säilinud rehemaad, millised on olnud ja on praegu probleemid omanikel oma ehitistega- kui ulatuslikud on kahjustused, millised on muutunud vajadused).

Antud ülesanne eeldabki koostöös elanikega neile teadaolevate või ajalooliste kaartide peal märgitud objektide otsimist maastikul hindamaks nende säilivust, olemasoleva inventeerimist, mis lisaks pildistamisele sisaldaks plaanijooniseid ja kirjeldust materjalidest ning konstruktsioonidest; omanike küsitlust ümberehituste ja varjatud konstruktsioonide, materjalikasutuse, probleemide jms kohta.

5.3. Joonised

Kogu uurimisala on neljal joonisel mõõtkavas 1:7500 järgnevalt:

Joonis 1. Vilsandi rahvusparki põhjaosa. Lehe mõõdud 1060 x 910 mm.

Joonis 2. Vilsandi rahvusparki keskosa 1. Lehe mõõdud 1710 x 910 mm.

Joonis 3. Vilsandi rahvusparki keskosa 2. Lehe mõõdud 2140 x 910 mm.

Joonis 4. Vilsandi rahvusparki lõunaosa. Lehe mõõdud 2140 x 910 mm.

Joonise aluskaardiks on Eesti põhikaart.

Väljavõtteid joonisest on kasutatud käesoleva aruande tekstiosas.

5.4. Rahvusparki elanike ja omanike küsitluse üleskirjutus

Järgnevalt on esitatud Vilsandi rahvusparki Lääne-Saaremaa osa elanike ja kinnisvara omanike küsitluse üleskirjutus (transkriptsioon) intervjuude kaupa. Andmed, mis viitavad intervjuueeritava isikule või kohale, on anonüümsuse tagamise huvides eemaldatud.

Talu A

(kohalugu) : „Ikka ehitavad sellised palkmaju, ma ei saa aru, sest sellised vene palkmajad nagu praegu tehakse – rõdud ülesse viilu alla välja, see on ju absurd. /.../ Ma tegin selle tuulekoja, nii, võib-olla see kellelegi ei meeldi, noh, rahvusparkid, aga see oli selle vana naise [eelmine omanik] tahtmine. Ta tahtis, et kuidas see maja jääb ikka niimoodi, et ees ei ole mitte midagi /.../ Siin oli kahe poolega vanaaegne peeglitega uks, need ukseid on alles, aga noh need ei pidanud absoluutselt tuult. Ja kõik asja ei saa ju vana järel teha, sest vaata, siin olid ju paekivi põrandad – esikus paekivipõrand, taga köök oli paekivi põrand. Ma võiksin seda ju säilitada, aga ma ei saa ise ju siis elada.“ (Kas see on kõige vanem talumaja) „Ma ei oska seda ütelda, sest siin ees on ka kunagi maja olnud, aga meie ajal olid siin juba varemed. Selle terrassiks tegingi. /.../ Ja selles rahvaarhiivis oli kirjas, et selles majas ei olnud ühtegi puupõrandat. /.../ Me vaatasime kirikuarhiividest, see 1800 ja mis nad seal hakkavad, ja seal oli kirjas, kes on kellega abiellunud ja ... järsku see [vana maja] kadus ära ja siis tuli uus. (Kas vana hävis ära) Ei, siin kantis on selline komme, et kui uus maja tehti, siis vana maja, siin on selline sõna nagu kartulimaja, kus siis hoiti kartuleid. Siin korstna kohta ei olnud, aga mingi kolle oli.“

„Juba Eesti ajal oli see maja inglise peekoni tõuaretuse koht, siin oli vist kult või midagi. See maa on nii vilets, et mis sa siin künnad, paarkümmend hektarit“

„See saunake, ma tegin siia ise haavapalgist siia otsa. Aga sealt, kus see nurk, sealt enne oli nii väike. Mul pere läheb suureks, mehed tahtsid kõik saunas käia. Ma mõtlesin, et peaks tegema natuke suuremaks. Ma tegin siia sihuke kamina sisse, seal on see vene ahi sees. No sihuke, et tuli käib läbi, pärast võtad söed ära ja siis saab leili. /.../ Müüri katel on ka, sest ma ise teen vilja õlut kaks või kolm aastat aastas.“

„Köögi ja esikust saati oli vana eestiaegne katus. Siin oli osalt veneaja katus, võib-olla, et isegi kolhoos tegi, ma ei tea, kes, sest kolhoosi kontor oli siin. Vana naine ütles, et need mehed, kes seda katust tegid ei osanud seda üldse teha, ta ütles, et see oli haraka perse. Otsad olid kõik üleval ja esimene suur vihm, mis tuli, see tuli kõik läbi. /.../ See pole seal [teine kelp] olnud, sest seal olid heinad.“

„See on üldse imelik, see maja võis ka teistpidi üldse olla. /.../ kui ma tegin terrassi, ma kaevasin posti augud, ämbri jäänused valasin täis ja siis kuskil poolest saati, seal oli kivipõrand all. Seal oli igasugust sihukest, roheline glasuurpoti kildusid ja asju tuli välja. Võib-olla, et siit on olnud veel mõni teine maja, veel vanem.“

„Vintskapid ma tegin sellised, et võrdlemisi väikesed oleks ja ei hakkaks domineerima. Kolm tuba on üleval, igale lapsele tegin oma toa ja see trepi koridor on esimene, siis on esimene, teine, kolmas tuba, kõigil ühesuurused /.../ Aga selle maja ehitusel, ma ütlen, alumine osa on ju vägev. Olgugi, et on välja vajunud ja kes teab, kui vana ta on. Aga kõige viletsam on see, mis on viimaseks juurde ehitatud. Sest ma panin sinna laiema ukse sisse ja näha oli, et seal oli akna auk. Ja see on viletsalt ehitatud. A mis sellel viga on, selle maja katus on valesti ehitatud, sarikad on valesti pandud. See on välja vajunud ja see on sellepärast juba välja vajunud, et tal on nii harvad sarikad – kolm meetrit. Seepärast on, et igal

toal [teisel korrusel] on täpselt kolm meetrit laiust – täpselt sarika all. (lisa sarikad?) Siis ma oleks pidanud katuse täitsa maha võtma, see poleks ka midagi aidanud. Siis oleks pidanud uued aampalid panema. Sellepärast, et need aampalgid on välja vajunud. Ma panin nüüd siit need vaheseinad, ta jäi nende peale nüüd kandma.“

„Korstna juurde tegin toe sinna üles välja, harjani. See toetab seal sarikad, seda kurku ja penne. On seal pennide küljes. Ja siis on need ülemised sarikad on pandud nende samade ümarpalkide peale, natuke on alt ära löödud ja selline klots on pandud sarika kurku. See on välja vajutanud ja nüüd vajuvad sarikad alla. Alguses ma panin tõmbid. Kobadega lõin kinni ka, aga ega need ei hoia ka midagi kinni, talvel tuleb lumi ja ajab siia kagupoole külge ja vajub ikka. Aga praegu pole edasi vajunud, siit tegime värviga üle ja sealt pole pragusid tulnud.“

„(eterniit peab vastu?) no see on nüüd olnud 26 aastat, ta on vastu pidanud. Pole kuskilt lekkima hakanud. Aga ainuke asi, mis siin mere ääres on, siin naelad ja sellised asjad roostetavad läbi.“

„(Vooder uus?) Ei, seda ma ei usu, seda pole keegi vahetanud. Need on erineva paksusega, käsitsi tehtud. Ja soon ka käsitsi sisse aetud. Vanasti, ma tean, me ise ka tegime neid Sörves härghöövliga.“

„(miks maja palkseinad vajuvad, kui ta peaks juba oma vajumised olema ära vajunud) Oi, ta vajub eluaegast. Selles on see viga, et kevadel tuleme siia, ükski uks ei käi – hakkame kütma. Ja suvel vajub ülevalt kinni, kuigi enam ei köeta. (talvine kütmine?) Me käime kuni jõulude ajani, siis on paar kuud vahet ja hakkame jälle. Me oleme kõik jõulud peale ühe jõulu 30 aastat siin olnud. Ja no ega puu elabki. Kirvevarre teed, söestad ära, täitsa mustaks teed, must nagu neeger. Kuivast puust, aga näed ta kuivab ikka ära. Aga kui sul nii palju sihukseid palke on, siis ta peab ju kuivama ja paisuma.“

(ümbruskonna maastik) : „Ega siin polegi eriti palju rohkem rahvast olnud, kui praegu on.“

Loomadega (võõrliikidega) palju pahandusi – metssead, hirved, kährikud, mägrad, nugised, naaritsad jne. Rahvuspargi korraldus on halb ega kaitse inimesi.

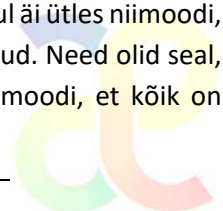
„Järgmine nuhtlus on hirved. Tulevad siia, kahe ja poole meetri kõrguselt võtavad kõik kutuks. Need tulbi sibulad – kõik ära söödud. Nigu ots välja tuleb, võtab kohe ära.“

(piirangud) : (millised piirangud kehtivad) „Mina ei tea ka seda täpselt enam, sest et vahepeal on neid kirju, noh neid piirangu kirju tulnud, esimene tuli, siis sellel mu meelest oli isegi Lennart Meri allkiri all. Ühe sõnaga seal oli kõik niimoodi pandud, et sa mitte midagi ei tohi teha. Ühe sõnaga, kraavi ei tohi kaevata, teed ei tohi teha, elektriliinisid ei tohi teha, puid ei tohi võtta, kalal oli ka näidatud kus sa võid käia loa alusel. Ainuke asi, mis võis teha, on see, mis nad võivad teha. Kui nad avastavad siit ühe mardika või ühe lille, siis nad võivad hommiku päiksetõusust päikseloojanguni selle juures käia kummardamas ja kui see on nii suur ala, siis nad teevad siia parkimise platsi, et bussidega ja autodega tuua siia vaatama need ekskursioonid ja asjad. Selline kiri umbes tuli, aga noh, sellest on möödas hulk aastaid ja ma usun, et see asi on isegi valjemaks läinud. (uusi kirju) Ei, uusi kirju pole tulnud, aga neid ju muudetakse kogu aeg. Ja see ei huvita ka mind, sest ma elan oma maa peal oma elu ja mida ma siin ikka ära lammutan. Metsa olen juurde kasvatanud, olen teda siit harvendanud ja mis siin ikka. Tee sinna ma tegin, kui ma siia tulin. Siin polnud enne midagi. Selle ma lasin oma raha eest teha, noh nüüd teised nüüd kõrval maade peal seda kasutavad. Rohkem pole. Need majad, need ma olen siin teinud. (kelder) aga see on selle laulva revolutsiooni ajal tehtud. Ja see maja, mis seal teine on, (kuur) see on sama suur kui seal enne oli, aga see oli ümber kukkunud.“

(ehituspiirangud kuulnud?) „no ma usun, et see ehituspiirang on selline, et kui ma hakkan siia maja tegema. No ma pörkasin siin kokku selle asjaga, kui ma tahtsin, et oleks teinud elamumaaks neid maid

siin mäe peal, kus oli ka maja vundament ja kaevud ja asjad. (ei lubatud otstarvet muuta?) Ei, lihtsalt võis seda muuta, aga nii palju takistusi tuli ette, et see ei tasu ennast üldse ära. (mis takistusi?) Noh, esimene nõu oli, et ma käisin keskkonna teenistuses isegi, sest vallas ütlesid, et ... ah soo, kõigepealt tuli keskkonnateenistusest niisugune kiri, et kuna 100 aastat pole siin keegi elanud, siis muuta seda ei saa. Aga seal elasid 1965ndal aastal inimesed. No, ma läksin valda, ma tegin jämedat häält, ma ütlesin, et aitab naljast, kurat, et keda te lollitate, ma võin praegust siia tuua inimesed, kes seal elanud on - 56ndal aastal ma olin korteris seal nende kahe vanainimese juures. Jah, ja, ma ütlesin, et ma enne ei lähe ära siit vallast, otsite mulle selle põhikaardi, et see maja ja see asi. Ja siis ütles sellele naisele, et no jah, hea küll, otsi need lambanahad üles ja toodi see kaart, laotati põrandale maha ja siis oligi seal. Aga siis hakkasid teised jutud. Nad ütlesid, et nemad ei saa seda anda, keskkonnateenistus annab, jah ja siis keskkonnateenistus siis nõudis, et ma võtan ta siis kaasa (kkt töötaja) ja näitan talle ära, kas on vundament ja kas on kaev. Ma läksin sinna ja ütlesin, näed, õuepuud on, siin on maja need kivialused, vundamendid on paekivist, siis on kaev siin, kõik on siin. Ütles, noh, selge, on küll, aga teil pole teed. Kust vanasti tee läks? Ma ütlesin, et vanasti käis siit tee, see tuli siit mäepealt tuli alla, aga tänapäeval on palju lihtsam ju seda teed teha, see maa on ju meie. Et kui me täpselt piiri pidi teeme sirge tee seal teise tee peale, kus teised sõitavad, siin ütleme- talupidaja seal käib ja on. See ütles mulle, et siis te seda luba ei saa. Ma küsisin miks, see ütles, et põllumajandusmaa peale teed teha ei tohi. Ma ütlesin, et aga see on ju minu oma põllumajandusmaa ju, ma jätan selle sööti. Mul on see söötis ja ma jätan selle sööti, ma kasvatan siia kadakad peale kui ma tahan. Ma ei saa ju siis ka sinna peale kui ma tahan kündma tulla. Et see on valla apsakas, see ei ole ju minu apsakas. Et kui need maad anti tagasi, siis oleks pidanud näitama, kust need teed on. Noh ja siis jäi ja jäi ja. Siis leidsime selle tee, ühe sihukse väikse jupi, siit teise maa pealt läbi 10m, aga siis vallas oli see arutamine, noh ja, ma läksin sinna valda ja see küsis, kas täna on see arutamine ja ta ütles, et täna ei tule sellist arutamist. Ma ütlesin, et aga mulle tuli kiri, et seda arutatakse. Ei, see on... kes selle kirja saatis. Ma olin seal natuke aega ja mul oli nii sant olla. Ma siis küsisin, kas tuleb või ei tule ja ta ütles, et minu teada ei tule sellist asja. Ma ütlesin, et ma siis lähen minema, et ju te teate. Ja jah, me teame. Ja läks nädal aega mööda ja tuli teade, et kuna me pole seal viibinud, siis otsustati, et me ei taha ja võeti maha. Ja siis me mõtlesime, me müüme ära kõik need maad. Meil oli siin ju üks, kaks, kolm, neli laus tükki ju. Mitte keegi ei osta. (sellepärast, et on raske lubasid saada?). No jah, mitte keegi ei osta. Siin me tegime Eesti riigile, et noh, et ostku ära. Merikotka pesa on ju seal poolsaare peal, sinna ei tohi ju üldse jalga pista. Nii, siis tuli selline, et kroonides oli üks kroon ja neliteist või kaksteist senti saab selle ruutmeetri eest. Vaatasime, et meil pole ju mõtet seda müüa ka. Ja nüüd me oleme otsinud ja nüüd me saime selle võileivahinna eest suure surmaga, saime ära müüa. /.../ Aga selle asemel, mul on ju kolm last. Üks oleks võinud ju sinna maja teha. Oleks keegi, kes käikski. Mulle ütleb see keskkonnateenistus, et jah, kui te maja kohta ei saa, siis te võite ju seda õuet ikka korrastada. A mis ma siis käin oma aega viitmas, mul pole niigi aega, ma käin tööl ju. Nad ei saa mulle ütelda, et ma lähen seda õuet korrastama ju. Ja siis oli sada häda, et siin ei või teha ja seal ei või teha, sest siin on need orhideed ja... Ma ütlesin, et nii, spetsialist on siin, läheme otsime ühe üles. Ta ütles, et nii seda ei saa. Ma ütlesin, et aga kuidas saab siis? Meil kaardi peal on näidatud, siin, siin ja siin. Ma olen otsinud, pole ühtegi leidnud. (leidsite?) Ei. Sellepärast, et kerge on teha need märgid siia ja piirang on kohe peal. /.../ Selles suhtes on raske. Muidu ma ei ütle looduskaitse osas midagi, las kaitsevad. “

(kalal käimine): „Teine asi veel, et inimesel peaks olema alati võimalus kalal käia siin, kui see kaluri küla on. /.../ Kui sa ühe võrgu loa võtad, sa pead iga kuu eraldi loa võtma. (lautri koht?) Mul äi ütles niimoodi, et igas vähegi selles kohas, kus oli maad ja asja oli paat. Ja need ei ole sadamas olnud. Need olid seal, kus igaühel kõige lähemal oli. Tõmbas kaldale või oli roogus. Aga meil on ju niimoodi, et kõik on

seadusega pandud: kus sa võid panna, kui suured su lipud peavad olema, millal sa paadi välja pead tooma kui piirangud tulevad. Ma käisin vanasti palju kalal.“

(piirangute vajalikkus): „Kui on hullusid, kes tahtvad mere äärde ehitada, las ehitavad. Sellepärast, et ma küll ei taha. Miks ma pean seal mere ääres passima? (suvila) No ja, aga ma ei taha suvilat ka sinna. Ma ei taha lihtsalt. /.../ Aga noh, mingi piirang peab olema, sellepärast, et muidu hakkab igaüks mingit risu sinna vedama ja tegema. Ja siis ta hakkab, et teeb ja ei tee. Pärast on poolvalmid majad. Ja siis mere ääres peaks see pilt ikka natuke parem olema. Sest ega meil pole kellelgi raha, kui mul oleks raha, siis ma oleks selle ammu juba mõisaks teinud. Aga mul pole raha. Ma oleks kõik ilusaks teinud, katuse ära teinud, oleks ka lasknud rookatusse võib-olla teha peale. Korstna piibud oleks teinud ühte moodi. /.../ Ega meil ju ei ole, need üksikud rikkad, aga üldiselt siia kanti ei taha tulla. Mere äär ei ole puhas, sellepärast. Madal, vesine, nõgeseid täis suvel. Aga kui ma siia tulin, siis oli puhas. Siis olid loomade karjamaad siin. Puhas liiv oli siin all, meri on ju kõik täis kasvanud nüüd, patakaid. Kust see tulnud on, ei tea. Aeti veneaegse põllumajanduse süüks, aga noh, veneaeg läbi ja see patakas hakkab rohkemgi vohama. (sobimatu uusehitus). Neid nad ehitavad nii või naa. Kellel on raha, see ehitab selle ikka valmis, kui ta ikka tahab. Ma ei usu sellesse [piirangute mõjusse]. Sellepärast et, näiteks piirangud on igasugused, võta Sõnajalad – mu kodune kant seal Sörves. Nad ehtasid sauna mere äärde, mis sest kasu, et kästi ära lammutada. Mitte keegi pole lammutanud. Niikaua nad punnivad, nad saavad ikka oma tahtmise. Ma arvan, et neid ei peata miski. Rahal on nii suur jõud tänapäeval. (uusi asju ei ole palju) No ei ole jah. Siin paar maja on. Sinna mere äärde üks soomlane endale ajas mingi viis aastat, et ta seda sai. /.../ See on vana maja koha peale ehitatud. Kollane maja on, valgete rõdu äärega. Ja siis on see suurpankuri Berentsi maja on seal keskel. Ja siis väike maja on sinna mereäärde tehtud. Need on ehitatud. Kena on ju, et on ehitatud. Jälle keegi käib ja teeb. Kui ei lasta mitte midagi teha, siis ei tule ju mitte kedagi siia tegema, mitte midagi. (kas pankuri maja sobib?) Ma ütlen nii palju selle asja kohta, et kui see inimesele omale sobib, las ta elab. Sellepärast et, kui see inimene klaasakendest tuleb siia ja tahab omale samasugust saada, siis tähendab, et see talle meeldib. Ma küll ei taha omale siia suuri aknaid panna. Asi pole üldse kütmisses, ma küll ei taha seda teha. Selles suhtes, et noh, kui inimesele niimoodi meeldib, siis.. kui väljast ei saa, siis väljast teeb väiksed ja seest teeb ikka suuremad. Ei saa ju kõike asju ette piirata, et sa lähed nüüd teisele ette kirjutama. Sa paned aknad ära, tahan raha, su aknad ei sobi nüüd. Või su katuse kalle on vale ja. /.../ Kui inimene ikka tahab omale, kurat, põhupakkidest maja, no las ta teeb. /.../ Sääli võiks olla sihuke piirang, et kui inimene ostab endale maa ja teeb elamismaaks, siis võiks olla selline piirang, et vaata ringi ja vaata, missuguse sa omale teed. Kui sul on vana maja platsi peal ja mõni maja veel, siis sa ei tee ju omale uut tüüpi mingit klaasmaja omale sinna. Et noh, mingisugused soovitusel võiksid olla, et kui ta veel täitsa uue teeb, sõitku kõigepealt külavahel ringi ja vaadaku, missugused majad on, et siis teha. /.../ Võib-olla see tulebki, et kui siia Atlasse tehakse klaasist maja, millel on päikesepaneelid peal, see saab kohe tavaks ja kõik hakkavad omale tegema. Ja siis ta võib-olla sobib ja need [vanad majad] kästakse hoopistükkis ära lammutada. Ajapikku võib-olla on. Ega see [vana taluhoone] ei ole ju see kõige õigem maja, see on traditsioon. Igal ajal on oma maja. See traditsioon, et vanasti inimesed ehtasid pisike jupp haaval, raha oli vähe, nagu praegu. Mõni oli rikkam, kes oli seda natuke mustalt seda saanud. Need tegid omale plekk-katused peale. Sörves olid need suured piiritusevedajad, seal olid kõik kollaseks värvitud plekk-katustega majad. Aga sõda tegi kõik maatasa, pole Sörves enam inimesi ega maju ollagi.“

(toetused): (kas hoonetele oleks toetusi vaja?) „Ma ei oska üteldagi. Puisniidule ka, me harvendame siin ka, et sead ei saaks nii tihedaks ja siia sisse tulla. /.../ natuke võtad selle võsa alt ära ja mõned üksikud peenemad puud jäävad. Aga ma ei leia selle puisniidu tegemisel mingit mõtet. Sellepärast, et kui sa elad siin ja sa teed vikatiga heina, davai, lase käia. See oli kõik siin puisniit vanasti. Igal majal oli

puisniit, sest igalt poolt niideti ära. Isegi mätaste alt ja mätaste otsas, sest heina oli vaja. Aga praegust pole heinu mitte kellegi vaja. Me teeme kõik tühja tööd. Iga nädal niidan siin pool hektarit ära, sel aastal ma teen vähem, sead tegid ära, ma ei saa traktoriga ligi. Aga see on kõik tühi töö, see on kuiva nühkimine. Vanasti pole seda olnud. /.../ Aga kui ma jään haigeks ja ma ei saa seda enam teha, see on mingi viie aasta peale või mis see leping tehakse [toetus poollooduslike heinamaade hooldamiseks]. Kes siis teeb seda? Teine asi on see, et kui me jääme vanaks või ma jään haigeks, siis mu töö läheb ju vastu taevast. See, mis ma olen kogu aeg niitnud ja seda võsa hooldanud, see, mis ma olen viis aastat teinud, see tuleb ühe aastaga tagasi. Aga kui siin elavad noored inimesed ja peavad loomi... /.../ Nagunii kõik on läinud juba, kõik on täis kasvanud seda rapikut. Aga kui tuleb, kes hakkab elama ja hakkab seda tegema, siis need kooslused tulevad ju kõik tagasi. (aga hoonetele?) Mina ei küsi. (aga katus?) Ma ei oskagi seda ütelda, kui suur töö see on, ma pean poisil laskma teha, ta on hinnaarvesti. Aga noh, see on nii pisike raha, mis sa saad sealt, see on kindlustusraha, suurema osa pead ikka ise panema (aga kui summad oleksid suuremad?). Muidugi, siis nad tahavad rookatust. Ma ütle ausalt, ma teeks isegi rookatusel valmis ka, aga see on nii suur töö. /.../ aga see tahab ju pidevalt hooldust saada ju. Ma ütlen, et mina tahan, et elu läheb edasi. Ja kui me kõik need majad teeme aastast 1890, siis meil ei ole küla, vaid on muuseum. Ja muuseumis ma elada ei taha. Ennem võiks siin inimestele teha mingeid kursusi, et kuidas rookatusi teha. Et see võiks olla selle [rahvuspargi?] poolt tasuta. Kuidas panna palki, kuidas taastata vana akent. Vat sihukest asja võiks teha. Selle jaoks võiks raha olla, et kutsutakse koolitus siia.“

Talu B

Tuli väimeheks 1998. „Vana rehala hoone lõhkusime ise ära. (oli katki?) Peremees oli ise juba küttepuudeks põletanud ja ma lõpetasin selle viimase otsa ära. Seal oli, jah, suur reheahi sees. Eks nad tegid sellega leiba ka, aga sellega köeti viljad üles ja rabati. See aeg see enam ahi ei töötanud kui ma siia tulin. Ma vedasin ta laiali. Osa tegin kiviaiaaks ja tohutu savi, mis seda sai käruga ära veetud, sai tee peale rööbastesse; karjamaa peal olid rööpad. Praegu kus seal pisike põllulapp on, seal oli lambalauda sõnnik, sinna siis tegime peenrad peale. Rohkem meil pole aiamaad ka tarvis.“

(kohalugu) „No mina arvestan, et 100 juba kindlasti. Kui see peremees siit ära suri – naise isa – see oli ka juba üle 80ne. Tähendab see maja oli juba olemas siin. See mees ise ehitas, aga rohkem ma ei oska öelda.. Ega ta ei saa väga vana olla, ta on juba kaasaegsem ehitis, loomalaudast lahus. Vanasti oli ikka kokku ehitatud, ühe katuse all. Aga täpset aastavanust ma ei julge öelda. See kaev, mis oli naise vanaisa ja vanaema.. oli tehtud pilt, kõik oli lauge ja lage mereni, selle rakise ma tegin pildi järgi. Ta oli muidu puidust, aga ma valasin siis betoonist, et mis see puit – kõduneb ja mädaneb ja putukad ja sodi lähevad kaevu sisse. /.../ Aidad ja ülejäänud hooned on juba vanast järgi. Katastris, see ait, kus on töökoda praegu, on teises kohast siia toodud kolhoosi ajal, plankude peal nad tõid. Neil esimene maja oli seal, see oli paremas olukorras siin, siis tulid siia ja hakkasid seda kopitsema. (ise ehitanud) seest ma olen puhtalt kõik remondi teinud. Siin lõpetasin veel sellel talvel koridori seinad, nii ajaviiteks. (vanad põranda lauad?) jah, tahtsime siia uue panna. Papp oli peale pandud ja võtsime papi ära, siis vaatasime, et nii tugev laud, et seda ei tasu.. puhastasime natuke ära ja lihvisime üle, natuke pahtlit vahele ja väga kena põrand on. (soojustus?) Ei pannud. Ma ei ta, kas vanasti pandi liiva või midagi, aga siin on killustik all. Aga eks ta vundament on niisugune, et seda peaks soojustama. Aga siin talvel pole nagu eesmärki, tütar elab linnas ja ajab oma värki. /.../ Niipalju kui me siin käime, eks suvel ole kogu suguvõsa koos. (soojustus) Ei ole. Palk on all. Eks ta see palk ole üsna mäda ka (vahetanud?) ei ole, aga eks seda.. praegust ei saa hullemaks minna. 100 aastat on seisnud, kui vett vahele ei saa minna, mis taga ikka

juhtub. Praegu on plaadid peal, ei tea kas üldse julgeb alla vaadata. (aknad?) Eks nad siis vahetasid, kui siia tulid (NL ajal). Tol ajal olid väiksema ruuduga, siis tulid suurema ruuduga aknad, ega nad selle maja stiiliga kokku ei lähe, aga noh, väga hullud pole ka. Katusele panin eterniidi peale, ennem oli õlgkatus, see on ikka veel all ka. Ei, võib ju roog ka olla. Aga see on läbisegamini tehtud, mine tea. Võib ikka õlg ka olla. Sest et roogu tunnistati siin vähe, egas roogu ole palju olnud, need [mereäär] olid siis kõik puhtad. Loomad siin käisid kogu aeg peal, suur küla oli siin, 97 suitsu. /.../ Muidugi rookatus on soem ka, ja ega sellepärast pole alt ära lõhutudki, annab sooja. Siin üleval oli tuba teises otsas ja siis ma tegin siia otsa ka toa. Ja siin mõned soomlased on ju rookatust teinud saunale peale. Väga loll komme on. Ma tean, et see mees on kaks sauna omale teinud ja maha põletanud. Rookatus selle koha peal ei aita. Tol ajal olid kõik ju lahtised tuled, ega kuskil polnud lõõriga asja. Mul oma Sörves oli, tegime õueköögi pliidi, et toas ei taha kütta, palavaks läheb. Siin oli igal pool paargud.“

(külamaastik) „Suurem muutus on sadam, seda pole enne olnud. See on nüüd kaks kolm aastat. (rahvast rohkem) kuule, ega ei saa aru, et oleks rohkem. Kalamehed käivad ja kasutavad seda mõnikord. See on see kõige suurem muutus külas. /.../ Tohi rääkida, aga mina olen siit... ei soovita siit ju maha võtta. Õuepuid, tuul on siin murdnud ja nii oleme võtnud. Muidu on nii rapakuks läinud, et me poleks välja näinudki. Sest mu naise isa oli selline, et mis oks ka kasvama hakkas, see jäigi kasvama. See maja ots, kõik oli kreegi võsa täis, nii et rada käis kuidagimoodi läbi. /.../ Poeg hakkas seda võsa siit ära likvideerima ja kui ma siia tuln, siis olid siin sellised käsivarre jämused saared ja .. ma saagisin ühe poole päeva siin ja pärast jäi nagu raielank siin hoovis. Naine ise naerab, et kui ta kunagi tahtis kevadel mõne oksa õunapuul lõigata, siis ema seisis ukse peal ja kutsus isa vaatama ja siis jäi see töö kohe katki. Seda kõike tuli salaja teha. Ma olen nüüd siin palju teinud, aga valjusti ei tohi seda rääkida, rahvuspark ju ei luba sedasi. Natuke kokkuleppel, aga noh.. Kullapere oli tol ajal rahvuspargi juhataja, ütles, et noh, võta vaikselt ära ja tee ära, aga ära tule rääkima ka. Saab asjast aru, et.. eks ta ise ka nägi, et tihedasti kasvab. (aga õuealas?) no ta jääb ka, kogu ala on piirangureeglites sees. /.../ See võsa tuli kõik siia kiviaiani välja, me mitu aastat seda võtsime siin maha aia tagant, et päikest natuke paistaks aeda. Siin rahvuspark lubas võtta katarikust, sest männid kasvasid sinna. Praegugi kehtib selline asi, et katarikus võib võtta männid maha. /.../ Sealt ma mõtlesin, et võtan maha, aga ma jätsin järgi. Ma saagisin puu alt maha, aga puu ei kuku pikaligi. Oksad on laiali. Kolm-neli tükki võtsin, et vaatasin, et kuidas see asi läheb. Ma koristasin kõik välja, oksad ja kõik tuleb välja vedada. Sa ei saa ju seal tuld teha, nii tihedas katarikus – see läheb minema käest. Ja ma lõin käega, et sest ei tule välja midagi. Need neli tükki, mis ma sealt ära sain, on jube töö.“

(piirangud) (kui palju teate?) „No ma ei oska seda öelda. Muidugi kui sa midagi tahad teha, siis vallast pead taotlema projekti. Isegi puukuuri. Kas rahvuspargile peab ka teatama, seda ma ei tea. Ega vist vald ei ole ka üksi lubaja. Aga ma ei tea nendest. Kuulnud midagi olen.“

(uued hooned) „No praegu, mis siin ehitatud on, on peamiselt vanade kohtade peale. Uusi kohti, ma ei tea, et oleks välja antud. Vanasti ikka vist ehitati. Aga siis peaks olema rohkem kohalikke, et asi oleks korras. See kes meil siin endale sauna tegi ja möödunud aastal tegi kiviaiagi ette, palun väga. Kui inimene tahab, siis las ikka tuleb. Seda vähem lagastamist jääb, metsikust ja loodust. Õued on korras, kus inimesed sees. Ilus on vaadata, niidetud ja kõik, ilus vaadata. (sobimatud hooned) Peaks ikka sellega kokku minema. Praegu ikka kõrghooned ja klaasiga, see jääb ikka võõraks. Aga inimene on juba harjunud ja ikka sama arhitektuuri järgi, mis siin on. Majade fassaadi värvi olid kunagi pruun ja kollane, aga seda ma ka ei pea õigeks, et .. see on juba liigne piiramine. (aga tuleb üks kärts-lilla maja) Noh, las ta olla siin ka üks sees, ainult mitte sinist. Sinine oli venelaste lemmik värv. (seinamaterjal – palgitöötluse piirang) Kuule, ei sellest pole nagu juttu olnud, aga siin on, kes on teinud omale millestki, siis on laud peal, aga ümarpalgist ei keela keegi. Sest kõik olid palgist. (aga freespalk) Ei oska selle kohta

nii öelda. Kui ta teeb, kui see üks maja teist moodi on, võib-olla panevad tulevikus laua peale kui ei jõua seda lakiga nii ilusa hoida. Muidu kivimajasid pole siin olnud. (silikaat) Ja, soojemaks tegi ka. Aga mida vanasti tehti, pandi tõrvapapp peale, see oli rõõvel. Aga see sõi majad ära, mäendas kohe.“

(rahvuspargiga kontakt) „Ikka on olnud, aga see on nii minimaalne. See kui nad üks aasta tulid siia ja tahtsid paatidega sõita ja oksad olid välja kasvanud tee peale, siis Kullapere käis mu juures, et bussiga sisse saada, et rahvas saaks siia randa, siis.. noh, see oli selline vastastikune aitamine. Ja kuidas sa selle suure bussiga sinna randa ikka lähed. Kui seda putkat vedasime, siis tegime sinna sellise ringipööramise koha. See on karjamaa sees, aga see, kes oskab näha, see leiab ikka üles. Aga ei, pole siin mitte midagi sihukest erilist jälle. (konflikte küla peal) Ei ole kuulnud. Ah soo, üks mees tegi oma välikäimla, sellel kästi ära koristada, nüüd peab minema septikuga uuele majale. See oli kõige suurem keeld selle mehe ehituse juures. Aga siin on selline imelik.. Et vanadel majadel võivad olla [kuivkäimlad] uutel enam ei tohi. Kõik kes uued teevad, neil peavad septikud olema juba. (piirangute vajalikkus?) Kui teda pole, siis tuleks seda nidi-nadi, igaüks teeks oma moodu, tuleks seda.. nagu jäi veneajal need linna ümber need venelaste suvilad.. nihuke olukord võib tekkida. Aga vaevalt meil külas sellist hakkab tulema. Mõni puukuur võibolla tuleb, aga .. las ta olla kontrolli all. /.../ Pisike kontroll võib olla, teen, siis ikka ametlikult (bürokratia?) No jah, seda on küll, aga.. noh, siin tegi Lümändas üks mees endale kooli ette puukuuri nime alla, tahtis garaažiks.. ei tohtinud, siis teki puukuuri. Mõne akna sai ka peale panna, aga projekt pidi olema.. A no, projekt peab ikka olema, siis saab... kes tahab ehitada, sel peab olema raha ja peab selle projekti ka leidma. (toetused ja suunamine) Ei, kui oleks nihukesed, siis selle vastu poleks kellegil midagi, sest et ehitused kõik on ju kulukas asi. Aga ma ei usu, et rahvuspark seda hakkab tegema. Kena oleks, kui ta annab toetust, kui keegi peab samas stiilis edasi ehitama. Võib-olla see annaks natuke mõtteainet uutele ehitistele. (aga majade puhul) Kui nad neid niitusid toetasid, siis las ta läheb edasi. Aga kiviaedade puhul, mis ma maja ümber teen, seda ei anta. Põllumaade ääres saan, aga maja ümber ei saa. /.../ Tegime siin rannatee ääres, aga ei teadnud kuhu pöörduda, kust küsida. Tegime seal 25, 50 meetrit, tegime täitsa uut aeda. Õnneks sai vanad kivid ära kasutada. Aga kui tahaks kõik aiad uuesti teha, siis jääks kivist puudu, sest maa seest enam kive välja ei tule, põllutööd enam ei tehta“

Talu C

„Talvel pole kedagi. Sügisel, kui nendel on sõstrad ja ploomid ja Linda teeb kõik sisse, oma talvevaru. Aga need lähevad kõik enne jõule minema.“

(kohalugu) „Vanad majad.. Siin ehitati ka.. mingi 1900 või./.../ Ja siis ta (vanaisa) ehitas selle maja ja lauda ja siis kadus hoopis. /.../ vennad aitasid ka. /.../ see on palkmaja (kust palgid saadi?) Ei tea, ju nad siit Atla mõisast saadi. Saun ehitati siis kui ma sõjaväes olin, see oli 80ndal. Saun oli siin ka enne seda, aga see lagus ära. Siis ema tuli siia ja hakkas seda köpitsema. /.../ (garaaž) selle me tegime nüüd, see on paar aastat vana – vaata, juba kola täis. /.../ Siin oli ka rookatused, kõik olid roo katused. Roogu oli nii palju. Siia laudale tegime veel uus roo katus (mis ajal?) oi jumal, ma olin elus juba, aga ütleme nii 40 aastat tagasi. Seal [elumajal] oli ka ikka roog eterniidi all, aga mul poisid võtsid eterniidi maha ja roo ka, siis panime uue eterniidi ja tegime toa sinna. See oli üks kolm-neli aastat tagasi. /.../ Uue [eterniidi] ostsime. (soojustus?) Palk ja vooder, praegu ei ole mitte midagi muud. Aga katusealune, see on kõik juba uus süsteem. (külm) ei ole, see on nii väiksed ruumid, siin külas on teised samasugused Kuusiku-Mihkli ja Laose. On köök ja üks tuba. Nüüd on kõik endale kaks tuba teinud, vaheseina vahele ehitanud. Lihtsalt tehti maja, köök pidi suur olema. Ja neid võib isegi siin veel olla. Mu meelest neid oli veel, aga

need on juba ära kadunud. Sellepärast, et inimesed läksid sinna Rootsi kui sõda hakkas. (tagasi püsivalt elama) Siis kui ema-isa jäid pensile. /.../ 90ndate alguses kusagil. Siis nad tulid siia ja nüüd olen ma siin.“

(külamaastik) „No alguses ju ei muutunud ju midagi, keegi midagi ei ehitanud. Oli lambafarm ja nüüd on see uus mees. Ega praegu ka midagi muutunud ei ole. Ehitati nüüd Taavi koha peale, see roheline. Siis Metsa-Jüri, sellest on ainult müürid seal, ta ei jõudnud katust peale teha. Sihuke blokkidega. /.../ Ta hakkas seda ehitama, ta oli meil selle ühistu – see sohvoosi asemel – selle direktor. /.../ Nüüd on vundament alles, aga need blokid ei pea ju. Oleks jõudnud katuse peale teha, siis oleks veel midagi. Sai sohvoos otsa, polnud kuskilt enam raha võtta. Simmu-Jaagu, selle kõrval siis mingi arst või advokaat, suviti käivad ainult. Seal taga see suur rookatusesega maja, see ehitati ka .. /.../ Nad käivad siin ka suvel nädala kaupa, või paar on ja ongi kõik kadunud. /.../ See Robi tuli ja ehitas endale sinna Kuusiku-Mihkli koplisse. Ja teevad ja kena on ju. /.../ Enne seda oli kaks kauplust, koolimaja oli ka seal, noh, kus see vundament on. Ikka üksikud julgevad tulla.. müügis kõik [viipab üle aia].“

„Ja toodi siia [naabermaja] ja ma olin ka tööl ja tegime need sarikad. Ma möötsin välja ja tegin sarikad. Ja siis olid mingi Mustjala mehed siin, et nii madal on ja et, panid kaks rida või kolm rida palke peale. /.../ jah ja siis ma tegin sarikad ja mehed ütlesid, et ei kurat, see on liiga lame katus. Ma panin kõikidele siis 2,50 juurde.. ja nii ta sündis. Vähemalt on omapärane. /.../ aga ta on ehitatud sihuke suvila tüüpi, seal pole ahjusid sees. Kamin ja pliit on, aga sooja seina isegi pole.“

(piirangud) „P.V. ütles nii, et vaata, kui see Atla oleks kümme kilomeetrit linnas, siis see oleks Nasva – see oleks kõik täis ju. Aga kuna ta on kümme km eemal, siis ta on nii nagu ta on. Ka ei ole midagi. /.../ (piirangud õigustatud?) Minu meelest küll. Ta peaks jääma ikka sihukeseks nagu on Koguva küla muhus. See on küll, noh, veidi teistsugune, aga et me teeksime siia mingi klaasist monstrumi, nagu tehti kesklinna see Ferrum onju – ise ehitasin. Ta ei peagi niiväga palgist olema, aga noh, selline vooder peal ja .. see Mereranna on ju kivimaja, aga vooder on peal ja. Ma olen hirmsasti nende kivikatuste poolt, sest siin [naabrite rookatus] nad möksitasid seda ka millegagi, aga kui ma põletan siin seda prahti natuke, siis ema kui oli siin kodus, siis oli kohe kisa lahti, et vaata kust poolt see tuul puhub, et ei lähe rookatus peale. Aga teine asi, kivikatus, neil on see ots seal [maja katuse otsaviil], vaata juba kiskus tuul katuse ära. Siis kõik need ülemised puud vahetati juba ära, kõik mädanesid juba ära, sest siin on niiskus nii suur. Hooldust on pidevalt vaja, mu meelest on kivikatus ikka vastupidavam. Muidu on kena vaadata see rookatus, ma ei ole selle vastu, aga kui sa mõtled et kuhu selle suitsu otsa viskad, kui ta on niivõrd kerge põlema minema. (eterniit?) Eterniit ei sobi siia, selle vastu olen (aga endal on eterniit?) Aga selline oli olukord noh, see on ka juba üks kümme aastat olnud. Ja siis oli lihtsalt olukord, et tuli uus katus kiirelt peale teha ja siis oli eterniitkäepärast, aga üldiselt olen ma eterniidi vastu. Ennem olgu kivi ja sihuke tume (kivi pole ka enne olnud). Ei ole jah, ta ei näe selle vana ajaga kokku, aga ta on väga praktiline. Esiteks, tuul ei vii teda ära. Siin tahtis sauna katust üks aasta ära viia. /.../ Sest see tuul tuleb siin nii kõva vahepealt, lahe pealt otse see loode tuul. (eterniiti peaks keelama?) Ma arvan küll. Kunagi tehti ju sihuke ääretu lollus, et kaeti tõrvapapiga. Meil oli ka siin üks ots, pandi kõik uued palgid, osa veel kividest. /.../ Mitte täitsa ära keelata, aga kui uut teha, siis.. vaata kui ilus on see Mereranna. /.../ Kena oleks kui oleks üks sihukene suur hoone, kus oleks kõik asjad sees – ait või laut või mis tahes – aga seal oli nii, et tehti kõigepealt üks ja siis teine ja siis veel üks väiksem sinna külge ja siis on neid 12 tükki kokku, koerakuut 13nes. /.../ Siis ehitasid keldri ja oli saun, noh, ja siis ei olegi ju rohkem vaja. (lautrikoht?) Ei ole, A. oli ära ja mamma üksi ei käinud. Kui ma tuln, siis võtsime esimesed kaks võrku. Ema ja isa käisid kahekesi. /.../

(toetused hoonetele?) Toetusi võiks olla küll. Kui tuleks üksaju juurde, kes aitaks mõelda, kuidas välja ei sureks see küla. Siin ei ole ju midagi – ei ole busse, ei ole apteeke, ei ole poodi. /.../ Aga kui sa elad

praegu Tallinnas, siis sõidad 40km tööle, pole probleemi. Aga et ta välja ei sureks oleks ju kena, et kui inimesel on sihuke projekt ja et ta ka täidab seda, olgu siis palkmaja või teeb kivi ja paneb voodri ja katuse ilusa – ilma eterniidita. (mida täpsemalt toetada?) Ongi lihtsalt see, et mingisugune.. üldine toetus, et sa saaksid oma elumaja üles lüüa ja katus oleks peakohal. Sest siin on ju ainult vundamendid järgi. /.../ sihukestaju oleks vaja, kellega see asi välja mõelda, mis seda käima hoiaks [küla]. Aga see on ikka selline üldine toetus, ei saa ju anda inimesele sellist raha, et .. /.../ (tuleviku plaanid) praegu on niiviisi, et selle [lauda] lammutasime nüüd sügisel ära ja saagisime ära, kütteks, ja hakkame plaanima midagi uut. /.../ Ma tahaks muidugi sihukest [viitab garaažile], aga siin on nüüd juba teised tegijad [poeg]. Et kes maksab, see tellib ka muusika. Ta pani kaks kivi maha, mingi plaan tal on, aga täpseid andmeid ei ole. Alguses mõtlesime ka, et tuleks mingisugune kuur, aga noh, ka niisuguse katusega [viil]. Aga see tee ja kõik on ju [naabertalu] oma. Siis tuleksid sihukesed ukse, et sealt tuled, siis auto ja paat .. et oleks sihuke kuuri tüüpi asi.“

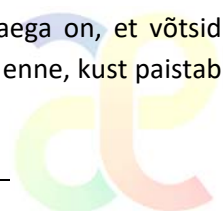
Talu D

„[jutt käib Taavi kohast, praegusest Härma talust] Aga Jaanist ei olnud... vaata kui tuul on räästast ära viinud ühe kahlu või ... pane see kohe tagasi, aga kui sa selle õige momendi käest mööda lased, siis oligi – katus lasi läbi ja laed kukkusid sisse. Aga selle aja peale siis jälle vanad Jaanil mõlemad viidi kihelkonnale surnuaeda, enam siin polnud midagi teha, kolisid sinna.“

(kohalugu) „See on kuskil 1920 või 30end. J. oli see peremees siin. /.../ tema ema vennad kaks tüki Ameerikast saatsid talle raha, et nende sünnikoht taastada. Aga Jüri ostis rohkem autosid kui ta töömeestele palka maksis ja sellepärast see Vareste Raekoda jäigi. Kes see aitähh eest tööd teevad. Ja see on nüüd Ärma ja see seal on siis Härma, h-siga. /.../ Siis jäigi see maja tühjaks. M. surm oli 60ndate alguspool. Ma käisin autokoolis 61 ja sellega segamini see matus siin oli. /.../ Siis seisis tühjalt /.../ Ta oli oma kümmekond aastat nii, siis K. ostis selle ära. K. elas siin oma surmani. /.../ Milde päriski selle maja, aga tema ei olnud huvitatud, tegi oma pojale T. Aga T. käest ostis ära minule A., noh, minu naise, vanema õe mees V. See oli kuskil 1970. /.../ “

„1970 V. hakkas seda ehitama ringi. Oli ju paljas palk sein, nii et olid varavahed tühjad, tuul puhkus läbi kohe. Tema hakkas seda ehitama, mina tõin talle silikaadi kohale. /.../ Nii ladna, transport oli, kivi saada oli, aitasin ehitada ka kui aega oli. (aknad) Jah, tema sealt jälle – energia remonditöökoda oli, praegu seal see suur kultuurikatla, ja sealt tema, kui jälle miski lammutus oli – need olid suuremad, aga sealt tema sai need raamid ja klaasid laskis lõigata. Ja seda ta ise siin algul hakkas laadima /.../ “

„(mis aastal sa siia tulid?) '06. 43 sündinud, 63 jah. Poolteist kuud ma panin isegi üle [tööd pensioni ajast] /.../ (mis ajal saun tehtud on?) See on nüüd kas ta on neli aasta. See oli veel krooni aeg, laps tellis... seal Karalas on see tegelinski, üks firma, kes neid teeb. Üks ainuke pakk oli. Tol ajal ta maksis 30 tonni, kroonides. Ja tegivadki siia sauna, muidu käisime J. saunas. Aga seal ei ole mingit ventilatsiooni. Tehti küll punnitud lauast sissepoole, muidu ta on tehtud tuhaplokist. /.../ hallitus koguaeg. /.../ Selle tegime tõrvaõliga kaks korda üle, aga oleks pidanud veel korra tegema, sest ilmastik siin.. /.../ Ait on, kuur on otsas ja puude kuur. See on majaga koos, samast ajast. Ja seal kus meil kasvuhoone on, oli nagu Jüril on, rehealune ja küün. Loretsil on olemas ja Siimul on. Reheahi ja korsten oli, ma sain tohutu koguse tip-top kiviaida lautud noist kividest. /.../ meestel, kus nendel sihukest aega on, et võtsid pangani – siin pole kamaratki kuigi palju. Aga iga kevade hakkab sulama väljapoolt enne, kust paistab

päike ja par-par-par hakkab jälle [kiviaiad kukuvad ümber]. Aga mina võtan pangani välja. /.../ hiinamüüri ma tegin, aga selle nad on poolest saadik ära vedanud.“

(külamaastik) „Tühi. Suvel on rahvast siin küll. Nüüd jah, uus elu, ilus vaadata, aga see on suveniiraed seal [Härma]. See on ju põlvest saadik aid, lammastki ei pea kinni. Paned roosipõõsad, õnneks on karjuste taga kõik. „

(piirangud): „(rahvuspargist) Nemad ei sega mind, mina ei sega neid. /.../ Tema [tütar] teab seda kõike asja, kuidas on – kõik toetused ja kust rahad saab ja Natura alad ja mida võib ja mida ei tohi teha. /.../

„(uued ehitused) Noh, soomlane ehitas. Laskis ehitada. Ja nüüd ilmselt see Robi, sadama kapten, noh /.../ Algul ta tõi vanatüüpi suvila, aga selle kollase klaasmaja ta laskis ehitada. See on nüüd uusehitis (arvamus) Ei, täitsa meeldib. Muidu hirmkange on õpetama, aga ma olen tast 7-8 aastat vanem.“

(piirangud): „See mees ehitas endale selle kempu, pani üles, aga seal paargu ees on vana käsitsi raiutud kaev, lahtine kaev – kuidas see on peenemalt, salvkaev vist. Vanade meeste tehtud. Midagi, kruviti käepidemed pikalt ja nelja mehe vahel tassisid ära, siiapöole aida, siis jääd rahule. Vaata, tehakse neid aerofotosid ja ... jah, vale koha peal. Kes andis loa, mikspärast see seal on? Niikaua käisid Toitsile ajude peale kui koos kamraadidega tassisid ära. Isegi oli ütlusi tütre peale – miks pole pabereid tehtud. [tõstab häält] see on sauna koht, paarguid on olemas, aga saun lagunes ära. Siis on hea küll, siis lase olla. Tähenärijad ka. See on nagu veneajal oli – dai mnje bumašku, sto tebja jest takaja bumaška. Vaata neid teadjamehi on, üks on teisest targem natshalnik ja pean saama ära õigustada selle tüki, mis talle antakse, apravadat nada, noh. (vaja piiranguid?) Ei peaks nagu olema, kurat. No kuramus, no on, on ju sauna koht! Palksaun lagunes ära, aga paarguid on ju oma koha peal. (täpsustus piirangute vajalikkuse kohta) Jah, vot, selle koha pealt ma olen nõus. No jah, see tondiloss, Vareste Raekoda, see on nüüd täpselt vana Ärma koha peale /.../ lükkasid kõik sinna kadarikku, vundamendi ja. (nagu oleks vaja, aga ei taha ka) Minul ei ole selle vastu midagi.“

(toetused): „Kuule, siia maani pole kuulda olnud (aga tulevikus) Vot ei tea, ei oska ütelda.“

Talu E

„Ennevanasti see siin elas kaks venda, siin majas. Aga see vanaperemees ehitas teise [talukoha] juurde ja see teine vend, noorem vend, kolis uude majja, siis tuli teine nimi võtta. /.../ 1910 käib vist teise maja koht [lahuselamu]. /.../ Ma 1965ndal aastal ostsingi ja kolisin siia. /.../ Oleneb kui külmaks läheb, ennem ka kasvasin loomi ka. Kui lumi maale tuli, siis lambad sisse. Mul oli üle 60ne lamba siin. Lõpetasin selle loomapidamise ära, aitab naljast /.../ Kolm-neli aastat tagasi, siis piimapukid kadusid ära. Ainult lüpsimõnu on, anna vasika kätte.“

(kohalugu) (seisukord) „No, katus oli üsna läbi. Isa tegi siia uue katuse, lahtede vahelt käis roogu korjamas. Ja siis ma käisi autoga ära toomas. /.../ Sellel oli õlg katus seal (rehemaja), sellel tegime eterniitkatuse sinna külge, sel aastal plaanime siia külge ka eterniidi teha. Rookatus läheb liiga kalliks. /.../ See pidi olema see, mis ta on see.. asbestivaba. See on, jah, nüüd – kui poisid õhtul tulevad, siis läheme kauplusesse, saab kiiremini peale, muidu tuleb vihma või midagi. (teine maja – siin pole midagi teinud?) Ei ole teinud, voodrilauad on ka vanad. Ainult aknad panime uued, liiga väiksed olid. (aeg?) 70ndatel aastatel. Isa oli puutöömees, ma lasi ühel saarekaluril, tiseril, teha raamid ja lengid ja.. (soojustus?) ei ole, ei ole. (elama tulla?) No, vaatame. Lümandas proua käib tööl veel, alguses oli neljane, nüüd on kolmene. /.../ (vundament) No nii palju kui krohvi kukub kivide vahelt ära, hiired

jooksevad pöranda alla sisse. (pörandad) Pörandad on vanad, aga selle plaadi panime peale. Uue ahju tegime, korstna piibud on siin veel vanad, näed tegime siia grillahju. /.../ Siin oli ka, vana saun oli aias /.../ Inimene saab vanemaks, ma saan 70 see aasta, neid suuri kive enam ei tõsta. /.../ (uus saun) Selle ma ehitasi, jah, 75ndal aastal. Isa oli 70 ja siis ehitasime. /.../ Mitte betoonist, see on see tuhablokist. /.../ Ja see garaaž on ka hiljem ehitatud, oota, 77ndal aastal. /.../

(tulevikuplaanid) „Suvel elad siin, nii kaua kui.. kevadel poolest aprillist tulid siia. /.../ Peaasi, et katus peal on, saematerjalist vahelagi peale ja .. aida ots on ka nii mäda juba, et sinna on vaja vooder peale panna. (vanad palgid vahetada?) Ei, mis sa nüüd - puutöö on tänasel päeval nii kallis, et mis see pensionär teeb. Poiss on Tallinnas, see ei tule siia, sel on oma pere seal“

(piirangud) „Nüüd oli üks seadus, et peab kõik ringi muutma, et peab kõik ära registreerima ja uuesti maksma (pole piirang). Vene ajal pole sääraseid väikseid putkasid või kuurid pole tarvis arvele võtma olnud, nüüd on ju igale asjale vaja projekti. Nüüd nad räägivad, et peab uuele tapeedile ka projekti võtma. (endale ette jäänud?) ei ole. Oh, sellel, Savisaare nimeline mees oli, pidi omale tootmishoone ehitama, tegi omale lossi hoopis. (piirangutel mõju?) Kui nad ikka keelavad, siis ei tohi rikkuda ka, muidu tulevad jälle paragrahvid kaela. (on keegi selgitanud?) Ei ole. /.../ Mõni läheb välismaale, näeb, ahaaah, tuleb siia ja tahab ka teha (vajadus piirangute järgi?) Et iga üks nii nahaalseks ei lähe. (on olnud?) ei ole kuulda. Pole mitte kuulda olnud. /.../ (läbikäimine rahvuspargiga?) Kuule jah, kokkupuuteid pole olnud, aga tunneme neid küll, Kullapere on ju seal (enam ei ole. Aga praegused?) Ei ole.“

(toetused) „Kes tahab, see tuleb nii kui nii. /.../ (otsene toetus?) oleks hea küll, aga siis tuleb projekti teha ja see asjaajamine on nii keeruline, et ennem korja oma viimased sendid kokku. (katuse toetus?) Oleks küll, aga kes see mind enam ära toetab, mul eterniit ostetud ju. (rookatuse toetus?) Oleks küll, aga kes see enam siin.. muhust käivad mehed siin ju tegemas. Noh, oleks küll, aga roog on ju ise nii kallis ja natukese aja pärast seal, näe Loretsis, tehti praak katus, paari aasta pärast pidi uuesti teise poole tegema“.

Talu F

Kaks inimest (lause alguses, kelle hääl M või N)

(kohalugu) N „Oi siin oli palju hooneid“ M „Siin vanasti oli kauplus“ N „Siin elati ka, aga kauplus oli ka“ M „Siin juhuslikult tuli maapinna koorides välja, et siin oli reheahi, seda me teadsime, aga kõik muu [vanad paepörandad] see tuli siis välja. Siis linnapeenas oli laut, siis vana paargu. Ma olen natukene taastanud seda müüri“ N „ja väikseid selliseid kus hoiti petrooleumi“ M „Noh, siin kauplusel oli igal asjal oma ladu. Et selliseid paari ruutmeetriseid pörandaid, selliseid tuli palju siit välja. Putkasid enam ei old, kuna see maja viidi ju 50ndatel minema“ (millal ise tulite) N „Kaks aastat tagasi, kolm saab augustis“ /.../ N „Ütleme, see plats oli täiesti võsa, siin ei olnud mitte midagi. Ainult võsa. Kiviaeda taastame nii palju kui saab (PRIA toetustega?) M „Ei, PRIA toetustega saab ainult põllumaaga piirnevaid aedasid taastada“ N „Mingite aastate tagant on siis ka elamumaale, aga siis ei tohi olla midagi tehtud. Sa ei saa nii, et mul on mingi 500 meetrit lapitud ja siis ma tahan 500 meetrit veel teha. Sul peab olema 0. Vähemalt siamaani on niimoodi olnud“ /.../ M „Tänu sellele saimegi üldse ehitama hakata siin, et vana hoonestatud ala. /.../ Ja kuigi siis oli ka probleem, et ei tea, kas Vilsandi laseb meil teha, et mine tea, äkki on mõni taim siin ala peal, mida ei tohi tallata või nii kui nad ise mehed-naised seal looduskaitstes ütlesid, et mine tea, äkki on mõni sipelgarada seal, mine vaata igaks juhaks järgi. No see

oli küll huumoriga öeldud, aga .. „ N „Noh, tegelikult on see jama. Tegelikult ju loodus ise reguleerib ennast. Kui siin on eluaeg olnud talu ja talupidamine, siis miks ma ei või siin olla, kaua me räägime sellest, et maale elame, lähme maale elama, et maaelu välja ei sureks. Aga meil on Eestist ju üle poole looduskaitse all. Nad töötavad ju vastu sellele tegelikult. See on nii vastu, see suhtumine, looduskaitse alale elama minemine, et mida ma siis teen, ma ei hakka siia ju kaevandust tegema. Ma tahan, et lähaks ilusamaks. Kas see nagu võsas plats ja lagunenu kiviaedadega plats oleks siis ilusam või? Ma ei tea, ma ei saa aru. Minu meelest on ju tore kui inimesed tulevad ja teevad korda need vanad talukohad“. M „Möödunud aastal kui nad käisid siin trahvi tegemas, siis näitasid sinna, et vaata, seal on üks vana talumaja, see on ehe ja õige. Ta on juba kööbakil ja võib-olla järgmine aasta kukub kokku, aga see on ilus. Aga see, kui me siia midagi uut teeme, see ei ole ilus.“ /.../ N „Aga me olime eelmine aasta tegelikult loobumas ja käega löömas, kuigi meil oli maja juba mingil määral valmis. /.../ Sest me nii õudsalt solvusime. Meil käisid kevadel mingid looduskaitsejad ja muinsuskaitsejad käisid kohapeal“ M „Ei, keskkonnaamet oli“ N „Noh, ja siis tal oli kaasas üks naine, muinsuskaitseja, juhuslikult. Ta ei pidanud tulema, aga lihtsalt mandrilt tuli siia. Ja rääkisime, leppisime kõik kokku, et mis me teeme, et viime selle välipeldiku siit ära, see ei sobinud siia hoovi peale. Siis see maja [väike paviljon], et me ei tohi seda hoida sellise ilusa kollase, peitsituna, et see peab minema selliseks tumedaks, et see sobib selle kivivaremega ja leppisime kõik ilusasti kokku. Ja, kurat, - vabandust - sügisel saadavad mulle, see suur, menetlusteave. Me tegime kõik ära, kutsusime sõbrad kokku, vedasime selle peldiku siit ära ja tohutult teeme haljastust. Aga aastaga ei kasva ju midagi, te näete, et siin on mul kõik täis istutatud, seal on kõik puud kasvamas. Südamega teeme, see kõik võtab aega. See plats oli võsas, me pidime kõik selle maha võtma. Ja siis nad ikkagi keerasid meil selle trahvi ära, aga noh, nagu meil sõbrad ütlesid, ärge tehkegi midagi, tehke see trahv ära, siis on rahu majas. Aga see ei ole ju ka tegelikult õige. Me oleme ausad inimesed, maksame maksusid, ma käin iga päev tööl ja see on ju tegelikult.../.../ Ja siis ma saan nagu selle eest, et ma tahan oma vanavanemate kodukohta üles ehitada. Pange mulle reeglid ette, et ma ei tohi, ja andke mulle tähtaeg. Aga... ma ei tea. Me käisime ju vallad ja kõik kohad läbi, uurisime, mida siia teha tohime, kui suured majad teha tohime ja nii edasi ja nii edasi. Järelikult on vallas ka see teavitus nõrk, on ju“ /.../ N „Ja kui vaadata siin ringi, siis on igas hoovis neid datšasid, igas hoovis on neid väikseid putkasid ja siis ma näitasin ka. Ühel on tehtud vanadest eterniitidest ja ma näitasin, et miks neil võib. Aga neil on nii vanast asjast juba, nendega ei saa nad midagi ette võtta. Ja mina olen siis see loll, kes tuleb, ja peab hakkama seda trahvi maksma nagu politseinikele, et on mingi aeg, kui on vaja raha koguma hakata. Ma olin nii pettunud. Me oleme püüdnud nagu tööd teha ja ausalt elada, mul ei ole selle vastu midagi, aga seadke mulle tingimused ja öelge, et kui ma ei ole neid reegleid täitnud, siis. Aga me täitsime kõik nõuded ära, mis oli vaja ja me ei julge isegi seda maja [väike paviljon] peitsida ega midagi teha, et las läheb siis tumedaks.“ /.../ N „Ei, me ei ole selle vastu. Las ta siis olla nii, kui on vaja, aga et mitte midagi ei sobi – no.. täitsa uskumatu, kuidas ei sobi? Maja me tahtsime teha tegelikult ühe korruselise, madalt, noh, kahekesi me oleme, lapsi pole siin enam /.../ aga siis tuldi ja me pidime kogu projekti ringi tegema, et ei ole majal see kalle nagu õige. No miks ma ei või?“ M „No katusematerjal ka ei tohi teatud asi olla. Ei, no, see võib olla [ruberoidplaadid], aga plekk ei tohi olla /.../ ei tea, mis neil selle pleki vastu on, jah.“ /.../ N „Aga samas kõrvalmajal on, eks ju. Siis tekibki nagu küsimus, et mille järgi neid asju otsustatakse ja tehakse“ M „See on umbes see, et see kes siin paigas on, see las olla, aga uusi tulijaid meil pole vaja“ /.../

(vetsu saaga) M „Ja aga, no, ma ütlen, et ükski ehitusseadus ei keela ruutmeetrist peldikut ehitada.“ N „Ja siis nad küsivad meie käest, et miks te selle tegite? Aga kuhu ma siis käin hädal, kui.. mul polnud ju seda maja siis [M muigab vahele: „Kadaka all“]. Nüüd meil on kõik asjad tehtud, sees on ka vesiklosett, aga no kuhu ma lähen. Ja siis, kuhu ma ehitusmehed panen? Küsivad, miks te selle datsha tegite [väike

paviljon], see ei sobi eesti.. see on vene rahvuse stiil, et see ei ole üldse eesti... kuidas ta ütles, et see ei ole eesti kultuur. /.../ No minu meelest puitehitus maal, olgu ükskõik milline ta on, ta on ju korralik asi, ta ei ole mul ju mingi kokku klopsitud asi. No, ja oligi, et jälle katuse kalle on vale ja kõik on.. No ja ma ütlesin, et mis ma siis nüüd teen, ja nad siis nii palju ikkagi ütlesid, et me ikka ei nõua, et te peate ära lammutama. Ma ütlesin, et no lammutama mina seda ei hakka, et üle minu laiba, onju. Et tehke mulle siis need trahvid, tehke mis tahate, mina seda ära ei lõhu. Ja siis ikka, et miks te selle tegite? Ma ütlesin, et sellepärast, kus me siis ise oleme, kui meil maja ei ole? Kus mu ehitusmehed peavad olema? Kus nad riideid vahetavad? Ja siis nagu hakkasid ka mõtlema, et ahnoo jaa, et ok. Ma ütlesin, et ma ei saa ju viite ehitusmeest saata võsasse hädale, siis on paberid laiali, siis on hunnikud seal, siis on täis .. siis hakkab ühel hetkel kuse hais, siis ütlevad naabrid, et vaadake, mis seal on. No vot, sellised asjad. Ma olin nii vihane, ma räägin ennast nii vihaseks. /.../ Ja siis see naisterahvas ütles mulle kuidagi niimoodi lohutuseks, et aga olgu õnnelikud, et te looduskaitsealal elate, siis ei tule keegi teil siin mingit kaevandust tegema. Ma ütlesin, et siin pole elu sees mingit kaevandust olnud, miks peaks keegi üldse tulema? /.../ JA võta seda looduskaitse seisukohast, et loodus ju reguleerib ennast ise, ma olen tegelikult pigem hädas – mul söövad jänesed puud ära, mul söövad taimed kõik taimed ära. Sead on meie maa.. kus nüüd looduskaitse on? Mul on terve see kõrvalkrunt, mis on minu oma, on üles küntud sigade poolt. See tähendab seda, et nad on kõik lindude pesad üles tuhnutud, nad on kõik käpalised ära söönud, kõik on segi tuhnutud. Aga no, kuramus küll, aga kui inimene tahab tulla tegema, siis.. /.../ ma arvestan sellega, et ma elan looduskaitse alal, ma elan looduses, ma ei saa kuri olla.“ /.../ M „Ma ikka ütlen selle jutu peale, et täna me kaitseme loodust, aga varsti 20-30ne aasta pärast me hakkame inimest kaitsma, sest inimesel pole kuskil enam olla“

(katusest) N „Kurb ju. Nagu seegi, et miks ma ei või ehitada endale sellist väikest maja, kus oma vanaduspõlve pean, ja siis ma pean juurde maksma, sest looduskaitse käskis ta mul suuremaks teha. Või mis ta nüüd on, keskkonnaamet. Tegelikult ta oleks pidanud meil hoopis teistsugune olema.“

(muutused maastikus) N „Muudatused on ju suured. See on ju Saaremaa kõige suurem küla, või noh, oli kunagi.“ M „Pindalalt. Mis oli – see peaks täna ka olema. No enne sõda oli, mis see nüüd oli Vintri või midagi, mis oli rahvaarvult kõige suurem kunagi.“ N „No mis kõige suurem muutus oli, siis küla on ju nüüd tühi. No, suvesaarlased, kes siin teevad, või suvikud nii-öelda, need siin köpitsevad, aga ei tule ju siia keegi. See ongi - need reeglid on niivõrd ranged, siin ei lasta teha, siin ei saagi teha midagi. Kuna mul mees on külavanem, siis ta käib ja ajab ja jaurab, siis midagi nagu liigub, aga siin vahepeal 50ndatel, sul ei tohtinud ju – miks meil maja siin ära lõhuti – sul ei tohtinud kahte suitsu olla. Ja siis mul vanaema abiellus uuesti ja kolis siis sinna mereäärde Kuusiku tallu, kus tal oli siis teine mees. Seal täitsa mere ääres. Ja siis oli nõue see, et tuli kõik siin ära lammutada. Aga mu ema vend, vedasid kaks hoonet, taluhoonet, vedasid siis traktoritega, nii et selle talu hooned on Kuusiku õues alles. Aga no, ma ei lähe neid ju tagasi küsima, las nad siis olla.“ M „Aga nad ei sobi ka meil täna enam siis“ N „Et las nad siis olla, pole hullu midagi, nagu lihtsalt, selgituseks. Ja maja kästi lammutada kütteks ja see läks mingi kolhoosi lubja ahju. Et see on nagu täiesti hämmastav.“ N „Ma olen nagu vanaema käest kuulnud, et nad ei oleks jaksand, et too oli tunduvalt väiksem maja, et tol ajal ei olnud nagu seda pentsi ja raha ja ei oleks nagu suutnud seda hooldada vanaisaga kahekesi. Et nad valisid väiksema maja, mida oleks kergem kütta ja hallata ja nii ta läks.“

(maja sobivus) M „Meil kästi [maja] pikemaks teha. Tähendab, see ei olnud käsk, see oli soovitus. Nad soovitasid, et proportsioonid oleksid paigas, siis peaks pikema tegema. /.../ N „Noh, meil lõpuks endal ka, oli, et kui ei ole katust peal, siis ei saa ju pilti silme ette. Pärast ise ka vaatasime, et nagu mingi loss on siin keset küla.“ M „Kui sellisel majal on vaja katust muuta, siis praktiliselt ei muutu midagi. Aga kuna meil on sellise pika räästaga, nüüd et seda harja tõsta, siis pead ka seda räästast tõstmata ja see

viibki selle maja proportsioonist välja.“ N „Sest muidu esialgselt oli see maja nagu ühekorruseline ja need räästad olid madalamad ja need oleksid palju rohkem sobinud siia külasse“ /.../ M „Ma ütlen, tänu sellele tõstmisele, räästas tuli ka pikem teha.“ N „Ühesõnaga, ei tulnud see maja, mida tahtsime, aga nii ta nüüd on“.

(piirangute õigustus – ära hoida liigne ehitus ja kakofoonia) M „Siin seda [ohtu] küll ei saa olla. No tähendab, sa ju ütlesid seda, et tihedus – tihedust saab sellega ära hoida, et nad ei lase igale krundile ehitada, aga lasevad üle krundi. Lihtsalt võtavadki mingi sirkliga, selle maa, et nii – siia raadiusesse, ja sellest edasi enam ehitada ei tohi. Selles mõttes saab keelata, aga niimoodi.. /.../ Täna on siin 36 talu, kus on võimalik, nagu öeldakse, midagi teha. Et sul on, noh, katus peal ja kus inimesed suvel käivad. Et üle 50ne koha, mida võiks veel mõelda, et kus midagi oli ja midagi taastada. Aga ma ei tea, miks.. võib-olla seal lähemaal on teised teemad, aga meil seda küll ei ole – ülerahvastatust. Pigem on see, et inimesed ei tule. Esiteks, see on ju Eestimaa kõige kaugem nurk, et .. Noh, aga kes tahaks tulla, need võiks ikkagi nagu vastu võtta, et mitte nende vastu käima hakata. (suvitajad) M „Minu meelest, ma tean, et mingiaeg nagu öeldi, et kuradi soomlased, ostavad kõik mereäärsed maad. Minu arust pole vahet, on ta soomlane, venelane või hiinlane – kui ta teeb selle maa-ala korda, no kelle asi see on, mis rahvusest ta on. /.../ Kas ma vaatan siin kõrval olevat võsa või vaatan siin kõrval olevat maja, see mis keeles seal õues räägitakse, see mind ei huvitata. /.../ N „Seal [Eldal] on ka ju päris palju välismaalaasi. Seal nad on ka ehitanud – majad on korras, hoovid on korras, sest, noh, eestlane ei suudagi sellistes kohtades ehitada. Tal ei ole seda raha ega võimalust. See on tegelikult tohutu kulukas.“

(programmirahadest kaevude rajamisel) N „On ju see hajaasustusprogramm. Kus sa võid endale kaevud puurida kui sa ei saa vett. Noh, nagu siin Atla külas on ju tüüpiline see et juuni kuus, sellise kevadega, kus sul on nii kuiv, sul on kaevud tühjad. Paljudel inimestel on ju need.. meil on ka siin auk ju alles, aga.. tühjad. Ja eelmine aasta ma kirjutasin kaks projekti kahele perele siin ja, noh, nad ei saanud. Ja toodi põhjuseks see, et rohkem vaadatakse neid, kus on lastega pered. Aga milles see vananimene süüdi on, et.. See sama Kuusiku-Mihkli – ta käib naabri juures, sinna on veetud siis toru, et ta saaks vee, sest sinna on puuritud kaev nagu meilgi on puuritud. Aga see vana inimene, ta ei leia seda raha. /.../ Tegelikult võiks natukene rohkem süveneda, et kellel seda tegelikult vaja on.“

N „selleks, et sa võiksid kala püüdma hakata ja tulu teenima, on vaja püügiluba. Miks ei või olla sellised seadused, kui ma olen siia sisse kirjutatud, miks ei võiks mulle olla kalapüügi õigused. Kui ma tulen siia, mul ei ole siin tööd, mul ei ole siin mitte midagi teha, aga võib-olla ma tahan hakata väiketootjaks/.../ Ma ei ütle, et mul oleks vaja mingeid ajaloolisi õigusi, aga ..“ M „Ei no, õigus osta kolm võrguluba. Täna ma saan osta ühe võrgulua omale, ühe naisele. See on kõik. Aga kahe võrguga ma ei lähe ju merele, ma ei elatu sellest ära.“ N „Aga katsu sa saada neid ajaloolisi õigusi“ M „Aga täna on ju see ka, et üks võrk maksab poolteisttuhat euri ja kümme tükki pead ostma, et ajaloolist osakud kokku saada. No see tähendab seda, et ma panen 15 tuhat eurot hakkama, et omale ajaloolist osakud saada.“ N „Ja siis ma saan alles hakata toetusi taotlema. Enne seda, kui mul ei ole ajaloolisi õigusi, mul ei ole õigust ka kalandusest raha taodelda.“ (lautrikoht?) „Ei, ju, see ju läks.. meil oli ju kunagi sadam suisa Reedikul. Aga kuna need maad ju jagati pooleks, kuidagi teise taluga, siis.. /.../ kuna siin oli mingite õdede-vendade värk siis..“

(teistel konflikte) M „P.'l ka vist oli. Ma ei tea. Tal vist oli samasugune datsha vist vale koha peal, ehitusalast väljas nagu. Et täpselt piiri peal, et putka esine on nagu see ehitusala piir. Samas ongi, et mis on ehitusseaduse järgi alla 20 ruuduline ehitis, see pole veel mingi ehitis. /.../ No, rahvuspargis on, vaata ruutmeetrite peldik ka on ehitus. (kas vald seda ei öelnud?)=M „Ma olen praegu käinud vallas, tahame natukene juurde ehitada siin asju, nemad ka täpselt ei tea. Nemad saadavad paberid edasi ja

siis tuleb teade, mis täpselt on. Nemad ka ei tea, mida võib, mida ei tohi. (rahvuspark ise kontakti otsinud?) M „Ei ole midagi“ N „Nad teevad oma satelliidiga pildi ja siis. No ja siis oligi, et teil on nii lage siin. Aga kui ma teen oma hoovi võsast puhtaks, mul ei saagi olla siin mingeid põlispuid.“ M „No põlispuid ei ole, need on kõik mingid haiged saared“ N „Ma neile ütlesin ka, et see ei ole nii, et ma täna istutan ja homme on kõik haljas.“ M „Meil on nendega nii palju kokkupuudet, et kui on vaja trahvi teha või midagi on valesti, siis nad tulevad.“

(toetused) N „Ma arvan, et tagasi ei tule siia.. vähemalt nii palju kui mina tean neid suvesaarlasi, siis – noh, võib-olla tulevad siia vanaduspõlve veetma – aga peredega, lastega – ma ei usu seda täna. Riik teeb ju täna kõik, et see ääremaastumine toimuks ja selle peale ei mõtle tegelikult mitte keegi. Jälle ma jõuan selle juurde tagasi – meil ei ole siin ju töökohti ja mitte keegi ei hakka sul siia Saaremaa kaugesse otsa tegema mingit tootmist, see ei tasu ära.“ M „Sa ei saagi siin teha, sulle ei anta hoonestusõigust.“ N „Kui ma tahksingi hakata tegema – ma räägin oma äriideest, oma väikesest mõttest – et kui ma tahaksin teha oma väikese hoone siia, ehitada, meil on ära märgitud kõik onju, et hakata tegema kalast midagi lihtsalt niisama. No hakkam kasvõi kuivatama, fileerima, pakendama toorest kala – mida iganes – kala saab kõik otsast lõpuni teha. Suitsutama, mida iganes. Siis tegelikult need nõuded, mis sinna tulevad, see on nii meeletu, et meie siin paesel pinnal ei saa neid nõudeid üldse täita. See pole praktiliselt võimalik. Ja siis ongi see – miks ma peaksin siia tulema, miks ma peaksin neid töökohti looma? Riik mind ju ei toeta.“ M „Toetus toetuseks, aga kui sul ei lubata üldse midagi teha, seda maja ehitama hakatagi“ N „No kindlasti ei peaks lubama, et inimesed saaksid ehitada mida tahavad, et võib-olla ei peaks jälgima seda katuse kallet, aga see ka pole päris õige, et ma lähtun ainult enda muredest, onju“ /.../ N „Ma ei tee ju lamekatust, viilkatuse ikka. No vanasti ma saan aru oli ju see mõte, et sinna lakka pandi heinad. Need hoidsid sooja ja see on ok, aga...“ M „Rookatusega ei saagi ju teha mingit madalat katust, sest see vajub ju muidu kokku“ N „Kasvõi see, et meil on majal nii suured aknad, sellel on ka oma põhjus – päike kütab meil. Me ei suuda osta päikesepaneeli, no ütleme nii, et me ei küta seda maja juba kuu aega [vestlus toimus mai alguses], sest päike kütab maja nii soojaks. Kõik käivad ja imestavad“ /.../ (nõustamised?) „No jah, seda oleks küll vaja. Kust ma tean kõiki neid seadusi ja kus ma suudan kõigega kursis olla. Samas kui ma käisin seda trahvi menetlemas, noor naisterahvas oli seal, ta oli väga viisakas, ma ei ütle ühtegi halba sõna, et aga.. Ta ütleb ka, et ma pean selle trahvi ära tegema, ma pean kasvõi selle miinimumtrahvi ära tegema. Pigem oleks, jah, see nõustajate pool, et ennetada selliseid olukordi. Ma ei taha paha ju. Ma tean, et neid pahasid on ka palju, aga ma tahan ju külaga arvestada“ (projekteerimistoetus?) N „Kõigepealt võiks ikka olla see, et kasvõi kiviaia toetus, kasvõi see, et ma lähen maale elame. Kõigepealt on see kiviaiaehitamine, see on ka ju hoonestamine, või see ei lähe sinna alla? Ma teen ju selle.. see on ju krundi osa“ /.../ M „Rookatus, see ongi selline rikka inimese lõbu, et seda harja peab iga 5 aasta tagant uuesti tegema. Et ma olen selline mugav inimene, ma teen endale sellise hooldusvaba katuse, mis võib-olla tõesti kümne aasta tagant käin survepesuriga üle kui hakkab sammalt koguma.“ /.../ (otsesed toetused renoveerimisel) M „Minu mõttes, iga toetus võiks kasulik olla. Aga noh, kes saab seda toetust konkreetselt? Et kes elab siin või kes on sisse kirjutatud? Või noh, suvik või püsik“ N „Siis peakski olema, et seal komisjonis ongi inimesed, kes seda asja teavad. Või et nagu PRIA komisjonis on, et inimesed käivad kõigepealt kohal, seda paikvaatlust tegemas. Ja Leadri omad käivad ju.“ [Seltsid pole kutsutud rahvuspargi tegevusse] – mitte ainult majale, vaid kõrvalhoonetele samuti.

Talu G - jääb analüüsisiosast kõrvale. Vanem daam, rääkis eelkõige inimestest, majade ega piirangute kohta ei osanud eriti kosta.

Talu H

(kohalugu) „No umbes 100t aastat ta ei ole. Vähem. No ütleme, et selle ringis. Eesti ajal juba tehti juba. Need majad kõik – Aida, Tamme, Marjapuu – need on ju kõik teinud ühel ajal. Need on siin ostetud need kõik maaplatsid. Vanasti popsu kohad, anti mets ja igaühel oli oma karjamaa. (uhke maja) No kuule, isa tegi remondi tegelikult ka – ta vahetas kõik need palgid ära. Siin otsas oli meil loomad – lambad ja sead – ma olin pisike poiss. /.../ Saun oli siin ja .. need hooned, mis siin kõrval on, need isa tegi kõik tuhaplokist. /.../ Ma sain lümandast omale paberi ja siis sain ehitada omale siin. See oli viis aastat tagasi, mul siin veel asjad käsil. (paberite ajamine keeruline?) Ei ole, see Lümandas siit said paberi kätte, siis lubati ehitada, nüüd enam ei lubata – peab projekt olema. Vaata, kus on jama. Viis aastat tagasi lubati, noh, see kuni 60 ruutu lubati ehitada, ainult maksid riigi lõivu ära ja kõik oli. Aga siis oli see aeg, mis lubati. Näed praegu mul on onu või tädi tahab omale ka ehitada, nüüd peab projekt olema. Aga palun, ehitage 20 ruutu, võite terve õue täis teha. Ma käisin vallas küsimas. Pane oma 5x4 maju palju tahad. /.../ Suvalise koha peale ei saa, vana koha peale saab. /.../ Tädi poeg ka, et kuidas sina said ja mina ei saa. See jurist ütles, et kui sa saad kohe kätte, siis on paber näidata, et iga aasta muudavad seadust. Ja, noh, tuligi uus seadus. Ta tahab ka vana koha peale ehitada, aga peab olema projekt. /.../ Aga noh, siin ma ei tea, see on jõe naljakas. Mul siin naabrimees, siit samast /.../, tahtis siinsamas põllu peale ka omale ehitada. Ei lubata. Ta olla küsinud, et miks ei luba. Et siin pidi olema miskised taimed või..aga kui 150 looma on peal, sie ei tee mitte midagi liiga. Ma küll sellest aru ei saa, miks need võivad peal olla ja inimene paneb omale, noh, nagu mulgi on, kõik septikud on maas, ja ta teeb omale ja – ei või ehitada. Ta oli käinud seal keskkonnaametis ka küsimas ja ei saanud midagi. Ainult, palun, oma koduõuel võid ehitada, aga siia kõrvale ei tohi. Ja ei lubatud. Aga 150 lehma peal, lubatakse. See on kõige hullem asi. Need tambivad taimed ära ja mees ehitab ju oma maa peale. No, ei mina, neid säädusi, ma ei .. Ei noh, ma olen siin ikka rahul, ainult et ma pean oma metsas võtma loa, et ma saan metsa minna. /.../ Ma ei ole uurinud, mul pole seda vajadust olnud.“

(kontrollist) „Vot, see sama oligi, mu tädipoeg oli omale teinud seal üks noh, kus see, võrgukuur ja teise teinud selle kaks autot sisse. Laks, kiri tulnud koju, projekt vaja. Ja kui ei ole, pead maksma 500 eurot. Oma õueplatsi peal. See polnud 20 ruutu olnud, oli suurem. Muidu ta nii vihane, et miks sul ei ole. Näe, sul käib ka ju lennuk, miks sulle ei tule ühtegi kirja koju. Mul on ju registris kõik kantud. /.../ Nüüd ma tõin omale plastmassist aknad, vahetan ringi. Mul olid sellised ajutised, siin, et need ju .. sees saad elada, aga.. /.../ Siin nagu see, vene eterniit oli, pole ka kui 20 aastat vastu pidanud. Aidal on ka juba 40 aastat, aga hakkab juba läbi minema. /.../ Ja jah, siin oli enne Ranna, Lõuka, Saadu .. need on kõik tühjad kohad, jah, see on vene ajal [tühjaks jäänud] inimesed surid ära ja polnud.. üks nagu ostis ja hakkas ehitama, aga .. Ah, Inglise koht on ka, siin metsa sees. Projekt pidi olema ja hakatakse ehitama, aga.. Aga Marjapuul tahtis ka see, S., tahtis ka siia ehitada – jälle pole luba antud. Nad tahtsidki sinna põllu peale, mitte midagi seal pole olnud ja siis öeldi ei. Vana koha peale, palun väga ehita, aga nad ei tahtnud sinna lauda kohale ehitada, polend nagu meeldinud seal, ju ta tahtis siis nagu kena kõrge koha peale. No ongi mõistlik, aga no ei lastud. Võib-olla oleks, aga ei ajanud, mees tahtis tal ka ikka oma kodukoha peale ja niimodi tuli lõpuks välja. Karalas on ka ilus, seal mere ääres ja. (ehitushirm) Praegu küll ei ole mette kuulda.“

(piirangust) „Mis sa siin arvad, sa võid ise nagu öelda, mis sa hing arvad, näed, ei antakse ja ma ei hakka ise peale käima nagu mõni. Tolku pole seal ikka. Ma räägin, mul naabrimees oli kaks korda käinud küsimas ja ei anna noh. No ei anna ehitada. (on neid vaja?) vaata, neid pole küll vaja. Ennevanasti sai kõiki ehitada, polnud keeldu mitte midagist – palun, ainult ehita, aga projekt pidi ikka olema. Sie maja, mis isa ehitas, sel pole ka projekti. Aga siis tuli see vene aja lõpp, siis küsiti projekti. /.../ Ei, muidu, ma ei ütle siin midagi, aga see keeld on siin nii, et .. ma ei tea. Nüüd on loomad siin mere ääres ja mis see loom teeb – umbselt roogu täis. Enne pole üldse olnud. Lihtsalt, nad ei jõua oma loomad sinna peale pannagi ja kui ta on suur, siis loom ei söö. /.../ Aga nüüd on jõesuu on kinni, kõik on kinni. Kui see kala tuleks, siis peaks seda kaevama. Kala ei saagi siia tulla, ei hakkagi. (millal viimati lahti oli?) No, 30 aastat tagasi juba kindlasti. Sohvoosi ajal hakkas juba kinni kasvama, praegu on kõik nii umbeselt täis, lähed nagu dzungli.“

(muutused maastikus) „No ja, vot mul siin vene ajal oli siit tee läbi. Vot siit, läks kohe tee. Siis äkki, noh jah, see vene lõpp, kõik põllud ja asjad lükati kokku ja aeti ülesse. Pandi loomad peale ja suur uudismaa aeti siin üles, aga muidu pole siin rohkem midagi. Siin ääres olid muidu puud tee ääres ja kasvasid, siin oli igaühel oma kiviaed ja rada oli. See kõik võeti maha ja tehti põlluks. /.../ Kiviaedasad, kes see siin seda tegema hakkab. Pole meil siin toetusi ka otsinud. Oi jumal, sihuke paberitöö, ja .. nõutakse nii paljusid asjaid, ja siis peab olema täpselt selleks kuupäevaks valmis, ma saan tükimaad lihtsamalt, kui ma hakkan seda tegema (lautrikohad?) Siin pole olnud, sellel talul olid paadi vettelaskmiskohad seal Ranna kohal, pikanina otsas. /.../ Seal oli väike sihuke väike paadimaja.. ja me olime sihukesed pisikesed poisid veneajal, me leidsime ühe sihukse kastiga oli vintpüssid koos padrunitega, aga selle me andsime kohe piirivalvuritele ära. See oli lagunud, siis noh, seal üleval heina all oli ja täitsa kohe õliga koos oli. /.../ No siin Allikvere all on ka nagu mingid kividest kohad, kust paadi saab sisse tõmmata. A no seal [Rannal] olid ikka suuremad kohad, kus need pöörinoodapaadid saavad olla, aga see siin on väiksed. Aga muidu seal kivid meres on reas, kohe kolm tükki, kivid on lapitud.“

(toetused) „Aga mis see rahvas siin teeb? Töökohta siin ju ei ole. /.../ et kui vanas eas, siis tulevad siia elama, aga ma ei tea, kas nad on nüüd.. /.../ Kusil siin ligemal ju töökohta ei ole. /.../ Mõned võib-olla tahaksid, aga ei lubata. Vat see on kõige hullem, et ei lubata ehitada. /.../ No küsimus on sellest, et inimesed nagu öeldakse, tuleks tagasi, aga küsimus on selles, et nad on ju.. vat kui inimene ei tahaks selle koha peale ehitada, ag apaneks hoopis selle koha peale, aga vot keeld on nii kõva peal, et ... ma saan aru, et inimene nagu rikuks seda maad, aga ei ole ju. Noh, nagu siin Saarel oli, et ma tahaks oma onni üles teha, aga ei saa. Aga 150 looma käib peal, nemad võivad ja ma ei või. Inimene tuleb teeb teed sisse, paneb oma septikud. Ma saan aru, et muidu viskab oma solgi üle aia nagu ennevanasti, aga ei.. paneb omale septikud ja asjad sisse. Ja siis tuleb see sarviline sinna põllu peale ja teeb kõik oma asjad ära ja vot, ei riku ära. Ma ei tea. /.../ A noh, seaduse järgi me peame käima, muidu ei saa. /.../ Kui sa lähed küsima, öeldakse sulle „ei“ ja ongi kõik. /.../ Aga kui praegu antaks luba, et oma maa peale võid ehitada pisema suvemaja, siis tuleks rahvas ka siia. Ja see täidaks selle kohad ja asjad ära.“

Talu I

(kohalugu) „Jah, aga mis ta nimi enne oli, see on Pitkanina poolsaar, ja Pitkanina on selle eelmise koha nimi, aga mis ta nimi enne oli, seda ma ei tea. /.../ Ma tean küll seda, et veneaja alguses oli seal kaluriühistu Noot ja nemad kasutasid ka seda siis paatide kohana, vettelaskmiskohana. /.../ vat see oligi eraldatud, aga kuidas selle juriidiline staatus oli, seda ma ei oskagi öelda, ta oli eraldatud raudselt piirjoontega ja ka nende piirikividega, need on alles kõik. Selle järgi tehti see möödistus, kui see

oksjonile pandi, kust ma selle ostsin, eksle. /.../ See kuulus nüüd küla talunikele, kuidas ta nüüd juriidiliselt oli võetud, seda ma ei tea, aga siis kui kogu küla kalurid kasutasid seda vette vettelaskmiskoht ja vastuvõtmiskoht ja võrkude lappimise koht. Isegi paadiehitust, on öeldud, on seal tehtud. See sama koht on Aadu Hindi tuulise ranna sündmuste toimumise koht. /.../ Ma lugesin uuesti läbi Tuulise Ranna esimese osa ja kui sa ühe neljandiku läbi loed, siis sa saad aru, mis seal toimus. Ma võtsin selle uuesti ette ja hakkasin kõndima mööda seda teed, seal oli pime-kaarli, kes oli pime ja ei näinud ja tegi korve kaluritele ja teda juhatas üks lombakas noor poiss Joosep, kes käis siis temaga käekõrval ja läks siis temaga mööda teed ja siis ta kirjeldab, kuidas läks üle väikese oja, mis on enne seda Pitkanina poolsaart, läks kõndis ja istusid kiviaiale ja nad istusid sellele neljakandilisele kiviaiale, mida ma näitasin, mis on minu õues, ja ootasid, kui paadid tulevad merelt /.../ ja täpselt, siis kui tulid laurisaare tagant need paadid, siis istusid seal müüsid neid korve. See on täpselt sealt võetud. (aasta ostetud?) 2000 vormistasin. Seal mingi õigus oli kellelgi, kes loovutas selle õigus ja siis pandi see maavalitsuses oksjonile ja siis ma oksjonilt ostsin selle. /.../ see oli see aeg, kus maavalitsus pani neid nii-öelda ripakile jäänud maid pani oksjonile. Ta oli selles mõttes ripakile jäänud, et ta kuulus vist kellegi maa juurde, et keegi omaniku moodi inimene seal pidi olema. (vahimaja müürid, paadikuuri jäänused?) Vat, lauajuppe ma pole leidnud, aga metallijuppe olen küll. Neid metallikobasid, selliseid aasasid ja naelu ja need ma korjasin ka kõik kokku ja panin sinna korstna vundamendi peale, praegu need raudesemed. Aga paadikuuri lauajuppe ega selliseid asju pole, kuna torm käib sealt üsna üle. Need suured tormid on sealt käinud sealt täitsa alla. /.../ Seal oli, kui ma tulin 2000, 1993 lahkus piirivalve saare pealt, aga kuna ma sel ajal olin ühes teises kohas, seal Rauna, siis piirivalve sõitis 90 piirivalve iga päev seal valvamas. Ja nende tee oli siis seesama Pitkanina poolsaart mööda, mööda seda minu teed praegu, väravast sisse, sealt mereäärde sisse oli üks tee ja teine tee läks läbi metsa sinna Vilsandi peale. Need teed ja sõjaväe autoda jäljed on veel alles /.../ Ja ülejäänud oli seal kõik siis see rägestiku mets, ma ainult puhastasin selle keskmise osa seal ära sellest rägestikust. /.../ (rohkem rahvast?) Ei, piirivalve ajal ei olnud seal üldse, kuna tol ajal aeti kõik 3 kilomeetri raadiuses rannast, merest eemale. Et, rahvas läks kõik ära ja ei ole seal kedagi praegu. Ainult üks koht seal on, see kollane maja, kus üks mees elab. /.../ vat külaplatsi kohta mul pole mingit aimu. Praegu seal on nii vähe rahvast, et ei ole midagi. /.../ Kuna see tehti kõik tühjaks seal veneajal, siis seal pole kedagi. /.../ (hoonete teisaldamine) Ait, selle kohta on detailplaneeringus, tähendab registrisse kanti ta alles 2011, tähendab ehitusregistrisse, see võrgukuuri nimeline vana ait, aga.. ma viisin selle üsna kohe vist, 2001, arvatavalt. A moodul, ma viisin nüüd, kui ma viisin vallale esimese taotluse detailplaneeringu algatamiseks, 2011, siis ma viisin ta sinna, kus mul oleks magada ja olla, et ma saaksin hakata tegema ja ettevalmistama seda. Aga mina nimetan seda ajutiseks ehitiseks, ajutine varjualune [kaasaegne kandiline lamekatuse, plekiga kaetud ja suurte klaasakendega u. 4x5 mõõdus moodulmaja]. (aga vald mis arvab?) Ei no, praegu võib-olla isegi on, et ok, aga tema staatus peab saama nüüd selgeks, et kas on ja jääb või viiakse ära. Et ta on minu jaoks ajutine varjualune, kus lihtsalt olla seal. /.../ Ilmselt ma tahaksin detailplaneeringuga siis, taastada vanale vundamendile vanamoodi selle vahimaja ikkagi. Et siis ilmselt tuleb ikkagist see klaasputka ära viia. Ja see ikka ei sobi sinna, kui ma sinna veel vana võrgukuuri saaks ka juurde taastada ja vana paadivintsi, väljatõmbamise koha ja, et siis tuleks ta ikkagi ära viia.“

(piirangud) „Ei tohi ehitada, siis on kaitse ala, on natuura ala. Seal on kolm kihti peal vähemalt. Et noh, selle 200 meetrijärgi ei saaks üldse midagi teha sinna. Aga kuna on öeldud, et – isegi praeguses kaitsekorralduskavas on kirjas, et vanade vundamentidele võib ehitada, aga see on, jah, kuidas võtta seda vundamenti ja kas ta elumaja oli, või midagi sellist, et see kõik on nagu selline... küsimus. No jah, ta ikka oli elamiskõlbulik, kuna see vaht pidi seal elama. (põhjendatus) kohati on, aga kohati mitte. Kuna teisest küljest, ma olen orhideoloog, käin orhideesid uurimas, noh, andsin välja eesti orhideede

raamatu, ja eesti kõige suurem orhidee leiukoht on lääne saaremaa – kirgama, lümända, sõrve – see sama piirkond. Siin on hiiglama palju – tähendab, orhidee liike ja orhidee populatsioone, ja siin kasvab. Ja selles mõttes on see kaitse nende jaoks väga vajalik, et ei tohiks lageraiet teha ja üldse midagi väga muuta, et selles mõttes ma väga pooldan seda kaitset kõike seal. Aga samas, seal kus on olnud talukohad ja elukoht, seal peaks inimene ikkagi saama mereäärde ja mingi elamise tegemise võimalus peaks olema. Need on kaks asja, mis võivad teineteisele vastu rääkida, aga see on tegelt – see oleks tegelikult palju parem kui see suured lehma karju viikase sinna peale, 200pealised karjad on ju, pannakse rannakarjamaadele, arvatakse, et see teeb korda, see ei pruugi üldse hea olla orhideedele ega taimedele /.../ looduskaitsete vahel on ka kaks leeri nagu, ühed on need, kes eeldavad, et pigem eelistavad puutumatus, aga teised on need, kes tahvad teha neid vanu karjamaid ja vanu neid heinamaid, lagedaks kõik – puud maha ja lehmad peale kõik. Osaliselt see õigustab, et võib olla parem, et võib tulla uus taimkate, aga need suured härjad, need tallavad selle nii ära, et sellest ei tule midagi välja. /.../ metsisigade probleem on üldse tohutu siinkandis /.../ Nii et selles mõttes need kaitse ja piirangud on õigustatud ja tuleks kontrolli all hoida, aga samas inimene tuleb viia tagasi loodusesse ja õnneks selline tendents hakkab levima ja keskkonnaamet hakkab ka aru saama, et no midagi tuleks nagu lubada. Aga ikka no, liiga jäigad on siamaani. Ja teine asi on see ehituskeeluvöönd, muuseas, et mandril on see 100 meetrit rannikust ja saartel on kõigil 200, selle üle hakati ka kohe uuesti vaidlema /.../ tegelikult, see ei ole õigustatud, aga see läheb õiguskantslerile, see on ebavõrdne kohtlemine. Aga seal on vaja mingi tasakaal leida, see on praegu paigast ära. (ohjata tungi?) „Ega omanike seas, siin ei ole, ei saagi tekkida väga palju sellist võõrast omanikke, näiteks nüüd soomlasi-rootslasi, kes algul hakkasid ostma ja ostsid ka, need on kõik kadunud – enamik on maha müüdnud, edasi müüdnud ja neid ei olegi seal. Nad arvasid ka algul, et ehitavad kõik täis ja ei saand noh, see ka ei ole hea ju. Samas on need omanikud ka ära peletatud, et muidu nad polekski maha müündki, kui oleks saanud enda jaoks seal ehitada. Et see on ka kahe otsaga lugu.

(milliseid maju teha?) No nad on pannud, et harjakõrgus on üks, mida nad kohe panevad, meil saaremaal on olnud, et katuse kalle pannakse 45 kraadi, pannakse kohe paika. Aga ma ei ole selles väga kindel, sest need kuurid ja asjad oli enne palju lamedamad tegelikult. Ja ma ei näe, et see nii hull oleks. Ja mis sa seal ikka – palgist või tavalisest puidust, aga siis võid küsida, et miks mitte klaasist? Ma ei tea, see on sihuke jama. Ja täpselt ehitada vanu palkmaju järgi, ma arvan, et muinsuskaitse ka astus omal ajal selle vastu, et omal ajal hakati igasugust pliitsikujulisi asju tegema. Et seda ei ole mõtet. Ma arvan, et pigem siin tuleks mingi kompromiss leida. Seda jah, et mitmekorruselisi hotelle ja asju, et seda pole vaja, aga mingi asi tuleks ikka kaasaega.. noh, et aknad võiksid pisut suuremad olla, mitte kõik on mingid pisikesed ruudud.“

(kalandusest?) „Üks kuradi probleem on see kalandus, et need piirangud. Kunagi nad hakkasid tegema, et ranna elanik sai püüda kolme võrguga ja pidi maksma ka mingi. Nüüd on, et ühe võrgu saab kuidagi osta igaüks internetist kuidagi, põhjavõrgu ka, aga mis on täielik jama. Mingi tallinna elanik ostab ära ja siis rannaelanik ei saagi, et noh, pole võrguluba. Aga ma kirjutan nüüd artikli ajalehte, et ranna elanik, tema peaks saama oma panni kala saama ise vabalt püüda ilma igasuguse maksuta ja ühe võrguga kasvõi, sest see on tema elatis jne.“

(piirangud, mida peaks piirama?) Korruselisus? „Noh, ja ilmselt, suurused ka ja mahud ilmselt. Et kui sellised väiksed kõrvalhooned, noh, nagu vanasti olid, üks-kaks-kolm tükki – kuur ja ait ja mingi maja. /.../ (kas piirata kolme vormi peale ehitust?) No neid võiks ju näidistena panna küll välja, aga absoluutne [vormi piirang].. ma ei usu. Aga äkki saab mõne ühetoalise või kahetoalise kujundada tänapäevasesse olusse.. /.../ Aga noh, mõni võiks ju olla, noh, muuseumina taastatud, üleni nagu .. sihuke võrgukuur või.. mõni koht võiks olla selline. /.../ Noh, et kui keegi eraomandina taastab ühe sihukse, autentselt

teeb korda, siis võiks mingi taastamiseks toetuse, noh, mingi projekti kaudu saada /.../ et kui oma elamise juurde mõne autentse asja taastad, noh, siis võiks küll, muidu mitte. Et mingit kompromissi varianti tuleks seal leida küll.

(probleemid kohaga, kokkupuuted rahvuspargiga) „Tähendab, et ehitamise kohta oli nii, et kuna olid valimised ja ma olin valimiskeerises, mu vastased siis tegid sellest pildi ja artikli saatsid lehte, et siin on üks putka ilma ehitusloata paigas. Nii palju oli, ja selle peale tuli keskkonnainspeksioon kohapeale ja tegi valda kirja, küsis dokumente. Siis vald saatis dokumendid neile, et selle võrgukuuri kohta on paberid olemas, mis ma näitasin, aga et see on selle detailplaneeringu algatamise järgus, et senikaua las ta olla siis nii. Ja siis ma käisin ise keskkonnainspeksioonis ja leppisin ise kokku, et niikaua kuni mul see asi käib, nii kaua ootab siis selle järgi, et mis teha. Et sellega siis rohkem ei ole kobisemist olnud. (veel konflikte?) Vat, ei ole, pigem on selle teise poole pealt, keskkonnakaitse alalt. Ma ise olen teinud ettekirjutuse kus seal samas, kus mõisa juures tehti lageraiet ja orhidee kasvualad rikuti kõik ära ja tegime keskkonnaametile avalduse ja need mehed said trahvi. Aga ehituse poole pealt ma ei tea, midagi. Kuna keegi pole sinna trüginud ka. Ja kui ongi küsitud, käinud vallas, nagunii teavad vallas, et ehitada ei saa ja polegi hakatud trügima. /.../ Ilmselt see piirang peab jääma, et kui on midagi olnud, siis hakkame alles asjast rääkima, aga täiesti tühja koha peale mereäärde minna, ei ole nagu jah otstarbekas.“

Talu J

(kohalugu) „(Mis ajal rajatud?) Kui ma täpselt teaks – aga vanemad naabrid ütlesid, et umbes eelmise eestiaja algul. See maja palgid olevat veel Vilsandist toodud, see olevat seal ära lammutatud ja siia ära toodud. /.../ No ma ei tea, kas vanemad või ostetud oli, aga.. Ma ise ostsin selle koha, täitsa rublade eest veel. '91. (olukord?) Üsna troostitu. No, siin elas üksik naisterahvas, pensionär, no ega ta ei jaksanud siin üksi remondi sisse investeerida ega midagi. Kõigepealt oli koristamist, isegi tühjad piimapakid olid kokku korjatud kõik, et äkki läheb vaja. Jah, saunas oli müürikatel, kus vanasti sooja vett tehti. Sealt leidsin need eelmise eesti aegsed maja dokumendid, aga olid nende torude sees. See katel oli muidugi täis trüni ja need olid seal all põhjas. No need maade dokumendid ja ... mingid maksud ja asjad. /.../ No, siin ju päris talusid ei olnud, sellised, vabadiku kohad kutsuti. Talud ikka olid 100 hektari all, aga siin olid 15 hektarit vist sellel majalgi. Mõisa lähedal ei saanud talu olla ju suurt. /.../ Vabadikud olid vist need, kellele anti vabadussõja eest mingid maad. Aga selle koha kohta ma ei teagi, see vana peremees oli kooliõpetaja. /.../ (muid hooneid?) Laut oli maja otsas, maja oli pikem algul /.../ Aga tegime lühema. No see ots oli täiesti pehkinud, see oli vaja lihtsalt ümber lükata, seal ei olnud midagi. Jah, aga kummalisel kombel see rehetuba oli ainult 3 meetrit lai. Siin terve maja oli niimodi kolmemetristeks tubadeks jaotatud, kõik on põiki seinad niimodi 3-3-3. Näha saab, aga mul on ikka ringi tehtud. Reheahi? See on väljas ja. Ta oli sihuke suht väike ja ma ju elan siin, ma ei hakka reht peksma. Ei no, korsten oli ka olemas. Aga kui mina tuln, siis korsten oli pööningul kuni katuseni, aga peal ei olnud. Ots oli nagu ära lõhutud. Aga need ma tegin kõik uued, aga kui ma elan, siis tuleohutus peab ka nagu olema. Ja korstnad olid kõverad kõik. Alt oli ja siis viidi tsentrisse. Räägitakse igasugu jutte, et kindlustuse pärast tehti nii, et vanasti oli vist selline värk, et kui korstnjalg püsti siis ei saanud täit kindlustust. Et kui maja ümbert ära põleb, siis variseb korsten ka kindlalt ära. /.../ Praegu on saunas veel alles sihuke mini mantel korsten ja seda ma tahaksin säilitada, kuigi seda on ka vist ringi tehtud – seal on osaliselt on tellised, osa on paekivi. /.../ Ta on suht kehvas seisus, aga ehitusmees arvas, et sellest saab asja, et võib alles jätta. /.../ (ümberehitustest) Jõudumööda 91 alustasime. Suuremad remondid

lasin teha, siin ehitusfirma käis peal, ma ise pole mingi ehitusmees. Ja siis on ka tehtud nii, et kuidas odavamalt ja soojapidavamaks saada, et seda pärast kasutada ka oleks soodsam. Et ega ta eriti sooja ei pidanud midagi. Toad olid suht kõrged, mingi 2,7 või. Hästi kõrged. Kõrgemad kui korteris. Algul ka mõtlesime, et noh, veneajal olid sektsioonid igal pool, et kas see ära mahub talumajja. /.../ Vanad talud olid ju palju madalamad ja pika räästaga ja need püsivad. Sellel ju palgid üsna kähku pehkiavad ära, sest see räästas on kole lühike – päike ja vihm ja .. Siin eesküljes oli vooder peal, mujal ei olnud midagi. (palju palke väljas läks?) Mitte ühtegi ei ole vahetatud. Noh, panin tugevdused lihtsalt peale, vooder peale. Lõin prussid lihtsalt väljapoole, et ta ilusti koos püsiks ja vill ja tuuletõkkeplaadid on peal /.../ Aga ei noh, praegu ma ei kurda üldse – siin talvel üle päeva panen ahju kütte. /.../ Aga noh, mul on muidugi pakettaknad. Ka siin mehed ütlesid, et oi siin puumajal ei sobi, aga tol ajal ei olnud nagu häid puitaknaid saada, mis tuult ka peaksid ja.. (halb kogemus?) Ei. Mitte midagi. Ega mul ei ole see maja nüüd nii tihedaks ka ehitatud, normaalselt ma kütan ju ahti ja aknad on ka tuulutusega ka ju. (sisepind?) Kipsplaat, euroremont. Kohati jätsin vanat palki, noh, see praegune suurtuba on osaliselt seda rehealust – rehealusest võtsin juurde /.../ Läbi ei puhu ja väljapool on tuuletõkkeplaat ka peal. Nii et soojapidavuse koha pealt küll ei kurda (katus?) Katus on aastal 2008. No siis oligi, siis tegime lühemaks selle maja, ka jälle rahalistel kaalutlustel – et terve see rehealuse ots nüüd uuesti püsti ajada ja katus ja kõik – no lihtsalt raha ei ole. Pinda läheb lihtsalt paljuks. Kogu maja oli 24 või 26 meetrit, mis ta oli. A noh, ta on suht kitsas. Ta välismõõt ei ole ju 7 meetritki, alla sellegi. /.../ (katusealune?) Lihtsalt panipaik. Kõik, mis õues jalgu jääb, ei ole vaja või midagi. Mul ta ei ole soojustatud, sealt puhub tuul läbi ilusti. Noh, laed on pealt soojustatud ja. Aken selleks, et sa seal näed liikuda mõlemas otsas. (ruumi vajadus?) Naisega kahekesi, meile küll ei ole vaja. Eks olid plaanid jah, aga need muutusid.

(sauna ümberehitus) Ma täpselt ei teagi, mis siin algusest on olnud. Peremees ja perenaine elasid siin, kui nad selle tagasi said. Sest sinna, see elumaja, seal olid kolhoosi sead sees. Sinna ei tohtinud mees minna. Hea, et nad üldse Saaremaale lubati. Oli suur kulak ju, küla koolmeister, oli vaja Siberisse saata. See oli üks suur miinus selle maja [elumaja] tehnilise seisuga poole pealt, et kõik palgivahed olid seasõnnikut täis ja köögid ja magamistoad ja ... Ei noh, siis kui meie ostsime, siis elas nende eelmisest eesti ajast mingi suuliseks jäänud vanatüdruk oli, nagu abiline siin. Ja tema elaski siin oma elupäevade lõpuni. /.../ (saun) Oi, seal on küll veel neid pehkinud palke. Ma nüüd hakkasin seest lihvida, ta on paksu tahmakihi all ja ämblikuvõrgud ja – me kasutasime kartulimajane seda nagu. Ma ei teagi, milleks .. võib-olla oligi, et seal oli tavaline muldpõrand all ja aga seal ei olnud nagu mingit küttekollet sees. Kuigi mingi aeg on seal ka loomi peetud. See sauna eesruum ja kõik oli ka palkide vahel sõnnikut küll /.../ Kusjuures siin ei tule niiskust. Noh, majal sai ju põrandad kõik uued tehtud ja kuiv ja tolmas igalt poolt. Üks nurk oli, kus oli nagu maakividest täide alla pandud, ja see oli niiske. Ülejäänud oli sihuke paekivi ja mulla segu. Siin on väga kuiv hoov, et ma saan praktiliselt aasta ringi sussiga õues ringi käia. /.../ (fiboplokiga asendatud palk?) Ilus oleks küll ju palgi peale. Oi, puitkatuseid teevad siin – 28 € tund plus käive, palgivahetustööd. Pluss siis palk ja need asjad üle selle. /.../ Ikka tuleb [laudis peale], nii ta on päris inetu. Siin oli enne ka laudvooder peal, püstine. Päris alguses ei olnud, aga kui ma tulín, siis ma panin kohe selle peale. Palk oli alt ikka päris hapu, pudises igalt poolt. (sarikad vahetusse?) ei vahetagi, me paneme tugevdused kõrvale lihtsalt ja jääbki nii. /.../ (kate?) See sama mis mul seal haagise peal on praegu - pruun eterniit. Siin oli kimm ja selle peal oli eterniit. See veneaegne väike eterniit. (otsa sein, kus on tehtud sõrestik?) see oli täiesti pude, seal oli ikka nii, et käega võisid läbi torkida. Et noh, see on ots ja otsa viil, vaata nagu majalgi see ots seal on ... plommid on vahele pandud. Oletame, et see on siis sein, siis need varavahed mädanevad ju ära kõik. Ja siis sinna on löödud teine palk kiiluks vahele. Algul seal oli vooder peal ja algul mõtlesime, et uleb kõik ära vahetada, aga ei, täitsa kabe oli, poldki viga. Siit kuskilt, siitkandi mees olevat teinud neid parandustöid. Ja kui vooder peal

ilusti ja vihma ei saa, siis ei juhtu midagi. Aga saunal ei olnud voodrit peal ja siis ta oli ikka päris otsas. /.../

(palkpinna puhastamisest) „See on jõle ränk töö. Ma ei olegi sihukest päris head tööriista selle jaoks leidnud. /.../ See on terasharjaga. Selle kettaga lasin, aga ma ei tea, kuidas see relakas vastu peab, see on ju hirmus tolm ja see kõik läheb ju läbi mootori. See jääks nagu päris ilus. Noh, siin ma tegin siis selle lihvkettaga. Ta on nagu sile ja valgemaks võtab. Sest eks ta tuleb millegagi üle teha ja kõik need katteained teevad asja tumedamaks veel. /.../ [terasharjaga] Süü jääb ilus, sellega [lihvkettaga] rikub süü ära. Ma just mandril käisin ühel sõbral külas, see oli teinud niimoodi, et tal on ümarpalgist vaheseinad majal ja ma ei tea, vitstega ja saviga on kõik need õhukohad [varad] tehtud tal. Pajuvitsad on igalpool vahel. Ja tal on ka muidugi tapeet ja mingi plaat peal, aga siis üks ruut oli niimodi jäetud, et näha, kuidas ta vanasti niimodi oli, et ja.. siis oli ka nagu terasharjaga tehtud, mulle meeldis see. Ta jääb palju loomulikum, see asi. Terashari on päris hea jah. Noh, üks mees ütles, et teeb selle suure relakaga, aga noh, seda ei hoia kinni. Mul väike lipsas eile käest ära. Kusagil oli mingi nael siin seinas ja hakkas – kogu aeg pead ikka kahe käega kinni hoidma. /.../ Seda ma tegin siin kõigepealt, et näha, kuidas olukord on [lihvkettaga]. Väga ilus palk tundus kõigepealt, aga kui siis hakkas sisse ronima ja läheb ja läheb.. ma ei teagi. Võib-oll jätangi. Et suruõhuga lasen lihtsalt selle lahtise puru ära ja.. muidugi soodapritts võib olla..“

(muutused külamaastikus) „Konkreetselt selles külas nagu ei ole erilisi muutuseid. Noh, mõis on korda saanud. Pigem on rohkem maha jäetud /.../ Püsielanikke olemegi ainult meie ja siis mõisa kõrval on üks.. põldude taga elavad ka siin kaks memme. Rohkem ei olegi.“

(piirangud) „Ma ei ole kursis, naise maja, tema uurib. Aga ma ei ole midagi sellist teinud ka siin. Kaevandama ei ole hakanud. A ei, kunagi oli tolle maja [suvila] katuse pärast, et ei tohi olla tsink-plekk katus, et läigib. /.../ Tol ajal vist ei oldki seda rahvusparki kui seda [suvilat] siin tehti. Siis ta juba oli [rahvuspark] kui tal katus peale sai. Tollal vist polnud isegi arhitekti jooniseid vaja, aga kuidagi ta on arvele saadud. Ma ei mäletagi, naine on siin nende asjadega rohkem kursis (kontakti?). Vanasti, Kullapere Arvo, kui pealik oli, siis ma käisin; siis ta helistas, kui ta Vilsandile ei pääsenud, siis ma käisin tal teed lahti lükkamas ja seal mõisa õue peal ka. No, praegu ka need rentnikud siin, kes seda mõisa rendivad, et, noh, aga see oli nii väike töö, et isegi arve jäi tegemata. Vist kaks korda lükkasin lahti, nii mööda minnes, et las ta siis olla /.../ (piirangud?) No mul on teised kogemused seal, tagamõisa poole, kus see harilaid algab, mul isa sünnitalu maad seal. Ja nüüd ma olen vaikselt lihtsalt loobunud nendest. Esiteks ta on kauge, teha ma ka seal eriti midagi teha ei tohi. /.../ Seal isa sünnikodus ei olegi midagi, seal on lihtsalt maad. Sinna saaks ehitada. Seal vundament ja trepp ja sihukesed asjad on alles veel. /.../ Seal on praegu seal, männipuhkeküla, üks naaber. See jääb ka rahvuspargi piiridesse, sinna sisse. (ebameeldivusi?) Siis kui – ma jäin muidugi hiljaks jälle, aga ma ei olnud selle kohaliku eluga kursis – ja leidis ostja endale ja tahtis sinna suvilat teha omaale järve äärde. Aga siis tuli välja, et seal ei tohi, jah, võid ainult linnulaulu käia kuulamas seal kohal. Üks hull asi oli veel see mets, seal on istutatud mets, ma isegi mäletan – mingi 70ndate alguses – ja no praegu ta karjub harvenduse järele. Ta on nii tihe ja venib lihtsalt pikaks välja ja selline peenike veel, et noh, tuleks ära harvendada. Aga ei tohi. /.../ Oi, meil on kaartide peal siin põlismets ja .. mis kuradi põlismets, see on ju istutatud 70ndatel, sa näed, künnivaod on veel alles kuhu on taimed istutatud. „No, jah, aga niimoodi on kirjas, midagi teha ei ole“. Ja mina käin oma kütet tegemas Mustjalas nüüd, kolmkümmend kilomeetrit kaugem. /.../ (piirangute põhjendatus?) Eks nad mingil määral võib-olla ongi. Ma ei oska öelda, mind ei ole otseselt puudutanud need teemad. /.../ (teistel konflikte?) Vist ei ole otseselt, ma ei ... mind ei ole seganud elu, siin konkreetse koha peal. Jah, muidugi, selle plekk-katuse pärast, et see säras ja läikis ilusti, aga nüüd ta on ju tuhmiks ja matiks läinud, nüüd ta ei hakka kellelegi silma. Tehti lihtsalt hoiatus, et see ikka ei sobi

ja nii ei ole ilus ja.. (piiranguid selgitatud?) Jah, on saadetud mingised teatised, mingi asi oli jälle mingite muudatuste kohta. Ma ei ole siin midagi suuremat ringiehitust teinud, saun on, aga mõõdud jäävad ju samaks.“

(toetused) „Nu võib-olla mõnda tõesti segavad piirangud, kes tahavad midagi suuremat ette võtta. Siis ma usun küll, et ega siin eriti palju mängumaad ei ole omavolile. Et siin võid ainult elada, midagi toota siin ei saa. Et kui sa tahaksid mingit suurt töökoda ehitada ja hakata rekkasid remontima, noh, ei tule vist kõne alla. Ma ei tea. Elavad ja toimetavad siin kuidagi. (toetused) Kindlasti oleks mõistlik, et noh, kasvõi näide see, et ei sobi see plekk-katus või mis iganes, tahate siis, et kivikatust panna, aga siis ma võiks mingit toetust saada, sest see ehitus läheb ju kõik kallimaks. /.../ Kasvõi näiteks üldse, et noh, kes tahab vana talu taastada, et ta taastabki selle keskkonnasõbralikult ja materjalid, või see.. ajastupõhiselt, et ei tehta mingit uut ja betooni. Seda võiks küll toetada ja kindlasti jääks huvitavam ja maalähedasem see asi. Aga maainimene elab ju suht vaeselt enda palgast, ta vaatab kuidas rahakott lubab, nii teeb. /.../ (projekteerimistoetus?) Eks paljud ju pelgavadki seda, et piirangud peal, sellepärast ei tulegi. Võib ju see maja vundament isegi olla, aga vot, ma ei taha selle koha peale, ma tahan 300 meetrit eemale selle sama platsi peale, aga sa ei tohi sinna teha. Sellised asjad jah, noh.. vanasti ju ka elasid inimesed ja külades olid kordades rohkem inimesi, ega siis see reostus ei ole tänapäeval suurem – väljaheited ja asjad – kogused on samad ju. Mis seal siis paha on? No jah, ma saan aru, et rannajoonel see piirang, ma saan aru, et mõni vist ehitaks vaiade peale merre ka, aga.. /.../ Need piirangud muidugi võiks olla, aga.. Mis sa seal ikka nii piirad, kas see on siis parem, kui nad on lihtsalt ahervaremeid täis? Keegi võiks ju elada ka kohapeal. Suvilaid on ju kerkinud vaikselt, aga nemad ei too siia kohalikku ellu ju mitte mingit panust. Nad ei ole sisse kirjutatud, nad käivad siin suvel võib-olla kaks nädalat on, ülejäänud aja seisavad tühjalt. (projekti toetuse lahendus) Noh, mingil määral kindlasti võib-olla. Kui ta rahul on selle projektiga, miks mitte. /.../ võib-olla need asjad ei olegi nii karmid siin, et saab kah, aga inimesed vaatavad, et oh, rahvuspark, piirangud on nii karmid, ei hakata üldse uurimagi, et paljud löövad juba eos käega, et seal ei tohi seda-toda ja kolmandat ja ei hakkagi tegema. Võib-olla rohkem tutvustada neid võimalusi, mida võib ja ei või ja et ei olegi nii mõõda pääsmatu kõik.“

Talu K

„(millal ehitati?) Ma ei mäleta. Mina tulin kusagil 74 ja siis oli ta igatahes püsti. Täheleb, Saaremaale tulin, aga siia ma tulin 18 aastat tagasi. (hoonete seisukord siia tulles?) Ei noh, sihuke ta on olnud. Kogu aeg on sees elatud. Need majad olid mõlemad mõeldud kahe pere jaoks – siin on kaks kööki ja kaks sissepääsu, aga noh, siis kui see erastamise värk, siis said need majad üheks. (ümberehitused?) Niipalju oleme teinud, et siin oli üks uks tehtud ja siin oli ka ennem siin pool. /.../ Aga see kõrvalmaja on ringi tehtud, pliivid ja asjad on teise kohta viidud, seinu on nihutatud ja panid omale vee sisse ja. Aga see on sedasi nagu ta koguaeg on. (vesi?) Ei ole. Minu jõud ei hakka peale. Muidu võiks ju panna, aga maa on ju sihuke, et.. ma istutasin 18 aastat tagasi sirelid ja nad on alles sellised [madalad] /.../ (ümbruskond) Kui siit edasi lähed, siis siin on kasarmud. Need on ka püsti tegelikult, kui siit Püsti otsa poole minna, aga kõik on võssa kasvanud. /.../ Ja siis on see.. siit minna, see esimene tee, mis läheb sinna Püsti otsa, seal, kus on need, kust need vesilennukid vette läksid, on need angarid. Sest see tee [Rootsiküla munakivi tee] ongi ju ehitatud esimese maailmasõja ajal. See tee on ju käänuline. See on tulistamise pärast, et kuul läheb ju otse, aga tee pöörab. (paras piin munakivi teed sõita) Aga minu mandri sugulased alati ütlevad, et siia tasub tulla enne ülevaatusle minekut, siis näeb ära, kust midagi küljest ära kukub. /.../ Meil on need kuurid, need on ka sedasi, need on pooleks. Eks need.. seda rahvast

on seda siin majades nii palju elanud ju. /.../ Vanasti sai Vilsandile mindud lastega, siis kõigepealt võta linna piirivalvest luba, siis sealt Kihelkonna piirivalvest ja siis kui sa said randa, et minema hakkasid, siis sa pidid andma teada, ennem piirivalvest läbi käima ja siis kui sa tagasi tulid, siis sa pidid jälle teada andma, et sa olid tagasi. Oi, see oli kena kinu, jah. Ma tean, kui seal Kuusnõmmes oli see, noh see torn, et kus nad on. Ja üks kohalik kalamees ütles, et noh, üks vormis mees seisab seal ja ta iga kord teretab ja puha. Tuli välja – ta oli pärast vandunud -, et põhukotile oli au andnud. Oli see topitud. (muutused maastikus) Metssead. /.../ Nüüd on metssead kõik nii segamini tõmmanud, et nad tulevad tuppa täitsa“

Piirangud: „(Kas on põhjendatud välisilme piiramine?) Ei noh, mitte just see, aga mõtlen just need akende vahetamised. /.../ Minu arust on need [majad toodud] Kõluste külast. Minu arust on need piirivalve majad, aga ma ei või pead anda /.../ Mina ei oska ehitusest midagi öelda (ütlemine siis kohe niimoodi, et tuleb keegi ja ütleb, et peab olema laastukatus sellisel majal – mis selle peale kostate?) Ma ei oska midagi öelda, ma mäletan laastukatust ainult oma lapsepõlvest, aga siinkandis pole ju üldse olnud laastukatust. Roog, jah, aga laastukatust ma küll ei tea. (nõuda laastukatust, on see mõistlik?) Nihukseks, ta muidugi ei ole. Aga näiteks nüüd siin teeääres, kus see pikk maja on, tulite sealt mööda, nad tegid mõni aasta tagasi rookatused ja võtsid oma eterniidid ära. Isegi laudaosale tegid rookatuse peale. /.../ (kultuuriväärtuse nimel nõuda traditsioonilisi katuseid?) Ei ole mõistlik. Sest lõppude lõpuks me elame ju 21. sajandil, ei saa ju eluks ajaks sinna.. ja kui nad tahavad, siis tehku seda sinna Vabaõhumuuseumi. Ja küllap seda on, seda vanat tihedat, on külates küll ja küll. Täied külad ju kui sa võtad. Näiteks Karala küla on sedasi, siin see sama Leedri küla, millest on nii palju räägitud ju. Ja need, kes ehitavad omale neid kohti üles, näiteks seal Agula külas, ma ei ole seal nüüd aastaid käinud ju, aga need kes hakkavad täie tõsidusega ja ehitavad vanu kohti üles, nüüd nad teevad ju ikka nõnda nagu oli vanasti. Sest keegi ei aja seda klaasputkat sinna püsti. (taotlus vanade asjade jaoks – aga mõnel pole finantsi, mõni ei näe praktilist vajadust. 8 tahavad vana, 2 uut. Püütakse ära hoida konflikti uute ja vanade vahel. Rahvuspark, omad prioriteedid. Kas kõik allutada samadele tahetele?) Siia metsa ei tule keegi suurt kivilossi ehitama, ma ei tea.. Ma küll ei tea, et keegi oleks siin meie metsades endale suvilagi teinud. Ma tean, et mingi krunt oli, käisid krõbinad, et keegi käis vaatamas ja tahtsid maad osta, et mingi maja moodi asi püsti panna, aga see oli ka aastaid tagasi. Niipalju ma tean, et sellest polnud midagi välja tulnud. /.../ Ja siin ei ole sihukest randagi, et keegi siin.. ei ole mingit liivaranda, on ainult lahesopp. Ma tean, et see Kiirassaare sadam pidi olema väga kenasti korda tehtud. Ma ei ole seal käinud, aga.. /.../ see oli vana sadamakoht, see pidi olema ilusti korda tehtud.“

Toetused: „(Kas ja kuidas võiks rahvuspark soodustada ehitustegevust?) Nii kaua kui seisavad, nooremad inimesed ikka teevad ja katsuvad. Ma mõtlen praegu, et kõik on siin põlistalud ja noh, meie, kes oleme kõik sisse tulnud siia, aga need ülejäänud on kõik ju põlistalud, kes on aegade algusest olnud siin ja lähevad põlvest põlve edasi. Sest igas talus on järelkasv olemas, kes kohapeal toimetab. (Konkreetselt – otsetoetused?) Ei noh, kindlasti aitaks. (mida peaks toetama?) Kui juba nõue esitatakse, siis nad peavad selle ise tagama, et see täidetud saab, sest inimene ise ei ole selleks võimeline. Sihuke minusugune puudega pensionär. Ja ega see ei käi ka noorematele inimestele.. ka neile ei ole jõukohane. Maal eriti, kus ei ole.. praktiliselt pole ju tööd ega midagi ei ole. Sama Kihelkonna kant siin – siin poole mingit tootmist, siin pole mitte midagi. /.../ (toetused projektidele?) Ei tea, siin ei ole midagi olnud /.../ Siin on alati olnud hõre /.../ Sest siin oli ju see laevaehitus, sest siin oli see mets kõige tähtsam, sest kust need puud võeti – need võeti kõik ju siit. Ja need maad siin, on nende suurte laevaehitajate dünastia, Teeäärde, nende omad. Plakatid on suured, et eramaad, ei tohi tulla. /.../ Hea vaikne ja rahul on siin elada (tänu piirangutele võib-olla? Äkki oleks muidu juba kruntideks müüdud) et sihukest privaatsust nagu siin on, ma küll ei tea kuskil. /.../ Et meid on siin kaks ja pool – üks on selline alla meetri mees. /.../ Kunagi kolhoosiaeg taheti, vanasse sauna sinna, suurt

konservitsehhi teha, vana esimees. Aga.. mingid salved tehti ka juba sinna sisse, aga .. see jäi pooleli, siis ta läks ära, läks Kihelkonnalt ära, läks Häädemeestele ja tegi seal ikka oma moosivabriku valmis. Aga kuidas vanasti lubati, seda? Minu oma sünnikodu on merest 25 meetri kaugusel. Ja vanasti oli ju kõik see ranna äär täis ehitatud. Ja meil on terve küla, mis tuli. (vanasti ei küsitud ühtegi luba) Mina ei tea küll, mis ajast meie maad seal olid, aga täpselt ranna ääres. Aga '69 aasta torm tegi ära.. nii et kaks maja pühkis ära. /.../ Oli, oli [rand puhtam] – nagu see adruigi. Vanasti veeti põldude peale, praegu vedeleb rannas. Vanasti igal talul oli ju oma piirkond, kust ta korjas selle ja see veeti ju kõik.. pole mina teand, et oleks see jäänud sinna. See veeti kõik maa peale. Kui mujale polnud panna, siis pandi õunapuu aluseid. Aga siia ei tule õiget adru ka, siia tuleb ainult praht.“

Talu L

Ajalugu: „Ma peaks seda dokumentidest välja tooma. Ma täpselt ei mäleta. (umbes) 1920nes. /.../ Ennem oli algult ju tal laastukatus. Isa tegi kimmikatus Eesti ajal. Ja nüüd on eterniit, tahab ka juba vahetust saada. [Teine] koht, see mis siit edasi läheb, koos olid teinud, täpselt ühesugused maja on. Mul läheb tee poolt sisse, aga neil hoovi poolt. Muidu on üks. (ahi välja lõhutud?) Jah, 80ndatel. (parred alles?) Jah, suured palgid olid sees, ahi oli. (lammutamine?). Ma mäletan, et korstnajaalg oli ahju peal veel. Ma lappisin uue korstna ka üles, pööningult ülevalt isa pani talad alla, et ta alla ei vajuks, siis pööninguni tegime uuesti üles kõik. Raudteerelsid olid ja lappisime alt üles, ja oligi püsti. Teine korsten oli ka, paekivist tipp oli otsas. Aga nüüd on kahju jälle, et sai ära lammutatud. No tal olid praod sees /.../ (dolomiidist korstnapits, näeb äge välja) Ma vaatan, et kui tulevad lapselapsed siia, ega enne tegema ei hakata. (katusevahetus plaanis?) Meil oli enne see juba plaanis viis aastat tagasi, kui isa elas veel, aga noh, siis pole ju materjali olnud, seda eterniiti. Tänapäeva eterniitkatus on ju teine. (materjalivalik?) Tütred-tütrega oli vahepeal juttu, et plekist, aga noh, .. ma ei tea. Tänapäeva eterniit on ka päris hea. Aga sarikate vahed on nii pikad, peaaegu meeter kaheksakümmend. Vahepeal see lauda ots juba vajus alla, paksu lumega oli, hakkas palkisid välja vajutama. Tegin ülesse toolvärgi üles ja tõstsime üles sealt ja. Võtsime raudadega kinni, pigistasime kokku. (mis ajal?) Millal need paksud lumed olid? Paar aastat tagasi olid. Peale seda mõtlesime, et ühe korra veel tuleb, siis läheb [katus] minema? Aga nüüd ta pole lume ka tulnud enam. /.../ (ehitusetapid rehemajal) Selle.. ma ei olnud kodu vahepeal, ma elasin üldse Pärnus, aga siin on mul ema vend /.../ Aga tuli siia, aitas mu isa siin ehitada. Tegi sahvri siia otsa. Piima läbiajamismasin oli seal sees ja noh, sihukseid asju hoiti. Külmkappe pole siis olnud. /.../ Toas oli köök oli 1/3 siit uksest sisse minna.. paekivist oli kõik põrand. Siis sai.. tegin seda ringi seal. Laudpõranda peale ja linoleum siis. Uus pliit oli ka ja toas oli ka see leivaahjuga.. pliit oli ees ja leivaahi oli taga. Pool kööki oli ka täis seda ahju. /.../ See oli see aeg jälle, et poleks keegi seda ahju kinni hoidnud, pool tuba oli seda täis. /.../ (aknad vahetatud?) Möödunud aastad. (parem?) No jah, olid nad nii läbi teised. Muidugi, parem on. Topelt aknad olid siin ees, suvel olid ühed. Talvel olid aknad jääs. Olid kindi pandud küll, aga.. Köögis eriti, söögi tegemine ja aknad kogu aeg jääs. (peale plastiku variante kaalusite?) no jah, kaalusin küll, aga plastik oli odavam. Tegelikult sellele majale peaks olema ikka puidust. Et eks ta ei sobi muidugi, aga nii või teisiti tuleb hakata tegema, välisvooder välja vahetada. /.../ Aga noh, ega see tervis pole ka enam.. vanus surub ka peale /.../ Varem käisin tööl, aga tööd siin pole enam. Eriti see Kihelkonna värk, see on nii vaikseks jäänud. Ennem oli suur paik, tööd oli palju, siin vastas oli Lümandu, väike. Nüüd on Lümandu juba suurem. Kihelkonnas on nii.. vaikseks jäänud see kõik. /.../ Rahvast oli ka rohkem, nüüd on ainult vanurid siia jäänud, kes noormad, seal teisel pool – Soomes, Rootsis käivad tööl. Vahel käivad kodu, muidu polegi.“

Külamaastik: (millised muutused on toimunud?) „Tee on ikka sama, mis ta on. Nii palju on teinud, et kruus on laiemalt serva pandud, et saab autoga sõita. Aga muidu.. Põllud on muutunud. Kolhoosiaeg olid kartulipõllud siia ja nüüd läksid inimeste heinamaadeks. Kiviaiad olid, need võeti ära, läksid kõik Papisaare sadamale kaiks. Kui teaks, siis – mul oli ka kiviaed siin – nõuaks kivid tagasi. Kõik kivid, mis lähemal on siinsamas teeääres, ei tahetud vedada ju kaugelt. Aga kiviaedu ma ei mäletagi eriti. (kinnikasvamine). Jah. Ei pääse üldse merele enam. Nii roogu täis ja läbi kasvanud vetikaid. Pole enam loomi ka, varem käisid küla lehmad kõik mereäärt pidi ringi. Lehmad sõid ju kõik ääre puhtaks, sai ujumas käidud, vesi oli kena. Nüüd ei ole enam, võimatu. Ainult üks nukk oli kunagi, terve alev käis seal ujumas. Nüüd pole seal enam midagi, roog. Kõik on roog. Kui hakkasid need suured elamud tulema, siis hakkas solk või mina ei tea, mis seal hakkas sisse jooksuma. Muidu oli see vesi ju kõik puhas. Puhas liiv oli. /.../ Alevi suured elamud ja vesi jookseb sealt ju lahte. Biopuhastusest läbi ja.. teine tuleb sealt mööda jõge, jõgi oli ka puhas, sealt tuleb ka ju biopuhastusest läbi, aga.. olid särjed, nüüd pole ühtegi. Kala ka sees pole. Kaevati küll uus kraav, aga.. jah, reostus on ikka. Millest see roog tuleb siin? Lahes oli enne kõik puhas, sile rannaliv oli. Madalalt läks, nagu Pärnu rannas /.../ Aga nüüd on kõik roog. Juurdeehitusi, siin pole midagi ehitatud. Saun seal Papissaarel, see ka laguneb. Müükis küll, aga pole keegi tahtnud saada.“

Piirkonna tulevik: (kuhu praegused tendentsid edasi viivad?) „Küllap see küla tühjaks jääb, pole ju.. siia naabrusesse kolisid ühed noored, aga.. järgmine maja, seal juba jälle pensioni eas inimene. Lapsed on kõik mandril. Pole kedagi. Esimene maja on kohe tühi, alevist tuled. Lastelaste jaoks, suvel käivad, aga.. Ei taha keegi tullagi siia, tee on juba selline.“

Piirangud: (rahvuspargis elamise mõjud?) Ei ole, pole keegi siin seganud. (kontakti?) Ei noh, ma ei oska öelda. Nii palju oli, et puid kui ükskõrd võtsin, nii palju ei tohi korraga teha, siis peab luba olema. Aga teistes asjades, ma ei tea.. pole seganud see rahvuspark ega kedagi, mis vahet sellel on. /.../ Ei oska rohkem rääkida selle kohta. (piiranguid teate? Kaitsekorralduskava lugenud?) Ei ole. Ei mina tea midagi öelda selle kohta. Ausalt, olgu nad kusagil, vot jah. Kalalgi ei käi, meri nii lähedal siin, pole ühtegi võrkugi. Teised käivad kõik võrguga, aga noh, siin pole enam kalu. /.../ Isa käis ennem, siis oli siig ja vesi puhas. Pidi piirivalve käest luba küsima. Aga rahvuspargi koha pealt, ma ei oska midagi öelda. (piiranguid kahte laadi – looduse küsimused ja ehitustegevus. Kultuuripärandi kaitsest tulenevalt – ehituspiirangud, kruntimise piirangud) Ei, olen ikka [kuulnud]. (konflikte? Probleeme?) Ma ei tea. Mul onu oli, et metsast ei tohi puid võtta, rahvuspargis oled, et kuidas sina võid võtta. Mina käin vallamajas ära ja räägin ära, et võtan nii palju puid, aga temal ei lubatud võtta, ainult kuivad puud tohib võtta. Minu mets, tahan harvendada, ei tohi, läheb ju.. (erinevad piiranguvööndid, erinevad rangusastmed.) (piirangutest üldisemalt, eesmärkidest – hoida ära ehitustungi. Kas see on põhjendatud ja vajalikud?) Loomulikult. Kui tahetakse seda kaitset, siis klaasist maja küll siia ei sobi. Siis tuleb teha vastavas stiilis maja. Palkmaja või.. /.../ mingi puitmaja peab ikka olema. Tegelikult ei ole siin ka kena mul, et siin eterniit peal on. Siin peaks ka olema mingi kimmikatus või.. ennem oli laast küll, aga kes see hakkab mingeid laastusid tegema. Kimmikatus oleks muidugi etem, stiilsem. (aga kulukus?) Käib rahakoti peale ja võtab aega ka ju. Ilusad on nad ka muidugi. (teine piirangute hulk vanade majade korrastamise kohta – plast akende keeld, katused traditsioonilisest materjalist. Vastavalt siis vajadus kooskõlastusteks. Kas selliseid detailseid piiranguid on vaja?) Ma usun küll. Ju siis kokkuleppele ka siis saavad. Loomulikult peab olema, sa lähed ju muidu sellest normist välja, rikud seda pilti. (plastaknad endal?) no kui ei tohi, siis ma pean teise asja võtma. (ise valmis sellise piiranguga leppima?) Kui sa ei tohi teha, siis sa pead lihtsalt minema selle teise tee peale. Ma võtsin muidugi selle kõige odavama variandi [plastaknad]. (kulukad variandid?) Siis võiks toetus olla ju. (aga kui ei ole ressursse katuse vahetamiseks, aga eterniiti ei tohi panna) No vot, siis laguneb üldse ära. Siis pole üldse midagi. /.../ (välisilme taastamine algsel

kujul – kas see ei tundu liigse piiramisena?) Vaat, ei ole ju. Plastikut ma nagunii ei pane sellele majale ümber. Piirangud.. piirangud võivad olla küll, aga kui raha järgi ei tule, siis ei saa ju teha täpselt seda, mis tarvis on. Proovid teha küll, aga.. aga katuse värk on küll selline, et vanas stiilis tagasi teha kimmi katus.. ma ei tea.. /.../ See on see puidutõrv. Immutad üle ikka kimmi enne katusele panemist. Ma tean, mul üks sõber seal, elas. Seal mees tegi kimmi, naine oli ka tööl, päevläbi immutas ja seal Lümandas tegid katuse sellele laululavale /.../ kimmikatus. Kimmikatus on ju kolmekordne, sa ei saa ju pärast immutada, muidu paned ainult peamisele tõrva peale. /.../ Lümandas tehakse ju puidutõrva. (plekk vastupidavam?) ega see kimm ka viletsam ei ole kui ta immutatud on. Kindlasti plekk on.. kiire teha, ruutu saab valmis. Kimmi võtab aega, peksa naelu.. ei ole teinud küll, aga poiss rääkis, et annab teha. Pleki paned.. võtad selle paani pikkuse ja laks ja laks, siin pole midagi teha. Eeltöö on tehtud kõik, katuse peale panemine, pleki panemine, see pole ju midagi teha. Panevad nelja mehega. Kaks üleval, kaks all. Annab otsa kätte ja.. valmis juba. Mul tütar tahtis ikka pleki katust teha, tõi raamatu, et vali välja. Ma ei tea, praegu on kahe vahel – on siin plekk või.. praegu katus peab, aga et ta odavam tuleks. /.../ Koki mõisas tehti ka rookatus, seal tuli laudadest hari – ma pole enam seda näinud. Vastupidavam on muidugi, aga ta noh, ilus ei ole ju. Kahe meetri ulatuses oli laudis peal, kahekordne oli kohe. /.../

Toetused: (kirjeldus poollooduslike koosluste hooldamistoetuste osas. Kas toetusi oleks vaja ja milliseid?) Oli jutuks, et kui tahad katust teha, võiks toetus olla. Kui seda toetust ei saa, kõigil ei ole ju seda raha, et sa pead tegema rookatuse või laastukatuse, noh, mis sellele majale sobilik on. No võiks toetada muidugi. Ega mul ei olegi võimalik. Ma tahaks siia ka, aga.. (toetuse maht – erinevus tavalise pleki ja traditsioonilise katuse vahel. Piisav?) Ikka, muidugi. Ta annab mulle ju selle.. ma vaatan ise ära, et ma ei tule rohkem välja – mul on tööjõud ja värgid-särgid, mis sinna juurde läheb. Aga kui ma saan selle .. ükskõik kui palju sealt juurde tuleb, mul on ikka võimalik, siis võtame selle teise variandi. Kui ikka peab tegema selle rookatuse, siis tähendab kui ma raha juurde saan, siis tuleb teha lihtsalt. /.../ kui ma plekk-katuse oleks niikuinii teinud, aga seda ei lubata, aga kui tuleb toetust, siis teen teise katuse. Otse loogiline. Nii on teiste asjadega ka. Aga katus on maja süda ja kui seda pole, siis pole maja ka. (koolitused? Katuseehitus, palgivahetus?) No, kindlasti oleks. Ma enda kohta ei tea, ma aastates juba. Palgivahetuse, selle teeksin praegu ka veel ära. Aga noored, kes absoluutselt ei tea, see oleks teretulnud jälle. Mul näiteks see väimeespoiss, teeb maja, vana maja, ja ta on siiani kõik raamatute järgi teinud. Kel on tahtmist, vaatab raamatusse ja teeb. No ma olen ka ikka oma väikse sõna ütelnud, ikka 30 aastat ehitusel olnud. Teeb ikka raamatu järgi, kõik küsib ise ja teeb. Ka vana maja, plekk-katuse teeb peale. Aga kõik läheb vanas stiilis. Võtab kõik vanad tapeedid maha, teeb palgini välja. Pole palke olemaski mõnes kohas. Läks niiviisi, et tegi puhtaks kõik ja välja pani soojustuse, aga näe – harjumise asi. Algul lähed sisse, vaatad, mis kuradi ilu see on, aga noh.. nüüd jätkaks ise ka palgi välja. /.../ tänapäeval on häda, pole aega enam, elu on nii kiireks läinud. Varem olin ehitusel tööl, siis oli kuuaega tööd, kuu aega puhkus. Aga nüüd ei ole. Vaba aeg on ainult siis kui tööl ei ole. Talvel näiteks on, aga talvel remonti ei tee. Mul on kaks aastat remont tegemata siin mõnes toas, no ei saa. Vanust ka võib-olla, ei jõua enam. (toetused uutele elanikele?) Noh, jah, kui sa hakkad tegema ja sul nõutakse selles stiilis teha, miks mitte. Sa ei saa siukest karpi, pead ikka vanas stiilis tegema. Samamoodi võiks olla toetus nagu katustel, see summa, mis sealt üle läheb. Uusi maju võib teha muidugi. (projekti toetus? Kas otseselt rahaliselt või tüüp-projektide näol) Projekt maksab ju kõva summa, aga kui sulle antakse projekt sahtlist kätte. Ei no loomulikult, projekti muudatusi on lubatud teha ka ju. Oleks küll [mõistlik]. Jah, projekt on väga kallis asi.“

Talu M

Üldist: (mis ajal talukoht on rajatud?) „Siin kusagil 20ndate aastate lõpus, maareformi aegu, siis kui jaotati ära Rootsiküla mõisa maad. Eks siis hakati ehitama ja minu meelest kas siis kuskil 30 või 31 oli.. no ma ei mäleta täpselt seda asja. Kas 30 koliti sisse, ega see päris valmis ei olnud /.../ (ümberehitused?) Meie tulime aastal 74. Siis isa tegi siia mitu aastat. /.../ Hakkas ehitama peale seda ja.. enne oli rehala. /.../ Eks ikka, alumised [palgi] on ära vahetatud. Ma ei tea ka täpselt kust, aga alt on ikka vahetatud. Selle maja palgid, mis on siia juurde ehitatud, on kuskil 81-82, on Sepalt, üks vana ait, lõhkusin ära. Ei no, panime ka, et ülemised saad, aga alumised on mädad. Eks uusi palke ka, aga jah, saime sealt vanast aidast. Siin oli iseenesest selline põllutööriistade kuur. Aken on sealpool üks ega rohkem pole vaja.“

„Nüüd ma aknad vahetasin ära, siia tegin ühe augu. Siia tegin ukse. Tegelikult vanasti oli siin värav. Isa pani kinni, ma tegin uuesti lahti. Augu koht oli olemas. See oli muidugi suurem. Siin olid sellised lahtised palgid, et said ära võtta. /.../ Siin mõlemal pool olid sellised suured ukSED.“

Maastikus muutused: „Ma ütleks nii, et laht on täis kasvanud roogu, mis on kõige kurvem. Muidu poleks nagu midagi. Muidugi jõgi oli ennem, särgi sai. Aga see suurfarm ja põllud ja väetamine kolhoosi ajal, ma ei tea, kas nad enam nüüd väetavad, aga sihukesed asjad. Mis siin muud ikka. Vanasti isa niitis Hoogandi koplis, Hoogandi on enne silda ja sealt üle tee kohe. Isa niitis, noh, ilus vaadata kohe, kadakad püsti ja vikatiga niitis, aga praegu on kõik nii täis kasvanud. Kes seda enam teeb? /.../ Et ega sedasi ju.. kõik need teeääred ja kõik sai ju vikatiga võetud. Loomi peeti ja siis pidi vaatama, kust Sa selle heina saad. Polnud isa ju mingi – ta oli kalamees – polnud mingit põllumaad. Ei olnud nii, et tood pudeli ja kolhoosnik laseb sul heina maha, kõik asjad tuli.. ta oli sihukse vanaaegse mõtlemisega inimene. Kõik asjad vaatas ise kuidas sai ja niitis, korjas kokku heina ja.“

Ehitusplaanid: [omanik toob ehitusprojekti] „Siia tuleb nüüd siis terrass suuremaks ja postid – üks, kaks, kolm. Ma ei kujuta eriti hästi ette, kuidas me talad siit pealt saame vedada. /.../ Siia tuleb rõdu, kena vaade. Saab [Vilsandi] saarele vaadata. Kui mõni puu maha võtta, sihi sisse teha, siis paistab merele ka. (kas park lubab mände maha võtta?) ammust nad siia kasvasid? Sealt lasid juba maha võtta, et neid kooslusi säilitada. Aga männid hävitavad ära asja ju. (vintskapp vs katuseaknad) Vot ma ei teagi. Vintskapp meeldiks mulle rohkem, aga milline täpselt see vintskapp tuleb, praktikas on seda asja raske ette näha. Tehniliselt räägivad, et sa võid teha küll [katuseakna] aga mingi aeg võib jama tulla. Vintskapp ka, et on sellised asjad, et kas kannatab teha, et nad rääkisid, et katusekaldad ja muud sihukSED asjad. Noh, et muidu jääb seal puhta pime, muidu seal üleval ju mingit valgust pole. /.../ Aga kuidas see reaalselt välja kukub, seda ma ei oska öelda. (tavaliselt ehitatakse ära ja projekti ei koostata) Eks ta niimoodi läheb, aga minu arust see päris õige ei ole. Jah, et siis, et praegugi siin sihukSEID nüansse tuleb üsna palju. /.../ Korstnad tuleb pikemad ehitada [rookatuse pärast] (roo valik?) no, eks ta on ajalooliselt nii olnud. Naabrid natuke kobisesid, et kallis on (hooldamine?) noh, mina ei tea. Aga ta on hea ka, ajalooliselt on olnud. No.. selliste asjade eest tuleb maksta, pole midagi parata. (kandekonstruksioonid vahetusse?) ei usu, minu meelest on need korralikud. (tihendamist?) Tihendamist, võib-olla. Vanasti oli sammud suht pikemad, praegu tehakse sammud lühemad. Aga noh, võib-olla. Aga vahetada ei ole vaja.

Kooskõlastused: (kas oli raske kooskõlastusi saada?) „Kuule, ega ma ei teagi, ma ei ole siin midagi kooskõlastanud veel. See on tegelikult teatis nagu, et see ei nõuagi projekti sellist. See ei ole ehitusluba, see on ehitusteatis. Mina sain nii aru vallast. Et mingit kooskõlastust teevad, aga mina ei tea. /.../ Põhimõtteliselt kui see on tehtud, nad saadavad ära. Ma ei näe ka põhjust, iseenesest see on taastamine ju, katuse taastamine. Ja siia.. [juurdeehituse osas] pead ta tegema ju [uued

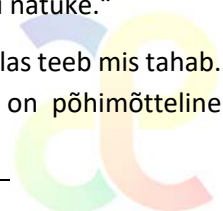
kandekonstruksioonid], muidu ei kannata roogu. Siia peabki sihukse tegema. Siia iseenesest tahaks laiemat teha, muidu ta tuleb nii kitsas ja madal, ei mahu tuba ära. /.../ See ei ole uue ehitamine, see on vana taastamine vastavalt võimalustele. Mõtled küll ühte meele, aga siis noh, ei saa ja. (kas oli kaalumisel ka plastaken?) „Ei ole, ei ole. /.../ Siia plastaken ei sobi.“

Piirangud: (kokkupuuted rahvuspargiga?) „Palju. Ehituse poole pealt ei ole, ma pole midagi veel ehitanud, ainult lõhkunud [vana kõrvalehituse katuse]. /.../ Tähendab, eks ma teadsin ka seda, aga läheb meelest ära ju. Siin on üle tee mingid erilised taimed kasvavad, midagi. Käpalised on ka siin, aga mingid muud asjad on ka siin .. kärbes huulikud või ma ei tea mis.. see on veidi hell teema mu jaoks, seda ei pea ju praegu lahkama, ega? (ei. Ehitamispiirangud. On neist teavitatud?) Ei, mina ei tea midagi. (koju saadetud teavet?) Ei ole tulnud. Pole midagi ehitatudki. Lattaia ehitasin, aga see on ära mädanenud. (kaitsekorralduskava?) No mina ei tea. Võib-olla on tulnud, aga mina ei mäleta. Ei oska kommenteerida. Hetkel pole midagi olnud, kui vaja oleks, eks siis vaataks. Parem on kui ei tea. /.../ (nõue ehitada vana koha peale) Tähendab, ma tean jah, kui mul täditütar hakkas ehitama siin, siis oli sihukest jama, et... Minu meelest on hästi rumal. Pole enam inimesi ju. Kool pannakse kinni ju. /.../ aga piirame ikka veel. Et noh, lähme ikka kõik Tallinna elama. (konflikte?) No palju mina seda konflikti tean. Tean ainult, et jamad olid. Pole ju ehitatud siia, kes see ehitab midagi. Ei olegi enam, ma ei ole kuulnud. (piirangute põhjendus – kultuuripärandi kaitse) Aga mis kultuuripärand siin on? Mida me siis konkreetselt hoiame? Siin pole ju.. Ma saan aru, et mingid vanad talukompleksid, aga siin on kõik ju asunikutalud, ei ole vanad talud ju enam. /.../ Ma saan aru jah, et tõesti, kui on vana talu, aga siin on kõik ümber tehtud. Aga see, mis siin hiljem tehtud on [NL ajal], mida Sa siin kaitsed? Need võiks kõik maha võtta.“

„(ehituspiirangud. Põhjendused – liigse ehitamise piiramine, ilme säilimine) „Üldiselt ma arvan küll, et ta on ok. Aga noh, kuidas sa inimesi jaotad, et see käib konstitutsiooni vastu. Konstitutsiooniline küsimus on, et keda sa eelistad – kes on suvitaja ja kes on kohalik (piirangud kehtivad kõikidele piirkonnas) et kui täditütar tuli oma juurte juurde Käralt, no, kakskümmend kilti eemalt. Ilmselt loodab oma pensionipõlve seal veeta. Et no ma ei tea, kas ta on sissetulija. Temal on ju tegelikult kultuuriline side ja ajalooline ja geneetiline. (eesmärgiks pole eristada, vaid hoida ehituslikku pilti. Vältida täiesti uusi ehitisi) Ei, selge see, need on mingid muud asjad juba. Tegelikult siin peaks ka maja olema ju, iga platsi peal peaks olema [tühi krunt kõrval]. Siin on tegelikult maja puudu, auk on sees. Siin on kõik näha, mis need on, need asuniku platsid. Auk on sees. /.../ Palun väga, tehku. Siin oli üks rehi ka püsti kunagi. Ma mäletan, et oli varemetes, aga kolhoosi ajal tõmmati kõik klaariks. /.../ See [ehitus]potentsiaal on, et ta oli kunagi nii mõeldud. Minu meelest, et noh, miks mitte. Et oleks ju loomulik. (vanade kohtade peale ehitamist soositakse) Seal ei ole olnud, seal pandi rehi ainult.“

(samad piirangud, mis on liigset ehitamist takistavad, takistavad ka kohalikel ehitamist) „Kindlasti, aga noh, mida sa nii väga ikka ehitad siin. Kuidagi nii on tehtud need asjad, et igast möödahiilimise asjad on. Postide peale tohib ehitada, seda on ka suht palju igasuguseid. /.../ (teine piiramise suund, vanade hoonete väljanägemine) No vot, väga hea, aga ehk isegi mingit toetust saab selle peale? [naerab] (liigne piiramine?) Jah, no. Minu meelest see peaks olema soovituslik. Minu nägemuse järgi. Et rookatus on tõesti kallis. /.../ See võiks olla soovituslik või tugevalt soovituslik. Või siis teha mingeid diile, et näed, hea küll, selle asemele võiksid seda teha. Et veidi paindlikum võiks see asi olla. /.../ Et see jah, on ametlikule natuke raske [olla paindlik], et igasugu meelehead võivad seal tekkida. See on, ütleme, allikas igasugu korruptsiooniks. Aga eks see peaks ikka olema südametunnistuse asi natuke.“

Toetused: (millised?) „Minu meelest ei peaks üldse mingit toetust olema, et igaüks las teeb mis tahab. Mulle see ei meeldi. (miks?) mulle ei meeldi elada kellegi rahakoti peal. See on põhimõtteline

seisukoht. Mulle ei meeldi igasugused toetused nagu eurotoetused, igast konkurentsi ja ettevõtluse koha pealt on see jama. /.../ tuleb hulk ametnikke, kust läheb seal kõrvale raha ja inimese edukus sõltub sellest, kui hästi sa oskad raha välja moosida. Ei ole midagi parata. Kes oskab projekti kirjutada, PRIA-d, asjad värgid. Minu meelest langetage makse kui selle rahaga midagi teha pole. Või pangu see raha, ma ei tea, lastesse. (aga toetused neile, kel pole võimalusi hoonete korda tegemiseks?) No päris ma nii ei mõelnud seda, et ma rääkisin üldiselt toetustest ja nihukestest asjadest. (kui oleks toetus hoonetele, siis milline see võiks olla?) Võib-olla tõesti siis mingi ajaloolise pärandi säilitamise küsimuses võib olla mingi toetamine, aga noh, siis ka võivad tekkida mingid asjad, et noh, kes saab, kes ei saa ja et spetsiaalselt tehakse mingit pakasuuhat, et neid toetusi saada. Pigem ei tehta seda, mis peaks ja vajaks tegemist, vaid seda, mis kirjade järgi on toetuses saada. Ma arvan, et pigem läheb asi just selle peale ja nii see asi ongi. /.../ (katuse toetus – erinevus pleki ja traditsioonilise vahel toetada?) Jah, see oleks .. jah, mingis osas toetada. See oleks normaalne. /.../ (koolitused) Kindlasti see oleks väga huvitav teema? (ise käinud?) ei ole. ma ei ole eriti osav puutöömees, ma olen kange lõhkuja. /.../ Kellel selliseid kalduvusi ja huvi on, see oleks väga hea asi. (uute ehitamiste toetamine?) Ei no, see on ikkagi ju.. peate silmas päris uut maja ehitada? No vaata, eesti ajal tehti ka ju igasugu projekti konkursse asunike taludele, klassikalisi et.. vaevalt, et seegi siin on oma tahtmise järgi niisama tehtud. Et, aga miks mitte – andke sihukene projekt kätte ja siin on – näe – koht puudu. Et projekt on siin, sihukene klassikaline asunike talu. Et eesti ajal neid asju ju tehti. /.../ Ja siis ta ei riiva silma, ta loob .. miljöövärtus ju pigem kasvab. See oleks väga hea mõte. /.../ Aga mis mind veel siin natuke häirib, on, et siin on viimasel ajal tekkinud.. selline küsimus nagu ümarpalk. Et kas see on ikka päris õige? (kaitsekorralduskava järgi seda ei soosita) et see on päris õudne, täiesti aut ju. Et noh, nagu seegi siin on endale pannud freesitud laudise peale. Mul see nii kuidagi kriibib hinge.“

Talu N

(piirangute vajalikkus) „Selles mõttes on, et ei tekiks neid suvilaid, mis jäävad ripakile ja kasutuseta. Ja kus hakkab sihuke mõttetult lagastamine. Tullakse, ollakse, jäetakse kõik ripa-riipakile jälle, pannakse ajama, laga jääb maha. Selles mõttes on parem. Mind need piirangud.. „

Talu ajalugu. „See talu on minu elukaaslase talu. Tema vanemad ostsid selle esimese vabariigi ajal nende Tammede käest. Nad elasid siin kuni oma surmani. Minu elukaaslane on ainukene otsene järeletulija, kes siin elab /.../ Kui me mehega tutvavaks saime, siis mitu aastat elasime minu kodus Lümandas. Aga kuna minu tütar tuli oma perega sinna, siis me tulime siia ja hakkasime seda kohta uuesti korda tegema (mis ajal?) vaikselt oleme seda teinud juba 4-5 aastat, nii et seest remonti ja väljast soojustused, aga elama hakkasime eelmise aasta. Siis tõime vee sisse ja me järjest teeme. Näed, uks ootab edasi tegemist, talv tuli peale. A no, see on igivana, mingi 100 aastane uks. No värvikihid, aga me seda alumist ei saanudki. Ma ei teagi, kas see on mingi õlibaasil krunt või, sest lindiga seda maha ei tõmba. Ta on nii sisse imbunud, et kitib lindi kinni kohe. /.../ Sellest esimesest talust on see alles, rehemaja koos selle majavaimuga. Meil on seinapeal ikka selle, me naerame, et selle seina peal on taadi. Ma pärast näitan. Siin on vahepeal mingid imelikud asjad sündinud. Ja siin käis vahepeal mingi sensitiiv, väidetavalt pidi olema. Noh ja see siis ütles, et näitas ära, kus midagi on ja legend on see, et selle maja reheahju ees istub see vana esimene peremees ja tema kuld on maetud kuhugi sinna ja ta valvab oma valvab oma kulda ja jumal temaga. See sensitiiv ütles, et ahju ääres on tõesti negatiivne piirkond, noh. Et inimene tunnetab, et seal peab olema ebanormaalne väli või aura.“

„Siin baaside ajal oli Lümandas lubja põletamine, sest mu isa oli elupõline lubjapõletaja nendes Lümanda lubjaahjudes. /.../ ja kõik see piirkond. Ja seal siis kõrvalproduktina paljud ajasid ka tõrva. Sest kui ehitati neid sõjaväeobjekte või neid sastavasid, kordoneid, see kõik oli ju vajalik kraam. Et selle kännu sa katsud ka ära kasutada, kui sa ei saa teda sinna lubjaahju ajada. Lubjaahju ei saanud, sest [känd] annab hästi palju tahma ja rikub ära lubja, sest lubja põletamisel suits läheb läbi lubjakivi kihtida ja ta jätab tumedaks. Lubi peab aga olema vähe viisakam, see materjal. Ja mis siin seda piirkonda tühjendas, kui 39 need baasid tulid ja hakati rajama seda kaitseobjekti, ilmselt sellele vesilennukite rajatisele, et sinna on noh.. et kes tunneb militaarobjektide vastu huvi, siis siin Kiirassaare metsas on üle minu pea sellised kaitse kraavid, võimalik, et maa-alused käigud, sest mingid šahtid lähevad maa alla. Siis on trepid ja keldrid, mis lähevad maa alla. Näha on, et on ehitatud väga usinasti ja väga põhjalikult, ja siis 41 tuli sõda ilmselt peale, kaevati neid ilmselt edasi. Sõda tuli peale, pommitati segamini kõik suured hooned ja siis ilmselt vaadati, et pole mõtet enam edasi teha. Mõnes kohas on sihuke tunne, et on ukse koht, et on katisekraavid ja mõnel kohal on nii, et on uksekoht, on kungas ja tühimik, nagu oleks keegi granaadiga kõik segi ajanud“

(algne olukord) „Maja oli üldiselt ikka suht vilets. Me kiskusime laua maha, see on palk maja. See on palk hoone, tükati püstpalk veel. Kui me seda otsaseina [avasime], kust see laud oli veel kannatada saanud ja vesi vahele läinud, no siis see palk oli ikka .. palk oli nii läbi, et kirvega tahusime selle mäda maha, vana mootoriõliga käisime kõik selle üle, sest need ussikesed järasid teda rõõmsasti. Hea oli kuulata, kui sinna selle vana õliga lähed, siis tiksumine või see krabin jäi siis vait. Siis lihtsalt toimetasime edasi. Need on need toonesepad. Ja siis nad seal vaikselt näksivad. (proteesisite?) Ei, me panime lihtsalt villa vahele ja paberi peale, tal on nüüd sest ja väljast soojustus. Noh, sisse panime ka natukene villa. Aurupaber, siis on vill, ja siis on uus laudis. Et on nagu soe maja ikkagist. Aga noh, mingit küproki ja seda ei tahtnud. Vanad põrandalauad on kõik ära taastatud. No sinna sai.. kõigepealt läks ees relakas, siis lintlihviija, värvisurmad, kaapitsad, kõik on läbi käinud. Lümandas me tegime samamoodi /.../ (põrand?) siin all on muld. Siin pole valatud ega soojustatud. Tuulutatav on, augud on all, aga siin mingit soojustust all küll ei ole. Me ei hakanud põrandat lihtsalt üles kiskuma. Tükati peame laskma silikooni pragudesse, sest kui väljas on külm ilm, siis [puhub sisse], tuul ikkagi liigutab. Need on nende vanade majade mured ja rõõmud. See koht on iseenesest väga huvitav. /.../ Siin on algul esimene katus on olnud kimm, pärast pandi eterniit.“

(tulevikus?) „Kui panna, siis tulevikus panna siia rookatus. Niivõrd kuivõrd see siia juurde sobib, aga noh. Sest roogu on siin ümbruskonnas üldiselt palju. Me oleme ise teinud. Ma oskan roogkahle ka teha. Et saab rookatus, aga siis tuleb kogu katuse konstruktsioon uuesti üle vaadata, sest roog on raske. /.../ Ja edaspidi ta võib veel raskemaks minna, kui ta hakkab ära kõdunema ja mulduma. Teha me ei oska, roogu oskame me mõlemad teha. Me tegime kunagi siin müügiks roogu. Aga praeguste kokkuostu hindadega, kui sulle antakse euro ühe kahlu eest, aga kahlu ümbermõõt peab olema kuskil üle 60 sentimeetri, siis seda on palju. See roog peab olema sirge, kvaliteetne. Kui ma mereääres teen ta valmis, siis tuleb seda transportida, see saab kannatada, siis tuleb uuesti siduda. Ma saan lõppkokkuvõttes heal juhul nii, et jääb tööroõm. /.../ Ja siis roo firmad vinguvad, et inimesed ei viitsi roogu teha.“

(kokkupuuteid RP) „Ei ole. Ei ole keegi seganud. Pigem on meil olnud probleeme olnud kihelkonna jahimeestega. Sest me ei ole sugugi õnnelikud, kui jahisaaduste lõpp-produktid siia vanasse karjääri tuuakse ja siis on püütud meeleheitlikult selgeks teha, et kui seanahad ja soolikad on ja kõik see saast on seal, et nemad söödavad merikotkaid. Ma siis ühe ametniku käest küsisin, helistasin, et kas see merikotkaste söötmine näeb sedaviisi välja, et merikotkad vaatavad, et kole külm, et võtaks ühe seanaha õlgade peale enne kui välja lähen. /.../ Pigem on jah, see, et kui mõne asja puhul on Viidumäele

helistatud, kui on mingi probleem või kui midagi näed, mis ei ole kõige õigem olnud (ja siis on abi saadud?) no jah, et kui miskit näed, et kui siin jõe peal olid paisud, et hakkas ära kuivama, vesiku jõgi, et mis viga on. Siis käidi jõgi üle ja olid siis puud ees või koprad või mis iganes. (positiivne kontakt?) Jah, ma ei oska rahvuspargi kohta küll midagi halba öelda. Need ehituskeelu piirangud on minu meelest pigem positiivsed, sest meil ei ole, meil pole ilusat mereranda siin, aga muidu oleks niimoodi nagu siin oli pikneriga, et teeme oma need onnikesed püsti ja veelgi parem, et teen oma onnikese püsti ja siis hakkab välja rentima seda ja siis tulevad kõikse hordid siia puhkama ja siis jääb kõik siia nagu on ja siis jääb kõik suur laga hunnik. Ei ole kellelgi elu – ei ole kohalikel elu, ei ole metsloomadel elu.“

(kas teate piiranguid ka?) vist on see kakssada meetrit, et ei tohi ehitada randa. Kaitse vöönditesse ei tohi ehitada kui sul vundamenti ei ole. Siin me kemplesime ühe oma sugulasega, kes tahtis, siit et rehala, kuna siin on olemas see vundament, et tema tahab seda maad saada, siis tema saab selle maha müüa ja siis tema saab seda ehitama hakata. No see sama vana hoone, et no tere tali. Et siin on hoone peal, et tema siis renoveerib. Ma üldse imestan, et see on üldse riigimaa siin. Seal on üks vana tühjaks jäänud talukoht seal mere ääres, et kuidas keegi pole üldse tahtnud veel, siis kui see maade erastamine-ärastamine oli, tahtnud seda ära osta ja siis kähkusti ehitama hakata sinna peale. Vundamendid on ju olemas, nii see asi käib ju. /.../ üks mu tuttav tahtis, et kolib linnast ära, ma andsin talle maad, ta tahtis ehitada. Need olid vanad talu maad, aga seda vundamenti ei olnud selle koha peal, kus ta tahtis ehitada. Vundament jäi kuskile 10 meetrit kaugemale, maamõõtja märkis vundamendi selle koha peale ja siis hirmkähku tehti see vundament valmis. Sest ta oli talukoht, aga no kes siis.. maja taheti lagedamale teha. /.../ Eks neid sihukseid tobedaid nõudeid on mujal ka olnud. Talu on olemas ju, kõik on olemas. (nõue, mis peaks ära hoidma uusehitust hoiab mõnel pool ka tagasituli jaid ära) Jääbki, no paljud. Nagu mul oli, kui ma selle vana talu andsin ära. Nagunii pered jooksevad tühjaks. Kui ma poleks talle seda võimaldanud, siis ta poleks sinna tulnud. (kas piirang ei ole liiga problemaatiline?) Minu jaoks oleks õige see, et kui on olnud vana talukoht, sa tõestad, et siin on talu olnud, vundament oli siin, et ma ehitan 20 meetrit kaugemale, sobivama koha peale, aga ta on ikkagi sama kompleksi järgmine hoone. Vana talumees, kui ta oleks ehitanud järgmise hoone, siis ta oleks selle teinud võib-olla sinna. Et see on normaalne. Et koha peale võib ehitada, et täpselt seda vundamenti ei aja taga. (rootsiküla asundusküla – tühjaks jäänud kohad või sama loogika jätkamine? Reegli järgi, et tohib teha ainult vana talukoha peale, ei saa sinna ehitada) Ei, sinna võiks ju küll, sest tekiks uus pere, ta on ju ette nähtud. Püsielanikke on ju vaja siia. Mitte, et ta ainult lagastab siia ja kaob minema. Et tekiks püsielanikkond.“

(piirangud – teine asi, mida piiratakse on renoveerimisvalikud ja välimused) „Ma arvan, et otsapidi, et .. see on aja konserveerimine. Ta on mul kena arhailine küll, aga samas elu läheb edasi. No, plastik aken ei ole hea küll, aga samas teatud tingimustes on plastik aken vastupidavam kui puit aken. Eriti veel, kus on vihm ja tuul, kus hakkab niiskus vahele tulema. Nagunii ma pean selle puidu plastiku või mingi keemiaga ära katma. Et, me ei saa aega ikkagi [pidama panna] Hollandis on ka, linnad, mis on nagu muuseum, aga selle eest antakse inimestele raha, et nad eksponeerivad oma elamist kui muuseumi. See on nüüd vana hollandi stiilis, nii elati, ok, mina kui aborigeen võin siis nende puukingade ja rahvariietega ringi klõbistada. Aga noh, jätta nüüd niiviisi, et kui on 21 sajand, et jätta see 19 sajandi peale, siis ongi nii, et ma võin ainult suvel siin olla. Siis ma talvel ei tahakski olla, kui mul on ainult väiksed aknad, siis ma pean arvestama ühe, teise, kolmanda ja neljanda asjaga. Siis on pime ja kole ja nutune. Siis polegi mõtet ju. Ei, ma arvan küll, et see ei [õigusta] Ma arvan küll, et ok, sa ei ehita Vilsandi mingit 10ne kordset asja, ta on tõesti kontekstist välja tõmmatud, aga noh, omas mõttes huvitav jälle. Aga no ega see ei sobi. /.../ (Vilsandil on 1,5 korrust maksimum) No see on ka nonsenss juba, inimesed elavad natukene teistmoodi, ei saa nüüd ikkagi, et ok, ma tahan teist korrust ka ehitada, siis ongi, et

kas sa selle mansard korruse teed nii madala või hakkab jälle sihuke slikerdamine, et no vat, näed vundament on nii palju tõstetud, et perspektiivis näeb ta välja nii. /.../ (teistel konflikte?) On küll, täpselt siit edasi on palkmaja, no nagu suvilana. Tema ehitas ka nagu, päris vundament jääb natukene kõrvale, ta ehitas veidi eemale. Tal tekkis juba Kullaperega mingi konflikt, Kullapere hakkas tol ajal ju, et tema hakkab turismindusega tegelema nüüd agarasti, et kas ta kartis konkurentsi. Et siis ta mitu aastat siin, ta maksis veel mingi räige trahvi ära, et noh täpselt sama koha peale ei ehitaks. Aga noh, see oli minu meelest pigem probleem Kullaperega, kui et rahvuspargiga. /.../ Kullaperest on rahval võib-olla halvemad mälestused. Ei noh, ta oli suur rahvamees, ütleb tere, patsutab õlale, oh kui tore olete. Aga.. Siis oli kullapere ja oli Vilsandi rahvuspark. Praegu on mingi biosfääri kaitseala, mida keegi kurat ei tea, mis asi ta on. Ta on nii ebamäärane asi, vaadates isegi neid piiranguid, millest keegi millestki aru ei saa. Lahemaa on konkreetne asi, ta on oma mõisate, oma maade ja piirangutega. Aga see on sihuke hägune, siin on kaitseala, kalakaitse ja kõik muud, aga mille pärast nad ei kehti Karalas? Kas Karala kadakad ei kuulu kaitse alla, kas Karala kalad ei kuulu kaitse alla? Vat, see on jälle omaette ooper. Mis põhimõte? Minu meelest Austlas, kus kasvavad jugapuud ja luuderohud peaks ka kaitse all olema, aga ei ole. Kusagil kabineti vaikuses on keegi nüüd otsustanud, me kaotame ära selle asja ja me rajame nüüd hoopis selle asja, selle piiri tõmbame nüüd siit maalt siia maani. See hägusus rikub asja ära. Kui juba võtta, siis oleks mõttekas võtta kaitse alla terve see lääne-saaremaa rannaala, mis on tõesti ääretult unikaalne oma alvarite ja kõige muuga. Aga mitte niimoodi, et sellest kivist selle kivini on kaitseala, edasi tehke mis tahate.“

Talu O

Taluajalugu: „(mis ajal talu rajatud on?) 1886 [allesoleva rehielamu ehitusaeg]. See on nüüd, kus see on elamu, aga seal kus on see uus maja, seal on vana talukoht. See on see, kus need pisikesed aknad olid, seal ei olnud ei küttekeha, ega suurt midagi. Üks selline suur ahi oli, nagu vanasti oligi. Muldpõrand oli, kivid, seda nüüd ütleme juba üks üle 20ne aasta ei ole. Siis me lammutasime selle maha. Siin ees nagu oli elamine, siis taga olid nagu loomad. Nagu selline tüüpiline talumaja. Siin ees oli ka niiviisi, et see esimene osa oli kanade jaoks, seal ees oli sihuke – nagu saarlane ütleb – tuhliste tuba, ja see suur ahi oligi seal. Seda siis talvel köeti seal, et see kartul ära ei külmuks. /.../ Samal ajal olid kaks vana talumaja õuel. Siin siis elati [allesolevas rehemajas] ja seal [lammutatud rehemajas] olid siis loomad, hobused olid seal. Ja pärast kui loomi jäi vähemaks, siis talveks toodi loomad siia [alles oleva rehemaja rehealune] ruumi. See on ka nagu kahes komplektis, et osa on puit maja [kambrate osa ja rehetuba] ja osa on kivimaja [rehealune]. /.../ Sel ajal ei tohtinud rohkem ju olla, kui üks lehm ja mõned lambad. Tol ajal oli ka seadus selline. (kas polnud probleeme seadusega, et ühel perel ei tohtinud olla üle ühe elamu?) Ühesõnaga, meie ei olnud kokku puutunud selle asjaga. (korstnat polnud sel majal äkki?) Ma jään nüüd mõtlema, et. Suits tuli sisse. See oli selline aeg, kus olid need suitsutared. Aknad olid pisikesed, miks aknad olid pisikesed? Sellepärast, et soojus. Ja toad oli ka madalad. /.../ No ja ukسلäved – kõrged ukسلäved /.../ Ühesõnaga nagu selline suve laut ja talvelaut. (eraldi laudahoonet siis ei olnudki?) Ikka, oli. See sama, mis siin õues on praegu on meil lambad ja kanad talvel, see oli eraldi. See oli siis sedasi, et oli lauda ruum, kus olid sees sead ja see oli sihuke soem. Ja selle kõrval oli vahelik, see oli nagu selline hoiuruum, kus oli treipink ja selle kõrval oli veel üks ruum, seda nimetati kivipõrandhooneks. Ja see oli ka sõna tõsisel mõttes kivipõranda hoone, sest seal olid paekivid, siis oli muld ja seal hoiti liha. See oli külm ruum, jahe ruum. Sügisel tapeti siga ära, see pandi soola, talvel oli sääl ja kevadel võeti siis singid ära ja siis oli meil suitsusaun, seal suitsutati liha ära ja siis omakorda

pandi teise hoonesse, seda nimetati riiete hooneks, seal oli suur kirst, kirstu all olid sellised puu latid, et liha ei toetanud kirstu põhja, vaid õhuruum oli vahel. Ja kaan oli peal. Ja huvitav oli see, et see liha ei läinud hukka.

„Sauna juures ei olnud mingit vee tegemist. Vesi tehti paargus ja see tuli viia siit sauna juurde. Ja sauna juures, jah, nüüd on küll müürikatlad sisse tehtud, dušid-värgid on sees, tol ajal ei olnud seda asja. /.../ sellise elukorralduse olen mina siin majas ära elanud“

„Reheahi? Ei, leivaahi on siin sees. Siin kambrite poolel, aga see on praegu ära maskeeritud. Kui me tulime, siis muud siin ei olnud kui üks suur köök ja kaks pisikest tuba. Köögi tegime nüüd pooleks, tegime siis elutoa. Ja siin taga, kus on kolakamber, aga leivaahi on sees. Eest on kinni pandud, et iga minut saab seda kasutama hakata. Võtad eest ära, koputad kivid lahti. (plaan tagasi teha?) No ühesõnaga, see poeg, kes mul nüüd Norras on, see saab selle maja siis omale ja ikka on plaanis.. kui ei ole midagi muud, siis teeme nii ülesse, et sinna peale saad oma potid-pannid panna ja kui hästi läheb, ja tõesti ruumi on vaja, siis sinna peale võid magama ka minna. See on tõsiselt suur. Aga seal tuleb natuke kõpitseda, sest need kivid on natuke murenenud. /.../ (millal ümberehitused tehtud said – köögi jagamine jne.) See oli .. me tulime siia 89. Noh, siis peremees kustus, ja siis hakkasid kohe need ümberkorraldused pihta. Sest pörandad olid nii mädad, et me läksime siit läbi ja pörandad tegime kõik uued ja soojustasime kõik ära (seestpoolt siis?) Seestpoolt, jah. Ja siis on kõik uued korstnajakad [silmas on siiski peetud korstnapitse] tegin, sest need olid neist koljudest tehtud. Need on meil alles siin, aga noh, see oli meil sihuke hädaolukord, et me pidime tegema, sest siin olid kõik need vanad kulujuhtmed, noh riidega pealt. Ühesõnaga selline, siin oli ikka täis jama. Nüüd on kõik ära vahetatud ja kanalisatsioonivõrk tehtud, aga me siia duširuumi sisse ei too, sest siin on vanas saunas juba olemas (seestpoolt soojustamine?) ühesõnaga, võtsime kõik need seitse kihti tapeeti. Seal oli kõike – oli krohvi, võtsime täitsa välja. Ja tol ajal ei olnud ju muud, kui see isolatsioonipapp oli selline, ja muidugi, et aeg sundis tagant. Me tahtsime elama tulla siia sisse ju. Ja siis oligi, meil oli uue maja jaoks oli ostetud juba püssi plaat ja need. Ühesõnaga, seinavahed puhtaks, lõime papi, siis lõime selle püssiplaadi ja siis tapeet peale. Ja teised kaks tuba on juba niiviisi tehtud, et sinna peale on pandud laud. Noh, sihukene kitsas, punnlaud on pandud peale. /.../ Möödunud aasta vahetasime ära aknad. Need on ka sellised kolmesed, on puit, ei ole plastikust. Ja nüüd on majapidamine hoopis soojem. Seest pörandad soojustasime ära, panime peno kõik alla. Ja mis me köögis veel tegime, me lasime lage allapoole, sest see oli niivõrd kõrge. Seda päris lage näeb ainult siit tagant toast, see on see suitsunud palk. Ja tulevikuplaanis on meil niiviisi, et tahame tuua köögi siia täitsa tahaotsa välja ja see must lagi tahame uuesti välja tuua. /.../ (katusealuse välja ehitamine?) Ma usun, et kui poeg seda teeb, siis võib-olla, aga meie seda küll enam ei tee. Aga siin on nüüd kolmekordne katus – õlg, roog ja eterniit. /.../ Noh, ja kuhu tohutult raha on läinud, on nende vanade majade katuste tegemine. Need tegime kõik uued ja tasakesi on seda elujärge parandatud. Kuurid on siia juurde tehtud ja noh, juurdeehitus on siia kõvasti tehtud, eriti viimasel ajal /.../ (see katus [rehemaja oma] läheb ka mingi hetk siis vahetusse?) No kindlasti, kui ta hakkab pragunema mingi hetk, siis ta on all. A mis ta siia peale tuleb, seda ma ei oska ütelda. Seda ma ei usu, et rookatus siin.. see on ropp-kallis. Ma ise tean, meil kusagil on need roolabidad siin kusagil alles. Ma tean ise, kuidas nad seda tegid, see oli ropp töö küll. Siin on põõningul isegi näha need puuvitsad, millega on pandud. Ja seinavahed topiti sammalt täis. Seda sammalt olen ma ise ka kuivatanud. Ja mis on üks suur miinus, sel majal pole vundamenti. Ja sellepärast on ka need pikad räästad säilitatud, sest kui me teeksime lühemaks.. sest nüüd ongi – toad on pimedad. Muidu jookseks vesi alla. Aga teises suhtes, kui ikka sajab, mul on hea pesu panna. Kusil pluss on ikka olemas.“

Maastikumuutused: „Siin on väga palju. Siin oli kõik üks padrik, me oleme lagedaks teinud. Aga need kiviaiad on olnud ja neid me säilitame. Neid me ühesõnaga ei hävita, ei tee mingit puuaeda ega midagi, sest nad.. ja PRIA toetused, ma käisin just eile õhtul vaatamas, kas me oleme sinna sisse saanud, sest need suured pikad kiviaiad on kõik PRIA toetustega tehtud. See on kõik siin kiviaedu täis. Tööd on siin küll-küll, aga noh, lihtsalt ei ole aega. Aga selles mõttes, me oleme selle aia korda teinud /.../ Avarlus on tekkinud. Ja noh, on võsa maha võtnud, et nüüd näeb, kus ikka loomad on. Enne oli ikka täiesti padrik. JA metsas me oleme samamoodi teinud, noh, sihukeseks palkmetsaks teinud, kus alt näeb ikka läbi. Aga, noh, see töö on ikka kõik pooleli. Selline see asi käib, et oma tööjõududega. Aga kui sinna võtaks firma peale, siis meil poleks sinna metsa teist korda minna asja. Me näeme siin ümberringi, mis tehtud on. Põlvist saadik oled sees ja .. ühesõnaga, nad ei tee heaperemehelikult. /.../ seal samas oli ka, kõik üks padrik, nüüd on lambad sees. Muidugi, et tööjõudu on tarvis. Aga ausalt öeldes, kui sa ka tahaksid midagi teha, siin ei ole võtta kedagi. Näiteks ongi, me saime ka siis selle keskkonna oma [toetuse], et karjamaid rajada ja teha, noh, saime toetused peale, et tulgu mõni mees, tule appi ja aita teha, et saad talvepuud omale. Noh, ei ole võtta kusagilt. Ja kui on, siis, me vaatasime ikka niimoodi, et mis on sirge puu, selle me jätsime, selle, mis on kõver, selle võtsime maha ja kadakad jätsime ka, aga tema [abitööline] vaatas just, et tahtis välja noppida need sirged. Me ise jätsime ilusad puud kasvama, et sinna tuleb palgimets, aga noh.. see on ka sedasi, et kuidas nüüd öeldakse, et üks on peremees, teine on rüüstaja. Aga noh, kui nüüd piirangutest looduskaitsealal, ma ei ütleks eriti, et neid oleks siin olevat. (metsas toimetamist ei ole seganud?) Kõik mu maad on rahvuspargi all, aga erilist probleemi pole siin midagi olnud. Aga jah, võib-olla, et nagu selle uue maja süsteemid nüüd olid. /.../ Paberimajandust on natukene rohkem, muud mitte midagi. Et see küttesüsteem tuli [maaküte], et siis tuli nagu kooskõlastada. Ja selle ehitusettevõttega oli sama lugu, et pidi biopuhastus olema, ei sobinud lihtne süsteem [tavaline septik], niipalju on. Nad võtsid kohe kaartide pealt ära, et see on punane ala, et põhjavesi on nii lähedal. /.../ (uue maja ehituse kooskõlastused läksid ladusalt?) Minul ei olnud probleeme, sest minul maja projekteeris sugulane ja temal oli kõik need, nagu öeldakse, semud ja sellid, kes pidid kinnitama projekti, olid ju tuttavad. Ja mul ei olnud muud kui ainult, viisin valda värgid. Mis oli pluss – vana maja peale läks. Ja ma sain kohe kergenduse peale, aga oleks nüüd eraldi, siis oleks paberijama rohkem läinud (kas uue ja vana maja mõõtude erinevused ei olnud probleemiks?) Ei, mitte midagi. Ühesõnaga, projektiga maja ja läks vana koha peale. (uuel majal ilus kivikatus. Rahvuspark eelistab traditsioonilisi materjale, kas see ei tulnud kooskõlastamisel jutuks?) Ei, mitte mingit. Sest see muutus kõik. Projekt on niivõrd vana, siis kui me tulime. Siis me hakkasime kohe seda tegema. Siit tuli see rahajama. Ma jäin ka ju töötuks /.../ Siis oli traditsioon eterniit ju, muud ei olnud ju. Sest seda rookatust tegid ju nii vähesed, aga ühesõnaga, see on nüüd kivikatus. See oli, nagu öeldakse, aeg pani asja paika. Ja tol ajal, kui see maja projekteeriti.. sees oli ju narvablokk ja pidi olema krohvitud, aga nüüd on puit ju [laudis]. Ajad on muutunud, asi on ka selles. Ei, rahvuspargiga.. vana Kullapere on sugulane ka. Ei, selles suhtes, ei. Mis oli tarvis kooskõlastada, mul mingid nirgumist ei olnud. Ettekirjutused, mis olid tehtud, need tuli teha, need süsteemid kõik. Majale on alla tehtud, projekteerit, kuivendussüsteem, drenaaž. /.../

Ehituspiirangud: (olete kursis ehituspiirangutega rahvuspargi alal?) „Ehituse piirangud, minu arust.. millele ei nõuta täisprojekti, on need kerged ehitused, 5 meetrit kõrged. Aga kui sul on tegemist juba ehitusega, kus sul on elekter sees ja seal ütleme küttes ja, siis on ikka projekt. Ja muidugi reostus, see on selge ju. Et kui sul on seal sihukesed, kasvõi teed seal värvitööd või värgid, siis sul peab ju arvestuses sees olema /.../ Me oleme isegi selle vana õliga, selle mesila seinad üle teinud. (kaitseb hästi?) On küll. Satikad, raisk, ei tule sisse. Tegelikult loodust ta ei reosta, läheb puidu sisse. Ja palju sul tuleb seda vana õli? Autod käivad tehnilises hoolduses, ainuke on see vana traktor. /.../ Ja teiseks on ka, kus ta on [hea],

on aia postid. Otsad paned sisse. (kaitsekorralduskava olete lugenud?) Ma olen kuulnud, aga.. siin on olnud igasugu loengud ja värgid, aga käivad just need, kes on uusehitajad ja kes tulevad sisse. Nemad peavad selle asjaga.. meil nagu Kullaperega pole olnud sihukest, noh, need taimed ja värgid, need on mul kõik peal. Ma tean, et ma ei tohi nii ruttu [niita] ja mis aegadel. Minusugune ei lähe ka iialgi ka sinna põllu peale sihuksel ajal, et ma selle kamara ära soopan. See on mu oma huvides ju. Ja nii mets täpselt samamoodi. /.../ Ma lähen ikka siis kui maapind on tahe ja kogu lugu.“

Toetused: (on olemas toetused poollooduslikele kooslustele, kas peaks toetama ka hoonete korrastamist?) „No, mina ütlen seda, et kindlalt on. Et kui sa tahad seda vanat arhitektuuri säilitada, see on tegelikult – need on looduslikud materjalid, puit-puit-puit, ja mis Saaremaal on, on paekivi, /.../ kui ta, riik, paneb ikka toe all, et kui inimene ostab ühe lagununud talukoha ja hakkab seda üles tegema, siis oleks soovitav, et ta saaks seda.. et noh, kergem on. Sest see on ikkagist tohutu raha, mis sinna sisse läheb. Kui sa ikkagist puidust teed. /.../ Osta see roog, võta see meister, kõik värgid.. ühesõnaga, lihtsurelikul selle peale rahakott ei hakka. Mina ütlen oma isikliku seisukoha, et kui siin oleks ka nii nagu isa selle kunagi tegi, ilus rookatus, kõik need hooned, kolm maja, kõik need olid rookatus. Ta oli ilus, ta oli ilus. Mul on need vanad pildid, ma ei tea kus need on. (hooldus ei tee muret?) Ei ole, rookatus peab väga hästi vastu kui on õige roog ja õige meister. Meil ta pidas oma 50 aastat. (harjamine?) ei noh, ühesõnaga, mis ta oli, see katuse malkamine, nagu öeldakse, see on ikka. Pandi uued katusemalgad, ja ega iga puu ei aita sinna, enamasti ta pani kas oli kuusk või kadakas, sihuke jämedam. (kui tihti malgati?) iga aasta ikka käidi läbi. Nad andsid erinevatel aegadel otsad, ja ütleme, et tuul ka sai kuskile servataha ja sedasi lammutas. Ja linnud, linnud olid ka, vedasid laiali. /.../ ja kõige hullem on see sammaldumine. Ilus on vaadata seda sammaldunud katust, aga tegelikult ta hakkab mädanema seal all. /.../ (mida võiks toetada?) et kus on olnud rookatus, seal võiks olla rookatus. Aga siin tuleks teha jälle vahet, et kes seal elab seal sees, nagu ma ütlen, lihtsurelik. Aga mitte anda toetusi neile ärimeestele, sest nendel on niigit' ja kes teevad neid uhkeid maju ongi ärimehed. (aga kuidas neil vahet teha?) ja see ongi see. See sama lugu on seal vahel. Nagu praegu ongi, et tuli see kiviaedasadid, ma just käisin internetis ja vaatasin, et palju on seal osaühinguid ja värki. Ja aastaga, kahe aastaga 7,2 kilomeetrit kiviaeda, see paneb mõtlema. Esiteks, mina sain peale, 2001 kui see hakati andma, loeti kohe ju ära, et need peavad olema su oma maa kivid. Nii, kiviaiast, mis on üle 5 aasta vanad, seda sa lammutada ei tohi, seal on juba looduslikud pesapaigad. Aga, kust sa võtad selle portsu kivisid? Sa ei võta. Ma tean, see mets on siin kiviaedadest täis. Ja nii nad siin rüüstavad. /.../ (toetusi kipuvad saama need, kes oskavad paremini projekte kirjutada) Ei no, sul peab olema see, nagu öeldakse, õige nupu peal. Eks sul peab natukene sedasamust kah olema [meelehead], et sa selle ülemuse ära moosid. See oli ja on. Sellest ei tasu ütleda, et jah, seda korruptsiooni tuli jälle kuskilt välja. Ärme räägime! Sa ei saa mitte lihtsat asja, sul peab olema see.. pane ikka käsi südamele, ja ta on ikka sedasi – sul peab olema tutvused või rahakott. Ma olen seda omal nahal näinud ja see oli on ja jääb. Ma pean ütleva, et jälle see sama uue maja ehituse materjalid. Palju ma sel ajal käisin ja käisin, aga kui oli järsku viidud üks ilus punane kala, hakkas materjal tulema. Ja see oli see aeg, kus pidi olema maja projektiga, siis sa said ehitusmaterjali osta. Ja kui sa ikka midagi tahad, siis sul peab tutvusi olema (või suur punane kala). Tegelikult see asi on sedasi ja ei ole ütelda mitte midagi. /.../ Aga mina ütlen, et muidugi, see Muhu ja Koguva, need on kenad vaadata rookatused, ja eks neid on siin Saaremaal ka. Ma soovitaks ka ikkagi, et kas on looduslik kivi või puit kasutada majadel /.../ Või kasvõi.. vaata, ilus on see tuulikute taastamine. Meil oli ka siin risti peal, seal kus need kivid on. Meie talu tuulik läks täpselt siit teedevalitsuse alla. Ma mäletan veel seda, kui isa siin jahvatas. Ja läks. Nii palju siis oli, et ta sai selle tuuliku materjali siis omale. /.../ (katuse toetus, kas see oleks vajalik kui näiteks toetada erinevust kaasaegse katuse ja traditsioonilise vahel?) Kui poleks katust, siis on maja läinud. Me hakkasime ka

oma majal katusest pihta. Ja teine on see, mis mind häirib, on kui pannakse taludele plastikaknad. Puitmaja, palkmaja ja plastikaknad. Ja teiseks on akna kuju. Siit kui Kuressaare poole lähed on ka – valged aknad, talumaja ja aken on ühesõnaga sedasi [täisklaasiga]. Ma ütlen, see on laudaaken. Siin peab olema mingisugune vahe. See keskmine joon või on ruutudega midagi. See jätab kohe muidu sihukse lauda mulje, ma ei tea miks. /.../ (aknad siin suuremaks?) No natukene ainult, aga vaata, miks ta tundub suurem on see ümbris, mis tehti [laiad poomkantlaudisest piirdeliistud] see ümbris on nüüd seal. /.../ Jah, ma jäin mõtlema, et me oleme aknad juurde ka teinud. Ennem oli üks, aga nüüd ma saan aru, et miks, sest tekib tõmbetuul. Olgugi, et luhvtlapp on ainult lahti ja ventilatsioon on olemas, aga mismoodi tõmbab pliita eest. Ja sellepärast oligi, et sealpool oli ainult aken, siis ei teki sellist ventilatsiooni. Vot kui kavalad nad olid, et ei tekiks tõmbetuult.

(toetused uutele majadele?) Noh, mina ütlen seda, et kui ta ehitab ikkagist maale ja sellise rahvuspargi territooriumile, et.. kes ikka läheb ikka selle loodusliku materjali poole, et nendel [võiks olla toetused]. Praegu on nüüd, et PRIA toetab seda kiviaeda, mis piirneb 80% põllumajandusliku maaga, aga ütleme, et siis võiks täiesti nagu tänak, nagu meil siin on. Et ta loob sellise kunagise miljöö. Ilus palkmaja, tuleb see tänav siia sisse. Mitte 100%, kasvõi näiteks 30%. See protsent on selline vaieldav. Et ta sulandub loodusega kokku. Ja teiseks ka, et see maja, mis ta nüüd ehitab, et see ei ole häärber, vaid on ikka elamu. Et need kaks asja ka mitte segi ajada. Üks on ikka nagu uhkustamise jaoks, lööb sellise villa üles. Et kui ta nüüd neid talumaja jooniseid ja värkisid nüüd järgib. Nagu madalad majad ja sellised. (projekti toetus. 5-6 mugandatavat tüüpprojekti, mis on valmis tehtud kujul olemas) Et inimesel oleks valida. Projekteerimine on kallis lõbu. On küll. Ja kui sul oleks koer, siis koeral oleks kuut ka rookatusena [naerab]. Miks mitte. Sest ütleme, et mul on kibe soov saada maale elamu, pereelamu. Nii. Aga ütleme, meil on kolm last, siis ma tahaks suuremat võtta. Aga ütleme nii, et me oleme sihukeses kuldses keskeas, aga ma ei tahagi, me tahame kahetoalist saada. Valime selle siis. Ühesõnaga, et mul peab olema see valiku võimalus. /.../ (kas ja kuidas peaks parandama infovahetust rahvuspargiga?) No tegelikult seda peaks olema, et inimene kurssi viia, mis siin toimub ja mis on keelualad. Või näiteks kasvõi lihtne asi, et on leitud mingi uus taimeliik, et inimene teaks ka. Ja ma ei tahaks öelda, et täpset asukohta, aga kuskilt midagi. Sest võib juhtuda sedasi, et – ma toon näite – et need metsamehed lähevad sisse, aga võib-olla on seal kena pisikene punt käpalisi. Aga nemad on talvel sees, nad ei tea mitte millestki. (aga kuidas seda teha?) see on kahepoolne. Sa ütled, et nüüd on see ilus käpaline seal, aga ta läheb, labidas käes, toob selle koduaeda omale. Võta nüüd see kuldne kesktee. Ma lugesin just sellest karulaugust, et ma tõin neid [omale metsast] aga tegelikult on looduskaitse all. Ma lugesin seda internetist, et see on looduskaitse all ja sa ei tohi seda võtta ega midagist. /.../ Ja näiteks luuderohigi. (infot riputatakse ju internetti, kas sellest piisab?) Ma ütlen seda, et see kellel on internet ja ma ütlen, et parem on ikkagi kui on mingi.. see on ka igavene pahn, aga teadete tahvlisse saab panna ka. Tegelikult on olemas ju sihukesed asjad nagu vallalehed. Vat vald on, vallakeskus. Sest põhilise informatsiooni saad sa ikka sealt kui sa midagi tahad. On ta ehitusalal, on ta sots alal, lähed sa ikkagist valda. Ja muidugi kohalik ajakirjandus – meie maa, saarte hääl. (kas nad ei kasuta siis seda kanalit praegu piisavalt?) no nad ühesõnaga kasutavad, aga on ikkagi vähe. Ma ütlen seda, et kui me tahame ikkagist seda loodust hoida, ma mõtlen, toon selle näiteks selle kuregi [talumaadest eraldati osa mustatoonekure pärast looduskaitsealaks]. Aga oli mul ju plaanis enne seda, et teen metsa raide, aga maapind läks pehmeks, ma ei saanud sinna kallale. Kui ma oleks saand, oleks kurepesa läinud. Et noh, võtame sedasi. Või on seal mõni loom või asi.“

Talu P

Talukoha ajalugu: (mis ajal koht on rajatud?) „See on selles mõttes hea küsimus, et mina saan rääkida ju praegu seda kuulnud infot oma esivanematelt. Minul on see sama koht päriselt sünnikoht, see tähendab peaaegu 60 aastat tagasi, aga enne seda elasid siin minu ema, minu vanaema ja eeldatavasti minu vanaema.. vaata, tol ajal need sugulussidemed olid natuke segamini ja ma seda vanatädi järgi, kes on tugevasti üle 90ne ja elab praegu Saksamaal. Ma tean seda piltide pealt, et see maja oli sellisel kujul alles, 1932. /.../ Nüüd jutud, mis minuni on jõudnud tähendavad seda, et kuskil 20ndate lõpus on see maja siia teisaldatud kuskilt mujalt, need palgid on ümber laotud. /.../ (enne seda olid siin muud hooned?) jah, kindlasti olid siin muud hooned, sest muudest on säilinud praegu vana sepipaja vare, siin maja taga ja üks vundamendi koht seal, kus tammed seal paistavad. Aga maja koht on sama. Mis siin varem võis siis olla? /.../ rehemaja, see jääb pigem sinna teie seljataha, mis lapsepõlves oli laut, mida mina mäletan, kui sellist pikka-pikka palkehitist. Ja siis saunana oli kasutusel, mis väidetavalt oli maha põlenud sõja ajal, seal kus meil praegu see väike saunakene on, no seal oli tunduvalt suurem saun. Kus siis tehti nagu vanasti õlled ja oli saunana, nagu eestlastel vanasti ikka. See väike kungas, mis jääb praegu selle väikse kasvuhoone taga, seal oli tuulik, see on tuulikumägi. Siin on olnud palju hooned ja muidugi suur Rootsiküla küla, see on ju ka üks osa Rootsikülalt, jääb nüüd sinna, kus need põllud. Seal oli väga suur küla, mille keskuseks oli järv /.../ Lapsena ma mäletan seda, kuigi siis olid juba esimesed maakorraldused kolhoosiajal tehtud ja hakati seda järve kuivendama, siis olid veel need talukohad kõik säilinud. Ma võin kõik vundamendikohad ära näidata (aga juba siis enam inimesi ei olnud?) Ei, sõjaajal. Vanaema mulle rääkis, mis talud siin sõja ajal said ikka pommitabamusi, mürsu tabamusi. Ka meil endal siin värava taga, seal olid mõned mürsuaugus ja suur pommiauk oli seal lehmade karjamaal, kus on praegu mets. Nii et kuna siin lähedal olid need sadamad – Papisaare ja Kiirassaare, ja Kiirassaare metsas on veel väidetavalt Eesti Vabariigiaegne sõjakooli koht. Ma usun, et selle vastu tunti ikka huvi. Sellel kohal on ajalooliselt märkimisväärne, aga tähelepanuta jäänud väärtus. /.../ Praegu ta on... kuidas ma ütlen. Kuna see maja on juba nii eakas ja nii vana, siis ega talvel siin erilisi elamisvõimalusi ei ole. Aga suviti me oleme siin ja hoiame korras. See maa vajab ju harimist ja võsast puhastamist. Ja ikkagi, maja on nii kaua elus kui kaua temas elatakse. Kui majas enam ei elata, siis maja nagu väsis ära ja kukub kokku. (aknad on vanad, arvatavasti algupärased, pole muudetud) Ei ole tahtnudki teha, absoluutselt. Pole üldse mõelnudki teha muutusi, sest ta on kuidagi armas sellisena nagu ta on. Et kõik see vana laudis siin peal ja.. sinna alla ei taha hästi vaadata, sest nendest palkidest on kohati ainult järgi [saepuru]“

„Siin elati aastaringi kunagi ja küllaltki suur pere oli sees, siis järelikult olid siin väga innovaatilised inimesed, kes leidsid, et ilma laudpõrandata kindlasti ei saa edasi minna. Aga muidugi, ta on põranda alt tühi. Teisalt on see hea, et muidugi kuivatab ära ka selle /.../ Sest seal maja otsas, seal on nüüd küll seda akna kuju muudetud nüüd. Vasakul pool otsas, tingis see, et see palk oli täiesti mäda seal. Aga seal oli tegu ka, et seal oli jahedam tuba, kus siis teatud vahenditega sooja sai – kui kööki köeti, siis seinas avati ava, nii et ta oli nagu suvel kasutusel. (kütet seal otseselt siis ei olnud) praegu on meil ka seal selline elektriradiaator, kui me tahame olla. Ta on tegelikult maja uuem osa, ma saan aru, et ta tegelikult algul oligi kuskilt siit, noh, uksest oli edasi. Selline köögi ja kahe toaga. Kunagi seda siis laiendati kui pere ilmselt suurenes. Sest me teame, et seal saunas oli ka paar tuba olnud, kus siis suvel need lapsed korjati sealt linnast ikka siia. Et siis läks seda ruumi rohkem vaja. /.../ Ja muidugi siin oli see kimmi katus, samamoodi kui mul poeg tegi siin seda kaevu. Kaevu on nüüd üritatud säilitada võimalikult arhailisel kujul. Et see kaevuratas ja need on nüüd ütleme tõesti aastatest 30nd. /.../ Algselt see oli puidust siin all [kaevurake] /.../ nii et mina mäletan, et see oli tammeplank siin all ja kui sai ära vahetatud.. tänapäeva inimesed ei oska enam teha niiviisi. Siis me vahetasime need vanad.. issand, mis

aasta see võis olla, 80nd või midagi. Siis me vahetasime ju välja, aga need uued puidust palgid mädanesid nii kiiresti ära, et nad ei pidanud vastu. Lihtsalt vale kuivatamine, vale materjal – kes siis enam tamme pand, ikka muust laudadest. Siis meie pere mehed ütlesid, et aitab sellest palkide välja vahetamisest, tõsta ära ja jälle pane. Ja siis nad tegid selle kiviosa, poeg oli mul siis initsiaator selle juures. Et majanduslikult tuleb kuidagi toekam. Aga muidu on üritatud säilitada sama, et jah, see kimmikatus, majal oli täpselt samasugune. See on praegugi eterniidi all alles. Ja see nupp ei ole ka enam identne seal üleval, selle me lasime teha järgi. Aga vana peaks piltide peal olema säilinud /.../ Et ega me ei ole siin midagi muuta tahtnud ja ega mina ei tahagi siin midagi muuta. Et kui nüüd, noh, noorem põlvkond kindlasti. /.../ saunal on ka nüüd sama kuju üritatud säilitada. Saunal, see palk, mis seal nüüd on, see on toodud ära sadamast need võrgukuurid, see on see minu vanaisa võrgukuuri osa. Need on need päris vanad suitsutatud palgid ja mismoodi ma mäletan, see maja oli must üleni kui ma lapsena käisin. /.../ see saun sellisel kujul on siin olnud... kohe mina ütlen.. 50nd aastat. Ja palgid on seal uskumatult terved. Nii et kui see seal läheb nüüd lammutamisele, et noh, seal tuleb põrand uuesti teha ja vundament, sest see maa on hästi madal ja mängib kogu aeg nende vundamentidega. Ta on savi maa, vesi jääb peale, ära ei jookse sügisel. Muutub ja mängib. Et siia me üldiselt tahame teha, see vajab kohendada. Aga need palgid ma tahaks.. sest need on veel nende vanade puutappide sisse pandud. /.../ (millal elumajal katus ära vahetati?) ka ikka kaua, ikka 50nda aastat tagasi. Nii et see kimmikatus hakkas all läbi minema ja pole kimmisid ju tol ajal saada olnud. See oli see periood kui tuli eterniit peale, mis tähendab et ta oli ka odavam, mugavam. Et ma tean, et need kimmid, millest on see katus [kaevurakkele] tehtud 3-4 aastat tagasi, need ma tellisin kuskilt mandrilt. Saaremaal ei olnud. /.../ kimmikatus, see peaks ikka, kui korralikult tehtud on ja õieti kuivatatud, peavad väga kaua vastu. Ei juhtu temaga midagi. See on see tehnoloogia, et peab teadma. Mis meil siis viga on, et meil ei suudeta? (tänapäeval on palju teadmisi kaotsi läinud) Väga palju, väga palju. Et kõik see puude maha võtmine ja kuidas sa kuivatad ja.. see on omaette teadus, see ei ole niisama.

Maastikumuutused: (järve kuivatamisest oli juttu, aga muid muudatusi) „Jah, see jõgi on ju tehtud ka selleks, noh, see kraev aeti läbi. Jõgi oli selline looklev, ütleme nagu ikka päris jõgi. No muidugi on see, et puud on hakanud suuremaks kasvama. Kuna tegemist on siin vana mere põhjaga, see tuleb koguaeg siit välja. kui sa kaevad, siis sa näed kui õhukene siin see mulla kiht on. /.../ aga samas, kuna tegu ilmselt vana tammiku jäänustega. Noh, ema väidab, et see tammik läks kunagi tema lapsepõlves, seal kus see põld praegu on, kus seda lükati kokku. Et samas, noh, kui palju tamm seda mulda vajab või kui sügavale oma juured ajab. Et mina loendasin kokku, et praegu on siin koplis kusagil 14 tamme. Ja on väikseid tulemas nii et nad ikkagi siin kinnitavad kanda. Aga põhimõtteliselt peale võsa maha võtmise ei ole siin tehtud mingisugust suuremat muutusi või planeerimist. Minu eesmärk on ka säilitada seda võimalikult palju. /.../

(kas rahvuspargi territooriumil elamine on ka kuidagi tunda andnud?) „Vot, sellise elustiili juures, nagu meie viljeleme, hetkel on see väga soodus. Ei ole erilisi kohustusi, et need piirangud meile sobivad pigem, et ei tohi seda teha.. kuigi mu mees vaatab seda metsa ja ütleb, et no igal asjal on reegel, et tegelikult tuleks seda metsa puhastada iga aja tagant või no mingisugune selline kava peaks olema vaatamata sellele rahvuspargile, et mingil ajal ikka mets tahab puhastamist ja korrastamist. Aga ega me ju ei tea. Ma olen seda kontseptsiooni seal natuke lugenud ja uurinud ja vallaga suhelnud, aga tegelikult ma ei tea tõesti, mis siin tohib ja mis ei tohi. (isegi lugemine pole aidanud?) Ei ole jah, pigem on see, et palun ärge puudutage. Te võite oma tarbeks siit võtta, oma territooriumilt ütleme, seda puitu, aga noh – küttepuitu - , kui sa suvel siin elad, palju sul seda siis kangesti vaja läheb. Et rohkem ma tahaks siin teha seda korrastamise eesmärgil. Ja noh, mingi valik raie tuleb siis ilmselt teha, et mis jätta või.. (aga otsest kontakti rahvuspargiga?) eks me ikka selles mõttes suhtle, et ma tean ja tunnen

neid, aga.. et kui ma.. pole nagu eriti mingeid küsimusi tekkinud, pigem selle peale, et kas ma tohin.. ei. Et ehitisi ei tohi olla kõrgemaid kui poolteist korrust ja.. et ärge ehitama küll midagi suurt hakake, seda ma olen kuulnud. Ja pole nagu plaaniski, rahaline ressurss ka ei võimalda ja .. selle võsa raiumisega oleme ühele meelele saanud ja niitmisega otse loomulikult ka, et kuna on ka peal need PRIA kohustuse ja Natura omad peal. /.../ järelikult me ei ole millegi väga reljeefsega silma ka paistnud. Pigem tekivad meil kemplemised igal aastal jahihooajal, et pigem on see, et metsis on ääretult palju. /.../

(mõningate ehitusalaste piirangutega olete kursis, näiteks 1,5 korrust. Mis piiranguid siin veel on?) „Kuna mul ei ole plaanis, tähendab kui mul oleks plaanis, siis seoses uue ehitusseadustiku käivitamisega, noh, et ma olen tööalaselt kursis, siis ma ei ole väga võhik. Kõik ehitusloa ja asjad on teada. Oleme renoveerinud ja muinsuskaitsega ka kursis, et kuna ma ise olen selline kreisi vanade majade hull, ma ei ole nii, et kõik peab olema uue peale minek ja euroremont. /.../ Oleks huvitatud loodusrajast väikestele gruppidele [viib läbi loodustundmise koolituse puuetega inimestel] (aga need looduse rajad on olemas?) Ei ole. Mul on selles mõttes hea, et ma mäletan, kuidas mu vanaisa läks siit randa. Ja praegu kasutavad neid radu osaliselt loomad. Mõtte tasemel on olemas, et kust teha suur rada, väike rada. Mõnus tee, mis läheb vanasse sadamasse, on täitsa olemas. Maade piir on ju see samas Kiirassaare sadamasse minev tee. /.../ No ega siin ei hakkaks sihukest majutust.. esialgu ei mõtlekski nii. No sihukesed väiksed, päevased üritused. /.../ „

Piirangute põhjendatus: (on kaks asja, millele rahvuspark oma tähelepanu pöörab. Esiteks uusehitused väljaspool vanu vundamente ja teiseks hoonete väljanägemine kultuuriväärtuste säilitamise nimel. Kas sellised piirangud on põhjendatud ja/või vajalikud?) „Tähendab, olenebki nüüd, et mis pool, mis mahus kuidas. Seal on nii palju tänapäeval igasugu materjale, ka looduslikul viisil, noh, mida tol ajal üldse ei tuntud. Ma pigem jääks siin pigem paindlikkusele lootma, et see vajaks ikkagist läbi arutamist selle inimesega, kes soovib nüüd uuendada seda. Selge on see, et need vanad ei pea ka ju vastu, et on ju vaja mingil moel, et ta oleks ikkagist.. noh, et oleks võimalik edasi elada. Mis siis need muutused on, mida ehitaja, omanik tahab läbi viia, ja mille pärast siis need piirangud on, miks teda piiratakse. Et see on nii ja naa olukord, et ma olen kuulnud väga erinevaid versioone. Et kuna ma ise olen selline vana austaja, et otseloomulikult ei hakka siin mingit kiviehitist, et ta oleks sel juhul puit, frees või ümarpalk või mis iganes. Kas ta on laudisvoodriga või.. (võtame näiteks siis selle freespalgi – seda praegu ei soosita, ei peeta sobilikuks?) Minu meelest see on ka seal [vana elamu peale näidates] üks vana freespalgi tüüpi tegelikult ju /.../ ümarpalk mingil moel ka toetab, aga et teha ta nüüd päris elamiseks, siis sa katad sisuliselt selle palgi ju – noh, seal oleneb see asi palgi paksusest ja sellest kuidas sa selle palgivahe ära soojustad. Aga ikkagi, kui sa tahad, et ta oleks seest ka kergesti hooldatav, siis ainult välja see ilu jääb, seest ta kaob tihti ära. Freesprussil oleks natukene nagu teist moodi. Et frees on külmakindlam ja.. aga ta on puit. (praktilisest seisukohast on freesprussist konstruktsioonid soojakindlamad, aga visuaalselt on freespind tavalisest palkseinast erinev. Kas piiramine ainult väljanägemise pärast on põhjendatud?) Vot siin ma tõesti jään erinevale seisukohale. Oluline on see looduslik materjal. Ja nagu ma ütlen, et me näeme ise ju, mida tehti sajand ja rohkem tagasi. Kasutati sama moodi seda tahutud palki, pole ju igal pool olnud ümarpalk. Et arvestame selle inimesega ka, kes selles keskkonnas elab. Me ei saa minna /.../ 200 aastat tagasi. Me ei saa, me peame kuidagi leidma selle siduse tänapäeva vahel ja kuidagi selle kokku siduma. Oluline on materjal, nõutav naturaalsus? Kahe käega poolt. Absoluutselt olen ma seda meelt. Aga siis kui me hakkame ainult seda väljanägemist taga ajama.. tõesti, me peame keskenduma ka sellele inimesele, kes seal tahab olla, elada. Ta ju tahab seal teha ka tööd, elada. Kui me võtame inimeselt selle võimaluse ära.. no hea küll, seda kohta, ma jätan, aga ma lähen siit Eestist minema kui.. Tihti ma olen kuulnud, olen oma töökoha tõttu kuulnud

ka seda juttu. Ja see on ka nii. See ei piirdu ainult jutuga, vaid selle taga on ka teod. Et pööraks natukene sellele inimesele ka tähelepanu, mitte ei oleks jäigalt kinni ainult eeskirjades.“

„Samas, et noh, jah. Kui vaadata, mis siin kunagi oli. Et igaüks ehitas vastavalt oma võimalustele ehitas selle oma kodu siis sellise nagu ta suutis, nagu vajadused olid. Ma olen seda meelt, et mingid piirangud siin kindlasti peavad olema. (aga millised?) a, siin mängib üks asi rolli – et naaber ei vaataks naabri aknasse. Siin ei ole seda probleemi. Tegu on suuresti eramaadega, piirid on määratud, siin ei tule seda probleemi. Kui keegi tahab, et ma müün oma krundist osa kellelegi, et tuleb lähedale, siis seda ka kui piirata ei saa /.../ noorema seltskonnaga ma olen aegajalt rääkinud. Et noh, nagunii te ehitada ei tohi, aga kui sa tahad selle oma väikese karbikese siia püsti panna vaiade peale, ja noh, tahad siin suvel olla, siis mina põhimõtteliselt seda ju ei keela. Aga seal on, vaata, jälle: kui suur see karp sul on, ja neid vee trasse ja neid valguseid.. suvine aeg on suhteliselt lühike ega sellega ei juhtu ka midagi hullu. (piirangud selleks, et ära hoida massilist täisehitamist ning vältida klaasist ja betoonist hoonete ehitamist) jah, noh, absoluutselt sobimatuid siin. (kas need piirangud üldjoontes on vastuvõetavad?) isiklikult, minu jaoks küll. Mina ka ei tahaks siia niimoodi. Võib-olla mõned nooremad ütlevad, et sa ei käi üldse ajaga kaasas, et mis sa siis õige mõtled. Minu meelest need klaasist majad meie kliimas on üldse.. (ühes teises kohas kus just käisin olid suured klaasist aknad tehtud ning omanike hinnangul see klaaspind pigem kütab kevadel tube kui teeb jahedamaks – kaasaegsed lahendused) Siit küsimus – kas sellises kohas siin päikesepaneelid on lubatud või ei ole? Üks küsimus tuleb kohe juurde – päikesepaneelide kasutus. Või tuulegeneraator? (praegu koostamisel riiklik kava vist?) väga hea, et ta on olemas, siis inimene teab, mis on ja ei ole. (kas info piirangute kohta on adekvaatne ja piisav? Olete ise otsinud ja..) arvutikasutajale peaks olema üldiselt kättesaadav. Kes arvutit ei kasuta, siis on teema, et kust kohalt seda infot saab? Saab rahvuspargi keskusest, saab teda vallast paberkandjal. Et, kuskohalt see inimene saab näiteks? (teatiseid?) ei, siia aadressile ei tule midagi, meil pole siin postkastigi ju. /.../ vald teab mind, mul on vallas tuttavaid tööl. Neil on olemas minu mailiaadressid ja niiviisi. Kui on vaja, siis nad saavad saata. Ja ega need kontaktid tihedad ei ole, regulaarsusest rääkimata. Pigem kui ma helistan valda seoses tööülesannetega, siis nad teavad vähemalt, kes ma olen. Aga kuna see koht on siin nii hästi metsa sees, siis väga paljud ei tea selle asukohastki.“

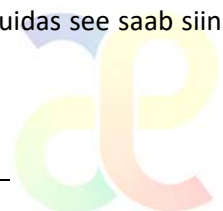
Toetustest: (erinevad toetused poollooduslikele kooslustele. Kas peaks kuidagi toetama ka hooneid?) minu majandusmehest poeg ütleks, et kindlasti. Sest ta ammu käib siin – ta elab ju Tallinnas, käib ümber maja ja sügab kukalt. Noh, noor pere. Meie võimed ja võimalused on ka ikkagi piiratud niivõrd kuivõrd. Kas praegu on võimalik kusagilt euroopa liidu vahenditest siis saada või? (ei oska öelda, ma pigem mõtlen, et millised toetusi vaja oleks?) see võtab natukene pikemalt mõtlemist, et.. kas ja kuidas? No, kas see oleks kuidagi kogukonnaga seotud mingi arendamine, et läbi selle, et vat, ma siin midagi loon, midagi uut, et mis siis see kogukond võidab. Või siis töökoha loomine, kasvõi iseendale, oma pere liikmetele. Et kas ta on nüüd seotud sellega. Või on ta seotud lihtsalt sellega, et ma loon endale selle puhkuse võimaluse läbi selle ehitise. (pigem otseselt sellega, et kultuuripärandi säilitamisega) siis on juba teine lugu /.../ ja samas inimeste arusaamised sellest toetusest on ka erinevad. Teine ütleb, et kui ta saab seal aastas 600 €, see pole mingi raha, teine ütleb, et 600€ aastas, loomulikult ma teen midagi. See on individuaalne, me ei saa sinna midagi teha. (aga mis see võiks vanade hoonete pool olla?) see vajaks rohkem läbi mõtlemist ja teistega arutamist. Kuna me oleme peale selle kaevu taastamise.. jah, loomulikult, ka siin oli vahendeid. Ja samas, et taastada ta mälu ja piltide järgi võimalikult identsel kujul.. kes seda kontrollib? Sellisel juhul peab olema keegi, kes vaatab üle ja ütleb, et vot, see on nii või see on tehtud teisiti. Jah, ta on küll valmis tehtud, aga seal seda kultuuripärandit säilinud ei ole, toetust nagu anda ei saa. Mul see kaev on nagu väga hea näide. Et kui suur protsent siis või mis osa või.. selge on see, et neid vanu palke sa enam taastama ei hakka, siis on

vaja uued palgid teha. Kas on see siis, et kuju jääb sama? /.../ (katuse toetus? Näiteks toetada uue katuse hinnaerinevus traditsioonilise katuse puhul) [intervjuu juurde tuleb peremees] (M) sel juhul tuleks teha vahe, et kas kivikatus või rookatus. Ei, valetan. (miks?) et noh, kust ikka rohkem tõmmata saab. Kui tuleb üldse vahe sisse. (N) aga näiteks pleki ja ütleme selle sama kimmi katus. Kui sa paned plekkkatuse või selle kimmi katuse, kui suur see vahe tuleb? Kes on see hindaja, kes kimmikatust.. eks ole, üks hindab oma tööd ühtmoodi, teine teistmoodi. (M) plekil on turg kujunenud, tal on enam-vähem üks hind. Kimmil on sedamoodi, et tegija ja... neid ei tehtagi eriti tänapäeval. (toetuste probleemidest ei ole väga lihtne mööda saada. Küsin praegu hüpoteetiliselt, kas see oleks üldse motivaator?) (N) iga kompensatsioon on mingisugune motivaator, kui kuskilt midagi saada. Ma olen ise MTÜ's tööl, kui on teabepäev, siis esimene asi, tuleb mingi firma – kas antakse ka midagi? Jah, antakse. See võib olla pisikene tuubikene miskist asja, inimesi tuleb murdu kohale. Kui siis, et ei, see on teabepäev, lektor tuleb, teile räägib nendest-nendest võimalustest. Ei kedagi. Nii see on, et kui on kompensatsioonid, nii on midagi. /.../ meil on siin maja taga üks kiviaed või kaks. Ma olen mõelnud ,et noh, see oli ju vana külatänaku osa. Ma ju tean, kui vanaema rääkis, kuidas hobuvankritega käidi siit aia tagant läbi. Praegu on niipalju maastiku kujundamist, kui vana aed lagunes ära ja me mõtlesime, et ah, las ta olla avatud ala. Aga, noh ,me teame, kust see tänak siit läbi läks. Ja ma käisin ju selle variandi välja, mis aastal see oli.. no sellest on uhkelt.. see võis küll olla 30nd aastat tagasi, et nagu need kiviaiad, et kui need toetused tulid peale. Ah, et teil on siin nii vähe kiviaeda, et mis kiviaed, et see on vana, läheb sepipaja juurest läbi. /.../ seal hakkab juba vanasid põhjakivisid üles ajama ja seal peal on kruus. Et ok, tõstame need kivid välja ja paneme tagasi. (toetatakse 80% ulatuses põllumaadega piirnevate kiviaedade taastamist) aga meil ta on vastupidi, ainult ots läheb põllu äärde. Aga ta on ju kultuuripärand, see on jupp sellest. (M) jah, aga noh, kellele sa seda näitad, sa taastad ju ainult oma maa peal seda. Sest mina küll ei taha rahvahorde siia. (N) ei ei, seda me ei taha. Et ta jääbki, jah, su oma maa peale. Et kus sa sinna põllu peale seda kiviaeda lapid, see on ju ka mõttetu jälle. (kas uute elanike toetamine on vajalik ja mis see võiks olla?) ma olen vanades majades veel. Kui korra tohib, siis ma jätkan. Üks asi on katus, aga teine asi on teatud detailid. Et kui need.. näiteks me oleme neid akende väljavahetamisi [teinud], neid raame. Osad on õnneks väga hästi säilinud ja et kui seda stiili jätkata, siis on vaja ju raamid välja vahetada täpselt samal kujul, eks ole. Ma olen natukene neis detailides kinni. Tegelikult on iga detail üldmulje säilitamisel väga oluline. Samamoodi katus, samamoodi aknad. (M) praegused tehnoloogiad ja asjad, sa saad sedasi teha, et üldmulje ongi vana, vanutatud asjad ja.. /.../ materjal tehakse ka seda nägu, et ta on vanem kui see maja. /.../ aga uusehitis. Hakkame juba sellest pihta, et kas ta on maja või on ta selline.. mõeldes rahvusparki, kus sul vana kohta ees ei ole. Kas sul üldse lubatakse teha uusi ehitisi, konkreetselt, ütleme, vundamendile või siis ainult vaiadele. Eks see sõltub ka ehitise mahust ja suuruselt, kui paikne ta on. (kas peaks ja võiks projekte toetama? Näiteks 4-5-6 tüüpilisemat hoonetüüpi piirkonnast ning pakkuda need lahendusena uusehitajatele) see on suur asi juba /.../ et ikkagi mingi varieeruvusvõimalus, et mitte ainult kaks projekti ja vot, rohkem ei saa. /.../ (samas probleem, et muutub üheülbaliseks) (M) ME oleme käinud Rootsis, me oleme käinud Ahvenamaal, me oleme käinud Norras. Ja tead, sa vaatad küll ühelt poolt, et mingisuguse stambi järgi tehtud – dom-dom-dom ja nii edasi, aga see üheülbalisus, esimese hooga tundub see üheülbaline, aga kusjuures see on üle kogu saare sedasi, gotlandi puhul näiteks. Aga see on kihvt minu meelest, ma ei ütleks, et see üheülbaline oleks. (N) seal on mingi stiil, aga nüansid on samas erinevad. Sa ei tee ju päris copy/paste, sa ei saa ikka teha.. (M) Oleme nüüd ausad, need majad [viitab oma elamule] on stamm-majad, neid on Hiiumaal, üle saaremaa on hulga, just samasuguse projekti järgi tehtud. Ja need pole üks-kaks maja, neid on sadu ja sadu. Oleme ausad, ikkagi ta on stammprojekt ja ikkagi on igaüks erinev. Ja erinevuse annab talle see, mis tal ümber on. /.../ (N) detailid. Et missuguse ma oma korstnagi teen,

et see ei ole ju ka päris vana. (pigem projektitoetuse poolt?) ma arvan, et kui oleks toetus projektidele, siis oleks inimesed palju aktiivsemad.“

Talu Q

Kohalugu: (Millal hooned on rajatud?) Ma arvan, et see uus maja on äkki mingi 13 aastat tagasi tehtud? Või 14 aastat? Siin oli vare. Selle maja all oli vare, tänu sellele saime ehitada. (mis see siis on 2002? 2003?) Kinnisturaamatust on näha, millal see ostetud on. (mis siin enne oli? Ainult varemed?) see tähendab, kui varet ei ole, siis ehitada ei saa. Ja Saaremaal ei ole ühtegi püstist maja, sest kõik majad ajati lubjaahi ju. (siin piirkonnas?) Ja, kõik see Lümända, Atla, Austla – ühtegi maja püsti ei olnud ju enam, kõik olid ära viidud, mis vähegi sai ajada. Ja nende varemete järgi saab ju ehitada, muidu ei saagi siia ehitada (ehitusprotsess, kuidas laabus? Kooskõlastused?) no kas nad.. noh, läks vist jah. (siis oli lihtsam?) ma arvan, et oli jah. Arvestades, et mul oli eelmine nädalavahetus kui ma siin olin keskkonnaamet hoovi peal. Et kuidas on minul ehitatud lastemaja, et mul ei ole selleks luba. Aaarrggghh, kas mul tõesti peab.. (milline lastemaja? Vaatame korra) Minu meelest see on nagu pilli lõhki ajamine. Vot see – [u. 3x4m vaiadel ning puude vahele kinnitatud korralikust ehitusmaterjalist lastemaja koos liumäe ja väikse terrassiga]. Mulle tehti väärteomenetlus, et miks see on nii. Andke andeks, aga ma ei tulnud selle pealegi, et ma peaksin võtma loa. /.../ Ma olin igal juhul krampides, minu arust on see nagu irvitamine, aga sedasi need eesti seadused toimivad meil. (tegemist on ju.. see pole isegi ehtis mitte?) see ei olegi ühegi seaduse järgi, aga keskkonnaamet, just see, et ta on rahvuspargis, oleks pidanud võtma kooskõlastuse keskkonnaametist. Aga kuna see on ehitatud ennem ja nendel oli aluseks võetud aerofotod suvest, kuna mul on siin vahtrad, siis see ei paistnud välja. (kas nad tegid siis sügisese aerofoto?) Ei, nad ei teinud, nad on mind aasta aega taga otsind ja siis nad sattusid just siia kui ma siin olin. See oli vananenud asi ja see lõpetati, aga minu arust on see nagu irvitamine. Mul on kõik teised, mul on isegi puukuur seal metsas ehitusloaga, ja kui mul oleks trahv tehtud selle eest.. minu jaoks on see irvitamine /.../ ime, et ma liivakastile.. ja see tütarlaps ütles, et tegelikult, seadus isegi nõuab koera kuudile. Et me selle eest trahvi ei tee ja väärteomenetlust ei alusta, aga koerakuudil peaks ilmselgelt ka olema. Minu meelest on see irvitamine (kas nad nõudsid kooskõlastust või suisa projekti?) ei, ma arvan, et see oli kooskõlastuse teema. Aga ma ei tule selle pealegi, et ma pean koerakuudile ka kooskõlastuse võtma. Noh, jah, ta ütles, et ta sellega [kuudiga] ei nori, aga et see [laste maja] on nii suur ja nii ja naa. (kas sellel [klaasseinte ja katusega väliterrass] on ka kooskõlastus?) Sellel on ehitusluba. Mis oli ka niimoodi, et oli normaalne ehitusnõunik, kes oli äsja tulnud siia ja ei teadnud, et peab olema kooskõlastus, ta võttis kõik asjad vastu mul siin. Majal mul on muidugi. Aga tegelikult on see... (majal projekt?) ja muidugi. Ma isegi ei vaielnud. See on nii suur. Aga mingisugustele kökatsitele. Ma ei tea, ma ei kujuta ette. Aga kord on kord. /.../ (siin teistel oli probleeme 1x1m välikäimlaga) No vot, need on sellised asjad, et kas siis.. ma saan aru, et tuleme ja räägime, aga kas selleks on siis vaja menetlusi alustada, ülekuulamistele tulla? (aga nad lõpetasid selle [menetluse] ära?) Nad lõpetasid ära sellepärast, et ma aasta aega ei andnud ennast näole. /.../ Siin on igast palju probleeme, ma mõtlesin, et ma ei viitsi sellega tegeleda. /.../ (trahve ei tulnud?) Sellepärast, et ma ütlesin niimoodi, et mul on sellest aastat ehitatud, et kuidas nemad seda aerofotodelt ei näinud. No ma ütlesin, et vaatame need aerofotod üle, südasuvi. Ma ütlesin, et kallid lapsed – nad olid mu laste vanused, no, ma arvan, et see tüdruk oli mingi 20 – vaatame nüüd kõik koos, et kuidas see saab siin peal näha olla.

(kuidas te selle koha valisite, kas vaatasime muid kohti ka?) Mina isiklikult arvan, et kõik on inimese elus ette nähtud. Ma ei tea, ma nii arvan. Ja see, et ma siia sattusin, mulle nii õudsalt meeldis. Ja kuna vend mul ostis naaberkülla. Siis ma tundsin, et ma tahan ja.. täna ilmselt ma seda otsust enam ei teeks. Kuna me oleme tallinna inimesed.. (kaugel käia?) kaugel käia, lapsi see suurt ei huvita /.../ ja vanasti kui me olime nooremad, siis me käisime ka talvel iga nädalavahetus. Lihtsalt ei jõua, kulukas. Meie kõik need vanad, reformierakond, keda me siin valime, lubasid silda, nüüd ei räägi keegi enam midagi sillast. Järjest kehvemaks läheb see praamiühendus. /.../ aga noh, aga siin on põhimõte ja kõik oma kätega tehtud. Siin on mõtled, et noh, müüme maha, pole probleemi, aga siis tuled siia ja siin on iga – noh, sõprade toel muidugi – igal asjal on nii palju emotsionaalselt väärtust, või noh sihakseid meenutusi, siis hakkab jälle, et mis mõttes, et sellest ei saa ju midagi, las ta olla. (palju tööd sisse pandud?) asi ei olegi töös, aga kuidas alguses meil ei olnud seda [katusega terrass]. Siis mehed ehitasid mingi asja käigus ühe junni sinna, mis on kümme aastat seisnud, sinna peale pandi toikadele mingisugune koormakile ja ka oli tore. Iga asjaga on.. noh, kõik need puud on siia tulnud. Tänavugi, kümme aastat hiljem, see õunapuu ei ole ära juurdunud, pandi toed, sest see käis nagu ise tahtis, sest siin on paas. /.../ (mis ajal [terrass] tehti?) no ma ei tea, seda on nüüd ka juba 5-6 aastat tagasi juba.

(veel kokkupuuteid?) „No ütleme niimoodi, et mul vennal on Austla külas, mis on täpselt selle piiri taga. Kuna meid see eriti ei puuduta, aga ma näen siin, see naabrimees onju, kes pidas aastakümneid loomi siin, nüüd nad enam teist aastat enam ei pea. Igal pool tohib nagu niita, aga siin ei tohi niita. Sest mingi mardikas justkui midagi kuskil teeb. No, on see siis normaalne või? Rahvuspargis nad ei saa kaks korda niita, sest see ei jõua kasvada. Sest siin ei tohi niita enne jaanipäeva või ma ei tea, on mingi.. noh, on see siis normaalne? Ma arvan isiklikult, et see keskkonnajama on..../.../ Iga asi on nagu nii üle reguleeritud, et see keskkonna tüdruk ütles mulle ka, et me ikka jälgime, et ehitatakse siia nagu omaseid hooneid. No ma ei kujuta ette, kes ehitab siia 5kordse kivist või funk maja. No ei ole ju! Kõik inimesed on ikka mõistusega ja tahvad ka ju ilusas kohas elada, et noh, ma leian, et need piirangud ei ole päris õiged. Näiteks see naaberkrunn, on ju. Mis seal, salata, see omanik on ilge m, on kõikidega siin riidu läinud, tema siin ehitada ei saa. Aga samas see vare on tal kuskil taga otsas. Mis vahet sel on, kas ta ehitab selle vare peale, või 20 meetrit mere poole? Tegelikult ju? See on bullshit ju. Ma saan aru, et kui ta tahab mingisugust arendust teha, et okei, tõmbame siin .. aga kas on seda vaja siis või? (teistest intervjuudest on välja tulnud, et maju on jäänud ehitamata, kuna ei ole lubatud 10m kõrvale ehitada) Noh, kas see on siis nii .. kas me ajame seda pilli lõhki või? /.../ Aga noh, nii see on, mis me siin vaidleme. (sellised need piirangud on) Aga noh, tegelikult pannakse need tallinna või brüsseli kabinettides, ja ei huvitagi, mis siin tegelikult kohapeal on. Ja siis kui see vaene naabrimees niidab siin kolm nädalat varem, saab trahvi. No, kas see on nagu normaalne? Ja siis me imestame, miks see põllupidamine siit ära kaob. /.../ Ma ütlen, ma ei ole küll päris adekvaatne seda kommenteerima, ma kuulen, mis naabrid teevad, mind see ei puuduta peale selle, et mul on see keskkonnaamet aegajalt siin hoovi peal ja.. /.../ eks meil neid pealekaebajaid on siin mitte vähe. /.../ ma arvan, et ongi see, et mandri ja saarte vahel.. tulete siin. Me oleme just sellised, et me ei taha oma hoovist väljas käia, nad ise ronivad meile hoovi.

(kas on tunda sellist võõrapõlgust?) Oi jumal, alguses oli. Oi, oi, oi. Nüüd on nad meiega ära harjunud ja.. alguses, see oli ikka müstika, see oli nii müstiline, et .. no mulle on politseigi kutsutud. Koerte pärast. Et mu koerad jooksevad mööda küla. Nagu külas ei oleks ühtegi teist koera, kes jooksevad. (kihnlastel on mandrilt inimeste kohta oma nimetus – massakad. See on praktiliselt sõimusõna) ma saan aru tegelikult. Las nad olla, fakt on see. Mõtleme niipidi, et enamus on siia sisse kirjutatud. Kõik meie tulumaks tuleb siia. Ma ei taha küll solvata, aga ma ei taha sellele Edgarile mitte midagi maksta. Kõik on linnainimesed, nad on normaalse või keskmise palgaga, kes jõuavad edasi-tagasi siin sõita. Mõelge ikka niipidi. Aga nemad seda ei mõtle, neil me oleme risti-põiki ees. Aga noh, me oleme siin ka talvel

elanud ja nüüd me oleme nagu ära klaaritud. Isegi ootavad meid. Issand, pole nii ammu näinud. Tagantjärele ma ikka mõtlen, et kuidas see võimalik on. Ehitasime seda kiviaeda, onju, vaatan, ma nägin seal kedagi liikumas ja siis seal. Nad käisid vaatamas, kust me kivi võtame. Ega ma jumala eest kuskilt naabri müüri pealt ei võta. Aga tegelt on tore noh. /.../ Ma olen linnast siia tulnud, et saaks rahu ja vaikust, et ma ei peaks kellegiga suhtlema! Siis nad käivad niigi siin taga otsas, siin ei tohiks kellelgi asja olla. Niigi on nad siin mul hoovis. Eks neile meeldib meid vaadata siin. (ega siin maapiirkonnas palju meelelahutust ei ole) Ma saan sellest aru, sellepärast noh..“

Muutused maastikus: „no eks ikka põldu niidetakse vähe. Kui me siia tulime ma ei tea, kui mitu aastat tagasi siin. See oli niidetud, seal taga oli niidetud, järgmine oli niidetud. Siis olid naabrimehel lambad, nad on vist väiksed ka, et nad ei allu sellele hektarile.. ma ei tea, mingid mõõdikud PRIA-l ju on ka. Nendega on kõik niimoodi, et nad ei allu sinna, neid ei niideta, need kasvavad kinni. Õnneks siin on üks pere, kes käivad ja niidavad, ma arvan, et nad saavad ka mingit toetust nende puisniitude osas. Ja need ikkagi siin käivad, aga üldiselt, noh.. peale meie on siia tulnud ainult üks pere juurde minu arvates. (ülejäanud on proovinud oma kohtasid lihtsalt hoida?) Jah, või lagunevad ära, kolivad ära. (on siit läinud ka selle aja jooksul?) ei noh, ma ei tea, aga seal ees, noh, nad on seal nii vanad. Kui nemad ära lähvad, ma ei tuleta ette, et keegi sinna tuleks. Samas need naabrid samamoodi on pensionärid. Siin ei olegi noori. Siin elavad sees ainult see esimene maja, kus on see telliskivi maja, elavad talvel. Rohkem polegi kedagi siin külas. /.../ ühesõnaga, meiepool otsas pole kedagi.“

Piirangud: (kui hästi kursis olete?) Ega ei olegi [naerab]. Noh, kuna otseselt nad mind ei puuduta.. seda ma tean, et kui maja ehitasin, siis on vaja võtta kooskõlastus rahvuspargist. Siis oli rahvuspark veel. Need sai vastu võetud.. rohkem ma kuulen jälle, kui naabrimees räägib, mis jama korraldatakse. (ise pole huvi tundnud) Mul on see krunt nii väike siin ja ma välja siit ei astu. Skootritega ei tohi sõita, sest ma tean, see Jaanika Vakra andis oma tuttavatele loa. ILGE jama tuli, ilge jama! Niimoodi tõsteti kõrvade peale, et miks te olete nii kadedad. No nihuke jama tuli sellest? Ja miks ei või sõita? Keegi ei saa kuskil kudeda või? No, halloo! Ütlen, tehaks mõistuse piires, ja – heaküll – ma saan aru, et kellelegi käib närvidele, kui nad siin kalda ees sõidavad. Aga pole ju avalikku plaaži, no miks ei või? (kas rahvuspark on ise infot jaganud piirangute kohta?) ma ei tea, mkmm. No selles mõttes et, tead ju kes on kinnistu omanikud, kes on sisse kirjutatud, et ei ole ju väga keeruline need maili-aadressid saada ja saata neid. Teavitage, ei ole ju keeruline. No mis mõttes, hea näide ju. Ma võin selle kooskõlastuse ju võtta, aga samas miks ma peaksin. (ei tule selle peale) no liivkast, ma küsisin selle kohta ka, ta ütles, et kas põhi on all või? Õnneks ei olnud. No ma ei tea no. /.../

(piirangute põhjendatus – kultuuriväärtuste kaitse, üleehituse piiramine) no vot, aga pangu siis kirja mingid arendused, ühel hektaril üks maja või.. ma ei tea. Tegelikult on see ju tagurlik, niigi on see maa-asi siin nii kehva. Oleks siin suvelgi keegi, kes seda kaubandust või midagi elavdab. Ikkagi, ma ju maksan kasvõi naabrimehele kui ta midagi mul teeb siin. Ma saan aru, et Edgaril käis mingi naabrimees muru niitmas, oi andis raha, miks ta kirja ei pannud. See on nii haige see meie riigi teema. /.../ seda võiks ju natukene loomingulisemalt teha. Et kui sul on 20 hektarine krunt, lase ta siis 5steks teha. Viiene on ikkagist hajaasustus ju, kui keegi tuleb siia, ma oleks jumala närvis, kui keegi oleks siin aia taga, ma saan sellest kõigest täitsa aru, aga kui on ka 10ne krunt, lase see pooleks teha, kaks maja a la 5 hektarit, seda on ju tegelikult niimoodi [viipab käega üle kõri]. (talukohad on poolitamise teel arenenudki) Sellest ongi, laske nüüd.. nagu sa ütled, ei lase poolitada. Võtke siis mingi kriteerium, et Tallinnas ei tohi alla 2000 ruuduseid krunde teha, eks ju. Me oleme ise kakumäel, seal on see harku vald, millega me jagame. Tegelikult on loogiline – olgu siis suured krundid, et kõikidel on mugav. Maal, võtke siis see 5 hektarit või 10, ma ei kujuta ette. Noh, kuna enam seda põllupidamist ei ole, et sul peab olema miljon põldu, mida sa siin harid, no laske inimesed. Laske siis nad ehitavad siia. Aga eks siin on.. No kui me siia

tulime, siis oli siin üks jumalast normaalne ehitusnõunik. Siis see läks ära ja tulid mingid uued. Oo jumal, oo jumal. Nad käisid nagu seljad kummis ringi, ei siia küll midagi ei saa, ärge üldse mõtelgegi. Me teeme mingit arengukava, kõik olid väga uhked. Läks paar aastat mööda, ei tulnud muhvigi välja, lasti kõik lahti sealt. Siis tuli uus ehitusnõunik, kes oli jälle normaalne, kellega sai rääkida ja arutada. Ole inimlik, noh, ela ise ja lase teistel elada. Saage kokkuleppele, noh. See kui sa käid ringi rind kummis ja käid oma põhiseadusega ringi, noh.. (see on siis ametnikust kinni?) Absoluutselt. Sellepärast, et kui ta tuleb siia näeb, et sul on midagi valesti, siis ta annab sulle nõu, tee nii, kutsu see mees, ta isegi annab kontakti, noh. Ma tulen siia Tallinnast iga nädalavahetus, kust ma võtan neid inimesi? Ole inimlik, kõik asjad saavad ju korda ja ... ma ütlen, et vahepeal siin oli. Ma ei taha midagi öelda, aga üks proua naaberkülalt, tuli ka Tallinnast siin ja oli väga uhke. Nüüd on ta natuke tagasi tõmmanud.. sa ei ole kõige tähtsam, elu ei käi sinu ümber, kuula, mis inimesed räägivad.“

(piirangud, mis puudutavad hoonete väljanägemist – avatäidete vahetamine, välisilme muutmine. Taotluseks on miljööväärtsliku, traditsioonilise ilme säilitamine. Kas piirangud on põhjendatud?) ma arvan küll, et selles mõttes, et kui ma hakkaksin siia plastaknaid panema, siis see karjuks, eks ole. See on nagu loogiline. Aga see on jällegi inimese teadlikkus. Samas on siin muidugi veneaegseid maju, mis üldse ei sobi siia, aga elu oli selline, ehitati, ega neid ei saa sellepärast maha lammutada ju. Need tunduvad tegelikult loogilised. Aga neist võiks teavitada siis. Keskkonnaametil võiks selline teenus olla, et soetan krundi, saadavad kohe maili mulle, et mis mind kõik ootab. Tegelikult võiks see ju olla. Ma ei tea, kas see on siis niiväga keeruline või? Tegelt ei ole ju. /.../ Meie lugu on tegelikult sedasi – ma ostsin selle krundi ühe aferisti vahendusel, aga ma ei teadnud mitte muhvigi ka sellest elust siin. Oli mingi vare, ehitasime valmis siin, siis see kadus aru onju ja siis ma hakkasin tagantjärele seda asja tegema. (kooskõlastusi?) ja, muudkui käisin rahaga siin ja. Ma läksin loona mõisa, ma ei mäleta, et kes see mees oli. Aga noh, kui ma ütlesin, et [eelmainitud aferist] vahendas, siis ta ütles, et oh, issand jumal, vaene laps, too oma projekt siia. Õnneks oli kõik nagu vinks vonks, kurat sul läks hästi, kirjutas alla, eksole. Muidugi aeg oli ka ilmselt teine, täna on nad palju rangemad. Ei, see, et need plastaknad, see on väga loogiline ja et ei panda nüüd mingisugust värvilist eterniiti, iga tahvel isevärvi, see on loogiline. Aga eks see ole inimese enda tõekspidamised, et mida ma tahan ehitada, aga kuna kõik ei mõtle ilmselt ühte moodi, siis ilmselt peab olema midagi. Aga kuidagi peab see teavitus olema .. (mitte pärast tagajärgedega tegeleda, vaid..) jah, jah. Ennetada. Pole ju väga keeruline. Et ma ehitin normaalsed aknad. Et ega plastakna ja puitakna vahe ei ole ju, hind nii metsik. (aga rookatuse ja plekk-katuse vahel on see erinevus suurem) No jah, aga kui sa soetad sihukesesse kohta omale krundi, siis sa pead arvestama, et ei ehitata siia.. ma isiklikult arvan, et tänapäeval on neid emotsioonioste jäänud nii palju vähemaks, et sa teed ikka kaalutletud otsuse. Et kui sa tahad endale midagi soetada, siis sa tead, mis on su võimalused ja mida sa saad endale lubada (üks asi on uue koha ostmine, teine on inimesed, kes siin juba elavad. Nt. pensionärid, kel pole seda ressursi) see on järgmine probleem. Katus sajab läbi ja ega see rookatus ei ole ka mingisugune luksus. Ütleme niimoodi, et kui ma täna ehitaks ja teaks seda, mida ma täna tean, siis ma ei paneks elusees endale seda rookatust. (miks siis?) sest temaga on probleeme. Me oleme teda juba, ma ei tea, mitu korda paiganud. Ega ta on ikkagi probleeme. Ja arvestades, et kui ta on siin saarte peal, need saarte ehitajad on ju omamoodi kontingent. Ega nemad, et kaupleks hinda või, nalja teed – ära võta mind, otsi keegi teine. Ja nii ongi. Ja maksadki kaks korda rohkem kui.. ennem mine võta mandrilt omale mehed ja pane siia elama. Siin pole midagi teha ja mina võtan teleka ka ära ja las panevad nagu papa karlod. Mandi hind korruta kahega kui sa tahad siinseid ehitajaid saada. Samas keskkonnaamet nõuab, pangu siis ka ressursi alla. Kredex toetagu natukene nendega, mis on siia juba ehitatud, nende hooldust. Üle-eelmine aasta tegime seda kelpa, kelba otsi. Nüüd vaatan, et mul on juba see tuulekoja katus selline.. Kuidas meil on, et riik paneb omavalitustele

kohustusi ja raha ei anna, onju. Samamoodi, et kui keskkonnaamet paneb meile kohustusi, toetagu millegagi. /.../ ma vaatasin, et seal [paar talu eemal] on kivikatus ja jumalast ilus on ju. Et, just täna sõitsime, mees ütles ka, et järgmine katus tuleb meil raudselt sihukene. (vastupidavam, hooldusvabam) ja tegelikult ega ta silmale ei ole ju midagi, et noh. Ma seda punast [katusekivi] ilmselt ei paneks, panekski nihukse nagu seal [musta, ilma profiilita katusekivi].“ (päris ilma piiranguteta ka ei saa?) no jah, et issanda loomaaed on suur ja.. (aga mis need mõistlikud piirangud oleks?) no ütleme niimoodi, et ilmselt see plastmassaken siia ei sobi ja ma ei kujuta ette, mingid metallaiad siia ei sobi ja, aga samas.. iga jumala kevad, kui ma tulen, on mul kogu see plats üles küntud. Laske siis neid sigu! Ei lase neid mitte keegi. No sihukesed seahordid lasevad siin ringi, no laske neid siis. /.../“

Toetused: (oleme ise mõelnud, et nad peaksid olema erinevad, vastavalt vajadustele. Alles tulevatele inimestele ja neile, kes tahavad on maju kordat teha. Kuidas neid toetada siis? Võtame järjekorras, kõigepealt vanade majade omanikud) no vot, meil oli just juttu, et pensionärid kes on jäänud ja neil ei ole seda võimalust.. et neil, kes tulevad ja ostavad selle krundi, no mis toetust sa enam küsid? Tuled linnast, sul on teine palk, sul on sissetulekud. Teed oma arvutused, ja .. no ma arvan, et kui on mingi suvilakoht, siis nad ei peaksid toetusi saama. Inimesed nagu meie, noh. Ma näen, mis siin ümberringi toimub – no toetage neid, kes siia on jäänud, noh, kasvõi.. neil on mingisugune ajalooline mälu, nad teavad ka minu majast kõike. See on ju nii tore, onju. Aga .. [naabril] oli siin iga aasta, ta ostis ühe mullika. Krooniajal oli vist, ta rääkis: iga aasta ostan mullika, maksab vist 2000 krooni, toidan teda suve, veel ühe suve ja siis müün ta 5000 krooniga maha. Ostan talle jõusööta, iga päev möllan, niidan, teen talle heina. No ütle mulle, kas see on normaalne nende inimeste elu või? Toetage kasvõi nende maju, et nad saaksid majad korda, või no .. elusees nad ei vaheta oma katust. Panevad sinna mäggaiveri teibi peale, midaiganes, sest neil ei ole võimalik. Arvan mina. Need mingid suvilakohad või, need võiks kohe siit välja lülitada. Ma ei tule selle pealegi, et ma lähen midagi küsima, see ei ole minu teema, noh. Käsi ei tõuse selleks. (suvilakohad. Kui rahvuspark soovib seda ehitustegevust suunata, et ei tuleks sobimatuid hooneid, siis võiks toetada tüüpprojektidega. Erinevad projektid, vastavalt erinevatele lahendustele. Võimalused mugandada. Kas see soodustaks siia tulemist ja kas see võiks ehitamise kulgu mõjutada?) ütleme niimoodi, et mul puudub siin igasugune arvamus. Ja ma ei hakka seda kujundama ka, sest ma ei oska selle pealt sõna võtta. Mis ma arutan teiste inimeste elu? Minul seda toetust vaja ei ole, ilmselt. Ja ma leian, et kõikidel nendel suvilaomanikel ei ole. Ma arvan, et ta peaks seda olemasolevat ajaloolist mälu ära kasutama, ja kas või lapsi siia tagasi meelitama /.../ koolitused?) ma ütlen jälle, et minusugused inimesed, kes jagavad oma aega nädalavahetusel.. mul on seda aega nii vähe, et kui ma tulen, siis ma tahan saada rahu ja vaikust, et keegi minuga ei räägiks jumala eest, ma ei taha kedagi näha, ja siis ma lähen teen, see 5 päeva nädalas ma teen tööd, mul on hunnik lapsi, need tahavad oma tähelepanu. Et ma lähen mingi rahvusparki koolitusele.. noh.. minu jaoks oleks hästi kokkuvõtlik meil, kasvõi lühike, kui teid huvitab, vajuta siia, kui ei huvita, ei vajuta. Kui te hakkate ehitama, vajuta siia. (maililisti ei ole?) ei, ma mõtlen keskkonnaameti puhul, ei.. mind see ilmselt rahuldaks. Kui ma soetan näiteks krundi või ma olen täna krundi omanik või noh (maililist siis põhimõtteliselt?) jah, võib-olla. Et kas te teate, et te elate sellises kohas, kus on need ja need asjad. Ma arvan, et noh, kinnistusraamatust ei ole see väga keeruline välja võtta ju. Olen ostanud selle maatüki, notarilepingus on mu mailiaadress kirjas, noh. Ma isiklikult arvan, aga ma ei tea.“

Talu R

(mis ajal talu rajatud on?): „See on asundustalu, see on peale esimese vabariigi aja, kui mõisa maad jagati laiali ja tehti asundustalud. See maja on valmis 1930. Siin ei olnud üldse majakohta, siin olid põllud, noh, mõisa põllu serv. Seal on ju näha neid kiviaedasid ja siin on ju mõisa põld. /.../ Mu vanavanemad said selle /.../ ja maja valmis neil 1930. Maad said ennem, aga nad hakkasid elama siin 1930ndal. Enne olid nad siin kõrvalkülas, seal oli pisike popsikoht. /.../ Tolle aja järgi oli mõeldud, et siia tuleb samasugune nagu teine pool [majast]. See on rehala, ehk laut on majaga ühendatud, noh mul on sinna nüüd toad ehitatud 10 või 12 aastat tagasi kui ma enam loomapidamisega ei tegelenud. Seal kus praegu on see varikatus oli see suur lauda uks, noh. /.../ tal [vanaisal] oli plaanis pikendada [maja], aga rahapuudusel ta jäi nagu jäi, sinna otsani siis. /.../ Palkmaja, pärast kuskil 60ndatel pandi vooder peale, kusjuures, üks osa – see esimene serv siin – on mingi vanadest [palkidest], mingi vana rehe palkidest. /.../ Ehitati juurde kõik vajaminevad.. seal kus mul praegu garaaž on, seal oli suvelaut. /.../ siis on muidugi seal see saun /.../ siin on siis kelder, korralik maakelder. Ja seal on siis ait, vilja ait oli üks osa ja teine osa oli see tööriistakuur.“ (mis ajal eterniitkatus peale tuli) see tuli 1973. Ma ise olin siis ka juba kaelakandja, teismeline noh, aitasin ka seda panna. Siin oli esipool täitsa läbi rookatusel, siis tolleaegne roo kvaliteet, noh, tol ajal ei ehitatud üldse enam rookatusid, esiteks. Ja siis seda roogu oleks pidanud mere rannast ise vikatiga nüsima. Vanaisa üritas seda siin paigata ka, aga noh, see oli nii läbi. Eterniit oli käepärast ja ta hinna suhe oli soodus ja..(miks otsustati roog alla jätta?) roog otsustati alla jätta esiteks soojustuse pärast, mitte niivõrd soojuse kuivõrd läbipuhumise pärast. Ja noh, mul on praegu siia maani üleval heina täis, et äravajunud hein, kunagi ma seda mõtlesin, et teen sealt ülevalt tühjaks, aga selle ta päästab, et äravajunud hein ei võta üldse nii hästi tuld kui kõik arvavad ja kui sa ta tühjaks teed, siis pead ikkagi ju mingi soojusmaterjaliga.. et vahet pole. Tänu sellele, et mul on seal kuskil 150 senti või noh 200 senti heina, on mul suht soe. Mul läheb selle suure maja peale aastas ainult 8 ruumi puid talvel /.../ 60ndatel tehti üks suur viga. Tol ajal oli see maania, kus löödi seinad täis tõrvapapiga ja siis pandi vooder peale. Siin on enamuses see alles olnud, nende akende ümbert, enamuses kus ma olen ära vahetanud, sealpool rehalat see pool ja .. sealt ma kraapisin ära, aga no muidugi tõrvapapp, see tegelikult hävitab seda.. (ei lase niiskust välja) jah, ja tekib mädanik sinna. Tekib kondents sinna, aga see selgus ju alles 70ndate lõpus. Paarkend aastat oli see buum, see oli tohutu hea, et tuul läbi ei puhunud, aga selle peale ei mõelnud ju keegi, et see ei hinga. /.../ (aga vooder?) vooder ongi 60ndatel. Vot siis ongi, vooder pandi vahetult peale seda tõrvapapiga katmist. Ennem oli nagu see kõrvalolev maja, ta on tahunud palkidest, lihtsalt oli hall, päikese käes juba halliks läinud palkmaja. /.../

(millised on suuremad muutused siin ümbruskonna maastikus selle aja jooksul kui te olete siin elanud?) Noh, suuremad on.. tähendab, te mõtlete siis.. noh, mina tulin siia '83nda sügisel oma noore naisega. /.../ Muutused on nii palju, et maad tuli tagasi osa. Jätsin EVP-de peale osa, osa võtsin ikkagi välja. Siin sai need tagastatud vara, sai sugulastega ära jagatud. /.../ Nii palju on siis ka muutunud, et kui see rahvuspark siin avati, siis see mõis siin taastati. See hakkas juba 90ne alguses, siis sai mõisamaja [korda tehtud] Eesti Küberneetika Instituudi puhkebaasina, tehti paar aastat seda. Isegi uued ahjud said sisse ja uus kivikatus pandi peale. Aga noh, välisilme üldjuhul säilitati, väljaarvatud need vintskapid katusel, mis praegust on. Neid omal ajal ei olnud, oli sirge katus, otstes olid aknad. /.../ originaalist on säilinud ainult karp, sisu on kõik muudetud [mõisast] /.../ 56ndal aastal olid seal arheoloogilised kaevamised [muinasasula] ja siis löödi see tuuliku jalga laiali ja nii ta siis oli nagu oli seal. Sellest ajast on need sildid kah seal, aga sildimajandusega on siin kah nagu on. Tähendab see silt „asulakoht II aastatuhandest“ oli seal mõisa hoovis, aga siis kui küberinstituut siin tegutses, viskas selle sildi sinna kiviaiale.“

(kuidas rahvusparki piirangualas elamine teid on mõjutanud?) ütleme niimoodi, et pigem on mõjutanud ikka sees, et see rahvusparki keskus tehti siia kõrvale, et rohkem inimesi käib. Ma olen siia istutanud ka rohkem selle mõttega, et.. see eriti mind ei sega, sest nad käivad siin värava peal ainult seda tuulikumäge vaatamas. Ütleme nüüd noh kriitikaks, et RMK sai kõik need vabad maad, keegi ei tahtnud neid ja RMK ei hoolda neid, tema teeb ainult metsatöid, ega tema ei niida. Ja niipalju ongi muutunud see, et seal kus olid omal ajal kolhoosipõllud on nüüd juba kadakaväli kasvanud (võsastuma hakkab) jah, noh, hakkab võsastuma. /.../ (probleeme pole tulnud?) ei ole. Mõni teeb küll värava taga saunast kangesti pilti, see on sihuke palk, eksole, aga üldiselt ei ole. Ja niipalju on viisakad, et keegi ei tule niisama kutsumata hoovi, kuigi eks need koerad on ka mõeldud selleks, et ei tülitataks. /.../ (kooskõlastamisi pole olnud ega midagi...) ei, no, ma räägin, mul ainult see siseehitus on olnud. /.../ (olete kaitsekorraldus kavaga kursis?) tähendab, sellega, mis oli 90ndate lõpus, sellega ma küll olin kursis, aga nüüd ma ei ole enam eriti huvi tundnud selle vastu. Noh, loodan, et päris hoovi peale midagi ei tule ja värava taga, seal on need kaitsevööndid niigi. /.../ ja kui on lipsanud kuskilt läbi, internetist või, aga noh, spetsiaalselt ma ei ole vaadanud. (rahvuspark teavitanud ise midagi?) Ei ole vist. Tähendab, kui Kullapere siin pealik oli, 2000ndate alguses, siis ta ikka rääkis. Noh, mul siin abikaasa töötas siin mõisas /.../ siis ta nagu puutus selle rahvusparkiga.. /.../ 97-8, sealkandis, olin rahvusparkis poole kohaga aednik, sest see oli nii lähedal. Aga siis nad andsid selle [mõisa]parki hoolduse rendifirmale (info liigub siis rohkem isiklikul pinnal, räägid inimestega ja tead, mis toimub) Siin viimased kümme aastat käisin Kuressaares tööl /.../ siis ma polnud selle kohaliku eluga enam kursis.“

(ehituspiirangud rahvusparkis – mitut erinevat tüüpi. Rahvusparkile omased piirangud – uushooneid soositakse vanadele kohtadele.) Jah, seda ma tean (Kas see on mõistlik piirang? Põhjendavad vana talukoha ja miljöö hoidmisega) Jah, aga see on jälle niimoodi, et .. kuidas seda öelda .. see on jälle valikuline, see ei kehti kõigi kohta. Vilsandi saarel on väga palju erandeid tehtud, ka selle merepiiri suhtes ja uute kohtade tegemise erand. Seal on, tähendab, lausa sedasi, et palju on tehtud seal kus midagi ei olnud. Noh, see kõik toimus kusagil 90ndate lõpus, segastel aegadel. Ja praegu, mina arvan, et erilist vahet ei ole. Mul küll on üks maatükk siin metsa ääres, kus on ka vundament. /.../ Aga metsapiir on juba peale kasvanud. Ja kui tulevikus keegi tahaks ehitada selle vundamendi koha peale, siis peaks korraliku tüki puid maha võtma. Mõistlik oleks ehitada metsa serva, mis on paarkümmend meetrit nihkunud siia poole. Selles mõttes, et hea küll, et mitte tulla kohtasid juurde, aga kui seal nüüd on vana koht olnud, siis mitte nii kramplikult hoida kinni sellest vundamendist. Sest tegelikult noh, need vundamendid, et.. siin kaks-kolm tükki on need asundustalud, see põles võib-olla esimese eesti vabariigi aegu maha. Siis ehitati ta veelkord üles. /.../ Teist korda põles maha, siis ebausk oli juba, et kui teist korda põles maha, siis sama koha peale enam ei ehitatud ja jäi nagu maha siin. Selles mõttes küll, et kohad päris ära ei kaoks.. kui seal oli kunagi talukoht, las ta siis ehitada, aga küsimus ikkagi, et peab ta siis täpselt seal olema. /.../ Seal on jälle see, et peab paindlikumalt võtma, mitte väga jäigalt. Sa võid ju kirjutada kõik need kõrgused ja katusetüübid ja mida muidugi ma juriidiliselt ei pea õigeks, et tagasiulatuvalt ma peaks nüüd maha kiskuma selle [eterniitkatuse] ja roo panema, kuigi see eterniitkatuse on aastast 1973. Ja selles mõttes ongi see, et hea küll, kui uue maja ehitad, siis antakse nõuded ette ja see on hoopis teine asi. Aga kui ma siin vahetan, kes see mul maksab kinni selle siin? Ma võin ju panna rookatuse, kui riik annab raha, laseb ära teha, palun väga.“ (rookatus ikkagist vajab hooldust. Kas see hooldamine ei oleks probleem?) Eks ta ole jah, jälle lisakulu. Jälle peab vaatama, et kuhu vihtu vahele toppida, kui vajadus tekib ja alt jälle toksima siledaks. /.../ mina ei ole üldiselt huvitatud ka siis kui riik teeb ära [rookatuse], sest hoolduskulud tulevad ikka. Et nagu ma ütlesin, et peab ehk praegu paarkümmend aastat vastu.“

(rääkisime koha piiramisest, aga muudes rahvusparkides on jõutud selleni, et hakatakse hoonete välisilmet piirama. Kahel juhul – ümberehituste puhul kui ka uusehituste puhul. Mida siis põhiliselt piiravad – katuse kalle, katuse tüüp, akende kuju. Et see väljanägemine oleks siis see, mida nemad nimetavad traditsiooniliseks või arhailiseks. Kas see on põhjendatud? Kas see on mõistlik?) ei ma.. minu arvamusel ei ole. See on jällegi, et teatud ringkond arhitekte või kes nad ennast ka on, nende maitse. Ja mida me siis võtame aluseks? Rehetalu, suitsusauna või.. mis ajatust me võtame või? Isegi linnades ju katsutakse tänapäeval uut ja vana kombineerida, et oleks lihtsalt huvitavam. Miks me peame siis maakohas võtma sihukse jäiga seisundi? Uusehituse puhul on arusaadav, et igaüks võtab nagunii oma projekti ja peab seda kooskõlastama vallas, see on jälle see küsimus, et kõik lüüakse ühe kirvega.. ma ei tea, see on ka väga bürokraatlik suhtumine. /.../ just täpselt need kõrgused ja kalded. Ma saan aru, et igale poole lamekatust ei sobi, et on kogu aeg olnud viilkatus eks. Sihukestest üldvärkidest ma saan aru, aga juba seal akende kujud ja need. /.../ inimesed tahavad teha suured verandad ja suured klaasused, no miks mitte. Ikkagi asi on ju tegelikult selles, et inimesel endal oleks seal mugav olla. Aga mingisuguseid värke võib seal ju panna, mõistlikkuse piirides. Aga sundida kõiki pilpakatust tegema on ka naljakas ju. Või rookatust näiteks. Seda enam, et see pilpakatuse ohud on täpselt samad, et viie aasta tagant või praeguste värvidega õnnest kauem, sa pead ikka immutama neid kogu aeg, kui sa tahad, et see kestaks. /.../ me võiksimme ikkagist ehituslikult kaasaja materjalidega kaasas käia ikkagi“

(Kas ja milliseid toetusi võiks hoonete jaoks olla?) „Asi ongi selles, et kõigepealt tahaks teada nõudeid. Kui nõudeid ei ole, siis on vaja ka toetada. Kui mult ei nõuta midagi, et ma pean tegema nii või naa.. Aga kõik mida nõutakse, tuleb ka toetada. Siis mitte nii, et omal on vähemalt 20% osalust, et ikka pead midagi panema sisse. Kui on ikka riigi suund, mingi seaduse järgi, siis tuleb seda kõike 100% toetada. Aga kui ei ole mingisuguseid piiranguid, siis ma ei näe mingit põhjust seda maksumaksja taskust võtta. Igaüks, kui ta siin endale ehitab või muretseb, siis ta ise hooldab ka. Aga kui on mingid nõudmised, siis palun 100%.“ (Katusevahetuse toetus, makstakse kinni hinnaerinevus pleki ja roo vahel. Et kui nõutakse roogu ja omanikul oleks soov panna plekki, siis toetatakse erinevust, mitte kogu katuse vahetamist) Ma ei oska seda öelda, seal tuleks näha neid numbraid, et palju ühe peale kulub ja palju teise peale, et mis see numbriliselt kulub. Et niimoodi ma küll ei oska öelda. Sest ma praegu ei ole isegi kursis nende hindadega. /.../ Üldiselt mina teeks ikkagi sedasi, et kui inimene hakkab ehitama, siis saab igasuguseid asju nõuda. Teeb oma projekti, avaldab oma soovid, siis tuleb vallast keegi.. teeb ehitusnõuded ja tingimused. Siis tema paneb oma ehitusnõuded sinna arhitektile ette ja arhitekt siis selle järgi teeb projekti valmis, mida siis vallas kinnitatakse. Siis tingimustega saab panna mida tahab. Aga vanad majad, mida tahetakse võtta suvemajadena kasutusele. Siis on nagu raske nõuda, et.. mingi osa on juba pandud eterniiti või lakitud. /.../ esiteks seal võib ainult üksnõuanne olla, et gabariite mitte muuta. Et kõik ülejäänud, isegi väliskuju, mina ei paneks seda nii jäigalt. Peaasi, et ta teeb selle asja korda, aga noh.. seal peaks olema igas vallas ehitusjärelvalve, kes annab soovitusi, et davai.. tähtis on see, et ei oleks, et tehakse midagi ära ja pärast öeldakse, et kuule, see ei sobi. Et kui sul on antud tingimused ette, et siis pärast ei oleks ümbermuutumist. Et kellelgi ei oleks, et pärast seda ei meeldiks. Nagu siin oli – et läikis see plekk kaugelt ja kellegile siis järsku ei meeldi.“

(Uue koha peale tulejate toetus, seal kus pole midagi?) See on jälle see asi, et.. ma seda tsentraliseerimist sellepärast ei armasta, et igas kohas võib see olla erinev. See peaks ikka olema kohaliku omavalitsuse vaatevinklist ka, et. /.../ siin on ikka juhtusid, kus omal ajal ikka tekkis neid karpisid massiliselt igale poole ja pärast osad enam ei kasuta.. mändjalas oli hästi palju neid. Buumi ajal need osteti jälle ära, sest raha polnud kuhugi panna. Vene aja lõpus need olid ka suvemajadeks mõeldud ja mõned.. kas siis surid ära või ei leitud omanikku ja olid jälle nii armetus seisus. Ja siis kuna see mändjala rand muutus nii populaarseks, siis on nad jälle peremehe saanud. Siin lihtsalt iga kohalik

omavalitsus peaks .. see on jälle see, et peaks paindlikult lähenema sellele asjal. Muidugi on raske seal jälle see, et kui tugev see omavalitsuse spetsialistide kaader on. Eestimaa võib kaotada oma eripära ära, kui kõikjale pannakse üks datša peale.“

(Projektitoetus – baasprojektid 4-5 tüüpi, mille vahel valida ja mida mugandada) „Noh, välisgabiitidega on lihtsam küll, see teeb mõne korra lihtsamaks selle otsustamise, kui just ei ole mõni, kes on ultra huvitatud ja kellel on ka raha, et mingi arhitektuurišedööver lasta teha. Et, hoidku jumal, ma ka ei taha, et kerkib kusagile väga nähtavasse kohta mingi ääretult omapärane.. mis muidugi mingi 20ne aastapärast võib jälle olla omaette vaatamisväärsus, seda ei tea kunagi. /.../ Aga muidugi võimalus seda pakkuda, kas just sunniviisiliselt, see teeks valiku vähemalt osadele palju lihtsamaks. Tal on ikkagi karp ette antud, et ta saab nende vahel valida. /.../ Eks seal ka ju, võib-olla tuleb hoopis peegelpilti panna, mis ta on see näidis, aga vähemalt on mingisugune raamid. Aga ikkagi jätta mingisugune loksumisvõimalus. Et kui inimene esitab taotluse, et tal on mingi selline asi, siis äkki ikkagi ongi äge asi.“

Talu S

(Millal talukoht ehitatud on?) see on.. 1937-38. /.../ Me tegime seda lihtsalt ringi /.../ see käis üldiselt käest kätte siin, see maja, päris palju. /.../ see, maja, see oli hiljem, see sai 82. selle me ise ehitasime siia. [silikaadist kõrvalhoone] /.../ meie tulime siia 76, vot, nii et 40 aastat saab sügisel. (millises olukorras oli maja, kui siia tulite?) noh, ta oli nende punaste, mis värv see siis oli, see ei olnud see rootsivärv.. voodrilaudadega oli üle löödud ja polnud viga. Ainult natukene soojendasime ja viimistlesime (suhteliselt korras oli?) jah, oli küll alguses. /.../ (mis ajal see hoone korda tehtud on) 2000, eesti ajal. Umbes. Pliidid ja mis me tegime. Me alustasime 90ndad, aga välisvoodrid panime.. sisemisi töid alustasime juba siis kui me tulime, aga see välis oli 2000 kusagil. Katus oli kusagil 90ndad. /.../ (kuidas ehitamisega läks [uus hoone krundi servas], kõik sujus, kooskõlastused ja värgid?) Ja, hästi, vallaga. Tuli natuke pabereid ajada ja .. (rahvuspark ei pannud kätte ette või ei hakanud midagi ütlema?) ei, ei ole. [Intervjuule lisandub vanem mees] M „See on ju tehtud vana koha peale“. /.../ Tegid [noored] pööningu tühjaks ja.. pole midagi olnud. Ennem olid kanad, aga kes neid mune viitsib kaubelda /.../ (kas kuidagi tunda ka on andnud rahvuspargis elamine?) Praegu küll ei ole. Rahvuspark ei ole üldse seganud. Ma olen ju PRIA-s arvel ja maksab ju iga aasta väikest toetust, on ju see NATURA ala. Saab oma 40 € aastas toetust ja.. ei ole praegu küll aru saanud. (teatiseid, asju pole tulnud?) ei ole. (ehituspiirangutest teadlikud?) M „Paksud kaustad on“ N „ei tea, keegi pole kisa tõstnud veel“.

(piirangud tehtud selleks, et liiga tihedaks ei lähe asi. Aga samas on maa olemas, aga tahaks vanast vundamendist kõrvale ehitada. Aga saad ehitada ainult vundamendi peale) N „See on tõesti nõme“ M „See oleneb, kellega ja kust see seadus on. Meil vanas kodukohas küll sellist seadust polnud. (see on rahvuspargi nõue. Sõltub natuke ka ametnikust) enamasti meil siin tuuaks valmis palkmaja ja pannakse püsti, enam pole selle vana vundamendiga mingit pistmist. Ei saagi üldse pista sinna peale“ N „kui ta on samas õues, siis miks mitte, loomulikult tuleb lubada. Järglane veel, miks mitte“

(Kas välimuse järgi piiramine on vajalik?) No stiil on ju tähtis muidugi. (võib nõudmisi selle pinnalt esitada?) Minu meelest küll. Ikka. Ei aita ikka siia, nagu on Tallinnas, keegi tuleb sihukese majaga siia. Ega see pole ikka päris.. (ütleme, et plekk-katus vajab vahetamist, aga nõutakse, et peab olema roog. Mis te selle peale kostate?) M „Kui maksavad“ N „Jah“ /.../ M „Rookatus pole ju ohutum ka, on ju ohtlikum“

(ütlemine niimoodi näiteks, et keelatakse plastakende panemine ära. Kas see on mõistlik?) N „Väga kurb oleks. Sest mulle küll meeldivad ikka väga“ M „Siis midagi muud ju ei leiakski asemel. Puitaknaid ju pole“ (kasutatakse neid puit-pakette, kaasaegseid) N „Aga kummad siis kallimad on?“ (ikka puitpaketid) /.../ (teine põhjus, miks plastikuid ei soosita, on avade suuruste muutmine) N „Aga meil ei ole ju aknaaugu suurust muudetud“ M „Vanadelt akendelt võeti möödud ainult“

Talu T

(Mis ajal see koht tehtud on?) „See koht on.. 97 aastal suri ära vana peremees siin ja proua leidis mulle võimaluse eraldada see koht /.../ (kuidas eraldamine õnnestus? Siin kruntimist ei soosita väga) noh, ma ei tea. (tol ajal õnnestus siis?) Õnnestub ka täna. Vallas oli selline situatsioon, et väiksemaid tükke kui hektar ei taheta näha, aga mul on 1,4 hektarit. /.../ siis selle järgi sai see rõõm endale siin saadud. Lage maa, ma hakkasin korrastama siis.. (see oli võssa kasvanud ka?) kartulimaa. Ja siis kui ma korrastasin, siis ma vaatasin, et seal on see kiviauk, kus see väike maja on praegu ja hakkasin sealt korrastama. Tuli välja – rehetoa põrand plaatidest laotud. Paeplaatidest, kerge mullakiht peale ja rohi peal. Valasin selle ära siis, sest vundamenti ei tehtud siis. Rääkida, et vundamendi koha peale – väljend on vale. (polnud vundamentigi) No, sa saad must aru. Et praegu rääkida, et vundamendi kohtadele ehitada, see on võimatu, sest eesti ehituskunst 100 aastat tagasi vundamenti ei tunnistanud. /.../ leidsin sealt endale selle maja aluse, reheahju ilusti, rehetoa põranda (mis see ruutudes umbes olla võis?) kuule, 5x10 või.. osa kive võtsin ära, osa on seal all veel. /.../ (kas kooskõlastusi oli raske saada?) ei. Kuna mul oli maja koht, ma esitasin toleaegele ministeeriumile taotluse loa. Ma sain eriloa. Selle joone peal, mis see maja on, ma võin ehitada. Nüüd on siin kõik korras, sest Atla küla on eristaatus. Tsoneeringu ja ma ei tea mille järgi kõik. Me võime siia ehitada iga 5 meetri tagant maja. Meil on eristaatus. Vallast saad teada. (aga projekti ikka nõuti?) loomulikult, loomulikult. Projektid läksid kinnitamisele, tulid allkirjad, neid oli, oi mamma mia, oma 12. Minul on see loll komme, et ma teen kõigepealt paberid korda. Mina olen kasutanud seda varianti, et lähen kõigepealt valda ja räägin, et ma tahan seda saada. Teeme paberi. Ja siis ma ei näita nägu. Kolme nelja kuu pärast helistatakse ja öeldakse, et kuule, sinu paberid on valmis. Mismoodi ja kusemoodi nad allkirjastati, see on nende asi. (hea, et pole probleeme olnud. Mõnedel siin on ikka kooskõlastustega probleeme) Vaata, ma olen ühte huvitavat asja tähele pannud – kõik ametnikud muutuvad kahejalgselt tõredaks kui sa neile selga astud. Kui sa annad avalduse sinna, kas seisab, noh, las seisab. Seadust ei ole, mis otseselt keelaks, ministri luba on olemas, mis lubab. Nüüd on see tuletõrje ja keskkonna ja vesi ja.. 12 allkirja. Minul ei ole seda probleemi olnud, ausõna, ma sain ilusti. Mõned hädaldavad, et kiusatakse ja lollitatakse. Aga kui inimene alustab juba, siis läheb asi raskeks, siis tekib tõrksus ja siis tekivad need arusaamatused. Aga mina olen kasutanud seda, et ma teen kõigepealt paberi. Ma olen õppinud nõukogude ajast sedasi – bez bumashki tö bukashki. /.../ Kõigepealt tuleb endale selgeks teha kui midagi teed.“

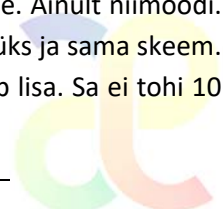
„Nõmedus on see. Keskkonna omad on ikka nõmedad. Sadama me.. pörkasin nendega kokku sadama ehitusel ja pörkasin nendega kokku siin hoovi peal. /.../ Maja peab olema palkmaja, maja peab olema õlgkatusega. Vaese inimese katus oli õlgkatus, inimesed panid ikka kivikatuseid või muid asju peale. Hakkame juba sellisest nüansist peale. Siis selle loa ma sain, et ma võin tõrvapapist teha selle lainelise [katuse] (selle jaoks pidi eraldi loa saama?) Muidugi. Absurdsus. Nüüd jõuangi sinna, et palkmaja randa ei kõlba. Aastal 2010 ma olin sunnitud sellele majale kap-remondi tegema. /.../ Lihtsalt, ta oli 2 akent külje peal nüüd on 3, ma tegin seda pikemaks. Ma mõtlesin, et me naisega kahekesi, et meil pole palju vaja – elutuba, köök pliitaga, saun ja oleme õnnelikud, aga ma ei võtnud seda arvesse, et need neli last

kasvavad peale ja neil tuleb ka nelikümmend last. /.../ noh, see selleks. Ja kui ma hakkasin seda maja edasi pikendama. Ma sain loa, ma tegin valda jälle selle taotluse ja mõne aja pärast tuli teade, et ehitada, kõik on ok. Ja siis mehed võtsid metsasae ja mu palkmaja oli ikka selline, nii nagu peab olema ja lasksid need maha. Ja kutsuvad mind enda juurde, et tule vaata. Nende palkide vahel, mis seal nii pikalt maha lasti, mustad pesad igal pool sees. Vaata, tormidega, suurte tuultega, soolane merevesi tuleb maja peale. Tugev tuul puhub palgi otstest vee igale poole sisse. (Kas laudis siis ei kaitse selle eest?) Ei, laudist siis ei olnud, oli palkmaja. Ja palkmaja oli mul ilusti. Peab ju olema rannas ilus palkmaja. /.../ Selge oli see, et ma pean need tapid maha lõikama, ma pean neid kaitsma. Siis tegingi sedasi, et küsisin oma kohaliku palkmaja ehitaja käest, et kui ma siit maha lõikan, kas see maha ei lange. Ei lange, sest lukud on kõik sees. Lõikasin maha, tellisin koorma tuuletõkke plaati, lõin palkmaja üle, sest ma olin ka alt läinud värvimisega. See Pinotex ja kõik need linaluu õlid ja.. see kõik läks mustatäpiliselt. Aga vahet ei ole. Seen tuli sisse. Mustad täpid. Siis käisin Soomes näitusel ja see naeris. Andis mulle mingit aluselist keemiat, palk läks kõik valgeks tagasi. Siis tõmbasin rootsi muldvärviga ta kollaseks. Noh, ühesõnaga, ma olin värvidega hädas. Rootsi muldvärvi on vaja ka üle tõmmata. Lõpuks, see värvimine läheb nii kuradi kalliks. Nii – nüüd on kuus aastat olnud. Pole kordagi pintslit kätte võtnud. On ilus maja ju? (on, mis seal siis nüüd nii hästi peab?) kivimaja. Kivipaneel on ümber maja. Ah, sa ei saa aru või? (ei, ma vaatasin eemalt, et laudis) kivilaudis. /.../ see eterniit või kuidas seda nimetatakse. Ma ei pea värvima, ma ei pea mitte midagi tegema, ma ainult elan. Majale lõime tuuletõkke peale, lõime reikad peale ja leedu kuradi.. jah, ja puuimitatsiooniga. Nüüd tulgu seda soolavett kust tahab. /.../ ma võtsin aluseks kaks värvimist, hind võrdsustus. Nüüd ma olen ära hoidnud juba kolm-neli värvimist. Ma olen kasumis. A mul ei ole üldse peavalu. (rahvuspargi nõuetes on jälle puitu imiteerivad materjalid keelatud) seda ma ei pidanud luba küsima. Ma tegin ära, keegi pole küsinud. Sest kõik saavad aru, et see on puumaja.

(Keelud materjalide osas – kas need on mõistlikud, on neid vaja? Idee on see, et hoida ära visuaalset lagastamist) Vaata, ma toon teile paralleeli. Lähme.. põhja-korea. Kõik on ühed riided seljas. Olete rahul või? Tahate Saaremaad selliseks või? Ah? /.../ (taluhooned on alati tehtud vastavalt vajadusele) jah, vastavalt vajadusele (nüüd tahetakse midagi teha puhtalt väljanägemise pinnalt) talu ehitab oma hooned oma vajaduste järgi. Mina näiteks ehitasin selle hoone [paadikuur] vajaduste järgi. Ma olen kutseline kalur, ok, ma käin vähe, ma rohkem olen ennast üles ehitanud turistide teeninduseks. Turiste on ainult kaks kuud. /.../ need keelud, see ühesus, et kõik peavad õlgkatused ja kõik peavad palkmajad, läheme tagasi sinna.. praegu rannast ma olen 70m rannapiirist. Ehituskeelu vöönd on see tee. Sissepoole tohime ehitada kui palju tahame.

Meie rahvuspark peaks olema inimeste jaoks, aga nüüd ma ei tea, kas see rahvuspark on ametnike jaoks. Või kelle jaoks rahvuspark üldse on? Sest teid enam korras ei hoita? Kõik räägivad, et matkarajad, jalgrattateed rahvuspargis. Jalgratta teed võimatu sõita Loona laidu. /.../ (matkaradu, jalgratta teid pole nagu näinud) ei olegi, selles see jama ongi. Iseenesest on läbikukkunud see sõna rahvuspark. Mida me.. sõnana, rahvuspark, ütleb, et see on rahva jaoks. Kõik – juuli, Mati, Tõnu – kust, Eestist, Saksamaalt, tuleb siia, tahab jalutada. Palun, seda ei ole. See on absurdne. /.../

(toetused) „Vaata kui palju paberit peab selleks tegema. Ja sa räägid vanainimestest, kes ei kasuta isegi arvutit. Kas ei muuda absurdseks see? See peab olema nagu rühm, kes valmistab paberid ette, räägib perega läbi. Ahah, see, see, hinnatakse ära ja nüüd tuleb inimesele abi, raha. Ja inimest ei hakata piinama paberimajandamisega. See on ainuke loogika. Et tuleb ainult üks määrus, et raha läheb panka, see firma kes teeb, [tööde vastuvõtja] aksepteerib seda tööd, firma saab raha kätte. Ainult niimoodi. Ja kui spetsialist teeb, siis üks spetsialist suudab ära teha 50 talu rahulikult, kui on üks ja sama skeem. (kas selle järgi oleks vajadust?) kõigidel asjadel on vajadust. Aga ma tean, siis tuleb lisa. Sa ei tohi 10

aastat seda katust puutuda, sa pead 10 aasta pärast tõestama, et see katus sul peal on. Inimesed muutuvad ettevaatlikuks.“

(projektitoetused uusehitajatele – etteantud mugandatavad projektipõhjad, 3-4 erinevat tüüpi. Kas see oleks mõeldav?) „No vaata, me jõuame põhja-koreasse tagasi niimoodi. /.../ üks asi oli, et ma ei tohtinud plastikaknaid teha. Nüüd on haapsalu uksetehase omad, jube kallid. /.../ kolme aasta pärast värv koorus maha, läksin nendega torisema. Aga ega värvil ei ole garantiid. See on eesti ehitus aastal 2000.“

Talu U

(Millal talukoht rajatud on?) 38ndal aastal sai nagu alguse. Aga mis siin need vanad hooned on ennem olnud, seda pole õrna aimu. Aga see uus maja.. (kas enne seda oli ka siin midagi?) noh, tundub. Vähemalt kui vaadata vundamentisi. Seal taga on täitsa olemas – vana reheahi on veel ja vanemat tüüpi majasid on siin ka. (ülejäanud hoovipealsed hooned?) Need on, jah, siin 38ndast. Väljaarvatud see kuur ja puudekuur. /.../ (mis ajal ise tulite?) 94 (kas te ostsite või..) ei, ma sain selle kingituseks. (mis seisukorras tulles oli?) Eks ta oli ehitatud ju õpetajate majaks ja siin oli kolm või neli EPT korterit. Sain ta kätte ja hakkasin ta siis ringi tegema. (olukord oli kehv?) ei, maja oli enam-vähem. Viga polnud midagi. Ega see ümber tegemine ei lähe igakord paremaks, mõnikord võib viletsamaks ka minna. See on vaataja silm ju. (mis tööd olid?) ühe pliidi ja ühe köögi kaotasid kõigepealt ära, sest kööke oli 3 tükki ju. Mis ma kolme köögiga ühes majas teen? /.../ siis vaheüksed tubadele vahele ja et teisele korrusele saaks ukse vahele. /.../ katus on algusest peale sama. Plekk katus on, tsingitud plekk. Ma olen teda küll värvinud, aga ta tahab uuesti värvimist saada. (päris hästi vastu pidanud siis) no, võimas. Vana, tundub, et mingi hea tsink veel. Kui tsingitud katus veel tsink oli. Tänapäeval tsingitakse üle, paar-kolm aastat on läinud. /.../ (kas palgivahetusi ka ette tuli?) seinad olid võrdlemisi korralikud, üks palgivahetus siin oli. Sipelgad olid ära söönud. /.../ seal oli väljakäik olnud, kuivkäimla. Ma hakkasin märgkäimlat tegema, soojustasin kõigepealt seinad ära, soojustasin põrandad ära. /.../ (mis soojustus?) no, ma panin palgile siin lisaks kivivilla ja.. ega muud ei olegi. Ma panin põrandakütte ka sisse, aga noh, ptuh-ptuh-ptuh tarvis veel vaja ei ole, et maja hoiab nii hästi sooja /.../ (aknad?) neid ei ole vahetanud veel. No plaanis, on, aga nad räägivad, et läheb väga umbseks. Mul saab apnik otsa, mul on kergelt astma. Et seda peab mõtlema, et kas maksab. Ja kui seda teha, siis tuleb korraga osta, on ju odavam. Kõik aknad korraga. (aga kas materjali osas on mingeid mõtteid olnud?) igal juhul võtaks puust aknad ja ega ma suuremaks küll ei pea tegema, ennem teen väiksemad. Ega nad on siin nõukogude aknad ju ees siin praegu. Et see on see kolhoosi tüüpaken. /.../ nad on ikka normaalsed aknad olnud. Nõukogude ajal pidi kõik ju valgusküllane olema, ka töölitalupoeg pidi saama väga palju valgust.“

(kuidas maastikupilt sellest ajast muutunud on, kui siia tulite?) noh, sellest ajast pole nagu midagi, aga sellest ajast kui ma väike poiss olin, sellest ajast juba on. Need inimesed, kes kolhoosi tegid, nemad tahtsid ka ju head. Nad tahtsid agraarriigi üles toimetada põllumehele kätte ja nad hävitasid ära siin järve ja hävitasid ära metsad kõik ja /.../ seal taga oli järve järv. /.../ ta oli hästi ilus, lapsepõlvest mäletan. Tuleb rahvas kokku, järved me muudame kandvateks põldudeks, kurat, see jõgi oli ainult nii madal ja nii sügav, seal vett koguaeg jagus, nüüd ta on 5 m sügav ja vett ei ole. See on see maaparanduse ja igast muude asjade tagajärg siin.

(kas rahvusparki alal elamine on ka kuidagi tunda andnud?) „no, elamist küll mitte. Noh, võib-olla paberiasja ajamist on natukene rohkem, et kui sa pead mingi.. et kui sa tahad midagi teha, siis peaks

kooskõlastama. Ma ei ole midagi nii suurt ette võtnud, et ma siin kooskõlastaks midagi. Tegelikult peaks, et noh, kui labida mulda lööd, siis peaks ju ka kooskõlastama. Aga pole seda keegi kontrollima ka Tallinnast tulnud, kas ma lõin selle labida mulda või ei lõõnd. Ma arvan, et nad ei tule ka. Mis siin nagu selle tagajärg on, selle rahvusparki tagajärg, et rahvas siin enam ei liigu ja rannas siin enam liikuda ei saa. Meri kasvab täis. Ühest küljest võib reostus võib-olla, aga rahvas enam ei liigu ja kui ei liigu, siis kavab kinni ju, noh tuleb mädaauk. Rahvuspark võiks teha võib-olla midagi nihukest, koos kalateadlastega, et mõtleval välja, et kuidas see mudast ära puhastada nagu Kuressaares tehti. Seal on ju väga ilus kõik ja tehti. Olgugi, et on mahukas ja läheb palju raha, ta on ilus ju. Laht oli vähemalt vanasti, kui ma tulin, mäe otsast hakkas juba paistma. Ei mingit metsa, ei mingit jama kusagil. Rahvuspark võttis muidugi need kadakad ja pöösad jälle maha, selles mõttes on meri jälle näha. Aga merd kui sellist ei saa olla, sest pilliroog on seal.“

(kas olete piirangutega kursis?) põhimõtteliselt olen, ma olen seal ju volikogu liige. Põhimõtteliselt kas rahvuspark või mitte rahvuspark – Saaremaal on ju kogu see kupatus.. miks ta 200m peale viidi see tsoon [rannikualade ehituskeeluvöönd saartel], ma tean neid.. see on täiesti kuradist, kui me 90ndatel piike murdsime neil teemal. /.../ varem oli, et öösel hiilisid randa, siis oli võõras kord. Nüüd ei lähe enam, oled riigikuulekas inimene. Meri on mul ühelt poolt 200meetrit, teiselt poolt 300 meetrit ja oledki surnud seisus. Kui sa just parasjagu kalapüügiga ei tegele. /.../ (aga spetsiifiliselt rahvusparkile?) kui sa nüüd mingisuguse kuuri ehitad, mis ei ole kuni 60 ruutu.. siis võtad vallas arvele ja pole häda midagi. (on jäänud mulje, et isegi 20 ruutu. Et kui mujal väljaspool rahvusparki teed, siis on 60 ruutu) noh, niivõrd kuivõrd. Võib-olla on, ei tea, absoluutselt pole huvitanud. Tulevad uued ajad, tulevad uued mehed ja teevad jälle asjad ringi. /.../ (kui uut talu tahad teha, siis peaks vana vundamendi peale tegema. Põhjendus on olnud, et järjepidevus säiliks) eks ta siin on ka samamoodi. Kes on ikka vundamendi leidnud, või väidab, et on vundamendi leidnud.. mõnikord lähed vaatama ja, kuramus, jõe kahtlane, kas see on ikka vundament. (vanadel majadel sageli polegi vundamenti) siin on täpselt sama – kui see maja järsku maha kiskuda, siis viis aastat ja siin pole enam midagi alles. /.../ tal [reegliil] võib seal Tallinna kandis, et hoiab inimesi kinni, muidu seal Paljassaare taga, naks postid maha ja maja püsti. Aga ta ei toimi nagu siin. Ja kui nad ehitavad – miks siis mitte ilus maja mere kaldal, no?

(mida veel piiratakse – katuse kalle, katuse kuju, katuse materjal. Põhimõtteliselt hoonete välisilme. Tahetakse säilitada sellist vanamoelist küla väljanägemist. Kas sihukene piiramine ka ennast kuidagi õigustab?) Vot ei tea, eks see ole rohkem arhitektuuriline probleem, kas sulle maja kukub pähe või ei kuku. Et ta ei näeks ikka nii kole välja nagu Võrumaal majad. /.../ või siis Paldiski linna Šanghai – kui sinna lähed, siis seal on käepärase materjaliga ehitatud maja püsti (datšade piirkond?) jah, mingi datšade piirkond seal, kui Paldiskist läbi sõita üle raudtee, oh sa püha müristus. No nüüd ta on tegelikult juba.. mõned majad juba inimväärsed. Aga ta oli päris jöhker /.../ (mingid piirangud peaksid olema?) jah, mingid peaksid olema. Et need majad, mis juba on olemas, võiksid säilitada selle ilme, mis on ennemalt olnud. Noh, vähemalt katuse kalded. Noh, teed siin, et paned katuseakna sisse, et see ei muuda tegelikult midagi. No, kui sa teda siiapoolle ei pane, siis paned teisele poole, kes su katuseakent vaatab. Aga kalded ja värgid.. kes seda vaatab. (aga rookatused näiteks. Neid ju soositakse) ma ei pea sellest mitte midagi. Absoluutselt. Minu jaoks null. Rookatus põleb kõige paremini, nendega on kõige rohkem tulekahjusid. Selles mõttes olen ma pragmaatiline inimene, et mitte kunagi. /.../ rookatus, ta on siis ilus, kui ta on just valmis saanud, näidatakse kusagil muuseumis meie esiisade värki. Ega siis sellepärast, et kui ma tahan oma le sauna teha, et ma pean suitsusauna juurde tagasi minema, mis oli mingi 1700. ega ta jah, suitsu sauna lõhn on hea ja ta on tore küll, kui sa ise oled käinud, siis tead, et ta seal on tõsiselt tore olla. Aga, aga, noh, sa ikka ei saa mu käest nõudma tulla, kui ma tahan duši ruumis

duši alla minna. Et ma tulen lavalt alla ja tahan duši alla minna. Et ma hakkaks kusagil aukus kerise alla tuld tegema, mingi seenele. Ega see, et uued arengud ja uued süsteemid panevad ju ka asjad paika.“

(toetused – kas neid oleks vaja?) vot, niipea kui sul on need toetused peal, nii nad on sul selle nurklauaga kohal ka, et kuule, see eterniit sul siin, see korista kohe ära, see on juba 30 aastat olnud. Vat, sealt alt tuleb kena laastukatus välja. Ostame sulle uued kimmid, selle jaoks saad toetuse.. iseenesest pole paha mõte. (kas selline asi motiveeriks kimme panema?) a võib-olla motiveeriks. Isegi. Kui ma selle kimmi tasuta kätte saan.. küll ma ta siis ära ka panen. Mulle meeldib see kimmi katus rohkemgi, plekiga nad võivad peaaegu võisteldagi. (aga ütleme niimoodi – nad ei maksa kinni seda kimmi, aga selle erinevuse, mis tuleb selle ondulaini või kaasaegse pleki.. selle vahe) ma kardan, et kimm läheb 10x kallimaks lihtsalt. (aga kui nad selle vahe kompenseeriksid?) no jah, siis tasub juba osta see kimmimasin ja siin kõigile katused panna [naerab]

5.5. Tabelid

Töö raames koostati kokkuvõtlik pärandkultuuriväärtuste andmekogu XLSX-formaadis tabelitena nii uuringutulemuste kui soovitude kohta külade kaupa ja väärtuste lõikes. Seejuures seoti andmekogu MapInfo programmi formaadis kaardikihtidega, kuhu on kantud piiranguvööndi võimalikud hoonestusalad ning erinevate kaitsekorralduslike soovitudega objektid ja alad. Andmed on esitatud järgmiste andmekihtidena MapInfo arvutiprogrammi formaadis L-EST 97 (EUREF89) projektsioonis:

- a. olulise kultuuriväärtusega üksikobjektid,
- b. olulise kultuuriväärtusega alad,
- c. väärtuslikud ja tihendatavad/ uushoonestusega alad,
- d. avaliku huviga ühiskasutusega alad külates.

Andmekogu tabelid on esitatud järgmises järjestuses:

1. olulise kultuuriväärtusega üksikobjektid külates (tabeli nimi: väärtuslikud ehitised),
2. olulise kultuuriväärtusega alad külates (tabeli nimi: pärandkultuuri alad),
3. väärtuslikud ja tihendatavad/hoonestatavad alad külates (tabeli nimi: väärtuslikud külaosad),
4. avaliku huviga ühiskasutusega alad külates (tabeli nimi: ühiskondlikud alad).

Väärtuslike ehitiste tabel on A3 formaadis, teised tabelid A4 formaadis.

1560MT1 Vilsandi rahvuspargi ehituspärandi, asustusstruktuuri ja maastike kultuuriväärtuste alusuuring

Väärtuslikud ehitised Vilsandi külas.
(millele lisanduvad muinsuskaitsealused objektid)
Lilian Hansar, Mart Hiob

1. Arhitektuuriline väärtus – ehitise arhitektuuriline kujundus nii oma ajastu (traditsiooni) kontekstis kui ka konkreetse koha (ümbruse) kontekstis;
2. Autentsuse väärtus – ehitise paigutuse, mahu, ehitusmaterjali, viimistluse ja väliskujunduse algupärasuse osakaal;
3. Vanuse väärtus – ehitise vanus kas absoluutsel skaalal või oma koha kontekstis;
4. Ansambli väärtus – ehitise roll ja sobivus teiste ehitiste ja/või koha suhtes;
5. Kultuurilooline väärtus – ehitise isikulooline, sotsiaalne või kohapõhine tähendus peegeldades koha ajaloolist arengut.

Jrk nr	Katastriüksuse nimi	Katastriüksuse tunnus	Otstarve (algne/tänane)	Väärtuslikkuse aste	Väärtuskriteerium(id)	Pilt	Tehniline seisukord, soovitud hoolduseks	Soovitused välisilme kujunduseks (vastavalt LKS § 31 p 8 tuleb kooskõlastada Keskkonnaametiga)
1	Bioloogiajaama	30101:003:0543	kelder	Väärtuslik	2 (autentsuse väärtus) 3 (vanuse väärtus)		Väga hea. Hetkel välist remonti ei vaja.	Soovitav on eterniitkatus asendada võimalusel puidust katusega (laud, laast).
2	Ingli	30101:003:0393	kelder / vare	Väärtuslik	1 (arhitektuuriline väärtus) 2 (autentsuse väärtus) 3 (vanuse väärtus)		Ebarahuldav.Eemaldada müüre juurtega kahjustavad põõsad.	Juhul kui soovitakse varemeid korrastada, kooskõlastada kava Keskkonnaametiga.
3	Kaheveski	30101:003:0081	tuulik (2 tükki)	Väga väärtuslik	1 (arhitektuuriline väärtus) 3 (vanuse väärtus) 4 (ansambli väärtus) 5 (kultuurilooline väärtus)		Rahuldav. Paigaldada puuduvad harjalauad katusel, paigaldada puuduvad seinte lauad.	Säilitada võimalusel (kui ei liiga kahjustunud) tuuliku algupärased detailid väljas (välisel vaatlusel on näha tiivikute jäänused, sissepääsu detailid ja emapuu ots) ja sees (võimalik jahvatamismehhanism). Võimalusel taastada tuuliku algne ilme spetsialisti juhendamisel. Kaaluda tuulikute kultuurimälestisena kaitse alla võtmist
4	Kulpri	30101:003:0912	ait	Väärtuslik	1 (arhitektuuriline väärtus) 2 (autentsuse väärtus) 3 (vanuse väärtus)		Rahuldav. Eemaldada maapinna lähedal asuvaid puitseinu kahjustavad taimed ja huumusekiht, planeerida maapind kaldega seinast eemale.	Soovitav on asendada katusekate sobivamaga (roog), säilitada algupärased detailid (räästadetailid, ukсед, uksepiidad). Säilitada hoone viilkatusega maht, kuid eemaldada otsa juurdeehitatud kuur. Kapitaalne remont kooskõlastada Keskknaametiga.
5	Kusti	30101:003:0561	elumaja	Väga väärtuslik	1 (arhitektuuriline väärtus) 2 (autentsuse väärtus) 3 (vanuse väärtus) 4 (ansambli väärtus)		Hea. Eemaldada katusel kasvavad ronitaimed. Eemaldada maja ümbrusest puitseina madalamaid osi kahjustav huumusekiht, põõsad ning ust ümbritsevad ronitamied. Planeerida maapind kaldega seinast eemale.	Säilitada hoone maht. Soovitav on asendada katusekate sobivamaga (roog), säilitada algupärased detailid (ukсед, kuueruudulised puitaknad, nende piirdelauad, korstanapits). Hoone värvimisel kasutada algupäraseid toone (pastelsed toonid), maja tahveluks vajab ümbervärvimist originaalisarnase värviga (värv määrata sondaažiga või sarnaste ehitiste põhjal). Kapitaalne remont kooskõlastada Keskknaametiga. Kaaluda hoone kultuurimälestisena kaitse alla võtmist.
6	Kusti	30101:003:0561	ait	Väärtuslik	1 (arhitektuuriline väärtus) 3 (vanuse väärtus) 4 (ansambli väärtus)		Hea. Eemaldada puitseinte madalaid osi kahjustav huumusekiht. Planeerida maapind kaldega seinast eemale.	Säilitada hoone maht. Soovitav on asendada katusekate sobivamaga (roog), säilitada algupärased detailid (ukсед, uksepiidad, räस्ताalused ehitusdetailid). Kapitaalne remont kooskõlastada Keskknaametiga.

7	Küti	30101:003:0330	tuulik	Väärtuslik	1 (arhitektuuriline väärtus) 3 (vanuse väärtus) 4 (ansambli väärtus) 5 (kultuurilooline väärtus)		Rahuldav. Paigaldada katusel harjalauad.	Säilitada tuuliku algupärased detailid seväljas (välisel vaatlusel on näha tiiviku jäänused, sissepääsu detailid ja emapuu ots) ja sees (võimalik jahvatamismehhanism). Võimalusel taastada tuuliku algne ilme spetsialisti juhendamisel. Kaaluda tuuliku kultuurimälestisena kaitse alla võtmist.
8	Mändre	30101:003:0546	elumaja	Väga väärtuslik	1 (arhitektuuriline väärtus) 2 (autentsuse väärtus) 5 (kultuurilooline väärtus)		Hea. Kontrollida regulaarselt katusepleki olukorda, vajadusel puhastada ja värvida roostetanud kohad. Eemaldada veranda puitseinu kahjustavad ronitaimed ja maja vahetust ümbrusest puitseinu ja katust kahjustavad puud-põõsad vähemalt paari meetri ulatuses.	Kogu maja maht, väliskujundus ja detailid on säilinud autentsena ja vajavad sellisena säilitamist. Kaaluda hoone kultuurimälestisena kaitse alla võtmist.
9	Mändre	30101:003:0546	laut / ait	Väärtuslik	1 (arhitektuuriline väärtus) 2 (autentsuse väärtus) 3 (vanuse väärtus)		Hea. Paigaldada puuduv harjalaud. Eemaldada puitseinte madalaid osi kahjustav huumusekiht. Planeerida maapind kaldega seinast eemale.	Säilitada hoone maht ja algupärased uksed. Kapitaalne remont kooskõlastada Keskkonnaametiga.
10	Männiku	30101:003:0881	elumaja	Väärtuslik	1 (arhitektuuriline väärtus) 3 (vanuse väärtus) 4 (ansambli väärtus)		Väga hea. Hetkel välist remonti ei vaja.	Üks väheseid originaali alusel taastatud hooneid, mida võib tuua heaks näiteks.
11	Ploompuu	30101:003:0055	elumaja	Väärtuslik	1 (arhitektuuriline väärtus) 2 (autentsuse väärtus) 3 (vanuse väärtus) 4 (ansambli väärtus)		Hea. Siluda korstnaplekk. Vahetada välja pehkinud lauad lõunapoolsel kolmnurksel otsaviilul. Eemaldada maja vahetust ümbrusest puitseinu ja katust kahjustavad puud-põõsad vähemalt paari meetri ulatuses.	Säilitada hoone maht ja väliskujundus. Võimalusel asendada katusekate sobivamaga (puit, plekk). Säilitada kõik algupärased detailid (aknad, uks, nende piirdelauad). Kapitaalne remont kooskõlastada Keskknaametiga.
12	Ploompuu	30101:003:0055	ait	Väärtuslik	1 (arhitektuuriline väärtus) 2 (autentsuse väärtus) 3 (vanuse väärtus) 4 (ansambli väärtus)		Hea. Asendada pehkinud viilulaud. Eemaldada niiskust kinnihoidvad ja seeläbi puitseinu kahjustavad esemed seinte ääres.	Säilitada hoone maht ja väliskujundus. Võimalusel asendada katusekate sobivamaga (puit, roog). Säilitada kõik algupärased detailid (uks koos hingede ja lukuga, uksepiidad, räästaaluse ehitusdetailid). Kapitaalne remont kooskõlastada Keskknaametiga.
13	Sigusi	30101:003:0512	kordon / vare	Väärtuslik	2 (autentsuse väärtus) 3 (vanuse väärtus) 5 (kultuurilooline väärtus)		Ebarahuldav. Eemaldada müüre kahjustavad puud ja põõsad.	Juhul kui soovitakse varemeid korrastada, kooskõlastada kava Keskkonnaametiga.
14	Sigusi	30101:003:0512	tuulik / vare	Väärtuslik	2 (autentsuse väärtus) 3 (vanuse väärtus) 5 (kultuurilooline väärtus)		Ebarahuldav. Eemaldada müür juurtega kahjustavad puu ja põõsad. Alles hoida nii kiviosa kui ka puitdetailid.	Tuuliku võib taastada.

15	Silla	30101:001:0837	elumaja	Väärtuslik	1 (arhitektuuriline väärtus) 2 (autentsuse väärtus) 3 (vanuse väärtus)		Rahuldav. Vahetada välja kahjustunud harjalauad. Kuna katusehari on vajunud, kontrollida katusekonstruktsiooni seisukorda, vajumist põhjustanud konstruktsioonid toetada ajutiselt kuni kapitaalse remondini. Eemaldada puitseinu kahjustav huumusekiht ja vahetus läheduses olevad puud-põõsad vähemalt paari	Säilitada hoone maht ja väliskujundus. Võimalusel asendada katusekate sobivamaga (roog). Säilitada kõik algupärased ldetailid (uksed hingedega, uksepiidad, räästaaluse ehitusosad). Kapitaalne remont kooskõlastada Keskknaametiga.
16	Sireli	30101:001:0734	elumaja	Väga väärtuslik	1 (arhitektuuriline väärtus) 2 (autentsuse väärtus) 3 (vanuse väärtus)		Väga hea. Hetkel välist remonti ei vaja.	Säilitada hoone maht ja väliskujundus. Võimalusel asendada katusekate sobivamaga (roog, plekk). Säilitada kõik algupärased detailid (aknad, tahveluks, nende piirdelauad, sarikaotsad, korstnapits). Kapitaalne remont kooskõlastada Keskknaametiga.
17	Tolli	30101:003:0311	elumaja	Väärtuslik	1 (arhitektuuriline väärtus) 2 (autentsuse väärtus) 3 (vanuse väärtus) 4 (ansambli väärtus) 5 (kultuurilooline väärtus)		Väga hea. Hetkel välist remonti ei vaja. Kärpida majaesiseid suuri puid katuse kohalt, mis kahjustavad katusekatet. Eemaldada maja otsas ronitaimed, mis kahjustavad puitseinu.	Säilitada hoone maht ja väliskujundus.
18	Tolli	30101:003:0311	kelder	Väärtuslik	1 (arhitektuuriline väärtus) 2 (autentsuse väärtus) 3 (vanuse väärtus) 4 (ansambli väärtus)		Väga hea. Tagada keldrikatte veepidavus, eemaldada kedri katusel põõsas ja kärpida keldri vahetus läheduses olevaid suuri puid.	Säilitada keldrite maht ja väliskujundus.
19	Tolli	30101:003:0311	sepikoda / saun	Väärtuslik	1 (arhitektuuriline väärtus) 2 (autentsuse väärtus) 3 (vanuse väärtus) 4 (ansambli väärtus)		Väga hea. Hetkel välist remonti ei vaja.	Säilitada hoone maht ja väliskujundus.
20	Tolli	30101:003:0311	rehi / laut, ait	Väärtuslik	1 (arhitektuuriline väärtus) 2 (autentsuse väärtus) 3 (vanuse väärtus) 4 (ansambli väärtus)		Hea. Parandada augud katusekattes. Majataguse väljaehituse ja otsaseina juures oleva kivimüüri kate asendada või parandada nii, et kivimüürid oleks kaitstud. Niita hoone vahetust ümbrusest rohi.	Säilitada hoone maht ja väliskujundus. Võimalusel asendada katusekate sobivamaga (roog, puit). Säilitada kõik algupärased detailid nii sees (lae ja katuse tarindid, ahi) kui väljas (aknad, sarikaotsad, korstnapits, otsaakna laotud piirded). Kapitaalne remont kooskõlastada Keskknaametiga.
21	Tolli	30101:003:0311	tuulik	Väga väärtuslik	1 (arhitektuuriline väärtus) 3 (vanuse väärtus) 4 (ansambli väärtus) 5 (kultuurilooline väärtus)		Rahuldav. Asendada laudkatuse pehkinud lauad, paigaldada üks puuduv harjalaud.	Säilitada tuuliku algupärased detailid seväljas (välisel vaatlusel on näha sissepääsu detailid ja emapuu ots) ja sees (võimalik jahvatamismehhanism). Võimalusel taastada tuuliku algne ilme spetsialisti juhendamisel. Kaaluda tuuliku kultuurimälestisena kaitse alla võtmist.
22	Vana-Küti	30101:003:0922	elumaja	Väärtuslik	1 (arhitektuuriline väärtus) 3 (vanuse väärtus) 4 (ansambli väärtus)		Hea. Vahetada pehkinud harjalauad, paigaldada puuduvad otsaviilu lauad. Eemaldada maja vahetus läheduses niiskust kinni hoidvad ja alusmüüri lõhkuvad põõsad, kärpida puid tagades okste vähemalt paari meetrise kauguse majast.	Säilitada hoone maht (v.a otsa hiljem rajatud juurdeehitis) ja väliskujundus. Võimalusel asendada katusekate sobivamaga (plekk). Säilitada kõik algupärased detailid (aknad, uksed, nende piirdelauad, korstnapits jms). Kapitaalne remont kooskõlastada Keskknaametiga.

23	Tolli	30101:003:0311	ajaloolised	Väärtuslik	2 (autentsuse väärtus)		Kiviaiad on valdavalt rahuldavas seisukorras, kõik Uued kiviaiad tuleks ehitada vanade eeskujul vajavad säilitamist ja korrastamist, eemaldada kuivladumise teel. aedu lõhkuvad puud-põõsad.
	Saaremetsta	30101:003:0563	kiviaiad		3 (vanuse väärtus)		
	Maripuu	30101:003:0274	nimetatud		5 (kultuurilooline väärtus)		
	Kihelkonna metskond 463	30101:003:0665	katastriüksustel				
	Suurearu-Mati	30101:003:0812	(määratud				
	Põllu	30101:003:0370	tänapäevase				
	Kihelkonna metskond 462	30101:003:0653	kaardimaterjali,				
	Välja	30101:003:0350	ajaloolise				
	Sooni	30101:003:0131	kaardimaterjali ja				
	Sooni-Peetri	30101:003:0132	välisvaatluse teel)				
	Kõrtsi	30101:003:0341					
	Ingli	30101:003:0390					
	Ingli	30101:003:0389					
	Kaheveski	30101:003:0081					
	Mändre	30101:003:0546					
	Krista	30101:003:0493					
	Laasi	30101:003:0828					
	Vilsandi kalmistu	30101:003:0186					
	Saarepõllu	30101:003:0562					
	Pidaja	30101:003:0461					
	Mendri	30101:003:0307					
	Silla	30101:003:0815					
	Suurearu	30101:003:0500					
	Kulpri	30101:003:0912					
	Asutalu	30101:003:0709					
		30101:003:0532					
		30101:003:0710					
23	Lonna	30101:003:0136					
	Sigusi	30101:003:0512					
	Hoidja	30101:003:0592					
	Kihelkonna metskond 470	30101:003:0681					
	Männiku-Jaani	30101:003:0007					
	Kihelkonna metskond 471	30101:003:0678					
	Männi	30101:003:0343					
	Kajusoo	30101:003:0752					
	Männiku	30101:003:0881					
	Mendrisaare	30101:003:0315					
	Pidaja-Jaani	30101:003:0966					
	Kihelkonna metskond 466	30101:003:0682					
	Kihelkonna metskond 498	30101:003:0792					
	Sillametsa	30101:003:0205					
	Ingli	30101:003:0386					
	Kooli	30101:003:0801					
	Ploomipuu	30101:003:0054					
	Kuusiku	30101:003:0733					
	Kopli	30101:003:0855					
	Ingli	30101:003:0387					
		30101:003:0732					
		30101:003:0561					
		30101:003:0135					
		30101:003:0944					

1560MT1 Vilsandi rahvusparki ehituspärandi, asustusstruktuuri ja maastike kultuuriväärtuste alusuuring

Väärtuslik ehitis Kurevere külas.

Lilian Hansar, Mart Hiob

1. Arhitektuuriline väärtus – ehitise arhitektuuriline kujundus nii oma ajastu (traditsiooni) kontekstis kui ka konkreetse koha (ümbruse) kontekstis;
2. Autentsuse väärtus – ehitise paigutuse, mahu, ehitusmaterjali, viimistluse ja väliskujunduse algupärasuse osakaal;
3. Vanuse väärtus – ehitise vanus kas absoluutsel skaalal või oma koha kontekstis;
4. Ansambli väärtus – ehitise roll ja sobivus teiste ehitiste ja/või koha suhtes;
5. Kultuurilooline väärtus – ehitise isikulooline, sotsiaalne või kohapõhine tähendus peegeldades koha ajaloolist arengut.

Jrk nr	Katastriüksuse nimi	Katastriüksuse tunnus	Otstarve (algne/tänane)	Väärtuslikkuse aste	Väärtuskriteerium(id)	Pilt	Tehniline seisukord, soovitud hoolduseks	Soovitused välisilme kujunduseks (vastavalt LKS § 31 p 8 tuleb kooskõlastada Keskkonnaametiga)
KUREVERE KÜLA								
24	Harila	30101:002:0208	ait	Väga väärtuslik	1 (arhitektuuriline väärtus) 2 (autentsuse väärtus) 3 (vanuse väärtus) 4 (ansambli väärtus)		Hea. Planeerida maapind kaldega seinast eemale. Paigaldada katuse harjalauad ja kontrollida pidevalt nende seisukorda, et tagada katuse veetpidavus.	Säilitada hoone maht, katusekuju, algupärased tarindid, välisilme ja kujunusdetailid (uksed, nende piidad, räästaalused detailid). Hoonet mitte värvida. Võimalusel ehitada majale rookatus. Kaaluda hoone kultuurimälestisena kaitse alla võtmist.

1560MT1 Vilsandi rahvusparki ehituspärandi, asustusstruktuuri ja maastike kultuuriväärtuste alusuuring

Väärtuslikud ehitised Rootsikülas.
(millele lisandub muinsuskaitsealune munakivitee)
Lilian Hansar, Mart Hiob

1. Arhitektuuriline väärtus – ehitise arhitektuuriline kujundus nii oma ajastu (traditsiooni) kontekstis kui ka konkreetse koha (ümbruse) kontekstis;
2. Autentsuse väärtus – ehitise paigutuse, mahu, ehitusmaterjali, viimistluse ja väliskujunduse algupärasuse osakaal;
3. Vanuse väärtus – ehitise vanus kas absoluutsel skaalal või oma koha kontekstis;
4. Ansambli väärtus – ehitise roll ja sobivus teiste ehitiste ja/või koha suhtes;
5. Kultuurilooline väärtus – ehitise isikulooline, sotsiaalne või kohapõhine tähendus peegeldades koha ajaloolist arengut.

Jrk nr	Katastriüksuse nimi	Katastriüksuse tunnus	Otstarve (algne/tänane)	Väärtuslikkuse aste	Väärtuskriteerium(id)	Pilt	Tehniline seisukord, soovitud hoolduseks	Soovitused välisilme kujunduseks (vastavalt LKS § 31 p 8 tuleb kooskõlastada Keskkonnaametiga)
Rootsiküla								
25	Kirsi	30101:003:0939	elamu	Väärtuslik	1 (arhitektuuriline väärtus) 2 (autentsuse väärtus) 3 (vanuse väärtus) 4 (ansambli väärtus)		Väga hea. Hetkel välist remonti ei vaja.	Säilitada hoone maht. Soovitav on asendada katusekate sobivamaga (roog), säilitada algupärased detailid (väline voodrilaudis ja selle paigutus, ukсед, kuuese klaasijaotusega puitaknad viiludel, akaende piirdelauad, dolomiidist korstanapits). Soovitav on edaspidi uuendatud aknad asendada kuurese klaasijaotusega puitakendega.
26	Kirsi	30101:003:0939	ait	Väärtuslik	1 (arhitektuuriline väärtus) 2 (autentsuse väärtus) 3 (vanuse väärtus) 4 (ansambli väärtus)		Rahuldav. Eemaldada puitseinte madalaid osi kahjustav huumusekiht. Planeerida maapind kaldega seinast eemale. Kontrollida, kas laudisest juurdeehitis kahjustab palkseinu, vajadusel emaldada see.	Säilitada hoone maht, algupärased tarindid, välisilme ja kujundusdetailid (ukсед, piidad räästalaused detailid). Hoonet mitte värvida. Võimalusel ehitada majale rookatus (tõenäoliselt täiskelpkatus, kontrollida pööningul vanu tarindeid). Tulevikus eemaldada laudadest mittealgupärane juurdeehitis.
27	Laasi	30101:001:0848	rehielamu	Väärtuslik	1 (arhitektuuriline väärtus) 2 (autentsuse väärtus) 3 (vanuse väärtus) 4 (ansambli väärtus)		Rahuldav. Kontrollida pidevalt katuse harjaldade ja plekkide seisukorda, et tagada katuse veepidavus. Kuna katusehari on vajunud, kontrollida katusekonstruktsiooni seisukorda, vajadusel teha ajutine toetus vms. Eemaldada puitseinte äärne huumusekiht, planeerida maapind kaldega seinast eemale (hoone ees on kõrgendik). Eemaldada seinte ääres ehitusmaterjal jms, mis võib kahjustada palkseinu.	Säilitada hoone maht, katusekuju, algupärased tarindid, väliskujundus ja detailid (ukсед, piidad, räästalaused detailid, algupärased aknad). Hoonet mitte värvida. Taastada võimalusel rookatus. Uusi aknaid mitte juurde ehitada, kaaluda hilisemate kinniehitamist või nt luukidega katmist, et taastada ehitise algupärasle lähedane välisilme. Säilitada hoone väga autentselt säilinud sisemus (viimistluseta palkseind, lagi, ukсед, ahi).
28	Metsa	30101:005:0206	ait	Väärtuslik	1 (arhitektuuriline väärtus) 2 (autentsuse väärtus) 3 (vanuse väärtus) 4 (ansambli väärtus)		Rahuldav. Kontrollida pidevalt katuse harjaldade seisukorda, et tagada katuse veepidavus. Asendada pekinud katuse harjalauad uutega. Eemaldada puitseinte äärne huumusekiht, planeerida maapind kaldega seinast eemale. Eemaldada seinte ääres ehitusmaterjal jms, mis võib kahjustada palkseinu.	Säilitada hoone maht, algupärased tarindid, väliskujundus ja detailid (ukсед, nende sulused, piidad, räästalaused detailid). Hoonet mitte värvida. Katuse kapitaalsel remontimisel taastada algne rooga kaetud täiskelpkatus.

29	Papisaare töökoda	30101:003:0360	vesilennukite angar	Väärtuslik	1 (arhitektuuriline väärtus) 3 (vanuse väärtus) 5 (kultuurilooline väärtus)		Angaar 1 varemete seisukord on ebarahuldav, eemaldada säilinud ehitise alal kasvavad suuremad puud ja põõsad. Angaar 2 on rahuldavas seisukorras, see on ümberehitatud ja lisatud juurdeehitised, hoone on kasutuses laona. Jälgida, et angaari 2 osa katus peaks vett.	Angaar 1 taastamine ei ole tõenäoline, kuid seda peaks säilitama niikaua kui võimalik. Mõeldav on ehitise kasutusele võtmine ja renoveerimine, säilitades karkass. Angaar 2 oleks võimalik kogu hoone renoveerimisel säilitada ja selle algne arhitektuur esile tuua, kui peaksid avanema võimalused. Angaaride säilitamine ja renoveerimine väärtustaksid Papisaare sadamat, andes aimu ajaloost.
30	Sauna	30101:003:0365	sõjaväe hoone	Väärtuslik	1 (arhitektuuriline väärtus) 3 (vanuse väärtus) 5 (kultuurilooline väärtus)		Hoone seisukord on ebarahuldav. Kui omapärase kujundusega müürid on võrdlemisi hästi säilinud, siis katused on suures osas hävinud, samuti avade täited. Lootes, et maja õnnestub siiki taastada, tuleks eemaldada selle ümbruses kasvavad suuremad puud ja põõsad.	Hoone taasatmisel on vajalik koostada ehitusprojekt, mis kooskõlastada Keskkonnametiga.
31	Sepa	30101:005:0059	ait	Väärtuslik	1 (arhitektuuriline väärtus) 2 (autentsuse väärtus) 3 (vanuse väärtus) 4 (ansambli väärtus)		Hea. Kontrollida pidevalt katuse harjalaudade (pleki) seisukorda, et tagada katuse veepidavus. Eemaldada puitseinte äärne huumusekiht. Eemaldada seinte ääres ehitusmaterjal jms, mis võib kahjustada palkseinu.	Säilitada hoone maht, katusekuju, algupärased tarindid, väliskujundus ja detailid (uksed, nende sulused, piidad, räästalaused detailid). Hoonet mitte värvida. Taastada võimalusel rookatus.
32	Viita	30101:003:0129	ait	Väärtuslik	1 (arhitektuuriline väärtus) 2 (autentsuse väärtus) 3 (vanuse väärtus) 4 (ansambli väärtus)		Hea. Kontrollida pidevalt katuse harjalaudade seisukorda, et tagada katuse veepidavus. Eemaldada puitseinte äärne huumusekiht. Eemaldada seinte ääres ehitusmaterjal jms, mis võib kahjustada palkseinu. Kontrollida, et hilisem laudadest juurdeehitis ei kahjustaks palkseinu.	Säilitada hoone maht, katusekuju, algupärased tarindid, väliskujundus ja detailid (uksed, nende sulused, piidad, räästalaused detailid). Kuna hoone on mittetraditsiooniliselt värvitud, leida edaspidi lahendus, mis erksaid värve mahendaks (nt hallikamad toonid). Tulevikus eemaldada laudadest mittealgupärane juurdeehitis. Taastada võimalusel rookatus.

1560MT1 Vilsandi rahvuspargi ehituspärandi, asustusstruktuuri ja maastike kultuuriväärtuste alusuuring

Väärtuslikud ehitised Loona külas.
(millele lisanduvad muinsuskaitsealused objektid)
Lilian Hansar, Mart Hiob

1. Arhitektuuriline väärtus – ehitise arhitektuuriline kujundus nii oma ajastu (traditsiooni) kontekstis kui ka konkreetse koha (ümbruse) kontekstis;
2. Autentsuse väärtus – ehitise paigutuse, mahu, ehitismaterjali, viimistluse ja väliskujunduse algupärasuse osakaal;
3. Vanuse väärtus – ehitise vanus kas absoluutsel skaalal või oma koha kontekstis;
4. Ansambli väärtus – ehitise roll ja sobivus teiste ehitiste ja/või koha suhtes;
5. Kultuurilooline väärtus – ehitise isikulooline, sotsiaalne või kohapõhine tähendus peegeldades koha ajaloolist arengut.

Jrk nr	Katastriüksuse nimi	Katastriüksuse tunnus	Otstarve (algne/tänane)	Väärtuslikkuse aste	Väärtuskriteerium(id)	Pilt	Tehniline seisukord, soovitud hoolduseks	Soovitused välisilme kujunduseks (vastavalt LKS § 31 p 8 tuleb kooskõlastada Keskkonnaametiga)
LOONA KÜLA								
33	Mäe	30101:005:0129	elamu	Väärtuslik	1 (arhitektuuriline väärtus) 2 (autentsuse väärtus) 3 (vanuse väärtus) 4 (ansambli väärtus) 5 (kultuurilooline väärtus)		Rahuldav, kuid osa seinapalke võib vajada väljavahetamist. Võtta maha või kärpida maja läheduses kasvavad suured puud, mille oksad ja lehed halvendavad katuse seisukorda.	Säilitada hoone maht, katusekuju, algupärased tarindid, välisilme ja kujundusdetailid (uksed, aknad). Taastada algupärase järgi algne voodrilaudis (all vertikaalne, üleval horisontalne) ja profileeritud raamistusega aknad (all neljane ja üleval kolmene klaasijaotus), mis on osaliselt originaalsena säilinud. Väliskujunduse taastamine võib toimuda vaid projekti alusel, mille koostamise käigus selgitada lisaks välja I korruse verandade või rõdude lahendus. Maja värvimise aluseks võtta algupäraste osade värvisondaaaside tulemused.
34	Põllu	30101:005:0100	ait	Väärtuslik	1 (arhitektuuriline väärtus) 2 (autentsuse väärtus) 3 (vanuse väärtus) 4 (ansambli väärtus)		Hea. Planeerida maapind kaldega seinast eemale. Kontrollida pidevalt katuse harjalaudude seisukorda, et tagada katuse veetpidavus.	Säilitada hoone maht, algupärased tarindid, välisilme ja kujundusdetailid (uksed, piidad, räस्ताalused detailid). Hoonet mitte värvida. Võimalusel ehitada majale rookatus. Enne uue katuse ehitamist, kontrollida pööningul tarindite järgi katsue algne kuju (kas oli algselt täiskelpkatus).

1560MT1 Vilsandi rahvusparki ehituspärandi, asustusstruktuuri ja maastike kultuuriväärtuste alusuuring

Väärtuslikud ehitised Kiirassaare külas.
(millele lisandub muinsuskaitsealune pukktuulik)
Lilian Hansar, Mart Hiob

1.

Arhitektuuriline väärtus – ehitise arhitektuuriline kujundus nii oma ajastu (traditsiooni) kontekstis kui ka konkreetse koha (ümbruse) kontekstis;
2.

Autentsuse väärtus – ehitise paigutuse, mahu, ehitusmaterjali, viimistluse ja väliskujunduse algupärasuse osakaal;
3.

Vanuse väärtus – ehitise vanus kas absoluutsel skaalal või oma koha kontekstis;
4.

Ansambli väärtus – ehitise roll ja sobivus teiste ehitiste ja/või koha suhtes;
5.

Kultuurilooline väärtus – ehitise isikulooline, sotsiaalne või kohapõhine tähendus peegeldades koha ajaloolist arengut.

Jrk nr	Katastriüksuse nimi	Katastriüksuse tunnus	Otstarve (algne/tänane)	Väärtuslikkuse aste	Väärtuskriteerium(id)	Pilt	Tehniline seisukord, soovitud hoolduseks	Soovitused välisilme kujunduseks (vastavalt LKS § 31 p 8 tuleb kooskõlastada Keskkonnaametiga)
KIIRASSAARE KÜLA								
35	Ranna	30101:005:0033	ait	Väga väärtuslik	1 (arhitektuuriline väärtus) 2 (autentsuse väärtus) 3 (vanuse väärtus) 4 (ansambli väärtus)		Hea. Asendada katusel lagunenud harjalauad ja kontrollida pidevalt nende seisukorda, et tagada katuse veepidavus. Võtta maha aida läheduses olevad suured puud, mille oksad ja lehed halvendavad katuse seisukorda.	Säilitada hoone maht, katusekuju, algupäraseid tarindid, välisilme ja kujundusdetailid (uksed, piidad, räästaalused detailid). Hoonet mitte värvida. Võimalusel ehitada majale rookatus.
36	Ranna	30101:005:0033	elamu	Väärtuslik	1 (arhitektuuriline väärtus) 2 (autentsuse väärtus) 3 (vanuse väärtus) 4 (ansambli väärtus)		Hea. Kontrollida pidevalt katuse harjalaudade seisukorda, et tagada katuse veetpidavus. Võtta maha või kärpida maja läheduses olevad suured puud, mille oksad ja lehed halvendavad katuse seisukorda.	Säilitada hoone maht, algupäraseid tarindid, välisilme ja kujundusdetailid (uksed, väravad, räästaalused detailid). Hoonet mitte värvida. Võimalusel taastada algupärane katusekuju (tõenäoliselt täiskelp), mis katta rooga. Soovitav on mitte planeerida uusi aknaid, võimalusel taastada uuendatud akand algupärasel kujul.
37	Ranna	30101:005:0033	laut	Väärtuslik	1 (arhitektuuriline väärtus) 2 (autentsuse väärtus) 3 (vanuse väärtus) 4 (ansambli väärtus)		Rahuldav. Kontrollida pidevalt katusekatte ja harjalaudade seisukorda, et tagada katuse veetpidavus. Kärpida läheduses kasvavaid suuri puid, mille oksad ja lehed halvendavad katuse seisukorda. Eemalada hoone seintele toetuv ehitusmaterjal jms, juhul kui see kahjustab palkseinte seisukorda.	Säilitada hoone maht, algupäraseid tarindid, välisilme ja kujundusdetailid (uksed, räästaalused detailid). Hoonet mitte värvida. Võimalusel taastada algupärane katusekuju (tõenäoliselt täiskelp), mis katta rooga. Mitte ehitada uusi aknaid.
38	Ranna	30101:005:0033	elamu	Väärtuslik	1 (arhitektuuriline väärtus) 2 (autentsuse väärtus) 3 (vanuse väärtus) 4 (ansambli väärtus)		Väga hea. Hetkel välist remonti ei vaja.	Säilitada hoone maht ja väliskujundus. Soovitav on tuuelekojale kavandada vajadusel verandaga sarnased aknad.
39	Vesiko	30101:005:0141	pikkelamu	Väärtuslik	1 (arhitektuuriline väärtus) 2 (autentsuse väärtus) 3 (vanuse väärtus) 4 (ansambli väärtus)		Rahuldav. Asendada katusel lagunenud harjalauad ja kontrollida pidevalt nende seisukorda, et tagada katuse veetpidavus. Võtta maha seina läheduses kasvav puu, mille oksad ja lehed halvendavad katuse seisukorda. Eemaldada puitseinte madalaid osi kahjustav praht. Planeerida maapind kaldega seinast eemale. Kontrollida rooga kaetud palkseinte seisukorda ja vajadusel eemaldada roog, et seinad saaksid tuulduda.	Säilitada hoone maht, katusekuju, algupäraseid tarindid, välisilme ja kujundusdetailid (uksed, piidad, räästaalused detailid). Hoonet mitte värvida. Võimalusel ehitada majale rookatus.

40 Vesiko	30101:005:0141	majandushoone	Väärtuslik	1 (arhitektuuriline väärtus) 2 (autentsuse väärtus) 3 (vanuse väärtus) 4 (ansambli väärtus)		Rahuldav. Kontrollida pidevalt katuse harjaldade seisukorda ja paigata augud, et tagada katuse veetpidavus. Võtta maha või kärpida aida läheduses kasvavad suured puud, mille oksad ja lehed halvendavad katuse seisukorda.	Säilitada hoone maht, katusekuju, algupäraseid tarindid, välisilme ja kujundusdetailid (uksed, väravad, räästaalused detailid). Hoonet mitte värvida. Võimalusel ehitada majale rookatus.
41 Vesiko	30101:005:0141	ait	Väärtuslik	1 (arhitektuuriline väärtus) 2 (autentsuse väärtus) 3 (vanuse väärtus) 4 (ansambli väärtus)		Ebarahuldav. Asendada katusel lagunenuid harjalauad ja kontrollida pidevalt nende seisukorda, et tagada katuse veetpidavus. Võtta maha aida läheduses kasvavad suured puud, mille oksad ja lehed halvendavad katuse seisukorda. Eemaldada puitseinte madalaid osi kahjustav huumusekiht ja praht. Planeerida maapind kaldega seinast eemale. Kontrollida rooga kaetud palkseinte seisukorda ja vajadusel eemaldada roog, et seinad saaksid tuulduda.	Säilitada hoone maht, katusekuju, algupäraseid tarindid, välisilme ja kujundusdetailid (uksed, piidad, räästaalused detailid). Hoonet mitte värvida. Võimalusel ehitada majale rookatus.

1560MT1 Vilsandi rahvusparki ehituspärandi, asustusstruktuuri ja maastike kultuuriväärtuste alusuuring

Väärtuslik ehitis Lümanda-Kulli külas.

Lilian Hansar, Mart Hiob

1. Arhitektuuriline väärtus – ehitise arhitektuuriline kujundus nii oma ajastu (traditsiooni) kontekstis kui ka konkreetse koha (ümbruse) kontekstis;
2. Autentsuse väärtus – ehitise paigutuse, mahu, ehitismaterjali, viimistluse ja väliskujunduse algupärasuse osakaal;
3. Vanuse väärtus – ehitise vanus kas absoluutsel skaalal või oma koha kontekstis;
4. Ansambli väärtus – ehitise roll ja sobivus teiste ehitiste ja/või koha suhtes;
5. Kultuurilooline väärtus – ehitise isikulooline, sotsiaalne või kohapõhine tähendus peegeldades koha ajaloolist arengut.

Jrk nr	Katastriüksuse nimi	Katastriüksuse tunnus	Otstarve (algne/tänane)	Väärtuslikkuse aste	Väärtuskriteerium(id)	Pilt	Tehniline seisukord, soovitud hoolduseks	Soovitused välisilme kujunduseks (vastavalt LKS § 31 p 8 tuleb kooskõlastada Keskkonnaametiga)
Lümanda-Kulli								
42	Kahtemetsa	44001:001:0080	ait	Väärtuslik	1 (arhitektuuriline väärtus) 2 (autentsuse väärtus) 3 (vanuse väärtus) 4 (ansambli väärtus)		Hea. Kontrollida aita kandvate kivide olukorda.	Säilitada hoone maht, väliskujundus, algupärased tarindid ja detailid (uksed hingedega, piidad, räästaalused ehitusosad). Hoonet mitte värvida. Võimalusel ehitada majale rookatus (tõenäoliselt täiskelpkatus, kontrollida pööningul algset katusekonstruktsiooni). Eemaldada edaspidi aida otsa ehitatud varjualune.

1560MT1 Vilsandi rahvusparki ehituspärandi, asustusstruktuuri ja maastike kultuuriväärtuste alusuuring

Väärtuslikud ehitised Kuusnõmme külas.
(millele lisandub muinsuskaitsealunr pukktuulik)
Lilian Hansar, Mart Hiob

1.
- Arhitektuuriline väärtus – ehitise arhitektuuriline kujundus nii oma ajastu (traditsiooni) kontekstis kui ka konkreetse koha (ümbruse) kontekstis;
2.
- Autentsuse väärtus – ehitise paigutuse, mahu, ehitusmaterjali, viimistluse ja väliskujunduse algupärasuse osakaal;
3.
- Vanuse väärtus – ehitise vanus kas absoluutsel skaalal või oma koha kontekstis;
4.
- Ansambli väärtus – ehitise roll ja sobivus teiste ehitiste ja/või koha suhtes;
5.
- Kultuurilooline väärtus – ehitise isikulooline, sotsiaalne või kohapõhine tähendus peegeldades koha ajaloolist arengut.

Jrk nr	Katastriüksuse nimi	Katastriüksuse tunnus	Otstarve (algne/tänane)	Väärtuslikkuse aste	Väärtuskriteerium(id)	Pilt	Tehniline seisukord, soovitud hoolduseks	Soovitused välisilme kujunduseks (vastavalt LKS § 31 p 8 tuleb kooskõlastada Keskkonnaametiga)
KUUSNÕMME KÜLA								
43	Marjapuu	44001:001:0223	elamu	Väärtuslik	1 (arhitektuuriline väärtus) 2 (autentsuse väärtus) 3 (vanuse väärtus) 4 (ansambli väärtus)		Rahuldav. Paigaldada katuse harjalauad ja kontrollida pidevalt nende seisukorda, et tagada katuse veetpidavus.	Säilitada hoone maht, katusekuju, algupärased tarindid, välisilme ja kujundusdetailid (valdmikuga tahveluks, väravad, kuuese klaasijaotusega aknad ja nende piirdelauad, avatud räästaalune). Hoonet mitte värvida. Võimalusel ehitada majale rookatus.
44	Vana-Tiigi	44001:001:0070	ait	Väärtuslik	1 (arhitektuuriline väärtus) 2 (autentsuse väärtus) 3 (vanuse väärtus) 4 (ansambli väärtus)		Hea. Kontrollida pidevalt tõrvapapist katuse seisukorda, et tagada katuse veepidavus.	Säilitada hoone maht, algupärased tarindid, välisilme ja kujundusdetailid (uksed, piidad, räästaalused detailid). Kuna palkmaja seinad ja uksed on värvitud, mis on palkmajade puhul ebatraditsiooniline, siis on soovitatav vähemalt ustele leida edaspidi neutraalsem värv või see eemaldada. Võimalusel ehitada majale rookatus.

1560MT1 Vilsandi rahvusparki ehituspärandi, asustusstruktuuri ja maastike kultuuriväärtuste alusuuring

Väärtuslikud ehitised Eeriksaare külas.
(millele lisandub muinsuskaitsealune hollandi tüüpi tuulik)
Lilian Hansar, Mart Hiob

- 1. Arhitektuuriline väärtus – ehitise arhitektuuriline kujundus nii oma ajastu (traditsiooni) kontekstis kui ka konkreetse koha (ümbruse) kontekstis;
- 2. Autentsuse väärtus – ehitise paigutuse, mahu, ehitusmaterjali, viimistluse ja väliskujunduse algupärasuse osakaal;
- 3. Vanuse väärtus – ehitise vanus kas absoluutsel skaalal või oma koha kontekstis;
- 4. Ansambli väärtus – ehitise roll ja sobivus teiste ehitiste ja/või koha suhtes;
- 5. Kultuurilooline väärtus – ehitise isikulooline, sotsiaalne või kohapõhine tähendus peegeldades koha ajaloolist arengut.

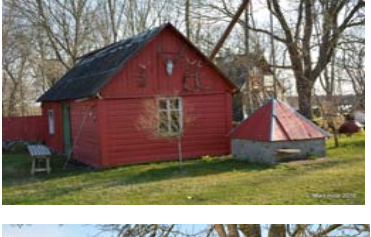
Jrk nr	Katastriüksuse nimi	Katastriüksuse tunnus	Otstarve (algne/tänane)	Väärtuslikkuse aste	Väärtuskriteerium(id)	Pilt	Tehniline seisukord, soovitud hoolduseks	Soovitused välisilme kujunduseks (vastavalt LKS § 31 p 8 tuleb kooskõlastada Keskkonnaametiga)
EERIKSAARE KÜLA								
45	Kusti	44001:001:0058	elamu	Väärtuslik	1 (arhitektuuriline väärtus) 2 (autentsuse väärtus) 3 (vanuse väärtus) 4 (ansambli väärtus)		Hea. Hetkel välist remonti ei vaja. Soovitav on maja ees olevad kõrgeks kasvanud ja päikest varajavad puud-põõsad kärpida või asendada soovi korral veidi kaugemal uutega.	Säilitada hoone maht ja katusekuju. Kuigi maja väliskujundust on osaliselt muudetud, on see sobiv ega vaja algsel kujul ennistamist. Hoone värvilahendus on soovitatav edaspidi asendada sobivamaga (nt Atla Maie elamu). Soovitav oleks võimalusel ehitada majale rookatus ja taastada avatud räästas.
46	Kusti	44001:001:0058	ait	Väärtuslik	1 (arhitektuuriline väärtus) 2 (autentsuse väärtus) 3 (vanuse väärtus) 4 (ansambli väärtus)		Hea. Kontrollida pidevalt katuse harjalaudade (pleki) seisukorda, et tagada katuse veetpidavus.	Säilitada hoone maht, katusekuju, algupärased tarindid, välisilme ja kujundusdetailid (uksed, piidad, räästaalused detailid). Hoonet mitte värvida. Võimalusel ehitada majale rookatus.
47	Pihla	44001:001:0036	elamu	Väärtuslik	1 (arhitektuuriline väärtus) 2 (autentsuse väärtus) 3 (vanuse väärtus) 4 (ansambli väärtus)		Rahuldav. Kontrollida pidevalt tõrvapapist katuse ja harjalaudude seisukorda, et tagada katuse veetpidavus.	Säilitada hoone maht, tarindid, katusekuju, väliskujundus ja detailid (aknad, uksed ja nende piirdelauad, horisontaalne voodrilaudis sh otsaviiluviilul kujundatud otstega laudis, avatud räästaalune, paekivist korstapits). Kuna maja on võrdlemisi halvas tehnilises seisukorras, vajab selle kapitaalne remont eelnevalt tehnilise seisukorra hinnangut (sh tarindid). Ehitusosad, mida ei saa säilitada, valmistada originaalsete eeskujul. Algne katusekate täpsustada (vt pöönongul). Soovitav on katusekattena kasutada puitu või roogu, kaaluda võib ka sileplekki. Maja värvitoonide valikul võtta aluseks algsed toonid (uurida värvikihte nii seinaludisel kui akendel).
48	Tuuliku	44001:001:0041	elamu	Väärtuslik	1 (arhitektuuriline väärtus) 2 (autentsuse väärtus) 3 (vanuse väärtus) 4 (ansambli väärtus) 5 (kultuurilooline väärtus)		Ebarahuldav. Eemaldada maja vahetust ümbrusest puitseinu ja katust kahjustavad puud-põõsad vähemalt paari meetri ulatuses ja puitseinte madalaid osi kahjustav huumusekiht. Planeerida maapind kaldega seinast eemale. Kontrollida pidevalt katuse harjalaudude seisukorda, et tagada katuse veetpidavus.	Säilitada hoone maht, tarindid, katusekuju, väliskujundus ja detailid (aknad, uksed ja nende piirdelauad, vertikaalne voodrilaudis sh otsaviiluviilul kujundatud otstega laudis, avatud räästaalune, paekivist korstapits). Kuna maja on võrdlemisi halvas tehnilises seisukorras, vajab selle kapitaalne remont eelnevalt tehnilise seisukorra hinnangut (sh tarindid). Ehitusosad, mida ei saa säilitada, valmistada originaalsete eeskujul. Katusekattena kasutada puitu või roogu, kaaluda võib ka sileplekki. Maja värvitoonide valikul võtta aluseks algsed toonid (uurida värvikihte nii seinaludisel kui akendel).

1560MT1 Vilsandi rahvuspargi ehituspärandi, asustusstruktuuri ja maastike kultuuriväärtuste alusuuring

Väärtuslikud ehitised Atla külas.
(millele lisandub muinsuskaitsealune pukktuulik)
Lilian Hansar, Mart Hiob

1.
- Arhitektuuriline väärtus – ehitise arhitektuuriline kujundus nii oma ajastu (traditsiooni) kontekstis kui ka konkreetse koha (ümbruse) kontekstis;
2.
- Autentsuse väärtus – ehitise paigutuse, mahu, ehitusmaterjali, viimistluse ja väliskujunduse algupärasuse osakaal;
3.
- Vanuse väärtus – ehitise vanus kas absoluutsel skaalal või oma koha kontekstis;
4.
- Ansambli väärtus – ehitise roll ja sobivus teiste ehitiste ja/või koha suhtes;
5.
- Kultuurilooline väärtus – ehitise isikulooline, sotsiaalne või kohapõhine tähendus peegeldades koha ajaloolist arengut.

Jrk nr	Katastriüksuse nimi	Katastriüksuse tunnus	Otstarve (algne/tänane)	Väärtuslikkuse aste	Väärtuskriteerium(id)	Pilt	Tehniline seisukord, soovitud hoolduseks	Soovitused välisilme kujunduseks (vastavalt LKS § 31 p 8 tuleb kooskõlastada Keskkonnaametiga)
ATLA KÜLA								
49	Koovi	44001:001:0368	ait	Väga väärtuslik	1 (arhitektuuriline väärtus) 2 (autentsuse väärtus) 3 (vanuse väärtus) 4 (ansambli väärtus)		Rahuldav. Paigaldada puuduv harjalauad ja kontrollida pidevalt ajutise tõrvapapi seisukorda, et tagada katuse veepidavus. Eemaldada puitseinte madalaid osi kahjustav huumusekiht. Planeerida maapind kaldega seinast eemale. Eemaldada palkseinu kahjustada võiv ehitusmaterjal.	Säilitada hoone maht, algupärased tarindid, välisilme ja kujundusdetailid (uksed, piidad, räästaalused detailid). Hoonet mitte värvida. Võimalusel ehitada majale rookatus (tõenäoliselt täiskelpkatus). Kaaluda hoone kultuurimälestisena kaitse alla võtmist.
50	Koovi	44001:001:0368	elamu	Väärtuslik	1 (arhitektuuriline väärtus) 2 (autentsuse väärtus) 3 (vanuse väärtus)		Hea. Eemaldada maja vahetust ümbrusest puitseinu ja katust kahjustavad puud-põõsad vähemalt paari meetri ulatuses.	Säilitada hoone maht, katusekuju. Väliskujunduses on soovitatav taastada ja säilitada kuuese klaasijaotusega aknad (originaalid säilinud tagaseinas), profiiliga piirdelauad, klaasitud tahveluks, seinalaudis (allosas vertikaalne ja ülaosas horisontaalne), avatud sarikatega räästaalune, korstnad. Võimalusel asendada katusekate sobivamaga (puit, sileplekk).
51	Lause	44001:001:0152	ait	Väärtuslik	1 (arhitektuuriline väärtus) 2 (autentsuse väärtus) 3 (vanuse väärtus) 4 (ansambli väärtus)		Rahuldav. Paigaldada puuduvad katuse harjalauad ja kontrollida pidevalt nende seisukorda, et tagada katuse veepidavus ning parandada augud katuses. Eemaldada puitseinte äärne huumusekiht, planeerida maapind kaldega seinast eemale.	Säilitada hoone maht, katusekuju (täiskelpkatuse osa), algupärased tarindid, välisilme ja kujundusdetailid (uksed, piidad, räästaalused detailid). Hoonet mitte värvida. Võimalusel ehitada kogu majale täiskelpkatus, mis katta rooga. Eelnevalt kontrollida pööningul säilinud tarindite järgi, kas varasem oli täiskelpkatus .
52	Lause	44001:001:0152	rehielamu	Väärtuslik	1 (arhitektuuriline väärtus) 2 (autentsuse väärtus) 3 (vanuse väärtus) 4 (ansambli väärtus)		Rahuldav. Kontrollida pidevalt katuse harjalaudade seisukorda, et tagada katuse veepidavus ning jälgida vundamendi seisukorda. Eemaldada puitseinte äärne huumusekiht, planeerida maapind kaldega seinast eemale. Eemaldada maja seinte ääres olev materjal, mis võib kahjustada palkseinu. Võtta maha või kärpida maja taga olevad suured puud.	Säilitada hoone maht, katusekuju, algupärased tarindid, välisilme ja kujundusdetailid (uksed, piidad, räästaalused detailid). Hoonet mitte värvida. Võimalusel ehitada majale rookatus. Enne hoone suuremat remonti on vaja koostada tehnilise seisukorra hinnang hoone tarindite olukorra kohta.
53	Lause	44001:001:0152	väike elamu	Väärtuslik	1 (arhitektuuriline väärtus) 2 (autentsuse väärtus) 3 (vanuse väärtus) 4 (ansambli väärtus)		Hea. Eemaldada maja vahetust ümbrusest puitseinu ja katust kahjustavad puud-põõsad vähemalt paari meetri ulatuses, et need ei kahjustaks maja seinu ja katust.	Säilitada hoone maht, katusekuju, väliskujundus ja detailid (kuuse klaasijaotusega aknad, profiiliga piirdelauad, klaasitud tahveluks, liistudega vertikaalne laudis, avatud sarikatega räästas). Võimalusel asendada katusekate sobivamaga (puit, roog, kaaluda võib ka sileplekki).

54 Loretsi	44001:001:0010	ait	Väga väärtuslik	1 (arhitektuuriline väärtus) 2 (autentsuse väärtus) 3 (vanuse väärtus) 4 (ansambli väärtus)		Väga hea. Restaureeritud, välist remonti ei vaja.	Üks väheseid originaalkujul taastatud hooneid, mida võib tuua väga heaks näiteks. Hoonet mitte värvida. Soovitav on eemaldada aida ühte otsa lisatud hilisem väike juurdeehitis. Kaaluda hoone kultuurimälestisena kaitse alla võtmist.
55 Loretsi	44001:001:0010	saun-sepikoda-suveköök	Väärtuslik	1 (arhitektuuriline väärtus) 2 (autentsuse väärtus) 3 (vanuse väärtus) 4 (ansambli väärtus)		Hea. Planeerida maapind kaldega seinast eemale. Kontrollida pidevalt katuse harjालaudude seisukorda, et tagada katuse veetpidavus.	Säilitada hoone maht, katusekuju, algupärased tarindid ja väliskujundus (aknad, uks, paekiviladu). Palkidest osa võib katta püstlaudisega. Võimalusel asendada katusekate sobivamaga (puit, roog).
56 Loretsi	44001:001:0010	suur elamu	Väärtuslik	1 (arhitektuuriline väärtus) 2 (autentsuse väärtus) 3 (vanuse väärtus) 4 (ansambli väärtus)		Väga hea. Restaureeritud, välist remonti ei vaja.	Üks väheseid tõenäoliselt originaalses mahus ja katusekujuga taastatud hooneid, mida võib tuua väga heaks näiteks. Akende suurust on muudetud, kuid see ei häiri üldist ilmet.
57 Kuusiku-Mihkli	44001:001:0236	ait	Väga väärtuslik	1 (arhitektuuriline väärtus) 2 (autentsuse väärtus) 3 (vanuse väärtus) 4 (ansambli väärtus)		Rahuldav. Paigaldada puuduv harjalauad ja parandada auk katusel. Eemaldada puitseinte madalaid osi kahjustav huumusekiht. Planeerida maapind kaldega seinast eemale. Eemaldada palkseinu kahjustada võib ehitusmaterjal.	Säilitada hoone maht, algupärased tarindid, välisilme ja kujundusdetailid (uksed, piidad, räästaalused detailid). Hoonet mitte värvida. Võimalusel ehitada majale rookatus (tõenäoloseli täiskelpkatus, kontrollida pööningul vanu tarindeid).
58 Kuusiku-Mihkli	44001:001:0236	saun	Väärtuslik	1 (arhitektuuriline väärtus) 2 (autentsuse väärtus) 3 (vanuse väärtus) 4 (ansambli väärtus)		Hea. Kontrollida pidevalt katuse harjalaua seisukorda, et tagada katuse veetpidavus.	Säilitada hoone maht, algupärased tarindid, välisilme ja kujundusdetailid (uksed, aknad, voodrilaudis). Võimalusel ehitada majale soovitatavalt laudadest või laastudes katus.
59 Maie	44001:001:0181	elamu	Väga väärtuslik	1 (arhitektuuriline väärtus) 2 (autentsuse väärtus) 3 (vanuse väärtus) 4 (ansambli väärtus)		Hea. Eemaldada maja lähedalt huumusekiht ja planeerida maapind kaldega seintest eemale. Paigaldada puuduvad katuse harjalauad ja kontrollida pidevalt nende seisukorda, et tagada katuse veetpidavus. Eemaldada võimalisel katuselt sammal. Remontida vundament (kinnitada lahtised kivid tsemetmördiga) ja paigaldada vundamnedile veelauad. Remontida lagunenenud aknad, piagaldada akna veelauad ja peafassaadil puudv voodrilaudis.	Säilitada hoone maht, katusekuju ja välisilme algne kujundus: originaalsed kuuese klaasijaotusega aknad, piirdelauad, horisontaalne lai laudis, räästa ja kogu tulekoja lahendus. Maja väliskujunduse remontimisel võib paigaladakogu hoonel osaliselt puuduv horisontaalne laudis. Võimalusel ehitada majale rookatus ja taastada traditsiooniline paekivist korstnapits. Kaaluda hoone kultuurimälestisena kaitse alla võtmist.

60	Saksa-Pärdi	44001:001:0325	elamu	Väga väärtuslik	1 (arhitektuuriline väärtus) 2 (autentsuse väärtus) 3 (vanuse väärtus) 4 (ansambli väärtus)		Hea. Selgitada välja maja vasakpoolses otsas vundamendi pragunemise põhjused ja kõrvaldada need. Kontrollida pidevalt katuse harjालaudade seisukorda, et tagada katuse veetpidavus. Paigaldada vundamnedile veelauad.	Säilitada hoone maht ja katusekuju ning välisilme algne kujundus: originaalsed (all nejase, üleval kolmese klaasijaotusega) aknad, piirdelauad, horisontaalne lai laudis, paekivist korsten, avatud räästa lahendus. Taasatada võimalusel osaliselt muudetud väliskujundus: asendada mõnda kohta paigaldatud vertikaalne välislaudis horisontaalsega; asendada uued neljase klaasijaotusega aknad peafassaadil sarnaselt vanadega; värvida akende piirdelauad soovitavalt valgeks; paigaldada uue ukse asemele originaalilähedasema kujundusega tahveluks ja muuta ukse kõrval olevad aknad, nt sarnaselt Atla, Maie elamu tuulekoja akendega või muuta olemasolevad aknad kolmese klaasijaotusega akendeks. Ehitada majale võimalusel rookatus. Kaaluda hoone kultuurimälestisena kaitse alla
61	Saksa-Pärdi	44001:001:0325	ait	Väärtuslik	1 (arhitektuuriline väärtus) 2 (autentsuse väärtus) 3 (vanuse väärtus) 4 (ansambli väärtus)		Hea. Kontrollida pidevalt katuse harjालaudude (pleki) seisukorda, et tagada katuse veetpidavus. Eemaldada maja vahetust ümbrusest puitseinu ja katust kahjustavad puud-põõsad vähemalt paari meetri ulatuses, et need ei kahjustaks maja seinu ja katust. Kontrollida, et seinte äärde paigaldatud ehitusmaterjal ei kahjustaks seinapalke.	Säilitada hoone maht, katusekuju, algupärased tarindid, välisilme ja kujundusdetailid (uksed, piidad, räästaalused detailid). Hoonet edaspidi enam mitte värvida. Võimalusel ehitada majale rookatus.
62	Simmu	44001:001:0348	ait	Väärtuslik	1 (arhitektuuriline väärtus) 2 (autentsuse väärtus) 3 (vanuse väärtus) 4 (ansambli väärtus)		Hea. Kontrollida aita kandvate kivide olukorda.	Säilitada hoone maht, algupärased tarindid, väliskujundus ja detailid (uksed, piidad, räästaalused ehitusosad). Hoonet mitte värvida. Võimalusel ehitada majale rookatus (tõenäoliselt täiskelpkatus, kontrollida pööningul algset katusekonstruktsiooni). Eemalada aida otsa ehitatud juurdeehitis.
63	Simmu-Jaagu	44001:001:0342	ait	Väga väärtuslik	1 (arhitektuuriline väärtus) 2 (autentsuse väärtus) 3 (vanuse väärtus) 4 (ansambli väärtus)		Hea. Kontrollida pidevalt katuse harjालaudude seisukorda, et tagada katuse veetpidavus.	Säilitada hoone maht, katusekuju, algupärased tarindid, välisilme ja kujundusdetailid (uksed, piidad, räästaalused detailid). Hoonet mitte värvida. Võimalusel ehitada majale rookatus. Kaaluda hoone kultuurimälestisena kaitse alla võtmist.
64	Simmu-Jaagu	44001:001:0342	majandushoone	Väga väärtuslik	1 (arhitektuuriline väärtus) 2 (autentsuse väärtus) 3 (vanuse väärtus) 4 (ansambli väärtus)		Hea. Kontrollida pidevalt katuse harjालaudude seisukorda, et tagada katuse veetpidavus.	Säilitada hoone maht, katusekuju, algupärased tarindid, välisilme ja kujundusdetailid (uksed, piidad, räästaalused detailid) ning majas säilinud ahi, soovitavalt ka eriti rehetoa jt ruumide siseviimistlus. Hoonet mitte värvida. Võimalusel ehitada majale rookatus. Kaaluda hoone kultuurimälestisena kaitse alla võtmist.
65	Simmu-Jaagu	44001:001:0342	elamu	Väärtuslik	1 (arhitektuuriline väärtus) 2 (autentsuse väärtus) 3 (vanuse väärtus) 4 (ansambli väärtus)		Hea. Hetkel välist remonti ei vaja. Kontrollida pidevalt katuse harjालaudude seisukorda, et tagada katuse veetpidavus.	Säilitada hoone maht, katusekuju, väliskujundus ja detailid (aknad, tahveluks, nende piirdelauad, avatud räästaalune, sarikaotsad). Võimalusel ehitada majale rookatus.

1560MT1 Vilsandi rahvuspargi ehituspärandi, asustusstruktuuri ja maastike kultuuriväärtuste alusuuring

Ilmekad pärandkultuuri alad Vilsandi külas.

Mart Hiob, Sulev Nurme

Jrk nr	Kultuuriväärtusliku ala nimi	Selgitus	Hooldussoovitused
1	Tolli talu kogum	Küla esimene talu ja selle ümbrus: väärtuslikud avarad endised karja- ja põllumaad, kiviaiad, talukompleks sellest idas asuva tuulikuga, eraldiasetsev mitmesaja-aastane Kadarikupõllu kiviaiaga ümbritsetud kompleks.	Hoida niidetuna õueala. Väljaspool õueala niita endisi põlde ja karjamaid piisava tihedusega, et vältida põõsastiku teket. Soovitav on karjatada loomi, eelkõige lambaid või taastada põllupidamine. Hoida korras kiviaiad ja väravad.
2	tuletorn ja ilmajaam	Saaremaa vanim tuletorn, Vilsandi saare tunnusmärk, mille juurde kuuluv kompleks tuletorni hooldaja, ilmajaama, päästejaama, kivist sauna jt hoonete kogumina ja selle ümbrus, koos lõunas asuva kiviaiaga ümbritsetud põllumaaga ja vaatega merele ja Vaika saartele.	Hoida niidetuna õueala. Väljaspool õueala niita endisi põlde ja karjamaid piisava tihedusega, et vältida põõsastiku teket. Soovitav on säilitada lammaste karjatamine või taastada põllupidamine. Hoida korras teed, aiad ja väravad.
3	Mändre talu ja lagedad alad	Küla keskel asuv vanim eestlastega asustatud talu ja selle avar ümbrus koos kiviaedade, kahe tuuliku, küla surnuaia ja endiste talude asemetega.	Hoida niidetuna õueala, kärpida põõsaid. Niita surnuaeda ja selle vahetut ümbrust. Tähistada endise kõrtsi asukoht. Väljaspool õueala niita endisi põlde ja karjamaid piisava tihedusega, et vältida põõsastiku teket. Soovitav on on karjatada loomi, eelkõige lambaid või taastada põllupidamine. Hoida
4	Vilsandi külatee	Küla peamine ida-lääne suunaline tee Väikeselt Vilsandilt tuletornini, mis lookleb iseloomulikult talude ja kõlvikute vahel.	Säilitada tee looklev trasseering nii horisontaal- kui ka vertikaalsuunas. Küla piires hoida niidetuna teeperved. Hoida teepind korras, st aukudeta, kuid vältida tee katmist asfaldiga.
5	Küti talu	Kirjanike Juhan Saare ja Heino Väli kauaaegne suvekodu. Kultuurilooline väärtus	Uurida nende Vilsandiga seotud loomepärandit, jäädvustada teave talu kultuuriloo juurde.

1560MT1 Vilsandi rahvuspargi ehituspärandi, asustusstruktuuri ja maastike kultuuriväärtuste alusuuring

Ilmekad pärandkultuuri alad Metsakülas.

Mart Hiob, Sulev Nurme

Jrk nr	Kultuuriväärtusliku ala nimi	Selgitus	Hooldussoovitused
6	Harilaiu poolsaare läänerannik	Harilaiu poolsaare läänerannik Kiipsaare tuletornist kuni Kelbanukini on olnud kalastuspiirkond ja on tänapäeval oluline külastusala.	Säilitada senine kasutusviis, et juurdepääs vaid jalgsi liikujatele. Teid, telkimiskohti ega muid rajatise ehitada ei ole vajadust.
7	Vanad teerajad	Küla ühendustee kalarannaga.	Võimalusel hoida jalgsi läbitavana.

1560MT1 Vilsandi rahvuspargi ehituspärandi, asustusstruktuuri ja maastike kultuuriväärtuste alusuuring

Ilmekad pärandkultuuri alad Kõruse ja Kurevere külas.

Mart Hiob, Sulev Nurme

Jrk nr	Kultuuriväärtusliku ala nimi	Selgitus	Hooldussoovitused
8	Kõruse küla karja- ja heinamaad, rajad randa	Küla ajaloolised karja- ja heinamaad, mis kipuvad metsistuma, kuid on veel osaliselt säilitanud oma avarust vaheldudes puisniidu sarnaste saludega. Samuti teed randa.	Niita heinamaid ja karjamaid piisava tihedusega, et vältida üleliigse põõsastiku teket. Soovitatav on karjatada loomi, eelkõige lambaid või taastada põllulappidel põllupidamine. Säilitada ajaloolised juurdepääsud rannale.
9	Kõruse küla karja- ja heinamaad	Küla ajaloolised karja- ja heinamaad, mis kipuvad metsistuma, kuid on veel osaliselt säilitanud oma avarust vaheldudes puisniidu sarnaste saludega. Samuti teed randa.	Niita heinamaid ja karjamaid piisava tihedusega, et vältida üleliigse põõsastiku teket. Soovitatav on karjatada loomi, eelkõige lambaid või taastada põllulappidel põllupidamine. Säilitada ajaloolised juurdepääsud rannale.
10	Kõruse ja Kurevere küla karja- ja heinamaad	Küla ajaloolised karja- ja heinamaad, mis kipuvad metsistuma, kuid on veel osaliselt säilitanud oma avarust vaheldudes puisniidu sarnaste saludega; ala ulatub kahte külla. Samuti teed randa.	Niita heinamaid ja karjamaid piisava tihedusega, et vältida üleliigse põõsastiku teket. Soovitatav on karjatada loomi, eelkõige lambaid või taastada põllulappidel põllupidamine. Säilitada ajaloolised juurdepääsud rannale.
11	Võrkealase rand	Säilinud kalarand koos pütinguahju varega.	Säilitada leiduvad paatide slipitee jäljed – põikipuud ja piirdekivid – ning ahjuvare.
12	Puisniit Kõruse lõunarannal	Ajalooline puisniit Kõruse küla lõunarannikul.	Säilitada suuremad puud, taastada puisniiduilme.
13	Vanad teed ja jalgrajad	Külade ajaloolised teed ja rajad.	Hoida võimalusel jalgsi läbitavad, taastamisel eelistada vanu teekohti, säilitada ajaloolised juurdepääsud rannale.

1560MT1 Vilsandi rahvuspargi ehituspärandi, asustusstruktuuri ja maastike kultuuriväärtuste alusuuring

Ilmekad pärandkultuuri alad Oju külas.

Mart Hiob, Sulev Nurme

Jrk nr	Kultuuriväärtusliku ala nimi	Selgitus	Hooldussoovitused
14	Oju küla põllu- ja heinamaad	Küla ajaloolised põllu- ja heinamaad, mis kipuvad metsistuma, kuid on siiski suures osas säilitanud oma avarust. Samuti teed randa.	Niita heinamaid piisava tihedusega, et vältida üleliigse põõsastiku teket. Soovitav on taastada põllumajandus või karjatada loomi, eelkõige lambaid. Säilitada ajaloolised juurdepääsud rannale.
15	Küla vanad teed ja jalgrajad	Ajaloolised teed ja rajad.	Säilitada ajaloolised juurdepääsud merele, hoida võimalusel jalgsi läbitavana.

1560MT1 Vilsandi rahvuspargi ehituspärandi, asustusstruktuuri ja maastike kultuuriväärtuste alusuuring

Ilmekad pärandkultuuri alad Abaja külas.

Mart Hiob, Sulev Nurme

Jrk nr	Kultuuriväärtusliku ala nimi	Selgitus	Hooldussoovitused
16	Abaja ja Oju küla piiril olev avatud ala	Endine kinnikasvanud järv (Kassiauk), kus on säilinud avatud maastik.	Eemaldada võsa, kui see peaks hakkama avatud vaadet sulgema.
17	Küla vanad teed ja rajad	Ajaloolised teed ja rajad.	Võimalusel hoida jalgsi läbitavana ja juurdepääs merele.

1560MT1 Vilsandi rahvusparki ehituspärandi, asustusstruktuuri ja maastike kultuuriväärtuste alusuuring

Ilmekad pärandkultuuri alad Rootsikülas.

Mart Hiob, Sulev Nurme

Jrk nr	Kultuuriväärtusliku ala nimi	Selgitus	Hooldussoovitused
18	Rootsiküla põllu- ja heinamaad	Küla ajaloolised põllu- ja heinamaad, mis kipuvad metsistuma, kuid on siiski suures osas säilitanud oma avarust. Ala ulatub Abaja lahe äärsetest mõisaaegsetest põldudest põlistalude põldudeni küla lõunaosas. Samuti teed randa.	Niita heinamaid piisava tihedusega, et vältida üleliigse põõsastiku teket. Soovitav on taastada põllumajandus või karjatada loomi, eelkõige lambaid. Säilitada ajaloolised juurdepääsud rannale.
19	Rootsiküla põllu- ja heinamaad	Ajaloolised põllu- ja heinamaad Sepa põlistalu ümbruses ja sellest põhja pool. Alal toimub loomade karjatamine.	Niita heinamaid piisava tihedusega, et vältida üleliigse põõsastiku teket. Soovitav on jätkata loomade karjatamisega, eelkõige lammaste karjatamisega, ja taastada põllulappidel põllupidamine.
20	Saare põld (mõnel kaardil Eessaare põld)	Mati, Laane, Kirsi ja Muda kinnistule jääv muistne poldripõld, ümbritsetud tõusuvee kaitseks kiviaiaga.	Põld on suures osas metsastunud, kuid säilitada seda ümbritsev kiviaed ning maastiku terviklikkus.
21	Vanad teed ja rajad	Ajaloolised teed ja jalgrajad.	Säilitada võimalusel vähemalt jalgsi läbitavana ja juurdepääsud merele.

1560MT1 Vilsandi rahvuspargi ehituspärandi, asustusstruktuuri ja maastike kultuuriväärtuste alusuuring

Ilmekad pärandkultuuri alad Kiirassaare külas.

Mart Hiob, Sulev Nurme

Jrk nr	Kultuuriväärtusliku ala nimi	Selgitus	Hooldussoovitused
22	Ranna talu, selle põllu- ja heinamaad Kiirassaare külas	Ranna talu ümber säilinud avatud ala ilmestab pukktuulik. Loetav on ajalooline maakasutus (põllu- heina ja karjamaa osad) ning taluõue planeering.	Niita heinamaid piisava tihedusega, et vältida üleliigse põõsastiku teket. Soovitav on taastada põllumajandus või karjatada loomi, eelkõige lambaid. Säilitada õueplaneering.
23	Vanad teed ja rajad	Ajaloolised teed ja jalgrajad	Säilitada võimalusel vähemalt jalgsi läbitavana ja juurdepääsud merele.

1560MT1 Vilsandi rahvuspargi ehituspärandi, asustusstruktuuri ja maastike kultuuriväärtuste alusuuring

Ilmekad pärandkultuuri alad Loona, Lümanda-Kulli ja Kuusnõmme külas.

Mart Hiob, Sulev Nurme

Jrk nr	Kultuuriväärtusliku ala nimi	Selgitus	Hooldussoovitused
24	Loona, Lümanda-Kulli ja Kuusnõmme küla põllu- ja heinamaad	Loona küla ja endise mõisa, Lümanda-Kulli küla ning Kuusnõmme küla ja endise mõisa maadel säilinud põldude-heinamaade avarus kui ka seda piiravad metsad loode- ja põhjaküljest; ala ulatub kolme külla karjatada loomi, eelkõige lambaid.	Niita heinamaid piisava tihedusega, et vältida üleliigse põõsastiku teket. Soovitav on taastada põllumajandus või karjatada loomi, eelkõige lambaid.
25	Kuusnõmme ja Atla küla põllu- ja heinamaad	Kuusnõmme küla ja Atla endise mõisa maadel säilinud avatud karja- ja heinamaad koos mererannikuga; ala ulatub kahte külla. Samuti teed randa.	Niita heinamaid piisava tihedusega, et vältida üleliigse põõsastiku teket. Soovitav on taastada karjatada loomi, eelkõige lambaid. Säilitada ajaloolised juurdepääsud rannale.
26	Loona mõisa allee	Seni suhteliselt hästi säilinud mõisaallee, mille puude seisukorda peaks uurima dendroloog.	Probleemsete puude leidumisel võtta tarvitusele meetmed allee säilitamiseks. Kui säilitamine ei ole põhjendatud, on soovitav rajada uus allee samas kohas või vana alleest väljapoole, kui tee kasutamise vajadus peaks seda tingima. Viimase lahenduse puhul võib uue allee rajada enne vana mahavõtmist. Samuti võib allee puid asendada järg-järgult säilitades valitud ajaloolised puud järjepidevuse saavutamiseks.
27	Kuusnõmme mõisa allee	Visuaalselt suhteliselt hästi säilinud mõisaallee, mis koosneb olulises osas pärast mõisaaga istutatud või isekasvanud puudest. Puude seisukorda peaks uurima dendroloog.	Probleemsete puude leidumisel võtta tarvitusele meetmed allee säilitamiseks. Kui säilitamine ei ole põhjendatud, on soovitav rajada uus allee samas kohas või vana alleest väljapoole, kui tee kasutamise vajadus peaks seda tingima. Viimase lahenduse puhul võib uue allee rajada enne vana mahavõtmist. Samuti võib allee puid asendada järg-järgult säilitades valitud ajaloolised puud järjepidevuse saavutamiseks.
28	Kuusnõmme Pitkanina lautrikoht	Üks paremini säilinud lautrikoht rahvuspargis – kivideread, vahepuud ja võrguaed.	Säilitada lautrid originaalkujul, soovi korral neid korrastada, kuid eelnevalt kindlasti konsulteerida spetsialistiga.
29	Vanad teed ja rajad	Ajaloolised teed ja jalgrajad.	Võimalusel säilitada vähemalt jalgsi läbitavana vanad teed ja rajad ning võimaldada juurdepääs traditsioonilise ühiskasutusega lautrikohtadele ning rannale.

1560MT1 Vilsandi rahvuspargi ehituspärandi, asustusstruktuuri ja maastike kultuuriväärtuste alusuuring

Ilmekad pärandkultuuri alad Eeriksaare külas.

Mart Hiob, Sulev Nurme

Jrk nr	Kultuuriväärtusliku ala nimi	Selgitus	Hooldussoovitused
30	Eeriksaare küla karja- ja heinamaad	Eeriksaare küla maadel säilinud avatud heina- ning karjamaad küla põhjaosas	Niita heinamaid piisava tihedusega, et vältida üleliigse põõsastiku teket. Soovitav on karjatada loomi, eelkõige lambaid.
31	Vanad teed ja jalgrajad	Ajaloolised teed ja rajad.	Võimalusel säilitada kunagised teed ja juurdepääs merele vähemalt jalgsi läbitavana.

1560MT1 Vilsandi rahvuspargi ehituspärandi, asustusstruktuuri ja maastike kultuuriväärtuste alusuuring

Ilmekad pärandkultuuri alad Atla külas.

Mart Hiob, Sulev Nurme

Jrk nr	Kultuuriväärtusliku ala nimi	Selgitus	Hooldussoovitused
32	Atla küla tuumiku struktuur, sh põllu- ja heinamaad, teed randa	Säilinud kolmest sumbkülalaadsest osast ja hajataludest koosnev küla tuumikstruktuur ja sellest idas asuva mõisa maad. Atla küla ja endise mõisa maadel säilinud põldude-heinamaade avatud vaated, mida ilmestavad taluõued. Ajaloolised teed randa.	Säilitada külaosade vaheline hoonestuseta ala, taastada hävinud talukohad ja kaasnevad ehitised. Niita heinamaid piisava tihedusega, et vältida üleliigse põõsastiku teket. Soovitav on taastada põllumajandus või karjatada loomi, eelkõige lambaid. Säilitada ajaloolised juurdepääsud rannale.
33	Atla küla Kolga metsa äärsed põllu- ja heinamaad	Atla küla maadel säilinud põldude-heinamaade avatud vaated Kolga metsast põhjas. Ajaloolised teed randa.	Niita heinamaid piisava tihedusega, et vältida üleliigse põõsastiku teket. Soovitav on taastada põllumajandus või karjatada loomi, eelkõige lambaid. Säilitada ajaloolised juurdepääsud rannale.
34	Atla küla Elda poolsaare põllu- ja heinamaad	Atla küla maadel säilinud põldude-heinamaade avatud vaated Elda poolsaarel, Kõöbe lõuka juures. Ajaloolised teed randa.	Niita heinamaid piisava tihedusega, et vältida üleliigse põõsastiku teket. Soovitav on taastada põllumajandus või karjatada loomi, eelkõige lambaid. Säilitada ajaloolised juurdepääsud rannale.
35	Atla küla Elda talu põllu- ja heinamaad	Atla küla Elda talu avatud alad Elda poolsaare tipus	Niita heinamaid piisava tihedusega, et vältida üleliigse põõsastiku teket. Soovitav on taastada põllumajandus või karjatada loomi, eelkõige lambaid.
36	Vanad teed ja jalgrajad	Ajaloolised teed ja rajad ning juurdepääs merele.	Võimalusel säilitada vähemalt jalgsi läbitavana vanad teed ja rajad ning juurdepääsuvõimalus merele ja lautrikohtadele.

1560MT1 Vilsandi rahvusparki ehituspärandi, asustusstruktuuri ja maastike kultuuriväärtuste alusuuring

Väärtuslikud külaosad: uued ja tihendatavad hoonestusalad Vilsandi külas.

Mart Hiob, Lilian Hansar

Jrk nr	Hoonestusala nimi	Selgitus
1	Vilsandi keskne külaala	Soovitatav on eelkõige hoonete taastamine endiseaegsetele elamuga hoonestatud talukohtadele. Lubatud on ka kuni kahe elamuga õueala rajamine enne II maailmasõda elamuga hoonestatud kinnistu piires, kas olemasoleva õuealaga kokku või sellest vähemalt 50 meetri kaugusele uue õuealana. Seejuures peaks vältima ehitamist endisele põllu- või heinamaale, pigem puude- või põõsastega kõlvikute lähedusse. Uutele, seni hoonestamata maaüksustele on uute õuealade rajamine lubatud soovitavalt vähemalt 20-50 m kaugusele olemasolevatest või endisaegsetest. Iga uut õueala tuleb analüüsida iseseisvalt kogu küla ja naaberõuealade kontekstis ning seejärel otsustada hoonestamise võimalus.
2	Vilsandi Veneküla ala	Soovitatav on eelkõige hoonete taastamine endiseaegsetele elamuga hoonestatud talukohtadele. Lubatud on ka kuni kahe elamuga õueala rajamine enne II maailmasõda elamuga hoonestatud kinnistu piires, kas olemasoleva õuealaga kokku või sellest vähemalt 50 meetri kaugusele uue õuealana. Seejuures peaks vältima ehitamist endisele põllu- või heinamaale, pigem puude- või põõsastega kõlvikute lähedusse. Uutele, seni hoonestamata maaüksustele on uute õuealade rajamine lubatud soovitavalt vähemalt 20-50 m kaugusele olemasolevatest või endisaegsetest. Iga uut õueala tuleb analüüsida iseseisvalt kogu küla ja naaberõuealade kontekstis ning seejärel otsustada hoonestamise võimalus.

1560MT1 Vilsandi rahvusparki ehituspärandi, asustusstruktuuri ja maastike kultuuriväärtuste alusuuring

Väärtuslikud külaosad: uued ja tihendatavad hoonestusalad Kõruse ja Kurevere külas.

Mart Hiob, Lilian Hansar, Rasmus Kask

Jrk nr	Hoonestusala nimi	Selgitus
3	Kõruse suvilaala	Lubatud uute õuede rajamine vähemalt 20-50 m kaugusele olemasolevatest.
4	Kõruse-Kurevere hajatalud	Soovitatav on eelkõige hoonete taastamine endiseaegsetele elamuga hoonestatud talukohtadele. Lubatud on ka kuni kahe elamuga õueala rajamine enne II maailmasõda elamuga hoonestatud kinnistu piires, kas olemasoleva õuealaga kokku või sellest vähemalt 50 meetri kaugusele uue õuealana. Seejuures peaks vältima ehitamist endisele põllu- või heinamaale, pigem puude- või põõsastega kõlvikute lähedusse. Uutele, seni hoonestamata maaüksustele on uute õuealade rajamine lubatud soovitavalt vähemalt 200-250 m kaugusele olemasolevatest või endisaegsetest. Iga uut õueala tuleb analüüsida iseseisvalt kogu küla ja naaberõuealade kontekstis ning seejärel otsustada hoonestamise võimalus.

1560MT1 Vilsandi rahvusparki ehituspärandi, asustusstruktuuri ja maastike kultuuriväärtuste alusuuring

Väärtuslikud külaosad: uued ja tihendatavad hoonestusalad Oju külas.

Mart Hiob, Lilian Hansar, Rasmus Kask

Jrk nr	Hoonestusala nimi	Selgitus
5	Oju karjamõisa maad	Soovitav on eelkõige hoonete taastamine endiseaegsetele elamuga hoonestatud talukohtadele. Lubatud on ka kuni kahe elamuga õueala rajamine enne II maailmasõda elamuga hoonestatud kinnistu piires, kas olemasoleva õuealaga kokku või sellest vähemalt 50 meetri kaugusele uue õuealana. Seejuures peaks vältima ehitamist endisele põllu- või heinamaale, pigem puude- või põõsastega kõlvikute lähedusse. Uutele, seni hoonestamata maaüksustele on uute õuealade rajamine lubatud soovitavalt vähemalt 150-200 m kaugusele olemasolevatest või endisaegsetest. Iga uut õueala tuleb analüüsida iseseisvalt kogu küla ja naaberõuealade kontekstis ning seejärel otsustada hoonestamise võimalus.

1560MT1 Vilsandi rahvusparki ehituspärandi, asustusstruktuuri ja maastike kultuuriväärtuste alusuuring

Väärtuslikud külaosad: uued ja tihendatavad hoonestusalad Rootsikülas.

Mart Hiob, Lilian Hansar, Rasmus Kask

Jrk nr	Hoonestusala nimi	Selgitus
6	Rootsiküla asunikutalud	Soovitatav on eelkõige hoonete taastamine endiseaegsetele elamuga hoonestatud talukohtadele. Lubatud on ka kuni kahe elamuga õueala rajamine enne II maailmasõda elamuga hoonestatud kinnistu piires, kas olemasoleva õuealaga kokku või sellest vähemalt 50 meetri kaugusele uue õuealana. Seejuures peaks vältima ehitamist endisele põllu- või heinamaale, pigem puude- või pöösastega kõlvikute lähedusse. Uutele, seni hoonestamata maaüksustele on uute õuealade rajamine lubatud soovitavalt vähemalt 60-100 m kaugusele olemasolevatest või endisaegsetest. Iga uut õueala tuleb analüüsida iseseisvalt kogu küla ja naaberõuealade kontekstis ning seejärel otsustada hoonestamise võimalus.

1560MT1 Vilsandi rahvusparki ehituspärandi, asustusstruktuuri ja maastike kultuuriväärtuste alusuuring

Väärtuslikud külaosad: uued ja tihendatavad hoonestusalad Loona külas.

Mart Hiob, Lilian Hansar, Rasmus Kask

Jrk nr	Hoonestusala nimi	Selgitus
7	Loona asunikutalud	Soovitatav on eelkõige hoonete taastamine endiseaegsetele elamuga hoonestatud talukohtadele. Lubatud on ka kuni kahe elamuga õueala rajamine enne II maailmasõda elamuga hoonestatud kinnistu piires, kas olemasoleva õuealaga kokku või sellest vähemalt 50 meetri kaugusele uue õuealana. Seejuures peaks vältima ehitamist endisele põllu- või heinamaale, pigem puude- või põõsastega kõlvikute lähedusse. Uutele, seni hoonestamata maaüksustele on uute õuealade rajamine lubatud soovitavalt vähemalt 100-150 m kaugusele olemasolevatest või endisaegsetest. Iga uut õueala tuleb analüüsida iseseisvalt kogu küla ja naaberõuealade kontekstis ning seejärel otsustada hoonestamise võimalus.

1560MT1 Vilsandi rahvusparki ehituspärandi, asustusstruktuuri ja maastike kultuuriväärtuste alusuuring

Väärtuslikud külaosad: uued ja tihendatavad hoonestusalad Kuusnõmme külas.

Mart Hiob, Lilian Hansar, Rasmus Kask

Jrk nr	Hoonestusala nimi	Selgitus
8	Kuusnõmme asunikutalud	Soovitav on eelkõige hoonete taastamine endiseaegsetele elamuga hoonestatud talukohtadele. Lubatud on ka kuni kahe elamuga õueala rajamine enne II maailmasõda elamuga hoonestatud kinnistu piires, kas olemasoleva õuealaga kokku või sellest vähemalt 50 meetri kaugusele uue õuealana. Seejuures peaks vältima ehitamist endisele põllu- või heinamaale, pigem puude- või põõsastega kõlvikute lähedusse. Uutele, seni hoonestamata maaüksustele on uute õuealade rajamine lubatud soovitavalt vähemalt 100-150 m kaugusele olemasolevatest või endisaegsetest. Iga uut õueala tuleb analüüsida iseseisvalt kogu küla ja naaberõuealade kontekstis ning seejärel otsustada hoonestamise võimalus.

1560MT1 Vilsandi rahvusparki ehituspärandi, asustusstruktuuri ja maastike kultuuriväärtuste alusuuring

Väärtuslikud külaosad: uued ja tihendatavad hoonestusalad Eeriksaare külas.

Mart Hiob, Lilian Hansar, Rasmus Kask

Jrk nr	Hoonestusala nimi	Selgitus
9	Eeriksaare hajatalud	Soovitav on eelkõige hoonete taastamine endiseaegsetele elamuga hoonestatud talukohtadele. Lubatud on ka kuni kahe elamuga õueala rajamine enne II maailmasõda elamuga hoonestatud kinnistu piires, kas olemasoleva õuealaga kokku või sellest vähemalt 50 meetri kaugusele uue õuealana. Seejuures peaks vältima ehitamist endisele põllu- või heinamaale, pigem puude- või põõsastega kõlvikute lähedusse. Uutele, seni hoonestamata maaüksustele on uute õuealade rajamine lubatud soovitavalt vähemalt 150-250 m kaugusele olemasolevatest või endisaegsetest. Iga uut õueala tuleb analüüsida iseseisvalt kogu küla ja naaberõuealade kontekstis ning seejärel otsustada hoonestamise võimalus.

1560MT1 Vilsandi rahvusparki ehituspärandi, asustusstruktuuri ja maastike kultuuriväärtuste alusuuring

Väärtuslikud külaosad: olemasolevad säilitatavad ning uued ja tihendatavad hoonestusalad Atla külas.

Mart Hiob, Lilian Hansar, Rasmus Kask

Jrk nr	Hoonestusala nimi	Selgitus
10	Atla küla allküla	Soovitatav on eelkõige hoonete taastamine endiseaegsetele elamuga hoonestatud talukohtadele. Lubatud on ka kuni kahe elamuga õueala rajamine enne II maailmasõda elamuga hoonestatud kinnistu piires, kas olemasoleva õuealaga kokku või sellest vähemalt 50 meetri kaugusele uue õuealana. Seejuures peaks vältima ehitamist endisele põllu- või heinamaale, pigem puude- või põõsastega kõlvikute lähedusse. Uutele, seni hoonestamata maaüksustele on uute õuealade rajamine lubatud soovitavalt vähemalt 20-50 m kaugusele olemasolevatest või endisaegsetest. Iga uut õueala tuleb analüüsida iseseisvalt kogu küla ja naaberõuealade kontekstis ning seejärel otsustada hoonestamise võimalus. Hoonestusala koosneb kolmest eraldi asuvast sumbküla laadsest osast - Allküla, Abagu ja Mäeküla.
11	Atla-Niidi asunikutalud	Atla küla idaosas asuvate asunikutalude ala. Soovitatav on eelkõige hoonete taastamine endiseaegsetele elamuga hoonestatud talukohtadele. Lubatud on ka kuni kahe elamuga õueala rajamine enne II maailmasõda elamuga hoonestatud kinnistu piires, kas olemasoleva õuealaga kokku või sellest vähemalt 50 meetri kaugusele uue õuealana. Seejuures peaks vältima ehitamist endisele põllu- või heinamaale, pigem puude- või põõsastega kõlvikute lähedusse. Uutele, seni hoonestamata maaüksustele on uute õuealade rajamine lubatud soovitavalt vähemalt 100-150 m kaugusele olemasolevatest või endisaegsetest. Iga uut õueala tuleb analüüsida iseseisvalt kogu küla ja naaberõuealade kontekstis ning seejärel otsustada hoonestamise võimalus.
12	Atla läänepoolsed hajatalud	Lubatud on ka kuni kahe elamuga õueala rajamine enne II maailmasõda elamuga hoonestatud kinnistu piires, kas olemasoleva õuealaga kokku või sellest vähemalt 50 meetri kaugusele uue õuealana. Seejuures peaks vältima ehitamist endisele põllu- või heinamaale, pigem puude- või põõsastega kõlvikute lähedusse. Austla metsas ja Elda endisest talukohast lõunas arvatakse olnud põhjasõja eelne külaosa, millest on säilinud kiviaedadega maastik. Kiviaedade muster on soovitatav kaardistada ja arvestada võimaliku arheoloogilise uuringu vajadusega.

1560MT1 Vilsandi rahvuspargi ehituspärandi, asustusstruktuuri ja maastike kultuuriväärtuste alusuuring

Avaliku huviga ühiskondlikud alad Vilsandi külas.

Mart Hiob

[1. Ühistegevuse kohad](#)[2. Sadamad, lautrid](#)[3. Avalikud teed](#)

Jrk nr	Ühiskondliku ala nimi	Otstarve	Märkused
1	Vilsandi ühistegevuse koht (Bioloogiajaama)	võimalik kogunemise ja ühistegevuse koht (seltsimaja, jaanituleplats jms)	üks neljast võimalikust kohast
2	Vilsandi ühistegevuse koht (Päästejaam)	võimalik kogunemise ja ühistegevuse koht (seltsimaja, jaanituleplats jms)	üks neljast võimalikust kohast
3	Vilsandi ühistegevuse koht (Tolli talu kivihoone)	võimalik kogunemise ja ühistegevuse koht (seltsimaja, jaanituleplats jms)	üks neljast võimalikust kohast
4	Vilsandi ühistegevuse koht (Väike-Kõrtsi)	võimalik kogunemise ja ühistegevuse koht (seltsimaja, jaanituleplats jms)	üks neljast võimalikust kohast
5	Vikati sadam	kaiga sadamakoht	küla peamine sadam
6	Vilsandi põhjaranniku lautrikoht	lautrikoht Lauulu kinnistul	avalik kasutus
7	Aaperse rand Vilsandil	avalik liivarand ja telkimisala	avalik kasutus
8	Vilsandi külavahetee	peamine ida-lääne suunaline külatee	avalik kasutus
9	Vikati sadama tee	tee sadamast külavaheteele	avalik kasutus
10	tee Vilsandilt Saaremaale	tee Väikeselt Vilsandilt Kuusnõmmele	avalik kasutus
11	tee Vilsandi põhjarannikule	tee põhjapoolse lautrikoha juurde	avalik kasutus
12	tee Aaperse randa	tee Aaperse liivaranda	avalik kasutus
13	tee Väike-Vilsandi Panganukile	tee Väikese Vilsandi kirdetippu Panganukile	avalik kasutus
14	Vilsandi tuletõrjekuur	tuletõrjeauto ja muu ühisotstarbelise tehnika hoidmise kuur ja plats	külale oluline teenus

1560MT1 Vilsandi rahvusparki ehituspärandi, asustusstruktuuri ja maastike kultuuriväärtuste alusuuring

Avaliku huviga ühiskondlikud alad Metsakülas.

Mart Hiob

1. Ühistegevuse kohad
2. Sadamad, lautrid
3. Avalikud teed

Jrk nr	Ühiskondliku ala nimi	Otstarve	Märkused
15	Kiipsaare tuletorn ja selle vahi maja asukoht	oluline külastussihtpunkt eelkõige turistidele	üks rahvusparki tunnismärkidest
16	Kiipsaare tuletorni külastuse teeninduspunkt	esmane teenindustase Kiipsaare tuletorni ja Harilaiu poolsaare külastajatele: käimlad, piknikuala, telkimisala	külastustaristu
17	matkarajad Harilaiu poolsaarel	külastajate ja jalgsimatkajate kasutamiseks mõeldud rajad	külastustaristu

1560MT1 Vilsandi rahvuspargi ehituspärandi, asustusstruktuuri ja maastike kultuuriväärtuste alusuuring

Avaliku huviga ühiskondlikud alad Kõruse külas.

Mart Hiob

1. Ühistegevuse kohad
2. Sadamad, lautrid
3. Avalikud teed

Jrk nr	Ühiskondliku ala nimi	Otstarve	Märkused
18	Kõruse suvilapiirkonna rand	rannaala nii kõrvalolevate hooajaliste elanike kui ka teiste külastajate tarvis	avalik kasutus

1560MT1 Vilsandi rahvuspargi ehituspärandi, asustusstruktuuri ja maastike kultuuriväärtuste alusuuring

Avaliku huviga ühiskondlikud alad Kurevere külas.

Mart Hiob

1. Ühistegevuse kohad
2. Sadamad, lautrid
3. Avalikud teed

Jrk nr	Ühiskondliku ala nimi	Otstarve	Märkused
19	Kurevere-Kõruse lautrikoht	lautrikoht nii Kõruse kui ka Kurevere küla elanikele ja külalistele	avalik kasutus

1560MT1 Vilsandi rahvuspargi ehituspärandi, asustusstruktuuri ja maastike kultuuriväärtuste alusuuring

Avaliku huviga ühiskondlikud alad Oju külas.

1. Ühistegevuse kohad
2. Sadamad, lautrid
3. Avalikud teed

Mart Hiob

Jrk nr	Ühiskondliku ala nimi	Otstarve	Märkused
20	Oju päevamärgi piirkond	rannaala ja võimalik lautrikoht, mis on juba praegu ligipääsetav ka autoga nii Oju küla kui ka teiste ümberkaudsete külade elanikele ja külalistele	avalik kasutus
21	Varuli sadam Oju külas	lautrikoht Oju küla ja teiste ümberkaudsete külade elanikele ja külalistele	avalik kasutus

1560MT1 Vilsandi rahvuspargi ehituspärandi, asustusstruktuuri ja maastike kultuuriväärtuste alusuuring

Avaliku huviga ühiskondlikud alad Abaja külas.

Mart Hiob

1. Ühistegevuse kohad
2. Sadamad, lautrid
3. Avalikud teed

Jrk nr	Ühiskondliku ala nimi	Otstarve	Märkused
22	Abaja ujumiskoht Ujumiskoha maaüksusel	rannaala ja võimalik lautrikoht, mis on juba praegu ligipääsetav ka autoga nii Abaja küla kui ka Kihelkonna aleviku elanikele ja külalistele	avalik kasutus

1560MT1 Vilsandi rahvuspargi ehituspärandi, asustusstruktuuri ja maastike kultuuriväärtuste alusuuring

Avaliku huviga ühiskondlikud alad Kihelkonna alevikus.

Mart Hiob

1. Ühistegevuse kohad
2. Sadamad, lautrid
3. Avalikud teed

Jrk nr	Ühiskondliku ala nimi	Otstarve	Märkused
23	Kihelkonna koolimaja parkmets avalikuks kasutuseks	veidi metsistunud parkmets kunagistel mõisapõldudel ja niitudel avalik kasutus avalik ala (Pargimetsa ja Pargi maaüksus), mida saab kasutada nii kõrvalasuva kooli kui ka teiste Kihelkonna aleviku ja Rootsiküla elanike huvides	

1560MT1 Vilsandi rahvuspargi ehituspärandi, asustusstruktuuri ja maastike kultuuriväärtuste alusuuring

Avaliku huviga ühiskondlikud alad Rootsikülas.

Mart Hiob

1. Ühistegevuse kohad
2. Sadamad, lautrid
3. Avalikud teed

Jrk nr	Ühiskondliku ala nimi	Otstarve	Märkused
24	Rootsiküla ujumiskoht	rannaala ja võimalik lautrikoht, mis võiks olla ligipääsetav nii Rootsiküla kui ka Kihelkonna aleviku elanikele ja külalistele	avalik kasutus
25	Rootsiküla Püstinuki supluskoht ja endine laevaehitusplats	rannaala ja võimalik lautrikoht, mis on juba praegu ligipääsetav ka autoga eelkõige Rootsiküla elanikele ja külalistele	avalik kasutus
26	Papissaare sadam	rahvuspargile olulise majandusliku potentsiaaliga koht, kus sadama funktsioone on soovitatav laiendada ja edasi arendada; lubatud on nii tootmise laiendamine, sadama rekonstrueerimine kui ka uute paadikuuride ja võrgukuuride püstitamine sadama ümbruses	avalik ja erakasutus
27	Kihelkonna-Papissaare munakivitee	oluline külastussihtpunkt eelkõige turistidele	üks rahvuspargi tunnismärkidest

1560MT1 Vilsandi rahvuspargi ehituspärandi, asustusstruktuuri ja maastike kultuuriväärtuste alusuuring

Avaliku huviga ühiskondlikud alad Loona külas.

Mart Hiob

1. Ühistegevuse kohad
2. Sadamad, lautrid
3. Avalikud teed

Jrk nr	Ühiskondliku ala nimi	Otstarve	Märkused
28	Loona mõisa esine väljak	sobilik avalike ja ühiskondlike ürituste korraldamiseks, sest on loomulik külakeskus; ajalooliselt on Loona mõis olnud ka Kiirassaare jaoks keskus ning Loona mõisa väljakut võiks kasutada teisedki ümberkaudsed elanikud avalike ürituste korraldamiseks	avalik kasutus

1560MT1 Vilsandi rahvuspargi ehituspärandi, asustusstruktuuri ja maastike kultuuriväärtuste alusuuring

Avaliku huviga ühiskondlikud alad Rootsikülas.

Mart Hiob

1. Ühistegevuse kohad
2. Sadamad, lautrid
3. Avalikud teed

Jrk nr	Ühiskondliku ala nimi	Otstarve	Märkused
29	Kiirassaare sadam	rahvuspargile olulise majandusliku potentsiaaliga koht, kus sadama funktsioone on soovitatav laiendada ja edasi arendada; lubatud on nii väiketootmise rajamine, sadama täiendav rekonstrueerimine kui ka uute paadikuuride ja võrgukuuride püstitamine sadama ümbruses	avalik ja erakasutus

1560MT1 Vilsandi rahvusparki ehituspärandi, asustusstruktuuri ja maastike kultuuriväärtuste alusuuring

Avaliku huviga ühiskondlikud alad Kuusnõmme külas.

Mart Hiob

1. Ühistegevuse kohad
2. Sadamad, lautrid
3. Avalikud teed

Jrk nr	Ühiskondliku ala nimi	Otstarve	Märkused
30	Kuusnõmme mõisasüda	sobilik avalike ja ühiskondlike ürituste korraldamiseks, sest on ajalooline keskus; mõisasüdant võiks kasutada teisedki ümberkaudsed elanikud avalike ürituste korraldamiseks	avalik kasutus
31	Kuusnõmme (Ilaste) pukktuulik	sobilik avalike ja ühiskondlike ürituste korraldamiseks, sest on pukktuulik on oluline maastikuline objekt, kergesti nähtav ja ligipääsetav	avalik kasutus
32	Pikanina poolsaare lautrikohad Kuusnõmmel	lautrikoht Kuusnõmme küla ja teiste ümberkaudsete külade elanikele ja külalistele	avalik kasutus
33	tee Saaremaalt Vilsandile läbi Kuusnõmme mõisasüdame	tee Käesla-Karala-Loona maanteelt Väikesele Vilsandile läbides vaheldusrikkaid maastikke ja Kuusnõmme mõisasüdant	avalik kasutus

1560MT1 Vilsandi rahvuspargi ehituspärandi, asustusstruktuuri ja maastike kultuuriväärtuste alusuuring

Avaliku huviga ühiskondlikud alad Eeriksaare külas.

Mart Hiob

1. Ühistegevuse kohad
2. Sadamad, lautrid
3. Avalikud teed

Jrk nr	Ühiskondliku ala nimi	Otstarve	Märkused
34	Eeriksaare küla Pidaja talukoha rand	rannaala supluseks nii Eeriksaare kui ka Atla küla elanikele ja külastajatele	avalik kasutus

1560MT1 Vilsandi rahvuspargi ehituspärandi, asustusstruktuuri ja maastike kultuuriväärtuste alusuuring

Avaliku huviga ühiskondlikud alad Atla külas.[1. Ühistegevuse kohad](#)[2. Sadamad, lautrid](#)[3. Avalikud teed](#)

Mart Hiob

Jrk nr	Ühiskondliku ala nimi	Otstarve	Märkused
35	Atla sadam	rahvuspargile olulise majandusliku potentsiaaliga koht, kus sadama funktsioone on soovitatav laiendada ja edasi arendada; lubatud on nii tootmise laiendamine, sadama rekonstrueerimine kui ka uute paadikuuride ja võrgukuuride püstitamine sadama ümbruses; detailplaneeringuga on sadama juurde ette nähtud ka külaplats ja ujumiskoht	avalik ja erakasutus
36	Atla mõisasüda	sobilik avalike ja ühiskondlike ürituste korraldamiseks, sest on ajalooline keskus; mõisasüdant võiks kasutada teisedki ümberkaudsed elanikud avalike ürituste korraldamiseks	avalik kasutus
37	Atla kooli asukoht	endine küla keskusala, kus paiknes kool; sobilik avalike ja ühiskondlike ürituste korraldamiseks	avalik kasutus
38	Atla küla kohalik plats Kõngu juures	plats talude vahel, mida saab kasutada väiksemate kokkusaamiste ja ürituste (nt sünnipäevade) tähistamiseks lähedal asuvate talude elanike poolt	pigem erakasutus
39	Atla küla kohalik plats Lause juures	plats talude vahel, mida saab kasutada väiksemate kokkusaamiste ja ürituste (nt sünnipäevade) tähistamiseks lähedal asuvate talude elanike poolt	pigem erakasutus
40	Atla küla lautrikoht Laisti poolsaarel	lautrikoht Atla ja Kuusnõmme küla ja teiste ümberkaudsete külade elanikele ja külalistele	avalik kasutus
41	Atla küla Soeginina rand	rannaala supluseks ja telkimisala nii Atla kui ka teiste külade elanikele ja külastajatele	avalik kasutus
42	Atla küla Elda rand	rannaala Elda poolsaare tipus mere ja lindude vaatlemiseks nii Atla kui ka teiste külade elanikele ja külastajatele	avalik kasutus